INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE AL ACADEMIEI ROMÂNE

BIBLIOTECA METROPOLITANĂ BUCUREŞTI

NICOLAE-ŞERBAN TANAŞOCA

BALCANOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX

VICTOR PAPACOSTEA ÎN DOCUMENTE DIN ARHIVELE SECURITĂŢII ŞI DIN ARHIVA PERSONALĂ

Editura Biblioteca Bucureştilor

www.cimec.ro

BALCANOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX

VICTOR PAPACOSTEA ÎN DOCUMENTE DIN ARHIVELE SECURITĂŢII ŞI DIN ARHIVA PERSONALĂ

www.cimec.ro

BIBLIOTECA DE STUDII ŞI CERCETĂRI SUD-EST EUROPENE
II

© Pia-Maria Dumitru-Danielopolu, pentru textele lui Victor Papacostea şi Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române pentru prezenta ediţie

www.cimec.ro

INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPENE AL ACADEMIEI ROMÂNE
BIBLIOTECA METROPOLITANĂ BUCUREŞTI

NICOLAE-ŞERBAN TANAŞOCA

BALCANOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX

VICTOR PAPACOSTEA ÎN DOCUMENTE DIN ARHIVELE SECURITĂȚII ŞI DIN ARHIVA PERSONALĂ

EDITURA BIBLIOTECA BUCUREŞTILOR
BUCUREŞTI – 2010

www.cimec.ro

Tehnoredactare şi concepţie grafică: Cezar-Octavian Diţă

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

TANAŞOCA, NICOLAE-ŞERBAN

Balcanologie şi politică în România secolului XX : Victor Papacostea în documente din arhivele Securităţii şi din arhiva personală / Nicolae-Şerban Tanaşoca. - Bucureşti : Biblioteca Bucureştilor, 2010

ISBN 978-973-8369-74-0

32.01(498)"19"
94(498) Papacostea,V.

www.cimec.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Apariția cărții de față nu ar fi fost posibilă fără sprijinul de care m-am bucurat din partea familiei istoricului, balcanologului și omului politic Victor Papacostea. Cu ani în urmă, când am elaborat primul meu studiu privind viața și opera acestuia, regretatele doamne Cornelia Victor Papacostea, soția istoricului și Cornelia Papacostea-Danielopolu, fiica lor mi-au pus cu generozitate la dispoziție arhiva lui personală și de familie, pe care am consultat-o cu folos și recunoștință. Îi mulțumesc acum doamnei Pia Dumitru-Danielopolu, nepoata de fiică și succesoarea legală a lui Victor Papacostea, pentru a mă fi asociat la investigarea documentelor din arhiva CNSAS privitoare la familia Domniei sale și de a-mi fi încredințat spre cercetare și alte texte inedite, documente și fotografii din arhiva familiei Victor Papacostea, permițându-mi publicarea lor. Mulțumesc de asemenea nepoților de soră și de frate ai lui Victor Papacostea, doamnei Michaela Ghițescu, fiica doamnei Eliza Ghițescu, născută Papacostea și domnului Acad. Prof. Șerban Papacostea, fiul lui Petre Papacostea, pentru informațiile, desluşirile genealogice, amintirile, fotografiile și documentele de familie pe care mi le-au comunicat.

Consiliul Național pentru Studierea Arhivelor Securității mi-a acordat calitatea de cercetător al acestor arhive și m-a sprijinit în investigarea lor, dându-mi posibilitatea de a studia, copia și publica documente din dosarele de Securitate ale lui Victor Papacostea. Rămân îndatorat pentru toate acestea îndeosebi doamnei Florica Dobre, domnilor Ladislau Antoniu Csendes, Claudiu Secaşiu și Silviu B. Moldovan.

Domnul Acad. Prof. Răzvan Theodorescu, Secretarul General al Asociației Internaționale de Studii Sud-Est Europene, mi-a oferit posibilitatea de a prezenta, în cadrul unei reuniuni a acesteia (Atena, 2007), comunicarea Balkanologie et politique en Roumanie au XXe siècle *și a recomandat, printr-un referat călduros, publicarea cărții de față, care o include. Sunt bucuros să-i*

www.cimec.ro

pot mulţumi pentru a fi contribuit astfel la revelarea tragismului existenţei lui Victor Papacostea, în casa şi din îndemnul căruia s-a legat, cu decenii în urmă, prietenia noastră.

Consiliul Ştiinţific al Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române şi Biblioteca Metropolitană Bucureşti, au avizat apariţia acestei cărţi în seria Studii şi cercetări sud-est europene, *editată în comun în cadrul parteneriatului celor două instituţii. Ţin să le mulţumesc călduros. Le rămân îndatorat îndeosebi pentru publicare domnului Director Florin Rotaru, directorul Bibliotecii Metropolitane, domnului Alexandru Diţă şi tuturor colaboratorilor lor.*

Editez în acest volum numai texte şi documente legate de activitatea de profesor universitar, de cercetător şi expert în problemele balcanice a lui Victor Papacostea, condamnată de organele Securităţii pentru implicaţiile ei politice şi ideologice reale ori închipuite. Aparent de importanţă secundară, dacă nu cu valoare strict personală, unele texte şi documente legate de prezenţa lui Victor Papacostea, ca deputat liberal de Caliacra, în viaţa Cadrilaterului dobrogean, zonă prin excelenţă balcanică a României, de legăturile sale prieteneşti de acolo, de cariera lui ştiinţifică şi universitară, oferă cititorului, o dată cu adevărul despre toate acestea, posibilitatea de a constata, pe bază de mărturii irefutabile, reaua credinţă a detractorilor şi acuzatorilor lui, autori sau primitori de note informative.

Documentele din arhiva CNSAS referitoare la activitatea politică propriu-zisă a lui Victor Papacostea ca membru de frunte al Partidului Naţional Liberal, deputat, participant la pregătirea actului de la 23 august 1944, subsecretar de stat la Ministerul Învăţământului, secretar al Cercului de Studii al Partidului Naţional Liberal, candidat dinamic la alegerile legislative din 1946 – interogatoriile la care a fost supus sub învinuirea neîntemeiată de uneltire contra ordinii de stat, mărturiile celor alături de care a fost inculpat în procesul grupului Aurelian Bentoiu, învinuit de a fi încercat să refacă în clandestinitate Partidul Naţional Liberal – izvoare încă nu integral copiate şi cercetate de mine, vor putea face, nădăjduiesc, conţinutul unui alt volum. La fel, interesanta corespondenţă inedită a lui Victor Papacostea, numeroasele scrisori primite de la personalităţi ale lumii ştiinţifice, politice şi culturale româneşti şi străine, păstrată în mare parte în arhiva sa personală.

15 decembrie 2009

Nicolae-Şerban TANAŞOCA

www.cimec.ro

BALCANOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX

Balcanologia

Peninsula Balcanică sau, cum a mai fost numită, Sud-Est Europeană constituie o regiune culturală bine individualizată a continentului nostru, spaţiul geografic în care un număr de popoare, diferite ca origine, limbă şi confesiune, structurate mozaical, într-o formulă de o complexitate unică în lume, au trăit mai totdeauna în strânsă dependenţă unele de celelalte, vădind, pe de o parte, izbitoare particularităţi şi divergenţe de interese, împărtăşind însă, pe de altă parte, în pofida acestora, un destin comun şi evoluând în cadenţele aceluiaşi ritm istoric. Ele au ajuns să constituie o mare comunitate umană, dezvoltând, la nivelul limbii, al mentalităţii şi al stilului de viaţă, un anumit "aer de familie", greu de tăgăduit, chiar dacă greu de surprins în formule riguroase. Relevarea legăturilor istorice dintre popoarele balcanice sau sud-est europene, evidenţierea unităţii în diversitate care le este proprie, sublinierea comunităţii lor de destin şi a caracterului sincronic al evoluţiei lor generale au fost, mai ales în epoca modernă, obiective statornice ale cercetătorilor. Descoperind lumea balcanică sau sud-est europeană, savanţii europeni au fost fascinaţi din capul locului şi deopotrivă atât de extrema varietate, cât şi de remarcabila ei unitate pe care au încercat să le descrie şi explice în termeni ştiinţifici. Din această năzuinţă de cunoaştere şi înţelegere s-a născut sistemul ştiinţific coerent al balcanologiei sau al studiilor sud-est europene, ale căror principale exigenţe de ordin metodologic sunt: *perspectiva globalizantă*, *comparatismul* şi *interdisciplinaritatea*. Pe cale de consecinţă, din această concepţie a balcanologiei decurg, în planul practicii ştiinţifice, imperativul *cooperării intelectuale internaţionale* dintre cercetători, în primul rând dintre cercetătorii balcanici şi necesitatea dobândirii unei *formaţiuni profesionale complexe* de către fiecare dintre balcanologii autentici. Pe scurt, balcanologia a devenit o şcoală de universalism umanist şi un factor de civilizaţie într-o zonă prea adesea încercată de cumplite calamităţi istorice şi zguduită de crâncene înfruntări interetnice şi interconfesionale.

www.cimec.ro

Contribuţia românească la dezvoltarea balcanologiei

Contribuţia românilor la întemeierea teoretică şi dezvoltarea practică a studiilor sud-est europene sau balcanologice în toate domeniile – lingvistică, istorie politică, istorie a culturii, etnografie, filologie, istorie a artelor – a fost, de la primele înfiripări de creaţie ştiinţifică în domeniu şi până la marile împliniri din secolul al XX-lea, bogată, originală şi importantă. Ea a fost, în primul rând, rodul *aspiraţiei intelectuale* la cunoaşterea şi înţelegerea propriei fiinţe şi istorii naţionale în dimensiunile lor reale şi în conexiunile lor internaţionale firesti, aspiraţie care a impus învăţaţilor, în chip necesar, extinderea investigaţiei metodice pe toate planurile ştiinţelor umane la nivelul ansamblului regional din care erau conştienţi că poporul român face parte. În al doilea rând, dezvoltarea balcanologiei sau a studiilor sud-est europene a fost impulsionată, la noi, de un *imperativ moral* şi anume de sentimentul datoriei de a face cunoscută fiinţa şi soarta poporului român, ca şi ale celorlalte popoare din această zonă, Europei civilizate, din ansamblul căreia fuseseră multă vreme desprinse prin acţiunea fatalităţilor istorice, dar căreia-i aparţineau, potrivit propriei lor convingeri, prin istorie, tradiţie culturală şi vocaţie. În sfârşit, dar nu în ultimul rând, aceste studii veneau să răspundă *unei raţiuni politice*: necesităţii de a construi, în deplină cunoştinţă de cauză, pe plan regional, cadrul de solidarităţi internaţionale propice afirmării libere a identităţii naţionale. Ideea solidarizării popoarelor din Balcani şi Sud-Estul Europei în jurul valorilor fundamentale comune, ideea solidarităţii balcanice, a fost, pentru români, în diversele forme pe care le-a îmbrăcat de-a lungul secolelor, de la *coaliţia ortodoxă* a naţiunilor medievale creştine la *Înţelegerea Balcanică* a naţiunilor moderne, nu numai rezultatul cugetării politice responsabile, o direcţie de politică externă promovată în zonă, ci şi factorul stimulativ pentru dezvoltarea unei şcoli de studii ştiinţifice balcanologice sau sud-est europene de valoare unanim recunoscută.

În ajunul instaurării regimului comunist în România, regim care a impus brutala restructurare a întregului sistem de instruire universitară, cercetare ştiinţifică, viaţă academică potrivit tiparelor staliniste, această tradiţie era reprezentată de două Institute specializate: *Institutul de studii sud-est europene*, întemeiat în 1913 de Nicolae Iorga împreună cu Vasile Pârvan şi Gheorghe Murgoci şi condus, după moartea marelui istoric, de Nicolae Bănescu şi *Institutul de studii şi cercetări balcanice*, întemeiat în 1937 de Victor Papacostea ca o fundaţie privată, transformat în 1943, prin decretul lui Ion Antonescu, redactat şi contrasemnat de ministrul Ion Petrovici, într-o instituţie bugetară de stat. Ele dispuneau de două publicaţii periodice de ţinută autentic europeană, la care colaborau şi învăţaţi străini de seamă: *Revue Historique du Sud-*

www.cimec.ro

Est Européen şi *Balcania*. Conducătorii acestor Institute şi publicaţii deţineau importante poziţii universitare, erau înconjuraţi de o pleiadă de elevi devotaţi, desfăşurau o bogată activitate didactică şi ştiinţifică, întreţineau relaţii de fructuoasă cooperare cu omologii lor din străinătate, participau la proiecte de cercetare internaţionale şi lansau asemenea proiecte. Războiul însuşi nu întrerupsese activitatea lor, deşi o afectase, iar încheierea tratatului de pace le încuraja speranţele de viitor.

Adversitatea regimului stalinist faţă de balcanologie

În anul 1948, îndată după proclamarea Republicii, toate Institutele de cercetări istorice au fost însă unificate, potrivit modelului şi instrucţiunilor sovietice, într-un singur mare Institut de istorie şi filosofie, revistele lor au fost suprimate, zaţurile ultimelor numere în curs de tipărire fiind distruse, conducătorii şi mulţi dintre cercetătorii acestor instituţii au fost disponibilizaţi ori pensionaţi înainte de termen, majoritatea universitarilor umanişti au fost transferaţi din învăţământ în cercetare, mulţi specialişti au fost excluşi din Academia Română reorganizată ori pur şi simplu înlăturaţi din viaţa ştiinţifică şi publică în momentul deplinei lor maturităţi creatoare. Nu puţini aveau să fie aruncaţi ulterior în temniţă din motive politice, unii chiar exterminaţi. Activişti comunişti aserviţi Uniunii Sovietice şi acoliţi ai lor, improvizaţi în cercetători şi profesori au luat locul „lustratei" elite profesionale româneşti şi în domeniul studiilor balcanologice sau sud-est europene, ca în toate domeniile vieţii naţionale. Direcţiile de cercetare servite de cele două Institute aveau să fie suspendate ori alterate pentru mulţi ani, formarea de noi cadre de specialitate întreruptă, comunicarea cu lumea ştiinţifică prin publicaţii prohibită, vocea României în dialogul ştiinţific internaţional înnăbuşită, iar tradiţia studiilor balcanologice sau sud-est europene româneşti ameninţată să sufere o gravă soluţie de continuitate.

Temeiurile politico-ideologice ale ostilităţii staliniste faţă de balcanologie

Raţiunea specială a înverşunării regimului stalinist împotriva studiilor balcanologice sau sud-est europene era, firească, ca în atâtea alte domenii ale ştiinţelor, de natură *ideologică* şi *politică*. Cu nuanţe care ţin de momentul constituirii lor şi de personalitatea fondatorilor, cele două Institute la care m-am referit serveau aceeaşi *aspiraţie intelectuală* de cunoaştere ştiinţifică

www.cimec.ro

dezinteresată, aceeaşi *năzuinţă morală* de afirmare a demnităţii naţionale a popoarelor din spaţiul balcanic şi sud-est european, aceeaşi *idee politică* de solidarizare în jurul valorilor tradiţionale comune pe care am amintit-o ceva mai înainte. Or, toate acestea – cunoaşterea ştiinţifică, demnitatea naţională şi solidaritatea regională – constituiau pentru năzuinţele de hegemonie imperialistă ale Moscovei, în ipostaza ei totalitară comunistă ca şi în celelalte, obstacole ce trebuiau înlăturate. O împrejurare cu totul particulară, afirmarea dreptului lor la autonomie faţă de URSS de către liderii comunişti Iosip Broz Tito şi Gheorghi Dimitrov, zelatori ai ideii solidarităţii balcanice în formele unui comunism original, cu o anumită culoare specifică naţională şi regională, a accelerat reacţia regimului stalinist şi a radicalizat ostilitatea lui faţă de orice formă de solidaritate balcanică. O altă împrejurare care a favorizat această reacţie de ostilitate a fost împărţirea lumii balcanice în tabere duşmane ca efect al izbucnirii războiului rece. Consecinţele stalinismului şi ale războiului rece în domeniul balcanologiei constituie o temă de cercetare ce va trebui adâncită în viitor.

Nu trebuie uitat însă că şi cealaltă putere totalitară europeană din secolul XX, Germania nazistă, manifestase aceeaşi adversitate faţă de ideea unităţii în diversitate a lumii balcanice şi faţă de idealul solidarizării ei. Oficiosul hitlerist *Das Reich* combătuse vehement, în 1943, ideea unităţii în diversitate a lumii balcanice, promovată de Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice din Bucureşti şi se arătase surprins de faptul că, în 1943, prin ministrul Ion Petrovici, guvernul lui Ion Antonescu, aliat declarat al Germaniei, asimilase acest Institut unei instituţii de stat, bugetându-l, deşi, în concepţia nazistă, Peninsula Balcanică ar fi fost o regiune a deosebirilor şi a multiplicităţii. Dezbinarea lumii balcanice prin exacerbarea particularismelor naţionale a fost întotdeauna utilă marilor puteri dornice să-şi extindă sferele de influenţă în această zonă.

Semnificaţia politică a renaşterii balcanologiei sub egida UNESCO

Destinderea internaţională instaurată după decesul lui I.V. Stalin cu greu, nu fără reticenţe şi accidente de parcurs neaşteptate, dar mai ales nu neapărat irevocabil, a înlesnit renaşterea balcanologiei sau a studiilor sud-est europene. România a fost, din motive încă nedesluşite cu certitudine, leagănul acestei renaşteri şi locul privilegiat de coordonare internaţională a eforturilor în această direcţie. Între 8 şi 14 iulie 1962, la Sinaia, s-a reunit, sub auspiciile UNESCO, un colocviu internaţional privitor la civilizaţiile balcanice şi au fost relansate, în termeni noi, vechile concepte: *civilizaţie regională, unitate în diversitate, factori de unitate şi diversificare balcanică, uniune lingvistică*

www.cimec.ro

balcanică. Era un uriaş pas înainte. A vorbi despre valoarea diferenţei şi a argumenta implicit dreptul la ea într-o lume obişnuită să aplice stereotip, în toate domeniile, modelul sovietic, a vorbi deopotrivă despre unitate culturală regională, peste graniţele politice ale blocurilor militare şi politice adverse, relativizând oarecum deosebirile dintre ele şi restabilind posibilitatea dialogului, dacă nu chiar a convergenţei sistemelor, a distinge subtil între unitatea în diversitate a naţiilor şi culturilor, pe de o parte şi omogenitatea lor culturală şi mentală, pe de alta, toate acestea puteau fi socotite indiciile unei iminente reevaluări de către URSS a raporturilor internaţionale. Reconcilierea sovieto-iugoslavă, recunoaşterea de către Moscova a dreptului fiecărei ţări la dezvoltarea socialismului pe o cale proprie, afirmarea necesităţii creării unei zone denuclearizate în Balcani, legitimarea autonomiei naţionale în cadrul lagărului sovietic întăreau, în plan politic, această impresie şi păreau să ofere nu numai balcanologiei un cadru propice renaşterii ei, dar chiar şi sistemului comunist o şansă reală de umanizare. Chiar dacă era dublată, putem bănui, de intenţia nemărturisită şi, firesc, nerealistă a Moscovei de a desprinde din structurile euro-atlantice ţările capitaliste din Sud-Estul european, în numele ideii solidarităţii balcanice, relansarea acestei idei arăta că Uniunea Sovietică şi aliaţii ei conştientizaseră necesitatea reformării sistemului de dominaţie sovietic şi a regândirii echilibrului mondial de forţe politice. Puterile democratice occidentale au încurajat această tendinţă inovatoare şi s-au angajat să o susţină, firesc, în anumite limite, din dorinţa de a determina, la rândul lor, dacă nu chiar renunţarea ţărilor balcanice din lagărul sovietic la programul revoluţionar comunist, în orice caz consolidarea autonomiei lor faţă de Moscova. O structură ştiinţifică internaţională, Asociaţia Internaţională de Studii Sud-Est Europene (AIESEE), tutelată de UNESCO, cu un program bine articulat avea să patroneze crearea unei întregi reţele internaţionale de Institute de studii balcanice şi sud-est europene în toate ţările balcanice şi nu numai. Secretariatul general al AIESEE era fixat, prin *Statutul* ei, la Bucureşti. Congrese internaţionale de studii sud-est europene urmau să se reunească la fiecare cinci ani. Publicaţii periodice aveau să contribuie la schimbul de idei şi cooperarea intelectuală internaţională între specialişti.

Înfiinţarea Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei R.P.R. şi a periodicului ştiinţific „Revue des Études Sud-Est Européennes"

În această atmosferă şi în desfăşurarea acestei serii istorice a recrudescenţei interesului ştiinţific şi politic pentru zona balcanică, s-au născut, în anul 1963, şi Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române, împre-

www.cimec.ro

ună cu revista lui, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, conduse, ambele, aşa cum mulţi dintre noi ne amintim, până la încetarea sa din viaţă, în 1978, de regretatul Prof. Mihai Berza, fostul adjunct al Prof. Gh.I.Brătianu la conducerea venerabilei *Revue Historique du Sud-Est Européen.* Prof. Mihai Berza fusese un colaborator al revistei *Balcania*, ca de altfel întreaga echipă de la *Revue Historique du Sud-Est Européen*, după cum şi Prof. Victor Papacostea, asemenea întregii echipe de la *Balcania* colaborase la *Revue Historique du Sud-Est Européen*. Perioada de gestaţie a Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române şi a revistei sale, *Revue des Études Sud-Est Européennes*, acoperă însă anii 1960-1962 şi este mai puţin cunoscută celor care nu au trăit-o. Cel care a definit conceptul Institutului şi a pus bazele edificării sale în această perioadă, cel care a întocmit schema lui de personal ştiinţific şi organizare, cel care a închegat nucleul iniţial de cercetători chemaţi să activeze în cadrul lui – majoritatea elevii şi colaboratorii săi din Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice – cel care s-a îngrijit de redactarea primelor două volume ale revistei, a fost, din însărcinarea Academiei R.P.R., cu aprobarea autorităţilor de stat, Victor Papacostea, întemeietorul şi directorul Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice (1937-1948) şi al revistei *Balcania*, fostul titular al catedrei de istoria popoarelor balcanice de la Universitatea din Bucureşti. Faptul că i s-a încredinţat lui această misiune era nu numai o dovadă de încredere şi preţuire din partea Academiei R.P.R., ci şi mărturisirea opţiunii înaltului for pentru reînnodarea firului tradiţiei ştiinţifice de el reprezentate, semnificaţie confirmată şi de numele pe care urmau să le poarte şi Institutul, şi revista acestuia, anume *Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice* şi *Balcania*. Din motive de natură ideologică şi politică, autorităţile de stat şi de partid nu intenţionau însă nicidecum să-i acorde lui Victor Papacostea, multă vreme figură proeminentă a Partidului Naţional Liberal, fost deputat şi ministru, fost deţinut politic, poziţia de director al noii instituţii, ci numai pe aceea de redactor-şef adjunct sau secretar al revistei. Răspunderea conducerii proiectului de refacere a Institutului şi de relansare a revistei revenea oficial Acad. Prof. Iorgu Iordan, vicepreşedintele Academiei R.P.R. cu care Victor Papacostea a colaborat de altfel excelent şi cordial până la subita sa încetare din viaţă, survenită prematur, în urma unui atac cerebral, la 20 iunie 1962[1]. Deşi Institutul de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române şi *Revue des Études Sud-Est Européennes* au rămas credincioase spiritului în care Victor Papacostea concepea balcanologia, deşi meritele în refacerea Institutului şi a revistei i-au

[1] Îndată ce a constatat producerea atacului vascular, întâmplată în lipsa ei de acasă, doamna Cornelia Victor Papacostea, altminteri foarte reticentă când era nevoie să solicite asistenţa cuiva, a făcut apel la acad. Iorgu Iordan care, vizibil zguduit sufleteşte, a folosit întreaga sa autoritate de vicepreşedinte al Academiei, pentru a urgenta venirea unei ambulanţe şi a unui medic specialist. Era însă prea târziu.

www.cimec.ro

fost ulterior recunoscute, iar amintirea omagiată, la răstimpuri, de Prof. Mihai Berza, de cercetători din Institut, de unii învăţaţi din Balcani (Cleobul Tsourkas, Nikolai Todorov), deşi alte Institute de studii balcanice şi sud-est europene din Apus preluaseră, pentru a le duce la îndeplinire, parţial sau integral, unele dintre proiectele lansate cândva de el (*Bibliografia balcanică, Enciclopedia balcanică, Istoria popoarelor balcanice*), totuşi, la trei săptămâni de la decesul lui Victor Papacostea, numele lui nu a fost nici măcar amintit la Colocviul privind civilizaţiile balcanice de la Sinaia nici de participanţii români, nici de străini. De asemenea, nici în *Revue des Études Sud-Est Européennes*, nici în alte publicaţii privitoare la istoria studiilor sud-est europene în România, contribuţia lui Victor Papacostea la întemeierea Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei şi a revistei nu a fost, multă vreme, pusă în deplină lumină ori a fost menţionată numai în treacăt, cu reticenţe. Faptul este cu atât mai frapant, cu cât între participanţii la colocviu şi între autorii textelor la care mă refer se numărau prieteni apropiaţi, vechi colaboratori, admiratori mărturisiţi şi devotaţi fideli ai Prof. Victor Papacostea. De ce s-a întâmplat aşa?

Dosarul de Securitate al lui Victor Papacostea

Răspunsul la această întrebare poate fi găsit într-un izvor multă vreme doar bănuit şi inaccesibil istoricilor. Este vorba de dosarul de Securitate, până de curând strict secret, al Prof. Victor Papacostea, aflat acum în arhiva CNSAS. Am examinat acest dosar în toamna anului 2007, la stăruinţa doamnei Pia Dumitru-Danielopolu, nepoata de fiică a lui Victor Papacostea, împreună cu dânsa şi, mai apoi, singur, în baza atestatului de cercetător al acestei arhive ce mi-a fost acordat. Am întreprins, parcurgându-l, o interesantă incursiune în spatele scenei istorice, în culisele evenimentelor, în intimitatea regizorilor lor şi în cabinele actorilor care au deţinut roluri mai mult ori mai puţin importante în înfiinţarea Institutului de Studii Sud-Est Europene al Academiei Române din Bucuresti şi a revistei acestuia, *Revue des Etudes Sud-Est Européennes*. Mai presus de cazul particular al soartei balcanologului român, mai presus de identitatea oamenilor Securităţii implicaţi în acest caz, documentele din acest dosar, în cea mai mare parte inedite, ne ajută să cunoaştem condiţia omului de ştiinţă în genere, condiţia vieţii academice şi, în chip special, a disciplinei noastre în vremea totalitarismului comunist.

În arhiva CNSAS se găsesc, de fapt, două dosare, în mai multe volume, ale lui Victor Papacostea: *dosarul penal*, legat de procesul grupului naţional-liberal Aurelian Bentoiu, în care istoricul fusese implicat, dosar cercetat şi

www.cimec.ro

comentat de Ioan Opriş[2], publicat în parte de Doamna Florica Dobre[3] şi cola-

[2] Ioan Opriş, *Victor Papacostea şi tentativele de renaştere a mişcării liberale*, în Ioan Opriş, *Istoricii şi securitatea*, II, Bucureşti, 2006, p. 143-156

[3] CNSAS, *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective şi metode*, vol. I (1948-1967), Coordonator Florica Dobre, autori: Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Ţăranu, Bucureşti, 2006, doc. 121, 27 decembrie 1958, *Hotărâre* pentru închiderea dosarului de grup. Nr.102, privind pe Bentoiu Aurelian, Ghiorghiu Georgel, Aznavorian Hurmuz, Papacostea Victor, Rădulescu Savel şi Sibiceanu Niculae, p. 498-505. În *Hotărârea* citată, redactată de Lt.maj.Chiriş Aurel şi Lt.maj. Dumitru Vasile şi aprobată de Al. Nicolschi, se afirmă că împotriva lui Victor Papacostea s-au luat „următoarele măsuri operative: „a fost arestat şi cercetat timp de câteva luni de zile, după care **a fost recrutat ca agent** şi pus în libertate. Materialele compromiţătoare se predau la S<er>v<iciul> „C" pentru păstrare, cu ţinerea individului în evidenţă". Autorii volumului editat de CNSAS arată însă, cu onestitate, în nota de la p. 502, că „până la data de 1 septembrie 2006 **nu s-au primit documente** care să probeze faptul că „a fost recrutat ca agent"". Mă simt dator să adaug că, în acelaşi dosar penal al lui Victor Papacostea, **există, în schimb, documente încă inedite care dovedesc că nici nu a fost recrutat ca agent**. Prin *Ordonanţa de încetarea procesului penal*, emisă la 29 mai 1958, căpitanul de securitate Abramovici Marcu – acelaşi ofiţer care-i semnase la 5 februarie 1958 *Ordonanţa de învinuire pentru infracţiunea de uneltire contra ordinii sociale* – dispune „încetarea procesului penal ce formează obiectul dosarului de anchetă nr. 10857/957 în ceea ce-l priveşte pe Papacostea Victor, din lipsă de elemente constitutive pedepsite penal în acţiunile sale", fără nici un fel de alte menţiuni şi ordonă ca numitul „să fie pus în libertate", ceea ce s-a şi întâmplat, *Ordonanţa* fiind confirmată în aceeaşi zi de procurorul militar, un căpitan de justiţie, cu semnătura indescifrabilă. Doi ani mai târziu, recrutarea lui Victor Papacostea continua să fie un deziderat al Securităţii, nicidecum o realitate: la 19 septembrie 1960, într-o adnotare pe o *Notă* informativă strict secretă obţinută de la sursa „Miron" de lt.maj. Dumitru V., un colonel de securitate îl întreabă pe acesta dacă nu crede că e oportun „să-l studiem pe Victor Papacostea pentru o **eventuală recrutare**" ca agent informator, iar un alt factor de decizie notează că „s-a raportat situaţia aşa că nu mai trebuie prezentat materialul". Tot într-o „notă a biroului" pe marginea unei *Note* informative din 19 decembrie 1961, provenind de la acelaşi agent „Miron", se afirmă că atitudinea rezervată şi prudentă a fraţilor Petre şi Victor Papacostea faţă de „elemente cunoscute cu activitate politică ... este determinată de faptul că Victor Papacostea a fost reţinut câteva luni în grupul Bentoiu în anul 1958 şi că **s-a încercat recrutarea lui**", aşadar nu că s-ar fi şi înfăptuit vreo recrutare. Reamintesc, dacă mai e nevoie, că felul în care a fost tratat de regim Victor Papacostea din momentul eliberării din a doua încarcerare şi până la moarte, ba chiar şi amintirea lui după moarte, exclude orice suspiciune de colaborare cu Securitatea (i s-a aprobat, apoi retras punitiv pensia, nu a fost angajat ca salariat, nu a primit locuinţă corespunzătoare, nu i s-au restituit bunurile confiscate fără temei juridic, deşi era colaborator ştiinţific al Academiei, rolul lui în dezvoltarea balcanologiei a fost trecut sub tăcere). Dimpotrivă, din toate documentele de la CNSAS rezultă că era privit cu suspiciune, ca un element duşmănos faţă de regimul comunist şi ideologia marxistă, dar prudent în manifestări. După cum se va vedea mai departe, cu puţină vreme înaintea decesului său, în 1962, i se deschisese dosar individual, în vederea „demascării complete a activităţii sale criminale". În *Hotărârea* de deschidere a dosarului, se precizează încă o dată că „a fost pus în libertate întrucât împotriva sa **nu existau suficiente materiale**", aşadar nimic despre recrutarea ca agent. Personal, nu elimin eventualitatea ca lucrători ai Securităţii să fi invocat pretinsa recrutare a lui Victor Papacostea pentru a atenua impresia negativă produsă asupra autorităţilor superioare de reala insuficienţă a probatoriului acuzării, imputabilă lor, într-o perioadă declarată de „destindere" şi „restaurare a legalităţii". Soţia lui Victor Papacostea,

www.cimec.ro

boratorii Domniei Sale şi *dosarul de urmărire informativă SRI 68057, CNSAS i 5596*, închis definitiv la 12 noiembrie 1962, ca urmare a decesului celui urmărit. Aici ne interesează mai ales documentele referitoare la anii 1960-1962 în care, pe baza informaţiilor furnizate de diverşi agenţi, este consemnată şi evaluată, potrivit criteriilor Securităţii, activitatea de balcanolog a lui Victor Papacostea.

Victor Papacostea. Date biografice

Cine era Victor Papacostea? S-a născut la 21 ianuarie 1900, în comuna Viziru, judeţul Brăila, unde ajunseseră să se stabilească părinţii lui, institutorii aromâni Guşu Papacostea-Goga, din Veria şi Teofania (Fanca) Papacostea, născută Tonu, din Molovişte. Aceştia fuseseră angajaţi, amândoi, în apriga luptă pentru răspândirea învăţământului românesc între aromâni, dobândiseră mari biruinţe, dar decepţionaţi şi vexaţi de abuzurile personale ale unor înalţi funcţionari de stat şi de intrigile politicianiste ce subminaseră acţiunea de redeşteptare naţională a aromânilor, se stabiliseră în cele din urmă în ţară. Familia Papacostea a dăruit României personalităţi de mare valoare. Fraţii lui Victor Papacostea au ilustrat deopotrivă catedra universitară, tribuna parlamentară şi baroul românesc: Alexandru Papacostea (1884-1925), jurist, economist şi politolog cu un doctorat dobândit în Franţa, apropiat al lui Al. Marghiloman, a fost profesor universitar la Cernăuţi, Cezar Papacostea (1887-1936), reputat elenist, primul autentic traducător în româneşte al lui Platon, a fost profesor universitar la Iaşi şi deputat averescan, Petre Papacostea (1893-1969), avocat, director al Poştelor şi deputat, a fost colaboratorul politic cel mai apropiat al Mareşalului Alexandru Averescu până la moartea acestuia. Elev al lui Nicolae Iorga, Dimitre Onciul, Vasile Pârvan şi George Murnu, Victor Papacostea (1900-1962), fratele lor mezin, s-a dedicat studiilor istorice. Dotat cu un dar pedagogic puţin obişnuit, a fost un eminent profesor de liceu, formând generaţii întregi de tineri, a elaborat, între altele, manuale exemplare de istorie naţională şi universală, majoritatea în colaborare cu P.P. Panaitescu. Urcând apoi treptele carierei universitare, a predat mai întâi cursuri de istorie a românilor din Peninsula Balcanică, apoi a devenit profesor de istoria popoarelor balcanice la Universitatea din Bucureşti. A făcut parte, alături de colegii săi de generaţie, Gh.I. Brătianu, G.M. Cantacuzino, N.

Cornelia Papacostea, adresase memorii în apărarea istoricului unor personalităţi influente ale vremii, bine intenţionate faţă de el, şi nu este de exclus eventualitatea ca, pentru eliberarea lui, tocmai pentru că nu putea fi dovedit vinovat cu nimic, să se fi intervenit şi din cercurile cele mai înalte ale puterii. Cunosc cazuri de asemenea intervenţii, altminteri neverosimile, din aceeaşi perioadă.

www.cimec.ro

Cartojan, C.C. Giurescu, Sc. Lambrino, P.P. Panaitescu, Al. Rosetti, din gruparea „Revistei istorice române", militând pentru modernizarea istoriografiei noastre.

Activitatea lui Victor Papacostea ca balcanolog

Între oamenii de ştiinţă români, Victor Papacostea a fost cel mai înflăcărat susţinător al ideii unităţii în diversitate a lumii balcanice, iar ca gânditor politic unul dintre cei mai statornici susţinători ai confederării naţiunilor balcanice. În concepţia sa, Peninsula Balcanică este baza geografică a unui complex de viaţă unic în felul său ce-i cuprinde nu numai pe aromâni, dar şi pe românii din vechea Dacie. Relieful Peninsulei Balcanice a favorizat întotdeauna comunicaţia între diversele ei regiuni, contactul şi întrepătrunderea diverselor etnii, deplasările necontenite de populaţie, schimbul de valori materiale şi spirituale, mixajul etnic, bilingvismul şi chiar poliglosia. Repartizarea diverselor grupuri etnice pe teritoriul Peninsulei Balcanice este atât de complexă, încât ea oferă aspectul unui mozaic inextricabil, cu neputinţă de compartimentat în zone naţionale perfect omogene. Mai totdeauna, popoarele balcanice au trăit împreună, veacuri de-a rândul, în cadrul unor formaţiuni politice de tip imperial (Imperiul roman, Imperiul bizantin, Imperiul otoman), purtătoare ale unor civilizaţii cu aspiraţii la universalitate (civilizaţia elenistică şi romană, creştinismul bizantin, civilizaţia otomană). Însuşi fondul etnic al popoarelor balcanice este relativ unitar, cuprinzând, în doze desigur diferite, aceleaşi elemente (traco-ilir, romanic, grecesc, slav, turcic). Toate aceste împrejurări au determinat, socoteşte Victor Papacostea, caracterul de familie umană, unică în felul ei, al popoarelor balcanice, trăsăturile lor comune, sesizabile, în pofida incontestabilelor diferenţe specifice, mai ales în mentalitate şi cultură.

Desconsiderarea unităţii în diversitate a lumii balcanice prejudiciază, potrivit lui Victor Papacostea, cunoaşterea ei ştiinţifică. Istoria popoarelor balcanice nu poate fi cercetată izolat, după criterii pur naţionale, ci numai în cadrul complexului de viaţă balcanic, luând în considerare interdependenţele, mai strânse aici decât oriunde în lume, dintre etnii. Metoda comparativă este singura adecvată pentru cunoaşterea reală a lumii balcanice. Ea trebuie aplicată deopotrivă în toate domeniile ştiinţelor umane şi sociale: în istoria politică, în istoria culturii, în etnografie, folclor şi lingvistică. Iar aplicarea consecventă a acestei metode impune o largă colaborare internaţională între învăţaţi. În acest spirit, mergând pe drumul deschis de precursori iluştri (Constantin Jireček, Nicolae Iorga, Iovan Cvijić, Kristian Sandfeld, Theodor Capidan),

www.cimec.ro

Victor Papacostea a închegat într-un sistem ştiinţific coerent principiile balcanologiei, disciplină complexă menită să ofere o reprezentare globală şi nuanţată local totodată a lumii balcanice. Instrumentul realizării practice a programului de cercetări comparate asupra Peninsulei Balcanice pe care aceasta îl presupunea şi pe care Victor Papacostea l-a formulat a fost Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice din Bucureşti (1937-1948), din care făceau parte, ca membri permanenţi, Prof. Al. Elian şi Prof. Emil Condurachi (Bucureşti), Prof. Radu Vulpe şi Prof. Petre Caraman (Iaşi), Prof. Silviu Dragomir şi Prof. Emil Petrovici (Cluj) şi în care s-au format sau manifestat distinşi specialişti în studiile balcanice (Ariadna Camariano-Cioranu, Vladimir Diculescu, Sava Iancovici, Maria-Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Mihail Guboglu, Nicoară Beldiceanu, Ion Matei).

Activitatea politică a lui Victor Papacostea în cadrul Partidului Naţional Liberal

Asemenea altor intelectuali din generaţia sa, Victor Papacostea s-a simţit dator să ia parte la viaţa politică a ţării. Atras de social-democraţie în prima tinereţe, a optat curând şi definitiv pentru liberalism şi i s-a alăturat şi pe plan politic lui Gh. I. Brătianu, împărtăşindu-i destinul în cadrul Partidului Naţional Liberal, însoţindu-l în disidenţa lui[4] şi revenind, în cele din urmă, pentru totdeauna, împreună cu el, la matcă, sub conducerea lui Constantin I.C. Brătianu. Deputat de Caliacra, a apărat în Parlament cu deosebită vigoare drepturile coloniştilor aromâni din Cadrilaterul dobrogean, dar şi drepturile minorităţii musulmane, a denunţat abuzurile clasei politice, a pledat în favoarea aspiraţiilor corpului didactic şi ale tinerilor învăţaţi – a fost, de pildă, între cei dintâi care au cerut în Camera Deputaţilor susţinerea preocupărilor de indianistică ale lui Mircea Eliade. Adversar hotărât al oricărei forme de totalitarism, refuzând, pe de o parte, colaborarea cu nazismul şi legionarismul, combătând, pe de altă parte, instaurarea comunismului şi sovietizarea ţării, a făcut parte din Comitetul de acţiune care a pregătit actul de la 23 august 1944, ca reprezentant delegat al P.N.L. A fost numit subsecretar de stat la Ministerul Educaţiei Naţionale în guvernele generalilor Constantin Sănătescu şi Gheorghe Rădescu, îndeplinind această funcţie de la 4 noiembrie 1944 până la 6 martie 1945. Alături de Gh.I. Brătianu, a contribuit substanţial în anii

[4] Victor Papacostea nu a îmbrăţişat însă şi opţiunea lui Gh.I. Brătianu pentru orientarea politicii externe a României către o apropiere de al treilea Reich, chiar dacă ea era argumentată de marele istoric şi martir al neamului românesc, în contextul internaţional dat, exclusiv prin invocarea „raţiunii de stat", nicidecum prin afinităţi ideologice.

www.dimec.ro

1945-1947 la organizarea Cercului de studii al P.N.L. şi a participat din plin la campania electorală din 1946. Ca urmare a implicării sale în politica P.N.L., a fost arestat, în noaptea de 5/6 mai 1950, sub acuzaţia de *"uneltire împotriva clasei muncitoare"* şi internat, împreună cu toţi foştii demnitari ai Regatului României ostili comunismului, la Sighetul Marmaţiei. A fost eliberat, *"din lipsă de probe"*, după mai bine de cinci ani, la 17 septembrie 1955. Între timp, casa construită pe credit, distrusă de bombardamente şi refăcută cu greu, ca şi toate bunurile sale personale, agonisite din salariul de profesor, i-au fost confiscate şi transferate, pe un preţ simbolic, unui activist comunist. A fost arestat din nou, la 25 decembrie 1957, sub învinuirea de *„uneltire contra ordinei sociale"*, fiind implicat în procesul grupului liberal Aurelian Bentoiu. A fost deţinut la Malmaison, în Bucureşti, unde s-a îmbolnăvit grav de mastoidită. După anchete chinuitoare a fost totuşi eliberat *„din lipsă de elemente constitutive pedepsite penal"*, la 29 mai 1958[5]. Fără îndoială, suferinţele morale şi fizice la care a fost supus sunt cele care i-au grăbit sfârşitul.

Urmărirea lui Victor Papacostea

Atât înainte, cât şi după cele două încarcerări, Victor Papacostea a fost îndeaproape supravegheat de organele de Securitate. Ele erau interesate, la început, să afle dacă desfăşoară sau nu acţiuni politice subversive de pe poziţiile PNL, ce fel de acţiuni şi în complicitate cu cine. După cea de a doua încarcerare, Securitatea urmărea cu precădere dacă în activitatea sa profesională şi, cu deosebire în întreprinderea de restaurare a Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi de redactare a revistei *Balcania*, în care fusese antrenat de Academia R.P.R. propagă idei neştiinţifice anti-marxiste, încurajează elemente reacţionare şi dezvoltă relaţii primejdioase din punct de vedere politico-ideologic cu persoane din străinătate. Este important de reţinut că, la 3 aprilie 1962, după însărcinarea sa oficială ca redactor şef adjunct al revistei *Balcania*, Victor Papacostea trece ca obiectiv de urmărire informativă din dosarul nr. 333 lucrat de Lt.maj. Dumitru Nataleţu, dosar consacrat problemei PNL, în evidenţa dosarului de obiectiv nr. 270, lucrat de Cpt. Dumitru Vasile, dosar consacrat problemei Academia R.P.R.

Potrivit *Notei 370/7 mai 1962 cu măsuri ce vor fi luate în dosarul individual ce se deschide pentru urmărirea lui Papacostea Victor*, întocmite de

[5] Conform *Adeverinţei* nr. 75.809, din 14 decembrie 1990, eliberată de Ministerul Afacerilor Interne, Direcţia Secretariat, la cerere, doamnei Cornelia Papacostea. Cf. N.Ş. Tanaşoca, *Balcanologi şi bizantinişti români*, Editura PRO, Bucureşti, 2002, p. 213 cu n. 115 şi, pentru referiri la documente din arhiva CNSAS, aici mai sus, n. 2.

www.cimec.ro

Cpt. Dumitru Vasile, ofiţerii Securităţii aveau sarcina să redacteze rapoartele referitoare la persoana sa pe baza informaţiilor culese, în case conspirative, de la mai mulţi agenţi, ale căror nume de cod şi sarcini sunt următoarele: 1) ***Miron***, un jurist, prieten apropiat, vizitator frecvent al casei familiei Papacostea şi consultant juridic al acesteia; 2) ***Gheorghe Mihăescu***, un vechi liberal; 3) ***Victor Marcel***, alt vechi liberal. Aceşti trei agenţi aveau în primul rând sarcina de a stabili *„în ce măsură Victor Papacostea mai menţine legături cu foştii colaboratori liberali, în ce măsură le vorbeşte acestora despre activitatea lui de la Academie precum şi dacă nu cumva este el influenţat în sens negativ de aceştia, se va face apel la posibilităţile informative ale indicativului 312"*. Alt grup de agenţi era constituit din: 4) ***Barbu Rîmniceanu***, un distins intelectual din sistemul Academiei R.P.R., cercetător cu funcţii de răspundere, se pare, la Institutul de Cercetări Economice, aflat în relaţii şi cu Acad. Prof. Iorgu Iordan, foarte bine pregătit din punct de vedere ideologic, dar mărturisit nespecialist în chestiuni de istorie şi geografie. Acest agent făcuse, începând din ianuarie 1962, sesizări cu privire la *„atitudinea şi legăturile suspecte ale lui Papacostea Victor la locul de muncă"*. Îi revenea acum sarcina de a stabili *„ce poziţie are susnumitul în cadrul colectivului de la revista Balcania. Dacă nu cumva caută să influenţeze pe cei ce conduc sau lucrează în comitetul de redacţie al acestei reviste în sensul de a publica materiale necorespunzătoare sau articole de idei antiştiinţifice, antimarxiste; de a stabili dacă Victor Papacostea nu caută să imprime acelaşi fel de lucru care a existat şi în perioada 1937-1948, când el a condus Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice"* ; 5) ***Vergiliu***, un intelectual *„care lucrează în acelaşi loc cu obiectivul, dar are mai puţine posibilităţi"* decât agentul *Barbu Rîmniceanu* şi care *„va fi folosit mai mult cu scopul de a verifica materialele ce se vor obţine"*; 6) ***Băleanu***, de folosit *„mai mult pentru a se obţine date cu privire la atitudinea lui Papacostea Şerban, nepotul obiectivului şi a lui Cornelia Teofana Papacostea, fiica obiectivului, care deasemeni lucrează în Academie. Agentul va avea ca sarcină să stabilească ce influenţă a exercitat şi exercită Victor Papacostea asupra lor, cum se reflectă aceasta la locul de muncă, în lucrări. Deocamdată agentul nu are posibilităţi, însă sunt perspective de a fi introdus în familia Papacostea"*. Acestor informatori camuflaţi, li se adaugă un denunţător: 7) ***Iliescu Silvia Vasilica*** (nume real), colocatară cu familia Papacostea în str. Caragea Vodă 19, autoarea unui denunţ la adresa tuturor membrilor acestei familii şi a tuturor celorlalţi colocatari *„burghezo-moşieri"*. Securitatea recomandă să se ia contact cu aceasta *„pentru a se cunoaşte situaţia de la domiciliu şi a se clarifica raporturile <lui Victor Papacostea.> cu colocatarii suspecţi politic, se va sta de vorbă cu ea pentru a da amănunte şi a preciza dacă mai este de actualitate; se va avea în vedere că în urma verificărilor făcute*

www.cimec.ro

asupra denunţătoarei a rezultat că este cam neserioasă". Concluzia şefului căpitanului Vasile Dumitru, aşternută de mână, sub semnătură indescifrabilă, pe marginea acestei note este următoarea: *„– Prin această acţiune trebuie să rezolvăm toate problemele pe care le ridică Institutul Balcanic, dat fiind că poziţia lui Papacostea va influenţa direct alegerea colaboratorilor, tematica şi realizarea ei, revista şi conţinutul, legăturile externe etc. „Rîmniceanu" nu va avea posibilităţi atât de multiple şi mai ales de contact permanent cu toate aceste probleme şi de aceea studiaţi atent schema Institutului care e în curs de constituire şi să recrutăm aici agenţi corespunzători.- Dat fiind că cel puţin o perioadă de început Papacostea se va controla mult în activitatea sa la Institut din prudenţă, adevărata sa poziţie o vom cunoaşte acasă. De aceea aici trebuie să ne asigurăm surse corespunzătoare. Trebuie analizate multilateral posibilităţile în acest sens a agenţilor serv. 1"*.[6]

Alţi agenţi, prezenţi mai rar cu note informative în dosar, sunt: 8) ***Călinescu,*** un specialist în pedagogie, vizitat şi consultat de Victor Papacostea în chestiuni de specialitate, în legătură cu lucrările contractate de el însuşi cu Academia R.P.R. privind istoria învăţământului românesc; 9) ***Costin Mironescu,*** coleg de serviciu al Corneliei Papacostea, fiica istoricului, la Biblioteca Academiei; el comunică, de pildă, faptul că, din pricina decesului tatălui ei, fiica lui Victor Papacostea a renunţat la o excursie organizată de Academie; 10) ***Nichifor***; 11) ***Bianu.*** Trei dintre aceşti agenţi furnizau informaţii despre opiniile politice şi activitatea entuziastă a lui Victor Papacostea, bucuros că s-a făcut apel la el, în redacţia revistei *Balcania.* Multe dintre notele lor informative sunt „obiectiviste", relatând exact conţinutul convorbirilor lor cu cel urmărit, altele sunt chiar amuzante, dacă se poate folosi cuvântul în acest grav context, deoarece, în chip evident, Victor Papacostea bănuia că interlocutorii săi ar putea fi în legături cu Securitatea şi le vorbea într-un stil conformist, suficient de bine temperat pentru ca să pară autentic. O singură izbucnire de sinceritate politică, încărcată de pesimism şi pasionalitate, a avut faţă de unul dintre ei cu prilejul unor aşa-zise alegeri legislative. Şi-a exprimat atunci neîncrederea în capacitatea şi voinţa puterilor occidentale de a stăvili comunismul şi convingerea că acesta se va impune într-o mare parte a lumii, dar se va menţine numai prin teroare şi violenţă. E vorba de relatarea lui *Mihăescu* despre o conversaţie avută cu Victor Papacostea în ziua de 14 martie 1961. Victor Papacostea i-ar fi împărtăşit păreri sincere, dar *„fiind grăbit, a pus capăt repede dialogului"*. I-a vorbit atât despre criza capitalismului mondial, cât şi despre incapacitatea comuniştilor de a se menţine la putere altfel decât prin teroare. Nota marginală foarte pragmatică a unui ofiţer superior ca funcţie:

[6] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596, 370/7 mai 1962, vezi mai jos documentul integral.

www.cimec.ro

„Nu ne interesează părerile lui Victor Papacostea despre situaţia internaţională, ci legăturile, ce face etc."[7]

Există în relatările agenţilor şi referiri la nemulţumirea lui Victor Papacostea că nu a putut dobândi, cum avea dreptul, statutul de pensionar sau de angajat permanent al Academiei, că nu a putut obţine un spaţiu locativ corespunzător nevoilor familiei lui, că nu şi-a putut recupera bunurilor materiale mobile şi imobiliare, confiscate abuziv. Toate aceste plângeri justificate au făcut şi obiectul unor memorii adresate de el autorităţilor de stat, rămase fără răspuns şi soluţie, păstrate în arhiva istoricului, unele adnotate de el însuşi. Sursa *Victor Marcel* informează, la un moment dat, că, la 23 martie 1961, Victor Papacostea s-a arătat profund descurajat pentru că, între altele, i se retrăsese pensia anterior aprobată[8]. Agentul *Miron*, care l-a vizitat la 6 martie 1961, informează că Victor Papacostea a fost solicitat să facă unele referate în legătură cu problemele de istorie balcanică şi a scris o serie de articole, fiind în legătură cu conducerea Academiei. Însă, pe de o parte, el nu are nici o încadrare şi articolele nu i s-au plătit, iar pe de alta i s-a sistat şi pensia de către comisia de decăderi. A obţinut bune referinţe de la Mihai Ralea[9]. *Nota Biroului*: *„este în evidenţă, dar nu a fost semnalat cu manifestări duşmănoase"*[10].

Antrenarea lui Victor Papacostea în refacerea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi relansarea revistei Balcania reflectată în documentele Securităţii

Documentele din dosarul de Securitate al lui Victor Papacostea consemnează în linii mari exact, potrivit dezvăluirilor informatorilor privind conversaţiile lor cu acesta, etapele antrenării istoricului în acţiunea vizând refacerea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi relansarea revistei *Balcania*.

La 30 aprilie 1960, sursa *Miron* îi comunică lt.maj.Dumitru Vasile că, la 22 aprilie 1960, Victor Papacostea i-a povestit despre întâlnirea lui cu Al. Rosetti, care i-a confirmat teoria înrudirii limbilor balcanice. *„E preocupat de faptul că se reia, pe linia apropierii democraţiilor balcanice*, ideea *lui de*

[7] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,310/AG/16 martie 1961.

[8] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/ 1 aprilie 1961.

[9] Referinţele lui Mihai Ralea se păstrează în arhiva familiei Papacostea, alături de cele redactate de Emil Petrovici, Al.Rosetti, Al.Graur, Emil Condurachi şi G.Vlădescu-Răcoasa. Ele erau menite să însoţească memoriile prin care Victor Papacostea cerea, la începutul lunii februarie 1961, lui Gh. Gheorghiu-Dej şi premierului Chivu Stoica repunerea lui în drepturile elementare de care era lipsit cf. N.Ş. Tanaşoca, *Balcanologi şi bizantinişti români*, Editura PRO, Bucureşti, 2002, p. 230, n. 105

[10] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/ 17 martie 1961.

www.cimec.ro

bază, care a înfiinţat Institutul de Cercetări Balcanuice" spune informatorul. Victor Papacostea *„lasă să se înţeleagă că a fost chemat la Ministerul Afacerilor Externe şi de cineva de la Academie pentru a i se cere lămuriri şi speră ca în cadrul acestei acţiuni va putea să aibă şi el o activitate oarecare"*. A rugat „pe sursă" *„să-i spună aceste lucruri lui Mihail Ghelmegeanu care este preşedinte al unei asociaţii balcanice"*[11]. La 1 septembrie 1960, informatorul *Miron* a fost vizitat de Victor Papacostea. Acesta i-a vorbit despre preocupările sale profesionale şi i-a comunicat că este vorba să se reînfiinţeze *Institutul de Cercetări Balcanice*, de care el s-a ocupat mai înainte. I-a mai comunicat că Andrei Oţetea i-a cerut un referat lui Şerban Papacostea[12], spunând că Victor Papacostea va avea acolo un rol. Potrivit sursei, Victor Papacostea a făcut un memoriu, nu aşteaptă un loc de răspundere, ci un mijloc de colaborare la noua înjghebare. S-a referit favorabil la discursul lui Gheorghiu-Dej în Adunarea Naţională despre colaborarea balcanică. A lăudat participarea lui Oţetea, Berzea <sic!>[13], Condurache la Stockholm. Într-o notă marginală, un colonel neidentificabil, propune să fie studiat Victor Papacostea pentru o eventuală recrutare ca agent în vederea pătrunderii într-un mediu până atunci impenetrabil. Avizul altui factor de decizie este însă negativ[14]. La 7 decembrie 1960, *Miron* comunică că l-a vizitat pe Victor Papacostea cu o zi înainte. Ghelmegeanu îi spusese acestuia că ar vrea să-l vadă în legătură cu înfiinţarea unui organism de studii balcanice. Victor Papacostea *„s-a arătat cât e de interesat de problemă în care e cu adevărat priceput"*[15]. La începutul anului 1961, *Miron* informează că a fost vizitat de Victor Papacostea la 29 decembrie 1960. Acesta i-a vorbit despre reînfiinţarea Institutului de Cercetări Balcanice, domeniu în care a lucrat întotdeauna. *„Chestiunea e de actualitate acum, în legătură cu politica de înţelegere urmată de guvernul nostru în Balcani. A lucrat şi a dat material în ultimul timp lui Ghelmegeanu, care se ocupă de problemă şi speră că va avea un rol în noua organizare. La primăvară va fi un congres de balcanologie la Bucureşti"* declară sursa *Miron*.[16] Acelaşi agent *Miron* informează că, la 23 februarie 1962, Victor Papacostea i-a relatat cum evoluează relansarea revistei *Balcania* şi restaurarea Institutului de Ştiinţe Balcanice, el a avut satisfacţia că i s-a adus oficial la cunoştinţă, în scris şi verbal (la Academie, de către Iorgu Iordan), că va fi utilizat. Într-o

[11] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/14 mai 1960

[12] Dl. Prof. Şerban Papacostea nu-şi aduce aminte ca Andrei Oţetea să-i fi cerut un asemenea referat.

[13] E vorba, desigur, de istoricul Mihai Berza şi de prima lui călătorie şi participare la o reuniune ştiinţifică internaţională în străinătate după instaurarea comunismului în România.

[14] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/ 14.09.1960. Cf. mai sus, n.2

[15] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/16 dec. 1960.

[16] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,312/DV/11ianuarie 1961.

www.cimec.ro

notă a biroului Securității se consemnează că Victor Papacostea *„este urmărit de noi în cadrul dosarului de problemă PNL. Ne-a fost semnalat şi pe alte linii informative că este foarte prudent şi evită să se manifeste dușmănos. Agentul a fost instruit să mențină contactul şi să semnaleze atitudinea şi legăturile lui"*.[17]

Securitatea respinge concepția balcanologică a lui Victor Papacostea şi dezavuează antrenarea lui în refacerea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi relansarea revistei Balcania.

Documentele cele mai importante sub aspectul care ne interesează aici din dosarul de Securitate al lui Victor Papacostea sunt însă cele două note întocmite de Maiorul Ițcuş Dragoş, pe baza notelor informative ale lui *Barbu Rîmniceanu*, note în care este criticată vehement concepția balcanologică a lui Victor Papacostea, socotită neştiințifică şi antimarxistă şi se atrage atenția asupra primejdiei reprezentate de faptul că i s-a încredințat o poziție cheie în refacerea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi relansarea revistei *Balcania*. Din informator, *Barbu Rîmniceanu* devenise expert ideologic al Securității în materie de balcanologie ori era numai invocat ca atare! Să parcurgem însă documentele.

La 12 ianuarie 1962, în casa conspirativă „Mitroi", Maiorul Ițcuş Dragoş este informat de *Barbu Rîmniceanu* despre o discuție avută cu Victor Papacostea referitor la revista *Balcania* şi la proiectatul Institut de Studii Balcanice. Potrivit lui Victor Papacostea, *„redactor şef al revistei va fi acad. Iorgu Iordan, dar întrucât acesta este foarte ocupat, în fapt se va ocupa el personal de revistă în limitele atribuțiilor care i s-au fixat şi arătând în prealabil tot materialul lui Iorgu Iordan"*. După Victor Papacostea, *„revista este necesară pentru a se menține României prioritatea în domeniul cercetării problemelor balcanice, prioritate pe care noi am fi avut-o înainte de război"*. Actualmente, spune el, un Institut de acest fel funcționează în Iugoslavia, la Sarajevo, dar are o activitate modestă, iar o revistă cu caracter exclusiv filologic apare în Bulgaria. *„Problema unui Institut de studii balcanice se pare că a fost discutată neoficial cu prilejul sesiunii UNESCO din 1960, la Paris, despre care i-au comunicat lui Victor Papacostea acad. Mihail Ralea şi Tudor Vianu. S-ar fi discutat problema creerii unui asemenea Institut la Paris sau la Viena; un specialist german ar fi intenționat crearea unui asemenea Institut la Berlin, altul ar fi propus ca el să-şi aibă sediul la Belgrad"*. După părerea lui Victor Papacostea, aceste discuții *„ar fi grăbit luarea hotărârii de către forurile*

[17] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,3.12/SC/23 febr.1962.

www.cimec.ro

româneşti superioare privind înfiinţarea unui Institut de Studii Balcanice la Bucureşti". Informatorul e de acord cu importanţa unui asemenea Institut, cu o revistă de largă circulaţie, atât din punct de vedere ştiinţific, cât şi politic pentru România şi politica ei balcanică, dar crede că *„este necesară o conducere foarte clarvăzătoare din punct de vedere ideologic, atât a Institutului, cât şi a revistei"*. ***„Sursa atrage atenţia asupra acestei probleme deoarece discuţia cu Victor Papacostea a dovedit totala confuzie politică şi ideologică a acestuia, care rezultă şi din materialele întocmite de Victor Papacostea pentru demonstrarea necesităţii studiilor comparate balcanice"***. Victor Papacostea i-a împrumutat sursei un singur exemplar din aceste texte, pentru 3-4 zile, spre *„lămurire"*. N-a precizat cui anume a dat celelalte exemplare, dar a reieşit că lui Atanase Joja, preşedintele Academiei R.P.R. şi lui Iorgu Iordan. La primul număr vor colabora numai români (Francisc Pall, Constantin Zane, Dinu C. Giurescu, Emil Condurachi), se va publica însă şi articolul unui romanist iugoslav decedat[18], predat pentru ultimul număr din vechea *Balcania*, care nu a mai apărut. Pentru colaborările externe s-a întocmit o listă de autori posibili, prezentată de Victor Papacostea lui Iorgu Iordan, care a trimis-o la Ministerul Afacerilor Externe *„spre avizare asupra oportunităţii invitării autorilor respectivi"*. Nota Biroului Securităţii pe această notă sună astfel: *„Victor Papacostea este sprijinit intens de Iorgu Iordan care este lucrat în acţiune. Agentul va continua discuţiile cu Victor Papacostea pentru a stabili părerile de viitor, date despre colaboratori, conţinutul lucrărilor etc. Va avea discuţii şi cu Iorgu Iordan. Va fi dirijat şi agentul „Virgiliu" în această problemă"*. Aşadar, acad. Iorgu Iordan, vicepreşedintele Academiei R.P.R., se găsea şi el în vizorul organelor de Securitate şi era urmărit pentru vina de a-l susţine pe Victor Papacostea![19]

La 26 ianuarie 1962, Maiorul Iţcuş Dragoş primeşte de la *Barbu Rîmniceanu*, tot în casa „Mitroi", o amplă notă de 14 pagini despre cele două materiale documentare redactate de Victor Papacostea[20] şi anume: 1. *Institutul de*

[18] E vorba de Petar Skok şi de articolul lui, intitulat *Romanus, Rhomaios, Latinus et Vlah dans les Balkans*, Balcania, IX, 1946, p. 3-12 (număr topit de organele Cenzurii, păstrat în numai două exemplare, în pagini, unul, descompletat între timp, la Victor Papacostea, azi în custodia mea, altul, complet şi legat, în posesia acad. Al.Vulpe, fiul Prof. Radu Vulpe).

[19] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596,371/19 ian.1962.

[20] Am folosit aceste două texte, păstrate în arhiva familiei Papacostea, în *Studiul introductiv* la Victor Papacostea, *Civilizaţie românească şi civilizaţie balcanică. Studii istorice*, ediţie îngrijită şi note de Cornelia Papacostea-Danielopolu, Studiu introductiv de Nicolae-Şerban Tanaşoca, Editura Eminescu, Bucureşti, 1983, studiu republicat în forma lui iniţială, integrală, sub titlul *Victor Papacostea (1900-1962). O viaţă dedicată balcanologiei şi solidarităţii balcanice*,în volumul Nicolae-Şerban Tanaşoca, *Balcanologi şi bizantinişti români*, Editura PRO, Bucureşti, 2002, p. 159-231. PCR avea şi în 1983 obiecţii ideologice faţă de unele susţineri din textele lui Victor Papacostea, cu care eu îmi exprimam acordul, aşa în-

www.cimec.ro

Studii şi Cercetări Balcanice (54 p.)[21] şi 2. *Sumar pentru o informare rapidă asupra fenomenului balcanic şi a necesităţii studiilor comparate* (17 p.). Maiorul de Securitate reformulează în termeni proprii această notă, comentând-o. Potrivit sursei şi lui însuşi, *„aceste pagini nu au un caracter subversiv. Ele au fost puse la dispoziţia conducerii Academiei pentru a fi comunicate forurilor de partid şi de stat. De fapt, ele cuprind o motivare indirectă a propunerilor făcute în vederea reînfiinţării Institutului de Studii Balcanice şi a reapariţiei revistei Balcania"*. Sursa ţine să sublinieze că: a) Victor Papacostea este cel care se ocupă efectiv de stabilirea legăturilor cu colaboratorii primului număr al revistei *Balcania*, primeşte articolele, face observaţii asupra lor etc., supunând apoi totul spre aprobare lui Iorgu Iordan. b) După şedinţa organizată la Academie, sub preşedinţia lui Iorgu Iordan, unde s-a anunţat reapariţia revistei *Balcania* şi s-a cerut colaborarea Institutelor Academiei, Roman Moldovan, directorul Institutului de Cercetări Economice, a cerut un material mai amplu. Sursa a înţeles că e vorba de materialul nr. 2. c) Costin Murgescu, după o convorbire cu Victor Papacostea privitoare la articolul pe care Institutul de Cercetări Economice urmează să-l dea pentru primul număr al revistei, a primit si el cele două materiale *„spre a se lămuri asupra problemelor"*. Cum Academia nu a dat un material expozitiv propriu Institutelor, se poate conchide că cele două materiale întocmite de Victor Papacostea nu au numai caracter informativ istoric, ci vor putea influenţa orientarea noului Institut şi a noii reviste, deşi nu au căpătat un curs oficial. *„Ţinând seama de aceste împrejurări s-a întocmit nota de faţă, care se bazează tocmai pe datele şi aprecierile din cele două materiale ale lui Victor Papacostea"*. Consideraţiile cuprinse în ampla *Notă*, rezumate de mine în continuare, sunt grupate în trei secţiuni:

I. *Cu privire la activitatea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice (ISCB) (1937-1948)*. Inceputul acestuia, se spune în *Notă*, au fost lecţii de balcanologie ţinute de Victor Papacostea *„pe lângă o conferinţă de Istoria românilor de la Facultatea de litere şi Filozofie de la Universitatea din Bucureşti"*. Victor Papacostea nu menţionează însă cine era titularul conferinţei (*„s-ar putea să fie vorba de conferinţa lui C.C. Giurescu, comiliton politic al lui Papacostea"*[22]). ISCB a fost recunoscut oficial abia în februarie 1943, în

cât pentru publicarea textului meu au fost necesare unele amputări. Din fericire, directorul Editurii Eminescu, dl. Valeriu Râpeanu mi-a devenit complice la păstrarea fondului ideatic esenţial, sfătuindu-mă amical să sacrific doar unele scurte pasaje şi formulări şocante pentru cenzorii regimului.

[21] Acest text, folosit de mine în 1983, s-a rătăcit din păcate ulterior, după ce a fost împrumutat de doamna Cornelia Papacostea-Danielopolu unui coleg care nu l-a mai restituit.

[22] Informaţiile sunt, în esenţă, reale, dar „conferinţa" lui C.C. Giurescu era de fapt catedra lui de profesor titular de Istoria românilor, poziţie datorată lui N.Iorga şi V.Pârvan,

www.dacia.ro

timpul regimului antonescian[23]. A dispărut în reforma Academiei din 1948, sarcinile sale fiind preluate de secţia de studii slavo-bizantine din cadrul Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. Activitatea ISCB a luat următoarele forme: şcoala de limbi balcanice, colocvii bilunare, cursuri, întocmirea unui nou *Tratat de istorie a popoarelor balcanice*, revista *Balcania*, editura, traduceri, conferinţe publice, organizarea bibliotecii, oficiu bibliografic. S-au iniţiat o *Enciclopedie balcanică* şi un *Atlas lingvistic al Peninsulei Balcanice*. Urmează lista colaboratorilor interni si externi, după care sunt formulate câteva recomandări pentru viitor privitoare la personalul de cercetare şi anume: a) Nu e nevoie doar de arheologi, medievişti, lingvişti, cum propune Victor Papacostea, ci de specialişti în probleme de istorie contemporană, pentru sprijinirea politicii ţării noastre în problemele legate de zona balcanică, modelul trebuie să fie Institutele Academiei URSS pentru problemele ţărilor socialiste sau ale Americii Latine; b) Cadrele de specialişti vechi, chiar dacă unii dintre ei se situează azi pe poziţii marxiste, trebuie îmbinate cu cadre de cercetători tineri formaţi în anii puterii populare, cu o fermă concepţie marxist-leninistă, spre a se putea asigura justa orientare ideologică a lucrărilor ce se vor întocmi; c) Justa îmbinare a vechilor cadre de specialişti cu tinere cadre de partid va trebui să asigure ca şi în problema legăturilor internaţionale pe care Institutul şi redacţia inevitabil vor trebui să le stabilească să nu se ajungă la reluarea sau stabilirea unor legături sau la crearea unor situaţii nedorite.

II. *Unele concepţii privind relaţiile interbalcanice.* În cele două texte amintite, Victor Papacostea îşi prezintă, după părerea Securităţii, necritic concepţia care a stat cândva la baza *Institutului de Cercetări Balcanice* şi a *Balcaniei*. De aici se poate trage concluzia că există posibilitatea (dacă nu chiar intenţia, cel puţin a lui Victor Papacostea) de a menţine şi dezvolta aceeaşi concepţie şi în cadrul noului Institut şi a noii reviste. Ofiţerul de Securitate se opreşte asupra unor aspecte ale acestei concepţii, fără a intra în probleme de specialitate, în care sursa folosită nu are competenţa necesară. Sursa a remarcat în prealabil că Victor Papacostea nu foloseşte ceea ce ea numeşte *„termenii precişi şi elementari, intraţi în uzul tuturor cetăţenilor, cum ar fi România burghezo-moşierească, capitalism, socialism, burghezie, marxism-leninism, ci evită cu grijă aceste formulări"*. Problema nu este de vocabular, se afirmă

catedră pe lângă care se crease o conferinţă de istorie a românilor balcanici pentru Victor Papacostea (între referenţi se număra şi fostul său profesor. acad. George Murnu), transformată ulterior în catedră de istoria popoarelor balcanice. Insinuaţia politică răuvoitoare, potrivit căreia C.C. Giurescu i-a creat catedra lui V. Papacostea în virtutea relaţiilor lor de partid, aparţine Securităţii.

[23] Informaţie exactă, dar Securitatea omite să menţioneze poziţia hotărâtă anti-hitleristă a lui V.Papacostea şi reacţia ostilă, mai sus amintită, a oficialităţilor naziste faţă de bugetarea ISCB de către guvernul lui Ion Antonescu.

www.cimec.ro

în *Notă*, ci de concepţie, care se reflectă în toate tezele dezvoltate de autor. Trei ar fi, potrivit notei informative, ideile fundamentale promovate în numele acestei concepţii : 1) lumea balcanică alcătuieşte o unitate, determinată de unitatea geografică naturală a spaţiului balcanic, o teză greşită, combătută şi demascată de marxism-leninism; 2) factorii de unitate a popoarelor balcanice, identificaţi, aşa cum arătam mai sus, de Victor Papacostea şi enumeraţi exact în *Notă*, duc la fomarea unei singure naţionalităţi balcanice, al cărei tip reprezentativ este numit de Victor Papacostea *Homo Balcanicus*; 3) este negat rolul progresist jucat de formarea statelor naţionale balcanice şi de cucerirea independenţei lor naţionale, este exagerat rolul diplomaţiei occidentale în acest proces formativ, este criticat principiul autodeterminării popoarelor şi aplicarea lui în Balcani, care ar contraveni realităţilor naturale şi este poslăvită ideea unui stat federal balcanic după modelul elveţian[24]. Concluzie: ISCB şi *Balcania „s-au preocupat de dezvoltarea cercetărilor privind legăturile interbalcanice în lumina unei concepţii filosofice, istorice şi politice antiştiinţifice şi antimarxiste cu scopul nu de a restabili adevărul istoric, ci de a promova ideea unei federalizări balcanice."* E necesară, aşadar, o deosebită vigilenţă ideologică faţă de Victor Papacostea şi ideile sale.

III. *Câteva observaţii finale.* Institutul poate, după opinia sursei, însuşită de Securitate, să sprijine poziţia României faţă de problema relaţiilor interbalcanice *„pentru crearea unei zone a păcii în această parte a lumii, poziţie care izvorăşte din cerinţele generale ale luptei pentru asigurarea coexistenţei paşnice, preîntâmpinarea unui nou război mondial şi dobândirea victoriei socialismului asupra capitalismului în întrecerea economică paşnică"*. Institutul trebuie să activeze însă în spirit riguros marxist-leninist, ca organ de propagare a ideilor şi poziţiilor *„partidului şi guvernului nostru"* şi ca o instituţie de documentare a acestora asupra realităţilor balcanice. El trebuie să lupte împotriva imperialismului şi a *„diferitelor sale agenturi din Balcani"*, iar sarcinile sale de cercetare trebuie subordonate permanent *„cerinţelor politico-ideologice ale luptei pe care ţara noastră o duce"*. *Nota* atrage atenţia că toate *„confuziile şi bâjbâielile"* datorate mai ales lui Victor Papacostea trebuie lichidate înainte de înfiinţarea Institutului şi a revistei, scopurile acestora trebuind să fie precis definite.

[24] Este evidentă, în această notă informativă, deformarea ideilor lui Victor Papacostea despre constituirea şi evoluţia statului naţional în Balcani, deformare determinată de reavoinţă ori numai de obtuzitate intelectuală. Istoricul nu făcuse decât să combată rigiditatea, inadecvată spaţiului balcanic, cu care a fost aplicat aici principiul naţional atunci când au fost trasate frontierele statelor moderne din zonă. El pleda numai pentru atenuarea acestei rigidităţi, în spiritul unei mai mari libertăţii de comunicare transfrontalieră, caracteristică zonei în trecutul ei istoric şi pentru întărirea solidarităţii tradiţionale între naţiunile balcanice. În termeni contemporani, era adeptul unui „globalism" balcanic, utopic poate, dar cu siguranţă generos şi în acord cu spiritul vremurilor noastre.

www.dimec.ro

Nota Biroului Securității, semnată de Maior Ițcuş Dragoş: *„Victor Papacostea este suspectat de noi pentru atitudine dușmănoasă față de regimul nostru. A suferit o condamnare pentru activitatea sa ca director <sic!> în guvernele burgheze. El este sprijinit direct de către acad. Iorgu Iordan pentru ajutorarea unor elemente dușmănoase. Considerăm necesar să infomăm conducerea Ministerului despre conținutul lucrărilor lui Papacostea la care se referă prezenta notă. deoarece aceste lucrări sunt întocmite cu scopul de a fi prezentate la C.C. al P.M.R. Agentul a primit sarcina să continue a se informa despre activitatea lui Papacostea V. pe linia Institutului Balcanic. În legătură cu aceasta va fi folosit și agentul «Bianu»".*[25]

Consecințele

Notele informative despre Victor Papacostea, inclusiv denunțul delirant al colocatarei din str. Caragea Vodă 19, nu au rămas fără consecințe. La o dată care, în chip ciudat, nu este consemnată în documentul respectiv, deduc însă că în aprilie 1962, este emisă de Ministerul Afacerilor Interne, pe un formular tipizat, o ***„HOTĂRÂRE de deschidere a dosarului individual privind pe Papacostea Victor"***, iar la 7 mai 1962 era emisă în exemplar unic şi strict secret o ***NOTA cu măsuri ce vor fi luate în dos<arul> individual ce se deschide pentru urmărirea lui PAPACOSTEA VICTOR***[26]**.** Numai subita încetare din viață a balcanologului român, atestată şi ea în dosarele Securității prin mărturii de agenți informatori, avea să ducă la închiderea dosarului său de urmărire efectivă, dar şi la încercările de îngropare în uitare a amintirii sale.

Concluzii

Parcurgerea documentelor din dosarul de Securitate al lui Victor Papacostea ne îngăduie să afirmăm că poliția politică din România anilor 1960-1962, a cărei prezență şi al cărei rol nefast în viața ştiințifică din țară erau mult mai intense decât pot crede cei care nu au trăit în anii evocați aici, a fost aceea care a încercat să-l înlăture, din motive ideologice şi politice, din poziția de restaurator al Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi al revistei *Balcania,* în care fusese instalat de conducerea Academiei R.P.R., cu aprobarea acelor cercuri din forurile de Partid şi de Stat ce susțineau reformarea sistemului comunist, firește, în anumite limite. Este de presupus că încercarea de

[25] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596, 371/29 ian. 1962.

[26] Aceste documente sunt reproduse integral mai jos.

www.cimec.ro

a-l îndepărta, prin compromitere civică şi profesională, eventual chiar printr-o nouă arestare, de Institut şi de revistă venea din partea acelor alte cercuri ale puterii comuniste rămase fidele stalinismului sovietic şi hotărâte să împiedice orice tentativă de emancipare a României din stricta obedienţă faţă de URSS, orice apropiere a ei de lumea occidentală. Securitatea a folosit, în acţiunea ei represivă, denaturându-le nu o dată sensul, notele informative ale sicofanţilor aflaţi în serviciul ei care, unii din evidentă ostilitate faţă de cei urmăriţi, alţii amăgiţi de iluzia că obiectivitatea relatărilor le atenuează culpa de a-şi fi spionat prietenii, au acceptat, dezonorându-se, să-i devină instrumente, sub acoperirea unor nume conspirative, dacă nu chiar contra plată. Cazul lui Victor Papacostea nu apare singular, dacă ne gândim la cele întâmplate, în aceiaşi ani, în alte forme, cu „reabilitarea" lui Titu Maiorescu, Lucian Blaga sau Tudor Arghezi, temă de vii confruntări în interiorul Partidului, după cum a dezvăluit temeinic documentatul Pavel Ţugui[27]. Este, de asemenea, de presupus că, după moartea subită a lui Victor Papacostea, în ajunul colocviului balcanologic de la Sinaia, s-a încercat minimalizarea personalităţii şi rolului lui în dezvoltarea balcanologiei pe căi mai subtile, prin intimidarea colegilor şi discipolilor săi şi prin influenţarea în acest sens a comunităţii ştiinţifice internaţionale. În sfârşit, trebuie să constat, întemeiat pe propriile mele amintiri de tânăr, pe atunci, cercetător în Institutul de Studii Sud-Est Europene (începând din 1964), că unele dintre acuzaţiile aduse lui Victor Papacostea (evitarea temelor de istorie contemporană, toleranţa faţe de unele teze şi „elemente" suspecte politico-ideologic, cosmopolitismul) au fost formulate, în şedinţe publice de „analiză a muncii" ori difuzate „de la om la om", sub formă de critici „constructive" ori numai de „bârfe" în conversaţii particulare, de reprezentanţi oficiali ai Partidului şi de agenţi rău camuflaţi ai Securităţii, la adresa Prof. Mihai Berza (1907-1978), în perioada directoratului lui la acest Institut (1963-1978)[28].

Comunicare făcută în Institutul de Studii Sud-Est Europene, în ianuarie 2008, publicată în „Magazin istoric", an, XLII – serie nouă – nr. 8 (497), august 2008, p. 5-10, 9 (498), septembrie 2008, p. 42-48, 10 (499), octombrie 2008, p. 56-61, 11 (500), noiembrie 2008, p. 56-62.

---

[27] Cf. Pavel Ţugui, *Amurgul demiurgilor, Arghezi, Blaga, Călinescu. Dosare literare*, Editura Floarea Darurilor, Bucarest, 1998*Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost Şef de secţie a CC al PMR*, Editura Ion Cristoiu, Bucureşti, 1999.

[28] Dosarul de securitate al profesorului Mihai Berza a fost cercetat şi prezentat de Ioan Opriş, *Mihai Berza – un destin afectat*, în volumul *Istoricii şi Securitatea*, Bucureşti, 2004, p. 519-585.

www.cimec.ro

BALKANOLOGIE ET POLITIQUE EN ROUMANIE AU XXe SIÈCLE

Quarante-cinq ans se sont déjà écoulés depuis que, le 20 juin 1962, à Bucarest, succombait subitement à une attaque d'apoplexie le Professeur Victor Papacostea (1900-1962), ancien titulaire de la chaire d'histoire des peuples balkaniques de l'Université bucarestoise, fondateur et directeur de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques (1937-1948) et de la revue *Balcania* (1938-1948), promoteur infatigable de la balkanologie et de la solidarité balkanique à la fois. La mort le trouvait tout adonné à la tâche que l'Académie de la République Populaire Roumaine avait décidé de lui assigner: la mission, qui lui tenaient à coeur, de rebâtir, quinze ans après leur destruction, ces deux institutions par lui fondées et dirigées. En juin 1962, il avait déjà réussi à rassembler autour de lui l'équipe qui allait constituer le noyau dur du nouveau Institut d'Études et Recherches Balkaniques – il s'agissait d'un groupe d'anciens disciples[29], vieux collègues[30] et proches collaborateurs[31], auxquels se sont adjoints quelques jeunes chercheurs d'avenir[32] – et tout était déjà prêt pour mettre sous presse les deux premières fascicules de la nouvelle «Balcania». Il n-a pas eu le bonheur de les feuilleter, ni de monter l'escalier de l'Institut, installé dans une belle maison au centre de la Ville, près de son ancien siège.

Il est sûr et certain que l'Académie de la République Populaire Roumaine avait laissé à Victor Papacostea une liberté d'initiative et de décision assez inhabituelle à l'époque: il eut la liberté de dresser de son propre chef le schéma fonctionnel de l'Institut et de définir les sévères critères professionnels pour juger de la valeur des chercheurs, il eut la latitude de procéder lui-même au choix de ses collaborateurs et de structurer comme bon il lui semblait la

[29] Tels Ioan Matei, Ariadna Camariano-Cioran, Constantin Velichi, Constantin Diculescu, Sava Iancovici, Dinu C. Giurescu, Vladimir Iliescu, Mircea Voicana, Corina Nicolescu.

[30] Tels C.C. Giurescu, Radu Vulpe, Emil Petrovici, Petre Caraman, Ion Conea, Al. Elian.

[31] Tels Emil Condurachi, Fr. Pall, I.D. Ştefănescu.

[32] Tels Al. Duţu et Virgil Cândea.

www.cimec.ro

revue, en décidant personnellement du sommaire de chaque numéro, après avoir lu attentivement et d'un oeil critique les textes proposées dont il avait le droit d'apprécier la teneure scientifique et la tenue littéraire, pour proposer à l'Académie de la République Populaire Roumaine d'être acceptés, refusés, ou corrigés. Ce qui plus est, l'Académie semblait avoir fait sienne l'idée d'unité dans la diversité du monde balkanique, que Victor Papacostea n'avait jamais cessé de propager avec l'ardeur d'un croyant et le zèle d'un missionaire, ainsi que la conception même de la balkanologie à laquelle cette idée d'unité dans la diversité servait d'assise théorique. Conformément à cette conception, fruit du labeur de toute une série de savants des XIXe-XXe siècles[33], la balkanologie est un système scientifique cohérent d'études nécessairement interdisciplinaires et comparatives concernat l'inextricable mosaïque naturelle de langues, nations, ethnies, confessions qu'a toujours constituée la Péninsule Balkanique. Elle se propose de relever et d'expliquer autant les facteurs d'unité du monde balkanique, que les particularités distinctives de ses composantes. Le fait de lui avoir confié la mission de refaire l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de relancer la revue *Balcania* témoignait de la haute opinion que l'Académie de la République Populaire Roumaine se faisait de la personnalité et des compétences scientifiques de Victor Papacostea, mais il était aussi une preuve de la détermination de cette importante institution à renouer avec la tradition scientifique nationale de l'époque pré-communiste, au moins dans le domaine des études balkaniques.

Ce regain d'intérêt pour les Balkans et la balkanologie était la conséquence immédiate d'une réorientation de la politique étrangère du gouvernement roumain, appuyée, sinon inspirée en l'occurence par Moscou. En 1948, Staline avait condamné les tentatives conjointes de Iosip Broz Tito et de Georges Dimitroff de promouvoir le projet d'une confédération balkanique jouissant certes, d'une large autonomie par rapport à l'Union Soviétique. Pour témoigner de leur obéissance envers Kremlin, les communistes roumains avaient répudié alors ces tendances et, avec elles, la balkanologie. Le lendemain de leur installation définitive au povoir, ils avaient dissout les deux principales institutions académiques spécialisées dans ce genre d'études et leurs périodiques: l'Institut d'Études Sud-Est Européennes de Nicolae Iorga (1913-1938), dirigé au moment de sa dissolution par Nicolae Bănescu (1878-1971), avec sa „Revue historique du Sud-Est européen" dont le directeur était G.I. Brătianu (1898-1953) et l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques de Vic-

[33] Victor Papacostea avait une prédilection marquée pour Constantin Jireček (1854-1918), Jovan Cvijić (1865-1927) et Nicolae Iorga (1871-1940), mais il citait aussi souvent George Murnu (1868-1957), Kristian Sandfeld-Jensen (1873-1942), Théodore Capidan (1890-1953).

www.cimec.ro

tor Papacostea (1937-1948) avec sa „Balcania"[34]. Vers le commencement des années '60 après la mort de Staline et la condamnation du culte de sa personnalité par N.S.Hruscev, la situation politique internationale semblait évoluer dans un sens favorable à l'épanouissement du climat de détente entre les deux blocs politiques et militaires rivaux du monde, celui du Pacte de Varsovie, patronné par l'Union Soviétique, et celui de l'OTAN, patronné par les États Unis d'Amérique. L'atmosphère générale semblait propice à la redécouverte par les savants du caractère unitaire dans la diversité du monde balkanique, à l'affirmation de la vocation européenne de ce monde, au recouvrement par les peuples balkaniques du sens profond et de la valeur salutaire de leur solidarité, condition indispensable de leur commune liberté. Soit de leur propre chef, soit sous l'inspiration de Moscou, les dirigeants politiques de Bucarest lancèrent un appel à transfomer les Balkans en zone dénucléarisée, vouée au développement pacifique de toutes les nations balkaniques, indépendamment des régimes politiques et des alliances militaires en vigueur qui les rangeaient dans l'un ou l-autre des deux blocs qui se partageaient le monde. L'évolution dans les Balkans pouvait offrir à l'humanité entière un exemple de ce que devait être la coexistence, sinon la convergence même des deux systèmes socio-politiques existants, le système capitaliste de l'économie libre et de la démocratie libérale plurariste et le système socialiste du dirigisme économique et du centralisme «démocratique» à parti unique. Le rôle qui revenait à la Roumanie dans ce processus de détente et rapprochement entre les peuples de la région des Balkans s-avérait, comme plus d'une fois dans l'histoire, important autant dans le domaine de l'action politique proprement dite, que dans celui de la culture, de l'education et de la recherche. Suivant l'opinion presque unanime des responsables roumains des relations culturelles internationales de la Roumanie et de ses représentants près l'UNESCO – Athanase Joja (1904-1972), Tudor Vianu(1897-1964), Mihai Ralea (1896-1964), Emil Condurachi (1912-1987), Mihai Ghelmegeanu (1896-1984) – il était grand temps que Victor Papacostea reprenne son activité d'animateur et coordinateur des études balkaniques en Roumanie.

Cependant, les autorités politiques communistes du pays n'acceptaient pas sans réserve ce point de vue. Leurs émissaires avaient averti discrètement, mais de manière très ferme Victor Papacostea de ne pas nourir l'illusion de jamais recouvrer le poste de directeur de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la revue *Balcania*. Si ses compétences professionnelles et son expérience scientifique pouvaient le rendrent utile et recommandable

[34] Du dernier numéro de „Balcania" (IX, 1946), dont les planches ont été détruites sur ordre des autorités, n'en sont restés que deux séries complètes des épreuves, l'une se trouvait chez Radu Vulpe, l'autre chez Victor Papacostea.

www.cimec.ro

comme expert en balkanologie, il était incompatible avec n'importe quelle position ayant trait à l'idéologie communiste de rigueur à cause de son passé politique «bourgeois». En effet, Victor Papacostea avait été une personnalité marquante, particulièrement active, du Parti National Libéral. Chef de l'organisation départementale de Caliacra et député à la Chambre dans les années trente, au nom de la faction libérale de Georges I. Brătianu, il prit part, au nom du Parti National Libéral réunifié sous la direction de Dinu I. C. Brătianu, à la préparation politique du coup d'État royal du 23 août 1944 et fut nommé, après l'éviction du Maréchal Ion Antonescu, sous-secrétaire d'État au Ministère de l'Éducation Nationale dans les gouvernements des Généraux Constantin Sănătescu (4 novembre 1944-5 décembre 1944) et Nicolae Rădescu (6 décembre 1944-5 mars 1945). Aux éléctions parlementaires de 1946, il posa, sans succès, sa candidature au nom du Parti National Libéral, manifestant franchement son opposition au Parti Communiste et à ses acolytes. Depuis la nuit de 5/6 mai 1950 jusqu'au 17 septembre 1955, il fut détenu abusivement dans la fameuse prison de Sighet avec tous les anciens dignitaires non communistes du royaume de Roumanie sans jamais comparaître devant un juge. Incarcéré pour une seconde fois à la veille du Noël 1957 dans la prison de Malmaison, à Bucarest, sous l'accusation forgée de toutes pièces d'avoir conspiré avec ses anciens amis politiques en vue de la restauration en clandestinité du Parti National Libéral, il fut mis en liberté, gravement malade, le 29 mai 1958, faute de preuves suffisantes pour son incrimination, après avoir subi des interrogatoires accablants et des tortures[35].

Voilà pourquoi l'Académie de la République Populaire Roumaine se vit obligée, malgré soi, de charger formellement de la direction provisoire de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la revue *Balcania* non pas l'ancien ministre libéral et détenu politique Victor Papacostea, mais le Professeur Iorgu Iordan (1888-1986), Vice-président de l'Académie et prestigieux romaniste, ancien ambassadeur du roi Michel Ier en Union Soviétique sous le gouvernement de Petru Groza (1945-1947), membre du groupe agrarien de gauche des universitaires de Iaşi – Mihai Ralea (1896-1964), Andrei Oţetea (1894-1977), Petre Andrei (1891-1940) – avant la guerre, devenu ensuite, bon gré, mal gré, membre du Parti Communiste. Heureux de pouvoir accomplir ce qu'il considérait être la mission de sa vie, même si officiellement il n'était que le second de Iorgu Iordan, Victor Papacostea collabora par ailleurs volontiers avec ce savant authentique, qui était de plus un homme sensé et qui lui laissait les mains libres en tout ce qui concernait l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et la revue *Balcania*.

[35] Cf. Nicolae-Şerban Tanaşoca, *Victor Papacostea (1900-1962). O viaţă dedicată balcanologiei şi solidarităţii balcanice*, dans le volume *Balcanologi şi bizantinişti români*, Bucarest, 2002, p. 211-214.

www.cimec.ro

Trois semaines après le décès de Victor Papacostea, Athanase Joja, Président de l'Académie de la République Populaire Roumaine et de la Commission nationale roumaine pour l'UNESCO, prononçait à Sinaia l'allocution d'ouverture du premier colloque international sur *Les civilisations balkaniques* (8-12 juillet 1962)[36]. Des travaux de cette réunion, à laquelle participaient des savants appartenant à seize pays, est née l'idée d'une organisation internationale pour la promotion des études balkaniques et sud-est européennes. Une année plus tard, le 23 juillet 1963, à Bucarest, une deuxième réunion internationale adoptait les Statuts de notre Association Internationale d'Études du Sud-Est Européen[37]. Il est vraiment étonnant de constater que ni au colloque de Sinaia, ni à la réunion de Bucarest, le nom de Victor Papacostea ne fut pas évoqué. Dans l'Institut d'Études Sud-Est Européennes de l'Académie de la République Populaire Roumaine, fondé à Bucarest en 1963 au prix de grands efforts de sa part, ainsi que dans les pages de la «Revue des Études Sud-Est Européennes», dont les deux premières fascicules, qu'il avait préparées, sortirent en 1963, on ne parlait qu'en passant et avec réticence de la personnalité de Victor Papacostea et de son rôle, tellement important, dans l'évolution et la relance de la balkanologie roumaine. Cette discrétion est franchement consternante d'autant plus que parmi les participants roumains au colloque de Sinaia et à la réunion de Bucarest il y avait pas mal de fidèles à toute épreuve du savant disparu: disciples dévoués, admirateurs sincères, proches collaborateurs, amis de longue date, des gens qui avaient insisté pour sa nomination en tête de l'Institut, des personnalités appartenant au beau-monde académique et politique de l'époque qui n'avaient pas hésité à lui donner des lettres de recommandation et des déclarations écrites confirmant sa valeur scientifique, son orientation démocratique, son patriotisme[38]. Pourquoi la personne de Victor Papacostea tombait-elle dans ce drôle d'oubli au moment même du triomphe de sa cause?

La réponse à cette question se trouve dans les dossiers secrets de Victor Papacostea, dressés par la police politique, la fameuse *Securitate*, dossiers récemment déclassifiés, se trouvant dans les Archives du Conseil National pour l'Étude des Archives de la Sûreté générale (*Consiliul Naţional pentru*

[36] V. Actes du Colloque international de civilisations balkaniques organisé par la Commission Nationale Roumaine pour l'UNESCO et l'Académie de la République Populaire Roumaine, sous les auspices de l'Organisation des Nations Unies pour l'Éducation, la Science et la Culture, Sinaia, 8-14 juillet 1962.

[37] Cf. Bulletin de l'AIESEE, I, 1-2, 1963, p. 5-23; Em. Condurachi, Association d'Etudes du Sud-Est Européen (AIESEE). Buts et activités. 1963-1977, Bucarest, 1978.

[38] Dans l'archive de la famille Papacostea se trouvent les copies authentifiées par Victor Papacostea de telles lettres de recommandation et déclarations signées par Mihail Ralea, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Emil Condurachi, Gh. Vlădescu-Răcoasa, Petre Constantinescu-Iaşi, Al. Graur.

www.cimec.ro

studierea Arhivelor Securităţii, en abrégé CNSAS), que je tiens à remercier de m'avoir donné l-autorisation de les étudier et publier. Dans les Archives du CNSAS il y a au moins deux dossiers comprenant plusieurs volumes qui concernent Victor Papacostea: 1° son dossier pénal, ayant trait à l'enquête et au procès du soi-disant «groupe clandestin national-libéral» dirigé par Aurelian Bentoiu[39], dans lequel l'historien avait été inclus par ses enquêteurs sans preuves suffisantes pour être inculpé et 2° son dossier de surveillance informative SRI 68057, CNSAS i 5596, dossier clos le 12 novembre 1962, en raison du «décès de l'objectif».

Ce deuxième dossier renferme des documents des années 1960-1962, dans lesquels sont soigneusement enregistrées et parfois commentées, à base de données fournies par diverses «sources», c'est à dire par des indicateurs de la police politique de son entourage, toute sorte d'informations concernant la vie privée et publique de Victor Papacostea et de toute sa famille, ses idées, ses sentiments, ses états d'esprit, son éventuelle activité politique clandestine, son activité au service de l'Académie de la République Populaire Roumaine ayant comme but la restauration de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et la relance de la revue *Balcania*, son influence sur les jeunes collaborateurs de la „Balcania" et sur les membres de sa famille, en premier lieu sur les historiens Cornelia Teofana Papacostea[40], sa fille et Şerban Papacostea[41], le fils de son frère. La Sûreté était particulièrement interessée à surveiller les relations de Victor Papacostea avec d'autres intellectuels et politiques rou-

[39] Aurelian Bentoiu (1892-1962), homme politique roumain, membre marquant du Parti National Libéral, ancien ministre, incarcéré par le régime communiste entre les années 1948-1956. Inculpé pour avoir essayé de refaire à l'aide d'un groupe d'anciens libéraux le Parti National Libéral en clandestinité, il a été arrêté de nouveau en novembre 1957, jugé et condamné à 25 ans de prison; il est mort en prison le 27 juin 1962. Du „groupe Aurelian Bentoiu" faisaient partie Georgel Ghiorghiu, Hurmuz Aznavorian, Niculae Sibiceanu, Dan A. Lăzărescu, ancien chef de cabinet de Victor Papacostea, ainsi que Victor Papacostea et Savel Rădulescu; les deux derniers ont été mis en liberté après l'enquête, faute de preuves suffisantes. Ce dossier de Victor Papacostea a été étudié par Ioan Opriş, *Victor Papacostea şi tentativele de renaştere a mişcării liberale*, v. Ioan Opriş, *Istoricii şi securitatea*. II, Bucureşti, 2006, p. 143-156. Les documents concernant l'enquête et le procès du groupe Aurelian Bentoiu ont été, en partie, publiés dans CNSAS, *Securitatea. Structuri-cadre. Obiective şi metode*, vol. I (1948-1967), Coordonator Florica Dobre, autori: Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Ţăranu, Bucureşti, 2006.

[40] Cornelia Papacostea-Danielopolu (1927-1998), historien, réputée pour ses études concernant l'histoire du néo-hellénisme.

[41] Şerban Papacostea (né en 1928), historien, disciple de Georges Brătianu et Andrei Oţetea, professeur à l'Université Ovidiu de Constanţa, ancien directeur de l'Institut „Nicolae Iorga" (1990-2001), membre correspondant de l'Académie Roumaine (1990) et de l'Académie Ligure des Lettres et des Sciences, réputé pour ses études concernant le Moyen-Age, l'Olténie au XVIIIe siècle, le régime phanariote et l'histoire de la Mer Noire. Il est le fils de Petre Papacostea (1893-1969), avocat et homme politique, frère ainé de Victor Papacostea.

www.dacia.ro

mains ou étrangers, elle interceptait sa correspondance et ses conversations téléphoniques avec ceux-ci, de même que la correspondance et les conversations téléphoniques de tous les autre membres de la famille Papacostea[42].

Les indicateurs, pour la plupart des gens de l'entourage de Victor Papacostea, anciens amis, collègues, disciples, dont quelques-uns fréquentaient sa maison et le recevaient chez eux, signaient avec de noms de guerre les notes informatives qu'ils remettaient aux officiers de liaison de la Sûreté au cours de rencontres dans des maisons conspiratives. Les officiers reformulaient ces notes avant de les faire dactylographier pour les remettre à leurs supérieurs. Après avoir vérifié les informations, la Sûreté décidait des mesures à prendre: il s-agissait soit d'intensifier, soit de relâcher la surveillance de Victor Papacostea, de faire entrer dans l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et dans la rédaction de la revue *Balcania* des gens dignes de confiance, communistes authentiques vérifiés, adeptes incoruptibles du marxisme-léninisme, dévoués au régime socialiste en place, de mettre sous observation permanente la maison Papacostea, de mettre sous surveillance le Vice-président de l'Académie Iorgu Iordan, suspecté d'avoir donné carte blanche à Victor Papacostea pour choisir ses collaborateurs et pour décider du contenu de la revue. Voilà la liste des indicateurs chargés de fournir, sous des noms de guerre, des informations sur Victor Papacostea : *Miron,* juriste, ami et conseiller juridique de la famille Papacostea, *Gheorghe Mihăescu* et *Victor Marcel,* anciens amis politiques, membres du Parti National Libéral, *Barbu Rîmniceanu,* intellectuel particulièrement doué et cultivé, spécialiste en sciences économiques du système de l'Académie de la République Populaire Roumaine, peut-être même membre de l'Académie, en bonnes relations avec Iorgu Iordan, *Vergiliu,* salarié de l'Académie, collaborateur de Victor Papacostea dans la rédaction de la revue «Balcania», moins bien placé que Barbu Rîmniceanu pour recueillir des informations pertinentes, *Băleanu,* chargé plutôt de surveiller Şerban Papacostea, *Iliescu Silvia-Valerica,* (nom réél) collocataire de la famille Papacostea, 19, rue Caragea-Vodă, dénonciatrice, acharnée contre ce „nid de réactionnaires nostagiques de l'ancien régime", *Călinescu,* spécialiste en pédagogie, consulté parfois par Victor Papacostea qui préparait une *Histoire de l'enseig-*

[42] Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, 370/7 mai 1962, p. 11-13, *Note concernant les mesures à prendre dans le dossier de surveillance de Victor Papacostea que l'on ouvre.* Le capitain Vasile Dumitru y présentait les mesures à prendre pour mieux surveiller Victor Papacostea. L'agent Băleanu était chargé de constater quelle est l'influence de Victor Papacostea sur Şerban Papacostea et Cornelia Papacostea. Le capitaine annonce à ses supérieurs que l'agent *Băleanu* réussira, semble-t-il, sous peu à s'introduire dans le cercle de la famille Papacostea. Il rapporte aussi que toute la correspondance et toutes les conversations téléphoniques de tous les membres de la famille Papacostea (qui habitait la même maison) seront interceptées pendant un mois.

www.cimec.ro

ment supérieur en Roumanie, Costin Mironescu, salarié la Bibliothèque de l'Académie, collègue de Cornelia Papacostea, chargé de fournir des informations à son sujet, *Nichifor, Bianu.* L'identité réélle de quelques-uns de ces indicateurs n'est plus un secret pour moi, mais je ne considère pas absolument nécessaire de la dévoiler. Il me semble, en revanche, important de souligner le nombre vraiment choquant des indicateurs et des officiers de Sûreté chargés de surveiller un homme de science, que les autorités académiques et politiques du pays avaient officiellement invité à user de ses compétences au service de son pays. Cela en dit long du régime de terreur imposé par les communistes aux intellectuels roumains.

Il me serait, certes, impossible de présenter dans mon intervention tous les documents des dossiers de Victor Papacostea, que je vais d'ailleurs publier sous peu. Je me bornerai à constater pour l'instant que de ces documents il ressort comment, dans les années 1960-1962, la police politique communiste de Roumanie, qui surveillait de très près la vie, les relations, les conversations et l'activité de Victor Papacostea, s'est employée finalement à provoquer son éloignement de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la revue «Balcania», dont l'oeuvre de restauration lui avait été confiée par l'Académie de la République Populaire Roumaine, avec l'indispensable accord préalable des dirigeants politiques du Parti et de l'État. La méfiance de la Sûreté à l'égard de Victor Papacostea avait des raisons idéologiques et politiques. Dominée par les cercles conservateurs du Parti Communiste Roumain, alliés aux derniers nostalgiques soviétiques du régime stalinien, la Sûreté voyait d'un mauvais oeil à cette époque la politique de détente et rapprochement entre les deux blocs politiques et militaires du monde, ainsi que toute tentative d'émancipation nationale de la Roumanie. L'idée que le monde balkanique serait unitaire dans sa diversité, en dépit de l'appartenance des États de la Péninsule à l'un ou l-autre de ces deux blocs, l'obstination à souligner le besoin de solidarité des peuples balkaniques, la sympathie manifeste de Victor Papacostea pour tous les projets de confédération balkanique jamais esquissés, enfin la manière dont il concevait la balkanologie venaient à l'encontre de la politique et de la doctrine idéologique servies par la Sûreté. C'est pourquoi, ainsi qu'il ressort de ces dossiers, le 7 mai 1962, cinq semaines avant la mort de l'historien, décidée d'en finir une fois pour toutes avec les problèmes créés par la position d'autorité qu'il allait occuper dans l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques, la Sûreté ouvrait un nouveau dossier de stricte surveillance individuelle de Victor Papacostea et indiquait à ses agents les mesures à prendre à cette fin. La police préparait, à mon avis, une nouvelle incarcération de l'indésirable promoteur de la balkanologie et de la solidarité balkanique.

www.cimec.ro

La chasse au savant commença le 12 janvier 1962, avant que Victor Papacostea soit annoncé officiellement par l'Académie de la République Populaire Roumaine qu'il aura la tâche de restaurer l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de lancer la nouvelle série de la revue *Balcania*. L'indicateur Barbu Rîmniceanu, rapporte au commandant Dragoş Iţcuş, qu'il rencontre dans la maison conspirative „Mitroi", tout ce qu'il vient d'apprendre de la bouche de Victor Papacostea au sujet de la relance des études balkaniques en Roumanie. Le rédacteur officiel de la revue «Balcania» sera le Professeur Iorgu Iordan, mais, puisqu'il est accaparé par d'autres charges, le rédacteur réél sera Victor Papacostea, fondateur dans les années trente de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques de Bucarest et de la revue *Balcania*. Victor Papacostea devra obtenir l'avis de Iorgu Iordan pour tous les textes à publier et pour toutes les décisions qu'il aura à prendre. Selon Barbu Rîmniceanu, il est de haute importance qu'un Institut d'Études et Recherches Balkaniques soit fondé à Bucarest, mais il n'est point opportun que Victor Papacostea dirige cette institution, ainsi que la revue qui sera publiée, puisqu'il est totalement confus du point de vue politique et idéologique. C'est ce qui ressort des textes que Victor Papacostea a rédigé à l'intention des responsables de l'Académie de la République Populaire Roumaine au sujet de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la revue *Balcania*, les remettant, parait-il, à Athanase Joja, Président de l'Académie et à Iorgu Iordan, Vice-président et dont lui-même, Barbu Rîmniceanu, a obtenu, à titre de prêt, pour quelques jours, un troisième exemplaire. Victor Papacostea a remis aussi à Iorgu Iordan une liste des éventuels collaborateurs étrangers de la «Balcania«, que celui-ci a déjà envoyée au Ministère des Affaires Étrangères pour obtenir l'avis de rigueur. Selon une note finale du commandant Dragoş Iţcuş, Iorgu Iordan accorde tout son appui à Victor Papacostea et, par conséquent, il est lui-aussi „travaillé en action", c'est à dire mis sous surveillance. Les indicateurs Barbu Rîmniceanu et Virgiliu auront le devoir d'entammer des conversations à but informatif avec lui. L'agent Barbu Rîmniceanu est chargé d'étudier les textes qu'on lui a prêtés, de discuter les problèmes de l'Institut et de la revue avec Victor Papacostea et de faire ensuite le rapport de rigueur[43].

Le 26 janvier 1962, l'indicateur Barbu Rîmniceanu rencontre de nouveau dans la maison conspirative „Mitroi" le commandant Dragoş Iţcuş, auquel il

[43] Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, 371/ 19 janvier 1962, Note strictement secrète du commandant Dragoş Iţcuş, à base de la note informative de Barbu Râmniceanu du 12 janvier 1962. Conformément à la *Note* 312/SC/23 fevrier 1962 du capitaine C. Stanciu, à base de la note informative de l'agent *Miron*, relatant la conversation que celui-ci avait eu avec Victor Papacostea le 12 février 1962, rencontré par hasard dans la rue, c'était Iorgu Iordan qui, au nom de l'Académie, avait annoncé Victor Papacostea de manière officielle, verbalement et par écrit, qu'il est chargé de contribuer à la relance de la balkanologie roumaine.

www.cimec.ro

remet une ample note informative (14 pages), comprenant les résumés des deux textes déjà mentionnés de Victor Papacostea assortis de ses propres commentaires critiques[44]. Il s-agissait d'un exposé de la structure et l'activité de l'ancien *Institut d'Études et Recherches Balkaniques* (54 pages) et d'un *Sommaire pour une rapide information sur le phénomène balkanique et la nécessité des études comparatives* (17 pages), brillant essai sur la genèse de l'unité dans la diversité du mode balkanique et plaidoyer en faveur des principales thèses et méthodes de la balkanologie. Cette note informative venimeuse, écrite de mauvaise foi par Barbu Rîmniceanu, entièrement partagée par le commandant Dragoş Iţcuş en tant que représentant autorisé de la Sûreté, contient la plus sévère condamnation de Victor Papacostea et de ses idées en matière balkanique au nom de la doctrine marxiste-léniniste. Barbu Rîmniceanu minimise l'importance de l'ancien Institut d'Études et Recherches Balkaniques, insinue qu'il aurait plongé ses racines dans une modeste conférence universitaire d'histoire des peuples balkaniques créée pour Victor Papacostea par son ami politique libéral C.C.Giurescu auprès de sa conférence d'histoire des Roumains[45] et qu'il n'avait été reconnu officiellement par l'État roumain qu'en 1943, sous le gouvernement du Maréchal Ion Antonescu[46]. La note insinue que, par ces textes, Victor Papacostea aurait voulu motiver de manière indirecte les propositions visant la restauration de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et la réapparition de la revue *Balcania* et imposer furtivement ses vues en matière de balkanologie. La mauvaise foi de l'indicateur est évidente, car les deux textes de Victor Papacostea ne faisait que déployer

[44] Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, 371/29 janvier 1962, *Note* strictement secrète du commandant Dragoş Iţcuş, à base de la note informative de Barbu Râmniceanu du 26 janvier 1962.

[45] La „conférence" de C.C. Giurescu était, en réalité sa chaire de professeur titulaire d'histoire des Roumains. Auprès de cette chaire, avait été créée une conférence d'histoire des Roumains balkaniques, que Victor Papacostea avait occupée par concours. Parmi les membres de la comission de concurs on rencontre le Professeur George Murnu, membre de l'Académie Roumaine, ancien professeur et maître de Victor Papacostea. Cette conférence a été transformée plus tard en chaire d'histoire des peuples balkaniques et occupée par Victor Papacostea. L'amitié des deux historiens dataient du temps qu'ils étaient étudiants et leurs conception de la science historique les rapprochaient plus que leurs options politiques libérales. Ils étaient tous les deux membres de l'équipe des jeunes historiens groupés autour de G.I. Brătianu, qui ont fait sortir la „Revista Istorică Română".

[46] En effet, l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques fut bugétisé par l'État en 1943, avec l'accord du gouvernement Ion Antonescu, Ministre de la Culture Nationale et des Cultes étant le philosophe Ion Petrovici. Ce que la venimeuse note de Barbu Râmniceanu omet de mentionner, c'est que la presse officielle nazie avait vivement incriminé à l'époque le gouvernement roumain, en l'accusant de soutenir un Institut qui „prône l'idée de l'unité du monde balkanique, à l'encontre de la conception du Reich qui regarde la Péninsule Balkanique comme une région vouée à la diversité et à la multiplicité", cf. „Das Reich", 8, Berlin, 30 janvier 1944 chez N.Ş. Tanaşoca, *Balcanologi şi bizantinişti*, p. 210-211, note 102.

www.cimec.ro

en toute sincérité, non sans fierté, certes, pour ce qu'il avait entrepris par le passé, sa conception de l'unité du monde balkanique et sa manière de concevoir la balkanologie. Barbu Rîmniceanu n'hésite pas de formuler contre Victor Papacostea l'accusation mensongère d'avoir dissimulé les noms de certains collaborateurs de son ancien Institut et de la *Balcania* pour créer la fausse impression qu'un tel Institut doit cultiver seulement l'archéologie, l'histoire de l'antiquité et du Moyen-Age, la linguistique, tandis que, de l'avis de l'indicateur, il est nécessaire, au contraire, de développer en premier lieu l'étude des transformations économiques, sociales, politiques et culturelles qui se produisent dans les pays balkaniques de nos jours, afin de fournir un appui à la politique balkanique de l'État roumain, à l'instar des Instituts de l'Académie des Sciences de l'Union Soviétique consacrés aux problèmes des pays socialistes ou de l'Amérique latine. Barbu Rîmniceanu accuse ensuite Victor Papacostea d'éviter soigneusement des mots «entrés dans le vocabulaire courant de tous les citoyens de la Roumanie», comme, par exemple, «capitalisme», «socialisme», «bourgeoisie», «marxisme-léninisme», «la Roumanie bourgeoise et seigneuriale». Il ne s-agirait pas d'un problème de lexique, mais d'un refus implicite de la doctrine marxiste-léniniste qui a engendré ces concepts. C'est ce que confirme le caractère anachronique, anti-scientifique et anti-marxiste de certaines théories par lui développées. Barbu Rîmniceanu conteste, par exemple, le bien fondé de la théorie de Victor Papacostea concernant le caractère d'unité géographique naturelle de la Péninsule Balkanique; cette théorie ne serait qu'un écho de la conception anti-scientifique du rôle déterminant des facteurs naturels dans le développement socio-historique, conception combattue et démasquée depuis longtemps par le marxisme-léninisme, mais que l'ancien Institut d'Études et Recherches Balkaniques et la revue *Balcania* avaient adoptée. L'indicateur reproche aussi, et celà violemment, à Victor Papacostea d'avoir contesté la légitimité de l'État national dans les Balkans, cette forme d'État n'étant propre, selon lui, qu'à l'Occident, où les États nationaux correspondent à des unités géographiques parfaites, séparées par des frontières naturelles. La critique est au moins exagérée, car, par ses considérations sur la formation des États nationaux dans les la Péninsule Balkanique, Victor Papacostea n'entendait nullement contester la légitimité de l'État national en tant que tel, il mettait en doute seulement la manière rigide et obtuse dont on avait conçu dans cette région, à l'âge des nationalités, sous l'influence du modèle occidental, les frontières, devenues des «véritables murs chinois» séparant des entités prétendues homogènes du point de vue ethnique. Il constatait tout simplement que dans les Balkans il est impossible de tracer des frontières politiques coïncidant aux frontières ethniques, car tous les États balkaniques englobent d'importants groupes ethniques minoritaires apparte-

www.cimec.ro

nant aux autres balkaniques du voisinage. Victor Papacostea plaidait donc en faveur d'une liberté plus grande de communication transfrontalière dans la Péninsule Balkanique, ainsi que pour le renforcement de la solidarité entre les ethnies et les confessions qui composent les nations balkaniques, dans un esprit de tolérance réciproque et de fraternité. Cela d'autant plus que, dans les Balkans, il y a des nations, tels les Albanais, divisées en groupes parfois hostiles les uns aux autres par des particularités linguistiques et options confessionnelles diverses, tandis qu'il y en a d'autres, tels les Grecs et les Roumains, que des affinités culturelles et confessionnelles, ainsi qu'un certain style de vie presqu'identique rapprochent. La configuration tout à fait particulière du monde balkanique, mosaïque inextricable composé d'éthnies différentes, parlant plusieurs langues et pratiquant plusieurs confessions, oblige les nations balkaniques de vivre fatalement ensemble, comme elles ont toujours vécu par le passé. Cette symbiose de longue durée a engendré d'ailleurs une certaine mentalité commune à tous les peuples balkaniques.

La note reproche à l'Académie de la République Populaire Roumaine de n'avoir pas exposé dans un texte qui lui appartienne entièrement ses idées en matière d'études balkaniques et les projets qu'elle avait formés pour le nouvel Institut d'Études et Recherches Balkaniques et sa revue. En faisant circuler les textes de Victor Papacostea l'Académie avait créé l'impression qu'elle partage les idées de celui-ci. Or, soutient Barbu Rîmniceanu, la conception de Victor Papacostea est fausse, elle n-a rien à voir avec le marxisme-léninisme, elle est complètement anachronique et anti-scientifique.

Les conséquences de cette note pouvaient s-avérer extrêmement graves. Argument policier pour l'éloignement définitif de Victor Papacostea de la vie scientifique, sinon pour son incarcération en tant qu'ennemi du peuple, elle justifia d'ailleurs le déclenchement d'une nouvelle poursuite de l'historien et la prise de mesures exceptionnelles de surveillance de tous les membres de sa famille[47]. Ce n'est que la mort qui mit fin, à la veille du colloque de

[47] Cf. Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, p. 8-10. La *Décision d'ouverture du dossier individuel concernant Victor Papacostea*, dit carrément que les documents annexés, en premier lieu les notes informatives de Barbu Râmniceanu et de l'agent Miron, „attestent de manière indubitable l'activité de diversion idéologique et les relations suspectes" de Victor Papacostea et justifient pleinement l'ouverture de la poursuite informative. Le but de cette poursuite est de vérifier et d'établir: „si, par hasard, Victor Papacostea ne profite pas du poste qu'il occupe pour lancer des théories antipopulaires, anti-scientifiques parmi ses relations et ses amis de l'Académie de la République Populaire Roumaine, sinon pour les introduire furtivement dans les pages de la revue „Balcania"; si ses relations internes et internationales n'ont pas, des fois, une influence pernicieuse sur lui ou bien s'il ne cherche pas à collaborer avec elles pour agir de manière hostile sur le front idéologique; s'il ne tente pas éventuellement de déployer une activité hostile en usant de ses relations privées ou bien en alliance avec ses relations non professionnelles; quelle est la position de Şerban Papacostea et de

www.dimec.ro

Sinaia, à ces mesures exceptionnelles[48]. Et pourtant, même après cette mort subite, on a tâché de minimiser par des moyens plus subtils et plus perfides le rôle de Victor Papacostea dans l'évolution de la balkanologie et de faire tomber complètement dans l'oubli sa contribution au développement et à la renaissance de cette discipline complexe en Roumanie: on a tâché d'intimider ses disciples, ses collègues, ses anciens collaborateurs, les déterminant de cacher leur admiration sincère à l'égard de Victor Papacostea, on n-a pas été las d'encourager le souvenir des anciennes animosités et rivalités entre ses disciples et collaborateurs de l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques et de la «Balcania», d'une part et ceux de l'Institut d'Études Sud-Est Européennes de Nicolae Iorga, d'autre part, on a minimisé devant les représentants de la communauté scientifique internationale sa personnalité et son rôle dans la vie scientifique. De plus, l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques s'était transformé d'un jour à l-autre en Institut d'Études Sud-Est Européennes et la *Balcania* se métamorphosait en «Revue des Études Sud-Est Européennes», de l'équipe des chercheurs choisie par Victor Papacostea certains – tels Dinu C.Giurescu, Vladimir Iliescu, Mircea Voicana – quittèrent le nouvel Institut et de nouvelles recrues, parfois médiocres, y sont entrées[49]. Il me semble très significatif le fait que le Professeur Iorgu Iordan, très critique à l'égard

Cornelia Teofana Papacostea vis-à-vis de Victor Papacostea et de ses relations, tenant compte du fait que chez eux ils ont tous ensemble des relations suspectes et déploient une activité hostile". Le but de cette démarche est „de démasquer complètement l'activité criminelle et les intentions hostiles" de Victor Papacostea.

[48] Dix jours avant la mort de Victor Papacostea, le 11 juin 1962, Barbu Râmniceanu remettait une nouvelle note informative au commandant Dragoş Iţcuş dans la même maison conspirative „Mitroi", cf. Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, p.18-20, 373/13 juin 1962. L'agent rapportait la conversation qu'il avait eu le même jour avec Victor Papacostea au sujet de l'l'Institut d'Études et Recherches Balkaniques. Il en résultait que le Conseil des Ministres de la République avait décidé de modifier la structure de l'Institut en y créant une section économique destinée à s'occuper des aspects économiques des relations interbalkaniques. Papacostea était inquiét de ne pas pouvoir trouver les gens aptes à faire ce travail. Barbu Râmniceanu reproche encore une fois à Victor Papacostea d'avoir donné à la revue une orientation passéiste, n'accordant pas l'attention requise aux problèmes actuels des Balkans et il souligne de nouveau que le contrôle idéologique des articles est déficitaire, Victor Papacostea n'ayant pas entraîné dans la préparation de la revue „Balcania" des gens qui aient „une formation et orientation marxiste-léniniste ferme". Il revient une dernière fois sur le fait que le rôle de Iorgu Iordan est plutôt honorifique, tandis que le rôle effectif de rédacteur-en-chef appartient à Victor Papacostea.

[49] Je dois mentionner que dans une note manuscrite ajoutée à la *Note concernant les mesures à prendre dans le dossier de surveillance de Victor Papacostea que l'on ouvre*, Dossier SRI 68057, CNSAS i 5596, 370/7 mai 1962, p. 11-13, après avoir constaté que „Barbu Râmniceanu ne pourra pas être en contact pérmanent avec les problèmes de l'Institut", un supérieur du commandant Dragoş Iţcuş lui recommandait „d'étudier attentivement le schéma de l'Institut qui est en cours d'être constitué et de recruter ici des agents idoines".

www.cimec.ro

de quelques nouveaux venus, n'avait plus à jouer aucun rôle dans l'Institut d'Études Sud-Est Européennes de l'Académie de la République Populaire Roumaine dont il avait présidé la naissance. Quoiqu'on en dise, il me semble évident que la préférence accordée par les autorités roumaines à l'épithète «sud-est européen» ne relevait, ni de l'attachement justifié des historiens roumains au souvenir de Nicolae Iorga, ni du scrupule de ne pas acréditer l'idée que la Roumanie et la Grèce seraient des pays balkaniques, ainsi qu'on pouvait prétendre, mais tout simplement de l'intention d'occulter au plus vite possible le souvenir de Victor Papacostea[50].

Le cas de Victor Papacostea n'est pas unique. À la même époque, l'on peut assister à des véritables combats entre communistes conservateurs et communistes réformistes au sujet de la réabilitation de certaines personnalités de la culture roumaine – morts illustres, tels Titu Maiorescu, E. Lovinescu, Sextil Puşcariu et vivants importuns, tels Lucian Blaga, Tudor Arghezi, George Călinescu – oubliés, marginalisés ou brutalement persécutées jusqu'alors, à cause de leur attachement aux valeurs de la tradition nationale

[50] Dans son intervention, au cours des travaux de la réunion de Bucarest, en 1963, Denis A. Zakythinos, *La naissance d'une Association Internationale*, „Bulletin de l'AIESEE", I, 1-2, 1963, p. 5-6, se prononce, dans le sillage du polonais T. Zielinski, en faveur du syntagme „études sud-est européennes", au lieu de „études balkaniques". Le premier Président de l'AIESEE était sans doute de parfaite bonne foi lorsqu'il invoquait comme arguments en faveur de sa thèse le fait que le domaine géographique couvert par les études sud-est européennes sera nécessairement plus large que celui des études balkaniques, que le „balkanisme" a vécu et que l'on devrait rompre avec une tradition „balkanique" qui n'a pas était très constructive. Voir aussi les opinions qu'il avance dans ses rapports *La synthèse byzantine dans l'antithèse Orient-Occident*, dans les *Actes du colloque international de civilisations balkaniques*, Sinaia, 1962, p. 107-115 et *État actuel des études du Sud-Est européen*, rapport général présenté au deuxième Congrès international d'études sud-est européennes, dans „Bulletin de l'AIESEE", VIII, 1-2, 1970, p. 31-43. Il souligne ici le fait, d'ailleurs incontestable, que la Roumanie et la Grèce n'appartiennent seulement à la zone balkanique, la première étant liée à l'Europe centrale, la deuxième étant, par excellence, un pays méditérranéen. Je suis persuadé que, par la préférence accordée à ce syntagme, le grand historien grec voulait exprimer franchement son option pour la civilisation occidentale, ce qui n'était pas le cas de certains autres adversaires du terme „études balkaniques". Il me semble pourtant bizarre que Denis A. Zakythinos n'a jamais évoqué le nom de Victor Papacostea, quoiqu'il connaissait très bien la revue „Balcania" et qu'il avait une conception des Balkans et de la balkanologie très semblable à celle de l'historien roumain. En revanche, Cléobule Tsourkas, ancien ami et collaborateur de Victor Papacostea, n'hésitait point à le nommer „le père de tous les Instituts Balkaniques de notre Péninsule" (cf. *Symposium L'époque phanariote*, Thessalonique, 1974, p. 465) et Nikolaj Todorov, faisait l'éloge du balkaniste roumain (*Le premier Congrès et certains problèmes des études balkaniques*. „Études balkaniques", 6, 1967, Sofia, p. 7-8). En passant soit dit, toutes les lettres de la correspondance de Cléobule Tsourkas avec Cornelia Papacostea-Danielopolu ont été interceptées et photographiées par la Sûreté avant d'être postées de nouveau. Ces copies, accompagnées des procés-verbaux de rigueur, se trouvent dans le dossier de la fille de Victor Papacostea dans les Archives du CNSAS.

www.cimec.ro

et européenne de la Roumanie et de leur attitude réservée envers le régime totalitaire[51]. La lutte pour la relance de la balkanologie, dans laquelle Victor Papacostea s'est engagé au prix de sa vie, n'était qu'un chapitre de la lutte pour la liberté, la dignité et la fraternité des peuples du Sud-Est européen. L'historien roumain est tombé en héros dans ce combat.

Comunicare făcută în cadrul Colocviului internaţional „Réalités historiques et idéologie politique: projets de coopération entre les peuples balkaniques", organizat la Atena (19-21 octombrie 2007), sub egida Asociaţiei Internaţionale de Studii Sud-Est Europene, de Comitetul Naţional Grec de Studii Sud-Est Europene.

[51] V. à ce sujet Pavel Ţugui, *Amurgul demiurgilor, Arghezi, Blaga, Călinescu. Dosare literare*, Editura Floarea Darurilor, Bucarest, 1998 et du même, *Istoria şi limba română în vremea lui Gheorghiu-Dej. Memoriile unui fost Şef de secţie a CC al PMR*, Editura Ion Cristoiu, Bucarest, 1999.

www.cimec.ro

DOCUMENTE

A. DOCUMENTE DIN ARHIVA C.N.S.A.S.

I. DOCUMENTE REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA DIN DOSARUL ANCHETEI GRUPULUI NAȚIONAL-LIBERAL AURELIAN BENTOIU

Ordonanța de încetare a procesului penal în privința lui Victor Papacostea (29 mai 1958)

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DIRECȚIA DE ANCHETE PENALE

O R D O N A N Ț A
de încetarea procesului penal

Bucureşti, 29 mai 1958

Eu, Cpt. ABRANOVICI MARCU, anchetator penal de Securitate din Direcția de Anchete Penale a M.A.I. – R.P.R., cercetând materialele din dosarul Nr. 1087/957, privind pe numitul PAPACOSTEA VICTOR, născut la 1 februarie 1900, în comuna Viziru, raionul Brăila, fiul lui GUŞU şi TEOFANA, cercetător ştiințific la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., de cetățenie şi naționalitate română, cu ultimul domiciliul în Bucureşti, Str. Caragea Vodă nr. 19, învinuit de săvârşirea infracțiunii p.p. de art. 209 pct. 1 C.P. al R.P.R.

C O N S T A T

La data de 9 noiembrie 1957, s-a pornit proces penal împotriva activității

www.cimec.ro

contrarevoluționare P.N.L. desfășurată de un grup de elemente în frunte cu BENTOIU AURELIAN și alții. În cauză a fost arestat la data de 25 decembrie 1957 și numitul PAPACOSTEA VICTOR, fiind învinuit de crimă de uneltire contra ordinei sociale. Drept temei pentru arestarea sa, au servit declarațiile învinuiților TUDOR VLADIMIR și BENTOIU AURELIAN (ambii arestați în cadrul grupului contrarevoluționar P.N.L.).

1. – TUDOR VLADIMIR a declarat că PAPACOSTEA VICTOR a ținut în perioada 1947–1950 la domiciliile lor, mai multe ședințe cu mai multe elemente recrutate de ei în organizația clandestină P.N.L. pe care le-a instruit asupra modului în care să-și desfășoare activitatea lor contrarevoluționară.

2. – BENTOIU AURELIAN, fruntaș P.N.L. a declarat că PAPACOSTEA VICTOR a avut în perioada 1955–1957 legături pe linia reorganizării P.N.L. cu el, AZNAVORIAN HURMUZ (arestat în cadrul grupului contrarevoluționar P.N.L.) și alți fruntași liberali, participând la întrunirile lor subversive și desfășurând o intensă activitate pe linia unificării francțiunilor liberale și reorganizării clandestine a P.N.L.

În desfășurarea anchetei penale, numitul PAPACOSTEA VICTOR a negat învinuririle de uneltire contra ordinei sociale ce i-au fost prezentate.

În declarațiile sale, învinuitul PAPACOSTEA VICTOR arată că s-a înscris în P.N.L. GHEORGHE BRĂTIANU în anul 1932, iar după 23 august 1944 a fost subsecretar de stat în guvernele SĂNĂTESCU și RĂDESCU din partea P.N.L. – DINU BRĂTIANU, unde a îndeplinit funcția de secretar general al cercurilor de studii, până la autodizolvarea acestui partid. În această calitate, la recomandarea lui STRAT GEORGE (arestat în problema P.N.L.) a avut în anii 1946–1947 două întâlniri cu TUDOR VLADIMIR împreună cu încă vre-o câteva elemente care doreau să se înscrie în P.N.L. dar PAPACOSTEA VICTOR i-a sfătuit să activeze numai în cercurile de studii considerând ca inoportună înscrierea lor în P.N.L. Brătianu.

Învinuitul PAPACOSTEA VICTOR declară că după autodizolvarea P.N.L. – Brătianu, nu a mai avut cu TUDOR VLADIMIR nici un fel de legături politice sau de altă natură.

Declarațiile învinuitului PAPACOSTEA VICTOR referitoare la faptul că a avut întâlnirile respective cu TUDOR VLADIMIR și ceilalți la recomandările lui STRAT GEORGE, sunt confirmate în întregime de acesta.

Fiind reanchetat, TUDOR VLADIMIR a revenit asupra declarațiilor sale inițiale cu privire la PAPACOSTEA VICTOR, arătând că întâlnirile sale și a celorlalți prieteni ai săi au avut loc într-adevăr în anii 1946-1947, pe linia cercurilor de studii P.N.L. nu după autodizolvarea P.N.L. cum declarase anterior.

Învinuitul PAPACOSTEA VICTOR mai declară că după autodizolvarea P.N.L. nu a mai desfășurat nici o activitate politică, iar la data de 6 mai 1950

www.cimec.ro

a fost arestat şi deţinut la închisoarea Sighet împreună cu alţi foşti demnitari liberali până la 17 septembrie 1955, când a fost pus în libertate.

Recunoaşte că, după punerea sa în libertate, numitul LĂZĂRESCU DAN (arestat în problema P.N.L.) i-a vorbit că, în ajunul conferinţei la nivel înalt ţinută la Geneva în vara anului 1955, a circulat o formulă a unei noi conduceri liberale, compusă din BRĂTIANU CONSTANTIN (BEBE), preşedinte, FOTINO GHEORGHE şi ROMNICEANU MIHAIL, vicepreşedinţi şi PAPACOSTEA VICTOR, secretar general (toţi patru deţinuţi în acel timp la închisoarea Sighet).

Cu acest prilej PAPACOSTEA VICTOR şi-a manifestat faţă de LĂZĂRESCU DAN indignarea sa împotriva colportării unor asemenea formule şi hotărârea sa definitivă de a nu mai avea niciodată nici un fel de preocupări politice.

Ulterior, la începutul anului 1956, LĂZĂRESCU DAN i-a mai relatat că a auzit de la DIMITRIU PAUL (arestat în problema P.N.L.) că printre liberali circula pe atunci o nouă formulă de conducere P.N.L. formată din FOTINO GHEORGHE, preşedinte şi PAPACOSTEA VICTOR, secretar general. Şi de data aceasta învinuitul PAPACOSTEA VICTOR a avut aceeaşi atitudine categorică împotriva lansării unei astfel de formule, exprimându-se în termeni severi la adresa lui DIMITRIU PAUL.

Arestatul LĂZĂRESCU DAN, confirmând cele declarate de PAPACOSTEA VICTOR, arată că acesta i-a spus că este hotărât să nu mai facă nici un fel de politică şi că s-a arătat „foarte speriat" şi indignat împotriva acelora care se ocupă cu astfel de acţiuni.

În declaraţiile sale cu privire la LĂZĂRESCU DAN, învinuitul PAPACOSTEA VICTOR mai arată că acesta (LĂZĂRESCU) i-a citit în anul 1955 o poezie a sa *„Cântecul de ură"* cu conţinut antipopular.

Şi acest fapt este confirmat de către LĂZĂRESCU DAN în declaraţiile sale.

Învinuitul PAPACOSTEA VICTOR mai declară cu privire la reorganizarea clandestină a P.N.L. că, în vara anului 1956, GHEORGHIU GHEORGHE (arestat în problema P.N.L.) i-a vorbit că VALER ROMAN (decedat) a iniţiat constituirea unui comitet de trei persoane din care urma să facă parte şi SASU VASILE şi care comitet avea drept scop să se ocupe cu reorganizarea P.N.L. Îngrijorat de o asemenea acţiune, PAPACOSTEA VICTOR a calificat-o criminală, subliniind primejdia ei pentru membrii P.N.L., motiv pentru care ulterior l-a rugat pe FOTINO GHEORGHE să-l aducă la „realitatea" pe VALER ROMAN.

Arestatul GHEORGHIU GHEORGHE, confirmând că i-a relatat şi lui PAPACOSTEA VICTOR despre acţiunea lui VALER ROMAN, arată că PAPACOSTEA a refuzat să discute despre problema unei noi conduceri a P.N.L.

www.cimec.ro

În legătură cu PAPACOSTEA VICTOR, arestatul GHEORGHIU GHEORGHE declară că acesta nu a mai avut „intenţia de a mai face politică şi că vroia să se dedice studiului istoric".

În declaraţiile sale, învinuitul PAPACOSTEA VICTOR arată că, temându-se că cele rostite de el împotriva acţiunilor lui VALER ROMAN să nu fie socotite de SASU VASILE ca un blam împotriva persoanei sale, i-a spus, la sfârşitul anului 1956, lui POPESCU ION (arestat în problema P.N.L., prieten cu SASU VASILE) că, dacă „împrejurările" ar permite vreodată reluarea activităţii P.N.L., SASU VASILE va avea prin meritele sale dreptul de a fi şeful P.N.L., fapt cu care POPESCU ION a fost de acord.

Faptele de mai sus sunt confirmate cu declaraţiile arestatului POPESCU ION.

Învinuitul PAPACOSTEA VICTOR declară că, după punerea sa în libertate, a avut legături şi cu numiţii BENTOIU AURELIAN, AZNAVORIAN HURMUZ şi STRAT GHEORGHE, dar arată că, în cadrul legăturilor avute cu ei, nu a participat sub nici o formă la vreo acţiune de reorganizare a P.N.L. şi nici nu a purtat cu ei discuţii privitoare la o asemenea acţiune.

Arestatul BENTOIU AURELIAN, retractând declaraţiile sale iniţiale în care afirma că şi PAPACOSTEA VICTOR a desfăşurat cu el, AZNAVORIAN HURMUZ şi alţi fruntaşi liberali, o intensă activitate de reorganizare a P.N.L. în anii 1955–1957, declară că, în perioada mai sus menţionată, s-a întâlnit de câteva ori cu PAPACOSTEA VICTOR, dar n-a discutat cu acesta „absolut niciodată despre reorganizarea clandestină a P.N.L.".

Şi arestatul AZNAVORIAN HURMUZ declară că nu a discutat niciodată despre acţiunea de reorganizare a P.N.L. cu numitul PAPACOSTEA VICTOR, pe care l-a cunoscut personal de abia în anul 1956 şi cu care s-a întâlnit la două parastase, limitându-se doar să se salute.

Arestatul STRAT GHEORGHE, în legătură cu PAPACOSTEA VICTOR, arată că a avut cu acesta numai relaţii de prietenie şi că n-a discutat cu el în nici un mod vreo problemă privind reorganizarea P.N.L. În discuţiile lor, PAPACOSTEA VICTOR îi spunea că nu va mai accepta să facă politică şi că îşi va consacra restul vieţii sale numai activităţii sale ştiinţifice.

Pe baza celor expuse, având în vedere că învinuirea adusă numitului PAPACOSTEA VICTOR nu este confirmată de dovezile culese asupra cazului, în conformitate cu art. 261^{7} pct. j din C.P.P. al R.P.R.

D I S P U N

1. – Încetarea procesului penal ce formează obiectul dosarului de anchetă

www.cimec.ro

nr. 1087/957, în ceea ce-l priveşte pe PAPACOSTEA VICTOR, din lipsă de elemente constitutive pedepsite penal în acţiunile sale.

2. – Numitul PAPACOSTEA VICTOR să fie pus în libertate.

3. – Restituirea obiectelor ridicate prin procesul verbal de percheziţionare din 25 decembrie 1957, ca fiind obiecte ce aparţin celui în cauză şi care nu sunt deţinute contra legilor. cu excepţia broşurii *„Problema Partidului Liberal"* de V. PAPACOSTEA şi a cărţii *„Elogiul Libertăţii"* de G. STRAT, ce urmează a fi distruse.

4. – Copia prezentei ordonanţe se va înainta procurorului militar care supraveghează ancheta, în termen de 24 ore de la întocmirea ei.

ANCHETATOR PENAL DE SECURITATE
CĂPITAN ABRAMOVICI M.
(ss) *Abramovici M.*

Hotărâre pentru închiderea dosarului de grup nr. 102, privind pe Bentoiu Aurelian, Ghiorghiu Georgel, Aznavorian Hurmuz, Papacostea Victor, Rădulescu Savel şi Sibiceanu Niculae (27 decembrie 1958)[52]

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE — Strict secret
DIRECŢIA A 3-A
SERVICIUL 1
BIROUL 2
Se aprobă
Al. Nicolschi

HOTĂRÂRE PENTRU ÎNCHIDEREA DOSARULUI DE GRUP NR. 102
privind pe Bentoiu Aurelian, Ghiorghiu Georgel, Hurmuz Aznavorian, Papacostea Victor, Savel Rădulescu şi Sibiceanu Niculae şi clasarea lui la arhivă

Dosarul s-a deschis la data 27 martie 1957

Ce mijloace s-au folosit (Informatorii se vor arăta cu numele şi categ.) „Miron", „Florescu Gheorghe", „Mihăescu", „Mureş", anchete informative, supraveghere operativă şi tehnică, interceptări şi exploatarea arhivelor.

[52] Acest document a fost publicat pentru prima dată, sub numărul 121, în volumul C.N.S.A.S. *Securitatea. Structuri – cadre. Obiective şi metode*, vol. I (1948-1967), coordonator: Florica Dobre, Autori: Florian Banu, Theodor Bărbulescu, Camelia Ivan Duică, Liviu Ţăranu, Editura Enciclopedică, Bucureşti, 2006, p. 498-505.

www.dimec.ro

A. Caracterul materialelor compromițătoare existente în dosar (pe scurt). La începutul anului 1956, unele elemente fruntaşe ale fostului Partid Național Liberal au hotărât să treacă la constituirea unei conduceri ilegale a P.N.L., denumind-o „Locotenență". Erau desemnați a face parte din această conducere următorii foşti membri în delegația permanentă a CC. P.N.L.: Sasu Vasile – în prezent urmărit prin dosar de grup, Roman Valer în prezent decedat, Pop Valer în prezent de asemeni decedat şi Victor Stănescu, în prezent supravegheat şi urmărit prin dos. de grup. Toate aceste elemente au făcut parte din vechea ramură brătienistă din care cauză erau şi numite de restul liberalilor „bătrânii liberali" ceea ce corespunde de altfel şi cu vârsta lor, toți fiind trecuți de 70 ani.

Auzind de această acțiune a „bătrânilor liberali", unele elemente național liberale ce aveau legături între ele au hotărât să o contracareze trecând şi ele la formarea unei conduceri a P.N.L., care atunci „când condițiunile vor permite", să-şi intre gata în atribuțiuni. Aceste elemente inițiatoare şi apoi organizatoare au fost: Bentoiu Aurelian, fost membru în delegația permanentă a CC. P.N.L. ca şi Hurmuz Aznavorian, Zurăscu Ion, fost membru în *CC.* P.N.L. şi redacția ziarului *„Liberalul"*, Paul Dimitriu, Dan Lăzărescu, de asemeni membri în redacția fostului ziar *„Liberalul"* şi Georgel Ghiorghiu, fost membru în deleg. perm. a CC. P.N.L.

Activitatea acestora a constat în ținerea de şedințe organizate unde analizau şi hotărau cum să-şi desfăşoare activitatea. Au numit ca viitor şef pe Bentoiu A. Printre problemele principale discutate sunt: organizarea tineretului liberal şi a presei, elaborarea unui proiect de Constituție.

Şi-au desfăşurat activitatea şi pe linia recrutării de noi elemente în acțiunea lor, cum au fost de ex. Cicei Romulus, Popescu Ion, Savel Rădulescu şi Bolintineanu, toți foşti membri ai P.N.L. Unele din ele s-au angrenat în activitatea dușmănoasă, altele însă, nu.

B. Datele de identificare ale persoanei urmărite:[53]

1. Numele Bentoiu, pronumele Aurelian
născut la 29 iunie 1892 în com. Făcăeni – Ialomița
fiul lui Ion şi al Sorei, naționalitatea rom.
domiciliul Buc, Str. Amzei, nr. 2, studii Fac. Drept, profesiunea avocat
locul de muncă: neîncadrat
apartenența politică (în prezent): neîncadrat
apartenența politică (în trecut): P.N.L.
originea socială: moşier
situația socială: moşier
alte date
Materialele compromițătoare din vol. 1: 13-29, 65-213,253 şi vol. 2 în în-

[53] La dosarele de grup se completează atâtea pag. câți indivizi sunt.

www.cimec.ro

tregime dovedesc că a dus activitate de reorganizarea P.N.L., el fiind socotit de elementele grupului ca viitor conducător al P.N.L. A participat la majoritatea şedinţelor ce s-au ţinut cu scopul de a discuta diferite probleme legate de reorganizarea P.N.L. şi activitatea de viitor a acestui partid. Din iniţiativa lui personală s-au ţinut câteva şedinţe la domiciliul său şi s-a trecut la întocmirea unui proiect de Constituţie.

Probele sunt alcătuite din materiale informative furnizate de agenţii folosiţi pentru urmărirea şi supravegherea grupului, declaraţiile personale şi declaraţiile date de celelalte elemente componente ale grupului.

Împotriva lui Bentoiu Aurelian s-au luat următoarele măsuri operative: a fost arestat şi condamnat la 25 (douăzeci şi cinci) ani temniţă grea, 10 (zece) ani degradare civică, confiscarea averii şi obligat la 600 lei cheltuieli de judecată pt. infracţiunea de crimă de uneltire contra ordinii sociale, prevăzută şi pedepsită de articolul 209 pct. 1 C. P. – prin hotărârea Trib. Militar, nr. 661 din 21. 06. 58. Materialele se predau la arhiva Sv. „C" pt. păstrare, cu ţinerea individului în evidenţă.

2. Numele Ghiorghiu, prenumele Gheorghe zis George

născut la 14 febr. 1899 în Iaşi

fiul lui Atanasie şi al Ortansei, naţionalitatea rom.

domiciliul Buc, Str. serg. P. Năstase 22, studii Fac. Drept, profesiunea avocat

locul de muncă: neîncadrat

apartenenţa politică (în prezent): neîncadrat

apartenenţa politică (în trecut): P.N.L.

originea socială: burgheză

situaţia socială: burgheză

Materialele compromiţătoare din voi. 1, pag. 2,5,9-11,30-37,65-217,219-251, 254-255, 260-274, 277-292 dovedesc că a dus activitate de reorganizare a P.N.L. A avut legături cu celelalte elemente din cadrul grupului, participând la şedinţele ce se organizau pentru a se hotărî ce trebuie întreprins în mod practic în prezent şi viitor. Era socotit ca unul dintre cei mai pricepuţi şi mai activi. A avut îndeosebi un rol mobilizator şi antrenant în toată activitatea desfăşurată atât de el, cât şi de celelalte elemente.

Probele sunt alcătuite din notele informative furnizate de agenţii folosiţi pentru supravegherea elementelor din grup, materialele de anchetă obţinute de la celelalte elemente arestate odată cu el şi chiar ale sale, prin care îşi recunoaşte întreaga activitate duşmănoasă desfăşurată.

Împotriva lui Georgel-Gheorghe Ghiorghiu s-au luat următoarele măsuri operative: Prin hotărârea Tribunalului Militar Buc, nr. 661 din 21. 06. 58 a fost condamnat la 25 (douăzeci şi cinci) ani muncă silnică, şi 10 (zece) ani degradare

www.cimec.ro

civică, confiscarea averii şi obligat la 600 lei cheltuieli de judecată pentru infracţiunea de crimă de uneltire contra ordinii sociale, prevăzută şi pedepsită de articolul 209, al. 1, pct. 1 C. P. Materialele se predau la arhiva Sv. „C" pt. păstrare, cu ţinerea individului în evidenţă.

3. Numele Aznavorian, prenumele Hurmuz
născut la 26-03-1888 în Or. Trebizonda-Turcia
fiul lui Betros şi al Orusian, naţionalitatea rom.
domiciliul Buc, Str. Luigi Cazzavillan 31,
studii Fac. Drept,
profesiunea avocat
locul de muncă: neîncadrat
apartenenţa politică (în prezent): neîncadrat
apartenenţa politică (în trecut): P.N.L.
originea socială: burgheză
situaţia socială: burgheză

Materialele compromiţătoare din voi. 1, pag. 4, 38-41, 65-217 dovedesc că a dus activitate de reorganizare a P.N.L. împreună cu celelalte elemente din grup, participând activ la tot ceea ce se întreprindea pe linia desfăşurării activităţii contrarevoluţionare. A participat îndeosebi la discuţiile ce s-au dus cu privire la programul de viitor al P.N.L. şi conducerii acestuia.

Probele sunt alcătuite din notele informative furnizate de agenţii folosiţi pentru supravegherea grupului şi materialele obţinute în decursul cercetărilor.

Împotriva lui Aznavorian Hurmuz s-au luat următoarele măsuri operative: Prin hotărârea Tribunalului Militar Buc, nr. 661 din 21. 06. 58 a fost condamnat la 25 (douăzeci şi cinci) ani temniţă grea şi la 10 (zece) ani degradare civică, confiscarea averii şi obligat la 600 lei cheltuieli de judecată – pentru infracţiunea de crimă de uneltire contra ordinii sociale, prev. şi ped. de articolul 209, al. 1, pct. 1 C. P. Materialele se predau la Sv. „C" spre păstrare, cu ţinerea individului în evidenţă.

4. Numele Papacostea, prenumele Victor
născut la 21 ianuarie 1900 în com. Viziru – Brăila
fiul lui Guşu şi al Teofana, naţionalitatea rom.
domiciliul Buc, Str. Caragea Vodă 19,
studii Fac. Filozofie,
profesiunea prof. universitar
locul de muncă: neîncadrat
apartenenţa politică (în prezent): neîncadrat
apartenenţa politică (în trecut): P.N.L.
originea socială: burgheză
situaţia socială: burgheză

Materialele compromiţătoare din vol. 1, pag. 6-8, 65-217,295-310 do-

www.cimec.ro

vedesc că a avut legături cu unii membri ai grupului, discutând printre altele şi probleme politice. Legăturile şi discuţiile au avut un caracter duşmănos, însă nu întotdeauna. întâlnirile aveau loc fie la domiciliul său, fie în altă parte. Unii membri ai grupului îl desemnase pe el ca unul din viitorii secretari generali ai P.N.L. Acest lucru nu s-a făcut în urma vreunei consultări prealabile a sa şi nici nu i s-a adus la cunoştinţă.

Probele sunt alcătuite din materialele informative obţinute de la agenţii folosiţi în cadrul acţiunii de grup şi procesele verbale de interogatoriu obţinute în urma anchetării celor din grup.

Împotriva lui Papacostea Victor s-au luat următoarele măsuri operative: a fost arestat şi cercetat timp de câteva luni de zile, după care a fost recrutat ca agent şi pus în libertate. Materialele compromiţătoare se predau la Sv. „C" pentru păstrare, cu ţinerea individului în evidenţă.[54]

5. Numele Rădulescu, prenumele Savel
născut la 1900 în Bucureşti
fiul lui Ion şi al Măria, naţionalitatea rom.
domiciliul Buc, Str. Caragiale 31,
studii politehnice, profesiunea inginer
locul de muncă: neîncadrat
apartenenţa politică (în prezent): neîncadrat
apartenenţa politică (în trecut): P.N.L.
originea socială: burgheză
situaţia socială: burgheză

Materialele compromiţătoare din voi. 1, pag. 3,65-297 dovedesc că a avut legături cu unii fruntaşi naţ. liberali ce activau în grupul contrarevoluţionar condus de Bentoiu A. şi Ghiorghiu Gh., însă acestea nu au avut un caracter subversiv. A discutat şi el asupra situaţiei prezente şi de viitor a P.N.L. şi a unor cadre naţional liberale, însă nu a participat la acţiunea de refacere sau de reorganizare.

Probele sunt alcătuite din materialele informative obţinute de la agentura folosită pentru supravegherea elementelor din grup şi datele obţinute prin cercetările efectuate.

Împotriva lui Rădulescu Savel s-au luat următoarele măsuri operative: au fost luate măsuri de supravegherea lui informativă în continuare, fără însă a se obţine materiale din care să rezulte că desfăşoară sau intenţionează să desfăşoare activitate duşmănoasă. Se va scoate din cadrul dos. de grup şi va fi urmărit în continuare în cadrul dos. de prob. nr. 333.

[54] Autorii volumului citat precizează că : „în arhiva C.N.S.A.S., pentru Papacostea Victor există dosar de urmărire informativă (perioada mai 1959 – iunie 1962) şi dosar penal din care rezultă că a fost arestat şi reţinut între 6 mai 1950 – 17 septembrie 1955 şi 27 decembrie 1957 – 29 mai 1958. Până la data de 1 septembrie 2006 nu s-au primit documente care să probeze faptul că „a fost recrutat ca agent".

www.cimec.ro

6. Numele Sibiceanu, prenumele Niculae
născut la 30 martie 1907 în Bucureşti
fiul lui Romulus şi al Aritia, naţionalitatea rom.
domiciliul Buc, Str. Dr. Iatropol 33, studii Fac. Drept, profesiunea avocat
locul de muncă: Ministerul Construcţiilor Unitatea I.A.U.P.S., funcţia muncitor manual
apartenenţa politică (în prezent): neîncadrat
apartenenţa politică (în trecut): P.N.L.
originea socială: burgheză
situaţia socială: burgheză

Materialele compromiţătoare din voi. 1, pag.: 3, 66-193 dovedesc că a avut legături cu unii membri ai grupului, discutând cu aceştia despre diverse evenimente politice şi situaţia mai multor cunoscuţi şi prieteni naţional liberali. Sibiceanu Nic. nu s-a manifestat însă duşmănos şi nici nu antrenat pe alţii la vreo activitate duşmănoasă.

Probele sunt alcătuite din materiale informative şi rezultatul anchetelor ce s-au efectuat.

Împotriva lui Sibiceanu Niculae până în prezent nu au fost luate măsuri de reţinerea sau anchetarea sa. El a fost şi este urmărit informativ în continuare. Se va scoate din cadrul dosarului de grup şi urmări în continuare în cadrul dos. de problemă nr. 333.

C. Motivarea amănunţită a închiderii dosarului.

(Indivizii au fost condamnaţi, au decedat, materialele sunt de mică importanţă, indivizii n-au avut legături organizate sau nu mai au astfel de legături):

După arestarea lui Bentoiu Aurelian, Georgel Ghiorghiu, Papacostea Victor şi Hurmuz Aznavorian s-a continuat acţiunea de urmărire şi supraveghere informativă a celorlalte elemente, respectiv a lui Sibiceanu Niculae şi Rădulescu Savel.

Datele obţinute dovedesc că Sibiceanu Nic. şi Rădulescu Savel, imediat după arestarea celor trei, s-au speriat oarecum, aşteptând să se ia eventuale măsuri şi asupra lor. Această teamă şi-o justificau nu prin aceea că ar fi participat la acţiunea de organizare a cadrelor naţional liberale, ci presupuneau că se va da o altă interpretare legăturilor pe care le-au avut cu cei arestaţi, legături care – aşa cum de altfel a rezultat şi din cercetări – nu au avut un caracter subversiv, ci se menţineau în virtutea vechii prietenii şi cunoştinţe.

Materialele informative obţinute dovedesc că Sibiceanu Niculae şi Rădulescu Savel au în general o atitudine mai prudentă, evitând să se antreneze în acţiuni cu un caracter vădit duşmănos.

În prezent, ei au devenit şi mai prudenţi. Primesc sau fac vizite foarte rar, se antrenează în discuţii politice însă nu le dau nici o interpretare tendenţioasă.

www.cimec.ro

Sunt preocupaţi îndeosebi de situaţiile lor personale şi a familiilor lor. Între Nic. Sibiceanu şi Savel Rădulescu, în momentul de faţă nu sunt legături, cum de altfel nu au fost nici înainte, fiecare având relaţii mai apropiate cu alţi membri ai grupului. Aşa de ex., Sibiceanu Nic. a avut legături cu Victor Papacostea şi Georgel Gh., iar S. Rădulescu cu Bentoiu A. Din această cauză s-au luat măsuri de încadrarea lor în acelaşi dosar de grup pentru urmărirea informativă.

Toate acestea fac ca situaţia elementelor din dosarul de grup nr. 102 să fie următoarea:

– Bentoiu Aurelian, Hurmuz Aznavorian şi Georgel Ghiorghiu au fost arestaţi şi condamnaţi;

– Papacostea V. a fost arestat şi pus apoi în libertate, în prezent fiind agent în problemă;

– Savel Rădulescu şi Sibiceanu Niculae – liberi – supravegheaţi informativ – fără însă să se obţină materiale din care să rezulte că desfăşoară sau intenţionează să desfăşoare vreo activitate duşmănoasă.

Aceasta fiind situaţia, socotim necesar închiderea dos. de grup nr. 102.

D. Propuneri de închidere a dosarului.

(să se claseze, să fie distrus, să se separe materialele etc.)

Pe baza situaţiei mai sus arătate, propunem a se aproba închiderea dosarului de grup nr. 102; materialele existente să fie astfel împărţite:

Cele cu privire la Bentoiu A., Hurmuz Aznavorian, Georgel Ghiorghiu să fie clasate la Sv. „C";

Cele cu privire la Rădulescu Savel şi Sibiceanu Nic. să fie exploatate în continuare la dos. de problemă, capitolul 4; iar

Cele cu privire la Papacostea Victor să fie introduse la dosarul său personal de agent şi să rămână în continuare în evidenţa dos. de grup care se predă la „C".

E. Cum să se procedeze cu fiecare persoană:

a) Se menţin în evidenţa operativă:

Se menţin în evidenţa operativă a dosarului de problemă, pentru a fi urmăriţi informativ în continuare, Sibiceanu Nic. şi Rădulescu Savel. Se menţin de asemeni, în evidenţa Serviciului „C" Bentoiu, Georgel Ghiorghiu şi Hurmuz Aznavorian, precum şi Victor Papacostea, acesta din urmă însă şi în evidenţa operativă a dos. de problemă.

b) Se scot din evidenţa operativă. (Se arată motivul pentru fiecare)

Se vor scoate din evidenţa dos. de grup Sibiceanu Nic. şi Rădulescu Savel şi vor fi trecuţi în evidenţa dosarului de problemă nr. 333 unde vor fi urmăriţi în continuare.

www.cimec.ro

F. Persoanele care au avut legături cu indivizii urmăriți:

A. Datele de identificare:

Numele: Popescu, prenumele Ion

născut la 6 ian. 1897 în Şarânga – Buzău

fiul lui Gheorghe şi al Ecaterina, naționalitatea rom.

domiciliul Buc, Str. Minotaurului 19, studii liceu, profesiunea funcționar

locul de muncă: neîncadrat

apartenența politică (în prezent): neîncadrat

apartenența politică (în trecut): P.N.L.

originea socială: burgheză

situația socială: burgheză

Datele compromițătoare (voi. şi pag.): 117 volumul I, f. 118. A participat împreună cu ceilalți membri ai grupului şi în special cu Bentoiu Aurelian la activitatea subversivă dusă pe linia reorganizării P.N.L. A avut legături cu unele elemente din provincie.

Măsurile operative luate. (Reținere, acțiune informativă etc.)

A fost arestat şi condamnat la 15 ani temniță grea, 5 ani degradare civică, confiscarea averii şi obligat la 600 lei cheltuieli de judecată. Materialele se predau la arhiva Sv. „C" pentru păstrare, cu menținerea individului în evidență.

B. Numele: Cicei, prenumele Romulus

născut la 30 sept. 1888 în corn. Săcele – Codlea

fiul lui Radu şi al Măria, naționalitatea rom.

domiciliul Buc, Str. Ştefan Furtună 108, studii Fac. Drept, profesiunea avocat

locul de muncă: neîncadrat

apartenența politică (în prezent): neîncadrat

apartenența politică (în trecut): P.N.L.

originea socială: burgheză

situația socială: burgheză

Datele compromițătoare (voi. şi pag.): volumul III, 74, 75, 76. A participat *la acțiunea de reorganizare, făcând legătura lui Bentoiu A. cu mai multe elemente. A fost folosit o perioadă de timp a înlesni o înțelegere între Bentoiu şi Sasu Vasile, care se presupunea că are şi el o grupare de foşti național liberali.*

Măsurile operative luate. (Reținere, acțiune informativă etc.)

A fost arestat şi condamnat la 15 ani temniță grea, 5 ani degradare civică, confiscarea averii şi obligat la 600 lei cheltuieli de judecată. Materialele se predau la arhiva Sv. „C" pentru păstrare, cu ținerea individului în evidență. Menționăm că, în cuprinsul dosarului, restul de persoane care mai apar nu se iau în evidență deoarece asupra lor nu posedăm material compromițător.

www.cimec.ro

Rămân în evidența operativă pentru motivul: au fost arestați și condamnați.

Hotărârea s-a redactat în 1 exemplare, astăzi 27 XII 1958 în Bucureşti, M.A.I. Direcția 3-a.

Şef de birou
(gradul, numele, semnătura)
Lt. maj. Chiriş Aurel

Lucrător operativ
(gradul, numele, funcția, semnătura)
Locț. şef birou
Lt. maj. Dumitru Vasile

De acord
(şeful dir. serviciu)
Indescifrabil

II. NOTE INFORMATIVE ȘI DECIZII ALE ORGANELOR DE URMĂRIRE DIN ARHIVA C.N.S.A.S. (1960-1962) REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA

Notă informativă din partea unei colocatare potrivit căreia întreaga familie Papacostea domiciliată în str. Caragea Vodă nr. 19 alcătuieşte un primejdios cuib de reacționari ostili clasei muncitoare şi regimului socialist. Se propune alungarea lor din casa naționalizată şi instalarea acolo a unor tovarăşi de nădejde (1 februarie 1956).

NOTĂ INFORMATIVĂ
asupra cuibului de reacționari strecurați în imobilul
din str. Caragea Vodă nr. 19, raion I.V. Stalin

PETRE PAPACOSTEA a făcut politică averescană, fiind omul de încredere al şefului acestui partid. Datorită activității sale politice şi sprijinului acordat de către partidele burghezo-moşiereşti s-a strecurat în diferite posturi de conducere administrativă ajungând: director general P.T.T., la fabrici de ulei, zahăr şi în consiliile de administrație a diferitelor societăți capitaliste.

Jefuind în acest mod banul oamenilor muncii şi-a construit o vilă elegantă pe str. Caragea Vodă 19, în scurt timp a acaparat o fermă la marginea Bucureştiului şi o vilă la Sinaia.

Creindu-şi o frumoasă situație materială prin mijloace necinstite de care se foloseau politicienii trecutelor regimuri, a solicitat şi i s-a admis să aibă

www.cimec.ro

acces la curtea regală, făcând din aceasta şi astăzi un titlu de glorie.

Cercetându-se de autorităţi activitatea sa din trecut, a fost arestat timp de 2 ani şi eliberat în anul 1954.

După aproape 6 luni şi-a asigurat un post de profesor la şcoala nr.21 fete de Metalurgie Feroviară, făcând mare zarvă că i se apreciază aptitudinile sale didactice şi de educator, în realitate otrăvind conştiinţa tinerelor vlăstare ale clasei muncitoare.

FINICA PAPACOSTEA, soţia lui PETRE PAPACOSTEA, fără profesiune, în trecut era în conducerea „societăţilor de binefacere" de unde făcea trafic de influenţă aranjând în diferite posturi pe cei ce ofereau mai mult folosindu-se atât de relaţiile sale personale, cât şi de influenţa lui PETRE PAPACOSTEA şi a lui VICTOR PAPACOSTEA /fratele lui PETRE PAPACOSTEA/ om cu suprafaţă politică. Această femeie care s-a lăfăit în lux şi zile de primire fiind în vizită şi prietenie cu Brătienii şi Maniu /casele vecine/ <pasaj obturat de CNSAS> . La obiceiurile din viaţa de huzur pe care a dus-o în trecut nu renunţă nici astăzi, neştiind ce înseamnă munca însă ştiind să organizeze cu regularitate /de la orele 20-24/ jocuri de cărţi unde se pune ţara la cale.

Îşi dă şi astăzi aere de doamnă „din înalta societate" aşa cum îi plăcea să se intituleze, disprețuind şi zeflemițând <sic!> pe oamenii muncii.

Deşi este tolerată în casa fosta ei proprietate, astăzi naţionalizată, are o atitudine povocatoare şi sfidătoare faţă de toate transformările revoluţionare din ţara noastră, menţinând o influenţă nefastă asupra foştilor ei servitori, care locuiesc în acelaşi imobil /subsol/.

Ca o reacţiune la faptul că a fost declaraţi nedemni pentru a vota, a interzis considerând că şi astăzi este stăpână a casei de a se pavuaza locuinţa cu ocazia zilelor de sărbători ale clasei muncitoare.

Nici astăzi nu a renunţat la concepţiile ei reacţionare infiltrând ideologia burgheză în conştiinţa nepoţilor ei, de a căror „educaţie" se ocupă atâţea cât şi o învechită guvernantă nemţoaică învăţând pe copii să vorbească nemţeşte arătându-le că aşa se vorbea pe timpuri în înalta societate.

DODO CEAUŞESCU, fiica lui PETRE PAPACOSTEA şi FINICA PAPACOSTEA, căsătorită cu Nicu Ceauşescu, <care> a fost subsecretar de stat la ministerul economiei naţionale. De curând a divorţat de acesta, care nu mai este în câmpul muncii: deoarece acesta nu-i mai poate satisface pretenţiile ei din trecut /plimbări în străinătate/ Franţa-Germania/ mese cu nopţi de chef şi joc de cărţi, la unele nici astăzi nu a renunţat de a organiza împreună cu mama ei petreceri interminabile şi şedinţe de joc de cărţi. Are 2 copii în vârstă de 9 şi 15 ani, care până anul trecut au urmat la şcoala germană, şi care după cum am arătat mai sus, sunt educaţi în spiritul modei burgheze de o guvernantă nemţoaică care locuieşte tot în acest imobil. Aceasta nu este în câmpul muncii, iar din cele constatate corespondează şi primeşte pachete cu rudele ei din

www.cimec.ro

Germania Occidentală, şi contribuie la folosirea şi menţinerea până astăzi în casă, a limbii germane ca limbă de salon.

FULGU PAPACOSTEA fiul lui PETRE şi FINICA PAPACOSTEA, este necăsătorit, fără serviciu, deşi a fost eliberat de câţiva ani din închisoare unde a fost reţinut de autorităţi pentru cercetări.

PUFU PAPACOSTEA, fiul lui PETRE şi FINICA PAPACOSTEA este căsătorit de 2 ani de zile cu o nepoată a lui Maniu. Ambii sînt funcţionari la Comitetul Geologic.

CORNELIA PAPACOSTEA, soţia fascistului şi criminalului de război, VICTOR PAPACOSTEA, fratele lui Petre Papacostea, fost ministru, în prezent arestat de autorităţi /6 ani/ împreună cu fiica ei, astăzi căsătorită cu fiul generalului fascist Skeleti, au fost evacuate din vila proprie din str. Paris / construită pentru exploatare. având la parter magazine/ şi trimise la marginea Bucureştiului. Petre şi Finica Papacostea, interesându-se şi informându-se din timp de rolul oficiilor nou creiate pentru spaţiul locativ şi folosindu-se de relaţiile pe care le mai aveau au reuşit să readucă în spaţiul familiar în imobilul naţionalizat din Caragea Vodă 19, pe Cornelia Papacostea şi fiica ei Moţu Papacostea, pentru ca astfel de la spaţiul locativ să nu fie repartizaţi oameni ai muncii, străini de familia lor şi care nu fac parte din cercul lor de prieteni. Este surprinzător că în aceste condiţiuni i s-a dat aprobare pentru a avea maşină de scris spunând că nu are nevoie de disciplină şi şedinţele din producţie, pentru a se angaja ca funcţionară, putând cîştiga cu maşina de scris stând în casă.

RĂDULESCU ILIE, fost moşier, astăzi strecurat într-un post de cassier la Comitetul Geologic, din Calea Victoriei, care locuieşte în acelaşi imobil cu soţia sa, care nu este în câmpul muncii. Este omul intim al familiei Papacostea, având promisiuni solemne de la acesta că-l va repune în drepturi când dânsul va deveni ministru.

Şi pentru ca legăturile de clasă să fie menţinute în acest imobil, au adus la mansardă pe un bun prieten al lui Fulgu Papacostea, cu numele de Jipa Nicolae, fiul unui moşier fugit de la Satul-Lung de lângă Braşov /azi la Timişoara/ care speculează lâna şi alte produse trimise de familia din provincie.

BRÎNZĂ ELENA s-a pripăşit de 15 ani pe lângă familia Petre Papacostea, fiind colegă cu Dodo Papacostea, este fără serviciu şi pentru a se întreţine face negoţ şi reclamă cu articole sosite în pachete trimise din ţările capitaliste.

Pentru a plasa aceste pachete ţine legătură cu familiile foştilor exploatatori pe care îi compătimeşte regretând că nu mai au situaţia din trecut pentru a putea s-o subvenţioneze şi a trăi fără să muncească.

CONCLUZII

Crearea pe nesimţite a unui cuib de reacţionari

www.cimec.ro

Din cele de mai sus, se poate lesne constata cum, în acest imobil, s-a strecurat şi grupat elemente exploatatoare, foşti deţinuţi politici, duşmani ai regimului, prin legături de familie, de prietenie şi mai ales de clasă, care şi-au pierdut averile şi care jinduesc situaţia lor din trecut, şi care doresc cu orice preţ întoarcerea timpurilor demult apuse.

Pentru a întări această ultimă afirmaţie este suficient să amintesc bucuria isterică cu care a întâmpinat exerciţiile aeriene făcute nu de mult asupra Bucureştiului şi decepţia lor amară când au aflat că nu sunt „avioane eliberatoare"

Cum trăescu <sic!> astăzi aceste elemente duşmănoase regimului

Cu toate că au fost cea mai mare parte din membrii acestui mănunchi de reacţionari închişi, nu sunt în câmpul muncii, totuşi îşi au asigurat traiul în foarte bune condiţiuni:

Este suficient să amintim că în timp ce Petre Papacostea şi Victor Papacostea erau arestaţi, soţiile lor spunea că primeşte un ajutor fix prin mandat poştal de la un binefăcător necunoscut de la Ploieşti.

Această afirmaţie cât şi faptul că sub pretextul jocului de cărţi cu diferite persoane de toate vârstele, aproape în fiecare seară în salonaşul de la etaj unde locuieşte familia Petre Papacostea, trebuie să dea de gândit <sic!>.

Ce uneltesc aceste elemente dubioase?

– Lansează zvonuri şi adresează injurii la adresa regimului democrat popular şi promit posturi grase pentru cei din anturajul lor, atunci când vor veni la putere,

– Intrigă pe foştii lor oameni de serviciu care locuiesc la subsol în acelaşi imobil aducându-i în stare de ebrietate şi forţându-i să adreseze cuvinte insultătoare oamenilor cinstiţi care luptă pentru aplicarea în viaţă a liniei partidului.

– Provoacă şi şicanează şi ameninţă direct pe locatarii ce nu fac parte din cuibul lor de reacţionari, comportându-se în chip de proprietari care caută cu orice preţ să scape de chiriaşii ce nu le sunt pe plac, pentru a-şi face în voie mendrele.

– Otrăveşte conştiinţa elevelor, fiice ale oamenilor muncii, strecurându-se prin protecţie şi lipsă de vigilenţă în posturi ca de exemplu profesor de tip nou.

– Păstrează o bibliotecă cu cărţi reacţionare /jos în garaj/ decadente care sunt interzise de cenzură.

– Au posibilitatea de a multiplica oricând orice fel de material bătut la maşină.

– Vorbesc limba germană ca limbă de salon disprețuind pe cei ce nu vorbesc şi procedează la fel cu ei, dând copiilor lor educaţia „din înalta societate" printr-o guvernantă nemţoaică care vede şi astăzi lucrurile cu aceiaşi ochi ca pe timpul fascismului. Ţine femeie de serviciu fără contract, lucrează croitorie fără să plătească impozit şi ţine şi o femeie pentru acest lucru.

www.cimec.ro

Propuneri

Să se cerceteze realitatea celor afirmate în prezenta notă informativă.

– În urma verificării pe teren a celor arătate să se ia măsuri pentru risipirea acestui cuib de reacţionari şi pentru mutarea în locul lor a unor tovarăşi din câmpul muncii.

– Să fie trimişi pentru reeducare şi recalificare cei mai înrăiţi dintre aceşti odioşi reacţionari.

– Să se cerceteze cu atenţie şi discret legăturile lor posibile, în afara relaţiilor de familie şi prietenie.

– Să fie sancţionaţi exemplar instigatorii, provocatorii din acest cuib de reacţionari, care defăimează şi sfidează regimul nostru democrat popular, asemeni sub masca de oameni paşnici, însă care în realitate urzesc răzbunarea şi revanşa.

Iliescu
Bucureşti 1 februarie 1956

Nota informatorului Miron (18 martie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU VASILE — 312/19 martie 1960
Sursă: „MIRON
Casa: „LIPSCANI" — STRICT SECRET
Data: 18 martie 1960 — Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 15 martie a.c., primind un telefon de la VICTOR PAPACOSTEA că are s-o consulte într-o chestiune juridică, dar nu se simte prea bine, fiind răcit, sursa a trecut pe la el seara.

S-a vorbit aproape exclusiv de o problemă în legătură cu chiria şi evacuarea unui chiriaş al fiicei sale, pentru care urmează a se face un proces.

Nu s-au atins probleme de evenimente generale întrucât scopul vizitei era bine precizat şi urmează, în problema respectivă, să mai aibe loc şi alte întâlniri.

Sursa l-a găsit mai bine ca altă dată, lucru afirmat de el însuşi, mulţumit că are un contract cu Institutul, pentru o lucrare privind învăţământul în patria noastră în epoca feudală, lucrare care îl interesează. S-a înţeles că legătura o ţine cu academicianul Graur.

www.cimec.ro

Afirmând din nou că duce o viaţă foarte retrasă, a spus că singura persoană cu care se mai vizitează câte o dată e C. Giurăscu, fost membru în C.C. – P.N.L. La o întrebare a sursei privind aceasta, a spus că e bine văzut de regim, că a publicat de curând în „Luceafărul" un articol interesant şi apreciat, cu care el V. Papacostea, este complet de acord.

În ziua de 17 martie, când trebuia să aibă loc o nouă întrevedere, V. Papacostea a telefonat că i s-a ridicat mult temperatura şi amână întrevederea cu 1-2 zile.

Sursa: „Miron"

NOTA BIROULUI

V. Papacostea nu a mai fost semnalat pe alte linii cu activitate sau legături suspecte.

Acesta va rămâne în atenţia agentului, urmând să-l viziteze din când în când.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/2 ex.

Nota informatorului Miron (30 aprilie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU VASILE — Data: 30 aprilie 1960
312/DV/13 iulie 1960
Sursă: „MIRON" — STRICT SECRET
Casa: „LIPSCANI" — Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 22 aprilie a.c., fiind procesul de chirii al fiicei sale, Victor Papacostea, fost membru în C.C. – P.N.L., a fost la Tribunalul Stalin să se intereseze.

Cu această ocazie a spus că a întâlnit pe Academicianul SANDU ROSETTI, care l-a bucurat, într-o discuţie privitoare la limbile balcanice, preconizând un punct de vedere, istoric, care a fost totdeauna şi al lui.

E vorba de ideea că popoarele balcanice sunt mai înrudite decât o arată diversitatea limbilor lor.

VICTOR PAPACOSTEA e preocupat de faptul că actualmente se reia,

www.cimec.ro

pe linia apropierii democraţiilor balcanice, ideea lui de bază, care a înfiinţat Institutul de Cercetări Balcanice.

El a lăsat să se înţeleagă că a fost chemat la Ministerul de Externe şi de cineva de la Academie, pentru a i se cere lămuriri, şi speră că în cadrul acestei acţiuni va putea să aibă şi el o activitate oarecare.

A rugat pe sursă să-i spună lui GHELMEGEANU care este preşedinte al unei asociaţii balcanice.

El a mai spus că a întâlnit într-o dimineaţă în P-ţa Romană, pe N. SIBICEANU şi oarecum surâzând, a adăugat, că acesta, bucuros că-l vede, i-a precizat că nu vrea să se întâlnească cu el.

Sursă: „Miron"

NOTA BIROULUI

Agentul nu a primit noi sarcini legat de acest caz.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

Nota informatorului Miron (4 iunie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU VASILE — Data: 4 iunie 1960
312/DV/13 iulie 1960
Sursă: „MIRON" — STRICT SECRET
Casa: „LIPSCANI" — Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 31 mai a.c., VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în C.C. – P.N.L., a făcut o vizită sursei pentru rezolvarea unei probleme de ordin juridic.

Cu această ocazie el a spus că se ocupă de problema pensiei. E mulţumit cu lucrarea ce face şi pentru care are contract.

A întrebat ce se crede cu privire la zvonurile de amnistie, în preajma Congresului Partidului. Aceasta în legătură cu o cunoştiinţă condamnată pentru deţinere de aur, anume C. MOLDOVEANU, fost director la Banca de Credit, la care s-a referit că a spus el de o altă cunoştinţă a sa KIRIŢESCU care a fost eliberat deşi condamnat pentru aceeaşi infracţiune.

Întrebat dacă mai crede în conjunctura internaţională că se poate aştepta o amnistie, a spus că el nu urmăreşte în detalii evenimentele (nu citeşte nici

www.cimec.ro

ziarele regulat, fiind absorbit de lucrarea ce face), are însă impresia că lucrurile s-au mai liniştit. În orice caz, punctul de vedere american, neîndreptăţit în drept, ei nu sunt în măsură să-l sprijine nici cu forţa. Nu mai sunt în măsură să ameninţe.

Ca istoric, el precizează că se intră în era socialismului, o nouă epocă istorică. Fără a face pronosticuri de detalii, aceasta este linia mare.

A înfăţişat în scurt aspectele evoluţiei actuale: popoarele până acum înapoiate din Africa şi Asia sunt chemate la viaţă. Ele intră direct şi natural în principiul de viaţă comunist ca şi China, viaţa familiară, celula economică, impune dintr-un început, în noua dezvoltare, sistemul comunist. S-a referit apoi la realizările regimului la noi, pe de o parte construcţii, pe de alta nivelul de trai care s-a ridicat pentru marele număr. Azi vezi oameni bine îmbrăcaţi şi mai ales copii.

Sursă: „Miron"

NOTA BIROULUI

V. Papacostea e urmărit în cadrul dosarului de problemă capitolul II. Nu ne-a fost semnalat nici pe alte linii cu manifestări sau legături duşmănoase.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/2 ex.

Nota informatorului Miron (8 iulie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V — 312/DV/14 iulie 1960
Sursă: „MIRON"
Casa: „LIPSCANI" — STRICT SECRET
Data: 8 iulie 1960 — Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 30 iunie a.c., Victor Papacostea, fost membru în C.C. – P.N.L., a fost la sursa de legătură cu un proces de chirie al fiicei sale, care avea termen la 1 iulie. S-a referit, în afară de aceasta, numai la lucrul său, de care s-a arătat entuziasmat. Este vorba de o lucrare, ce i-a fost comandată cu contract, cu caracter istoric. Spunea că speră să i se publice o parte sub formă de monografii, una fiind Academia Grecească a lui Brâncoveanu.

www.cimec.ro

Cu această ocazie, a afirmat că nu ar avea altă dorinţă, decât să fie încadrat în munca lui de specialitate fără rezerve. Şi s-a referit – pentru a-mi arăta că sunt oameni care îi cunosc aceste gânduri – la o apreciere a lui Constantinescu-Iaşi, care ar fi spus: curios, au ajuns acum Giurăscu şi P.P. Panaitescu să fie consideraţi mai democraţi decât Papacostea. Era vorba de aprecierea unor persoane din aceeaşi specialitate, istorică, cu atitudine, zice Papacostea, mai puţin democrată decât a lui, în trecut, cu toate că şi el a fost încadrat într-un partid, cel liberal.

Sursă: „Miron"

NOTA BIROULUI

V. Papacostea este luat în evidenţa Cap. II. Din supravegherea făcută până acum nu a rezultat să se manifeste duşmănos. Din când în când va fi totuşi tatonat cu agentul.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/ 2 ex.

Nota informatorului Nichifor (28 iunie 1960)

Primit: Cpt. UNGUREANU N.
Sursă: „NICHIFOR"
Casa: „PRECUPEŢI"
Data: 28 iunie 1960

311/UN/15 iulie 1960
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 25 iunie 1960, în urma unei înţelegeri telefonice, sursa a făcut o vizită lui VICTOR PAPACOSTEA, la domiciliu.

La intrarea în apartament, sursa a fost întâmpinată de cel de mai sus, care i-a cerut să jure că nu vine cu vre-un gând politic.

Sursa i-a răspuns că vine să-l consulte într-o problemă istorică, apoi au intrat în camera sa.

Timp de o oră, VICTOR PAPACOSTEA a povestit cum a fost arestat şi întrebat în legătură cu BENTOIU AURELIAN şi GEORGEL GHEORGHIU şi cum a dovedit că este nevinovat.

„Eu am fost cu tot sufletul pentru stânga şi numai imbecibilităţii mele

www.cimec.ro

datoresc faptul idiot că m-am găsit la liberali. Eu n-am avut nimic comun cu liberalii. Sunt fiu de biet poştaş de stat şi sărac lipit pământului. Totul mă leagă de ăştia de azi, de comunişti, pe aştia eu îi admir.

Am primit de la Academie să fac o lucrare „Istoria învăţământului". Am să arăt acolo ce lepră a fost Biserica Ortodoxă, ce speluncă şi ce bordel.

Mai târziu a venit şi C.C. GIURESCU căruia sursa i-a expus planul monografiei la care a început să lucreze.

Sursă: „Nichifor"

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA este luat în evidenţa problemei P.N.L.

Cpt. de Securitate
Ungureanu N.

DV/SE/ 2 ex.

Nota informatorului Miron (13 septembrie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V.
Sursă: „MIRON"
Casa: „LIPSCANI"
Data: 13 septembrie 1960

312/DV/14 septembrie 1960
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 1 septembrie sursa a fost vizitată de VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în C.C. – P.N.L., cu scopul de a o consulta în legătură cu un proces de chirie al fiicei sale. A vorbit despre preocupările sale de ordin profesional, că este vorba să se reînfiinţeze Institutul de Cercetări Balcanice, de care el s-a ocupat mai înainte, şi că OŢETEA, director la Academie a cerut nepotului său, fiul lui PETRE PAPACOSTEA, un referat în această privinţă. Iar cu acea ocazie, într-o discuţie cu ajutorul său, OŢETEA ar fi spus că şi VICTOR PAPACOSTEA va avea acolo un rol. El a făcut un memoriu şi aşteaptă, nu un loc de răspundere, dar un mijloc de colaborare la noua înjghebare.

Tot în legătură cu aceasta, s-a referit favorabil la pasajul din discursul tov. GHEORGHE GHEORGHIU DEJ, în faţa Marei Adunări, privitor la colaborarea balcanică.

www.cimec.ro

El a mai spus că duce viaţă retrasă. Nu vede cunoştinţe şi nu discută cu nimeni probleme generale. Deşi este lămurit asupra consolidării regimului democratic, dar preferă să nu discute, căci nu ştii cum se interpretează sau relatează o conversaţie. Astfel, cu VICTOR SLĂVESCU, care citeşte la Academie, niciodată nu vorbeşte mai mult decât „bună ziua".

A spus că el consideră pe cei care n-au înţeles revoluţia istorică „bolnavi de sclerozarea memoriei". „Par că judecă normal, dar numai pe faptele din trecut, fără să asimileze evenimentele recente, şi să atragă învăţămintele ce se impun".

Apoi, a arătat că, fapt semnificativ <la> Congresul de istorie de la Stockholm, Delegaţia română s-a prezentat strălucit, cu OŢETEA, BERZEA <sic!>, CONDURACHE. Iar unii istorici, făcând parte din fugari, deşi anunţaţi n-au îndrăznit să apară. Nici în cadrul unei alte delegaţii nu puteau fi primiţi, nici ştiinţa românească nu puteau să o reprezinte.

Sursă: „Miron"

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA este luat în evidenţă. Din supravegherea efectuată prin „Miron" şi alţi agenţi, rezultă că acesta în ultimii ani, şi în special după ce a fost arestat şi apoi eliberat în cazul A. BENTOIU sus numitul s-a retras cu desăvârşire, evitând contacte şi comentarii de ordin politic.

Loc. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/ 2 ex.

Nota informatorului Călinescu (17 septembrie 1960)

Primit: Lt. Maj. LUPU VASILE
Sursă: „CALINESCU"
Casa: „TOMESCU"
Data: 17 septembrie 1960

311/DV/20 septembrie 1960
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

La 9 septembrie a.c., sursa a fost vizitată acasă de VICTOR PAPACOSTEA, care îmi ceruse să vină pentru a avea cu mine o convorbire asupra unei

www.cimec.ro

probleme pedagogice (specialitatea mea) pe care o tratează într-o lucrare cerută de Editura Academiei.

Cu acest prilej mi-a povestit şi despre Institutul Balcanic, înfiinţat odinioară şi condus de el şi care e pe cale să se reînfiinţeze.

Spunea că n-a mai dat nici un telefon, fiindcă nu întreţine legături cu nimeni. De când a fost arestat a doua oară fără să fi fost în legături cu grupul arestat o dată cu el, a căpătat o teamă organică.

Sursa: „CĂLINESCU"

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA a fost ministru liberal, şi e luat în evidenţa Bir. 312.

Nu s-au dat sarcini agentului în legătură cu sus-numitul, întrucât are altele de rezolvat.

Maior. de Securitate
Lupu Vasile

DV/SE/ 2 ex.

Nota informatorului Miron (14 decembrie 1960)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V
Sursă: „MIRON"
Casa: „LIPSCANI"
Data: 14 decembrie 1960

312/DV/16 decembrie 1960
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 7 decembrie a.c., în urma unui telefon, sursa a făcut o vizită lui VICTOR PAPACOSTEA fost membru în C.C. – P.N.L. Pretextul vizitei a fost acela că în ajun sursa văzuse pe M. GHELMEGEANU, care îi spusese că ar vrea să-l vadă în legătură cu înfiinţarea unui organism de studii balcanice.

V. PAPACOSTEA a spus, în primul rând, cât este de interesat în această problemă, care l-a preocupat întotdeauna şi în care este în adevăr priceput. Nu a atins discuţii de ordin general, dar în legătură cu eliberările ce s-au făcut, a

www.cimec.ro

întrebat numai dacă este adevărat că ar fi ieşit PAUL DIMITRIU, fost conducător în P.N.L.

Spre sfârşitul conversaţiei, a venit şi fratele său PETRE P.<APACOSTEA>, care pleca în oraş. Acesta a întrebat pe sursă dacă ştia ceva despre legea avocaţilor şi a pensiilor avocaţilor, care se spune că trebuie să apară. Sursa i-a spus că nu ştie. El avea ziarul cu Declaraţia Partidelor Comuniste şi Muncitoreşti, pe care VICTOR P.<APACOSTEA> nu o citise încă şi a spus că este un moment de expunere ştiinţifică şi de precizare a unei atitudini politice generale, pe toate planurile, care l-a impresionat. „În orice caz, victoria ideologică este a Uniunii Sovietice, dacă aşa cum s-a spus, au fost unele divergenţe la consfătuire". „Eu, a adăugat PETRE P.<APACOSTEA>, cred că aşa este şi just, căci faţă de evoluţia evenimentelor ce mai poate folosi socialismului războiul?"

Sursă: „Miron"

Nota informatorului Miron (30 decembrie 1960)

Nota a fost primită de
Lt. maj. Dumitru V. de la
agent „Miron" la 30.XII. 1960
în casa: „Lipscani

312/11 ianuarie 1961
STRICT SECRET
Ex. nr. _

NOTA

VICTOR PAPACOSTEA fost în C.C. – P.N.L., a trecut pe la sursă în ziua de 20 dec. 1960 pe la orele 5, cu scopul de a o consulta în legătură cu situaţia apartamentului său, pentru care fusese chemat la sfatul popular. Acest apartament fusese urmărit pentru o datorie şi după câştigarea procesului, el n-a obţinut totuşi restituirea de la sfat.

Cu această ocazie a vorbit de ceea ce îl interesează actualmente: reînfiinţarea Institutului de Cercetări Balcanice, domeniu în care a lucrat întotdeauna. Acum, în legătură cu politica de înţelegere urmată de guvernul nostru în Balcani, chestiunea e de actualitate. El a lucrat şi a dat material în ultimul timp lui GHELMEGEANU, care se ocupă de problemă – şi speră că va avea un rol în noua organizare. La primăvară va fi un congres de balcanologie la Bucureşti.

Asupra evenimentelor s-a vorbit foarte puţin. A remarcat numirea din partea americanilor la O.N.U. a lui Stevenson, care în ultima vreme a făcut

www.cimec.ro

mai multe declaraţii conciliante la adresa Uniunii Sovietice şi chiar în legătură cu China. Această numire ar însemna că la locul de contact, în O.N.U., americanii vor să micşoreze violenţa ciocnirilor. Deci se poate spera că atmosfera internaţională să se mai limpezească.

„Miron"

N.B.

V. PAPACOSTEA este în evidenţa cap. II şi-i tatonat din când în când cu agentură. Până în prezent nu a fost semnalat cu activitate suspectă.

Lt. Maj. Dumitru V.

Nota informatorului Mihăescu (14 martie 1961)

Primit: Lt. Col. ANGELESCU GH.
Sursă: „MIHĂESCU"
Casa: „CONTA"
Data: 14 martie 1961

310/AG/16 martie 1961
STRICT SECRET
Ex. nr. _

N O T A

Sursa a avut o convorbire cu VICTOR PAPACOSTEA (fost ministru în guvernul Rădescu) în ziua alegerilor, întâlnindu-se întâmplător cu acesta la localul de vot. După o mică introducere prealabilă, sursa a întrebat pe PAPACOSTEA ce părere are despre alegeri, acesta a declarat în esenţă: „mă întreb de ce mai au nevoie de atâta punere în scenă, propagandă, afişaje, secţii de vot cu delegaţi, căci guvernul ştie rezultatul dinainte, lumea atât din interior cât şi din străinătate îşi dă perfect seama de această farsă. În felul lor, au rezolvat problema, nici aşa nu e bine, dar evident nici cum erau alegerile în trecut nu era normal. Dar aşa suntem noi, sărim dintr-o extremă într-alta ca nişte maimuţoi".

Apoi sursa l-a întrebat ce mai crede despre situaţia internaţională, la care PAPACOSTEA a răspuns:

„Problemele sunt extrem de încurcate. Este evident că sistemul capitalist trece printr-o criză, din care pentru ca el să supravieţuiască trebuie să-şi aducă amendamente serioase care să-l pună în acord cu noile condiţii de viaţă ale societăţii omeneşti de la acest sfârşit al secolului al XX-lea. Pe de altă parte, sistemul comunist, care este în fond un capitalism de stat ajuns în faza celui

www.cimec.ro

mai accentuat imperialism, împinge la un conflict între cele 2 lumi. El nu se poate opri pe de o parte, iar pe de altă parte, este evident că el nu se poate menține acolo unde ia puterea decât prin dictatură, partid unic şi teroare. Cum şi când va ieşi omenirea din acest impas şi cine va învinge este greu de spus".

Convorbirea s-a terminat, căci PAPACOSTEA a răspuns că e grăbit.

La despărțire, sursa l-a întrebat dacă a mai văzut ceva „prieteni de-ai noştri" la care PAPACOSTEA a răspuns „nu am văzut şi nici nu vreau să văd şi îți recomand acelaşi lucru". Tot timpul convorbirii, scurte de altfel, PAPACOSTEA dădea semne de grabă şi părea oarecum puțin plictisit să discute asemenea chestiuni.

Sursa: „Mihăescu"

NOTA SERVICIULUI

VICTOR PAPACOSTEA ne este semnalat şi de alți agenți că evită a avea legături din rândul foştilor amici politici.

Locot. Col. de Securitate
Angelescu Gh.

Notă autografă manuscrisă: Nu ne interesează părerea lui PAPACOSTEA asupra situației internaționale. Ne interesează ce face el, legăturile, dacă acționează etc.

(ss) indescifrabil
16.03.61

Nota informatorului Miron (15 martie 1960)

Nota a fost primită de
Lt. maj. Dumitru V. de la
agent „Miron" la 15.III. 1961
în casa: „Lipscani"

312/DV/17 martie 1961
STRICT SECRET
Ex. no. 1

N O T A

Pe VICTOR PAPACOSTEA fost membru în C.C. – P.N.L., sursa l-a văzut în ziua de 6 martie a.c. când a vizitat-o după amiază, în legătură cu o problemă juridică a fiicei sale.

www.cimec.ro

În conversaţia avută, nu s-au antrenat în nici o discuţie cu caracter general. S-a plâns numai că o duce foarte greu din punct de vedere material. Ar fi fost mai mulţumit acum, că a fost solicitat să facă unele referate în legătură cu problemele de istorie balcanică şi a scris o serie de articole, fiind în legătură cu conducerea Academiei. Însă, pe de o parte, nu are încă vre-o încadrare şi articolele nu i s-au plătit, iar pe de alta, i s-a sistat şi pensia de către comisia de decăderi. A făcut contestaţie şi aşteaptă să fie chemat. Spunea că a obţinut referinţe foarte favorabile şi în special de la M. RALEA.

„Miron"

N.B.

V. PAPACOSTEA este în evidenţă la cap. II dosar de problemă. El a mai fost contactat de agentură, însă până în prezent nu a fost semnalat cu manifestări duşmănoase, în general are o atitudine rezervată.

Lt. maj. de securitate
Dumitru V.

Nota informatorului Victor Marcel (30 martie 1961)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V.
Sursă: „VICTOR MARCEL"
Casa: „LUTERANA"
Data: 30 martie 1961

312/DV/1 aprilie 1961
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

Sursa a întâlnit în dimineaţa de 23 martie a.c., pe Bd. 6 Martie pe VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în C.C. – P.N.L. Deşi acesta s-a oprit şi a fost extrem de cordial cu sursa, îmbrăţişând-o, totuşi s-a simţit stânjenit, a stat pe loc (şi nu a plecat împreună cu sursa) şi a scurtat întrevederea.

La afirmaţia sursei că îi pare rău că nu l-a văzut şi că acest lucru nu trebuie interpretat ca o ingratitudine, VICTOR PAPACOSTEA răspunde că nu poate fi vorba de aşa ceva, după ce sursa a făcut „ca nimeni altul" atâtea dovezi efective de afecţiune faţă de el şi familie în vremuri grele, când toţi l-au

www.cimec.ro

ocolit. El este acela care se simte jenat că se poartă ca un ingrat cu sursa şi nu-i poate manifesta toată recunoştinţa, dragostea şi preţuirea. Ar avea atâtea de discutat împreună şi ar fi fericit să cunoască părerile sursei, despre a cărei inteligenţă şi putere de pătrundere are păreri excelente, verificate de multiple ori. Dar este absolut necesar – cel puţin pentru moment – de a evita întâlniri care ar putea prilejui neplăceri ambelor părţi.

Poate circumstanţele vor deveni mai favorabile şi atunci se va putea relua vechea prietenie.

El umblă după pensie care i s-a luat, i s-au dat recomandări de către unii membri ai Academiei şi speră s-o obţină. Soţia are pensie. Fata are serviciu la Academie.

Nu vede aproape pe nimeni decât pe oameni bine cu regimul de care are nevoie. Nu exprimă nici o părere politică. Cu toate câte suferim trebuie să fim mulţumiţi că nu am pătimit şi mai rău. Şi nu se ştie dacă acest „mai rău" este pentru totdeauna dat la o parte. „Regretă din adâncul sufletului" că sursa (despre care se interesează ce face) n-a avut şi nu are prilejul de a da tot ce se aştepta bun de la el.

V. PAPACOSTEA este profund descurajat, dezorientat, înfricoşat şi face impresia că nici nu îndrăzneşte şi nici nu vrea să se mai gândească măcar că lucrurile s-ar putea vreodată schimba.

O asigură pe sursă de toată dragostea lui şi a familiei lui şi o sfătuieşte să fie cuminte, predentă şi să caute să accepte – ca şi el – situaţia şi să se adapteze lui <sic!> nefiind nimic altceva de sperat şi aşteptat indiferent dacă aceasta ne place ori nu.

Sursa: „Victor Marcel"

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA este în evidenţa cap. II. Din datele obţinute şi pe alte linii, rezultă aceeaşi atitudine. Pe viitor agentul „Victor Marcel" nu a primit noi sarcini, legat de acesta. VICTOR PAPACOSTEA va fi totuşi din când în când tatonat cu alţi agenţi din problemă.

Locot. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

DV/SE/ 2 ex.

www.cimec.ro

Nota informatorului Miron (11 mai 1961)

Primit: Lt. Maj. DUMITRU V.
Sursă: „MIRON"
Casa: „LIPSCANI"
Data: 11 mai 1961

312/DV/16 mai 1961
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

În ziua de 28 aprilie a.c., pe la ora prânzului, sursa a făcut o vizită neanunţată lui PAPACOSTEA PETRE. L-a găsit lucrând cu soţia sa la nişte cutii din material plastic pentru o cooperativă. A spus că face acest lucru pentru a-şi mai completa bugetul, fiindcă nu-i ajunge pensia mică pe care o are.

S-a vorbit de pensiile avocaţilor care nu sunt încă reglementate, de cei doi fii ai săi, unul geolog, altul istoric, de a căror activitate este foarte mulţumit.

A spus că duce o viaţă foarte retrasă şi din prudenţă şi, acum, din obicei.

Nu s-a antrenat la discuţii politice. Întrebat ce părere are de eşecul intervenţiei în Cuba, a spus numai că este o nenorocire pentru cei ce se lasă împinşi în aventură de americani, cum a fost în Ungaria, aşa a fost şi acum în Cuba.

Sursă: „Miron"

NOTA BIROULUI

Legat de P. PAPACOSTEA agentul nu a primit noi sarcini. A primit însă indicaţii cum să procedeze pentru a veni în contact cu fratele acestuia VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în C.C. – P.N.L., aflat în evidenţa capitolului II P.N.L.

Locot. Maj. de Securitate
Dumitru Vasile

Nota informatorului Miron (19 decembrie 1961)

Primit: Cpt. STANCIU C.
Sursă: „MIRON"
Casa: „pe stradă"
Data: 19 decembrie 1961

312/SC/20 decembrie 1961
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

www.cimec.ro

N O T A

În ziua de 9 decembrie a.c., dimineaţa, ieşind din Tribunalul Stalin, sursa a întâlnit întâmplător în Piaţa Amzei pe PETRE PAPACOSTEA. El a spus că se menţine la hotărârea de a fi retras şi a nu vedea prieteni (ca o scuză că nu a mai vizitat pe sursă), fiindcă nu ştii cine poate fi bănuit sau ce face şi te poţi alege cu neplăceri. S-a referit la unele arestări de care a auzit: COANDĂ; avocatul ANASTASIAD.

A mai spus că a fost interesat de discuţiile din ultima Plenară a C.C. – P.M.R. un fapt de relevat a fost descrierea în conţinutul raportului a actului de la 23 august în colaborarea celor 4 partide, denumite antifasciste, ceea ce constituie un limbaj mai moderat. De asemenea, întreaga manifestare presupune o tendinţă de atmosferă de destindere.

PETRE PAPACOSTEA crede că se va produce o amnestie ca dovadă şi consecinţă a acestei noi atitudini.

Întrebat de fratele său, VICTOR PAPACOSTEA, a răspuns că e mulţumit: A început să i se publice articole de specialitate, dar nu doreşte să fie vizitat.

Sursă: „Miron"

NOTA BIROULUI

PETRE PAPACOSTEA, a făcut politică averescană, însă ulterior era adept al P.N.L., întrucât fratele său VICTOR PAPACOSTEA a fost membru în delegaţia permanentă a C.C. – P.N.L.

Din datele ce le posedăm rezultă că într-adevăr fraţii PAPACOSTEA manifestă multă prudenţă şi evită a se întâlni cu elemente cunoscute cu activitate politică. Această atitudine este determinată de faptul că VICTOR PAPACOSTEA a fost reţinut câteva luni în grupul BENTOIU în anul 1958 şi că s-a încercat recrutarea lui.

Cpt. de Securitate
Stanciu C-tin

Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (12 ianuarie 1962)

Primeşte: Mr. IŢCUŞ DRAGOŞ
Sursă: „Barbu Rîmniceanu"
Data: 12.I. 1962
Locul: Casa „Mitroi"

371/DV/19 ian. 1962
STRICT SECRET
Ex. nr. _

www.cimec.ro

N O T A

În ziua de 12 ian<uarie> 1962, sursa a avut o discuţie cu VICTOR PAPACOSTEA, istoric şi fost ministru burghez. Discuţia a avut loc la iniţiativa sursei, în legătură cu revista *Balcania* şi cu proiectatul Institut de Studii Balcanice. PAPACOSTEA locuieşte la fratele său, P. PAPACOSTEA, fost demnitar burghez. El are o fată care lucrează la Biblioteca Academiei R.P.R.

În discuţie, PAPACOSTEA a spus sursei că redactor şef al revistei *Balcania* va fi acad. IORGU IORDAN, dar întrucât acesta este foarte ocupat, în fapt se va ocupa el personal de revistă „în limita atribuţiilor care i s-au fixat şi arătând în prealabil tot materialul acad. IORDAN".

Din discuţie a reieşit, de asemenea, că iniţiatorul acestei reviste este V. PAPACOSTEA care a scos şi înainte de război prima serie a revistei *Balcania*, la care secretar de redacţie era actualul acad. Em. CONDURACHI. După spusele lui PAPACOSTEA revista este necesară spre a se menţine României prioritatea în domeniul cercetării problemelor balcanice, prioritate pe care noi am fi avut-o înainte de război. De asemeni, potrivit spuselor sale, actualmente funcţionează în Iugoslavia, la Sarajevo, un institut de studii blcanice, care are însă o activitate modestă; de asemeni, în Bulgaria apare o revistă de studii balcanice cu caracter filologic numai.

Problema unui Institut de Studii Balcanice se pare că a fost discutată neoficial cu prilejul sesiunii UNESCO din 1960 la Paris, după care i-au comunicat lui PAPACOSTEA acad. M. RALEA şi T. VIANU. S-ar fi discutat problema creerii unui asemenea institut la Paris sau la Viena; un specialist german ar fi intenţionat crearea unui asemenea institut la Berlin, iar altul ar fi propus ca el să-şi aibe sediul la Belgrad. După cum spunea PAPACOSTEA, aceste discuţii ar fi grăbit luarea hotărârii de către forurile noastre superioare privind înfiinţarea unui Institut de Studii Balcanice la Bucureşti.

Sursa are impresia că într-adevăr un asemenea Institut, cu o revistă de largă circulaţie, ar putea prezenta <interes> pentru ţara noastră nu numai din punct de vedere ştiinţific strict, ci şi al politicii noastre de stat în zona balcanică. Pentru aceasta este însă necesară o conducere foarte clarvăzătoare din punct de vedere ideologic, atât a Institutului, cât şi a revistei.

Sursa atrage atenţia supra acestei probleme deoarece discuţia avută cu PAPACOSTEA a vădit totala confuzie politică şi ideologică a acestuia, confuzie care rezultă de altfel şi din materialele întocmite de V. PAPACOSTEA pentru demonstarea necesităţii studiilor comparate balcanice. Aceste materiale PAPACOSTEA le-a prezentat, după cum spunea sursei, forurilor superioare şi el nu mai are decât un singur exemplar pe care l-a împrumutat sursei pentru 3-4 zile spre a le citi „pentru lămurire". PAPACOSTEA n-a precizat căror „foruri superioare" i-a fost înaintat materialul respectiv, dar a reieşit că un

www.cimec.ro

exemplar se află la acad. A. JOJA, preşedintele Academiei R.P.R., şi altul la acad. IORGU IORDAN.

De asemeni, din cele relatate de PAPACOSTEA reiese că la primul număr vor fi colaborări din ţară numai, exceptând un studiu al unui romanist jugoslav mort cu câţiva ani în urmă şi pe care acesta, pe când era în viaţă, îl trimisese lui PAPACOSTEA pentru seria anterioară a revistei *Balcania* în care însă n-a mai apucat să apară întrucât s-a suspendat apariţia revistei. Dintre colaboratorii din ţară ai primului număr, PAPACOSTEA a citat pe istoricul clujan F. PALL, pe G. ZANE, C. GIURESCU-junior. Probabil că va scrie şi acad. Em. CONDURACHI.

Pentru colaborări externe s-a întocmit o listă de autori pe care PAPACOSTEA a prezentat-o acad. IORGU IORDAN, care a trimis-o la Ministerul Afacerilor Externe spre a aviza asupra oportunităţii invitării autorilor respectivi din ţările balcanice la colaborare. Sursa a stabilit să se vadă cu V. PAPACOSTEA în legătură cu un articol pe care instituţia la care lucrează sursa urmează să-l dea pentru publicare în revistă.

„Barbu Rîmniceanu"

N.B.

Revista *Balcania* şi Institutul de Studii Balcanice urmează să ia fiinţă. PAPACOSTEA este sprijinit intens de IORGU IORDAN care este lucrat în acţiune.

Agentul va studia materialul de bază împrumutat de PAPACOSTEA, referitor la înfiinţarea revistei. Va mai sta de vorbă cu acesta pentru a stabili părerile de viitor, date despre colaboratori, conţinutul lucrărilor, etc. Şi prin discuţii cu IORGU IORDAN va completa datele care ne interesează.

Va fi dirijat şi agentul „Virgiliu" în această problemă.

Maior. Iţcuş Dragoş

Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (26 ianuarie 1962)

Primeşte: Mr. ITCUS DRAGOŞ
Sursă: „Barbu Rîmniceanu"
Data: 26 ianuarie 1962
Locul: Casa „Mitroi"

371/29 ian. 1962
STRICT SECRET
Ex. nr. _

N O T A

În legătură cu propunerile existente privind reînfiinţarea unui institut de

www.cimec.ro

studii balcanice şi reapariţia revistei *Balcania*, VICTOR PAPACOSTEA – care în trecut a condus un asemenea institut şi a fost directorul primei serii a revistei *Balcania* – a întocmit două materiale documentare, intitulate:

1. *Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice* (54 pagini dactilografiate);

2. *Sumar pentru o informare rapidă asupra fenomenului balcanic şi a necesităţii studiilor comparate* (17 pagini dactilografiate).

Aceste materiale nu au caracter subversiv. Ele au fost puse de autor la dispoziţia conducerii Academiei R.P.R spre a fi comunicate forurilor de partid şi de stat.

În formă, aceste materiale nu propun nici înfiinţarea unui Institut de studii balcanice, nici reapariţia revistei *Balcania*. O singură dată, primul material face, în partea finală, o aluzie la propunerile guvernului român privind transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii; al doilea material face de asemeni o aluzie la faptul că, datorită sprijinului acordat astăzi în ţara noastră cercetărilor ştiinţifice, studiile cu privire la Balcani ar putea lua o dezvoltare mult mai mare decât în trecut. În rest, materialele se concentrează asupra expunerii activităţii desfăşurată în trecut în domeniul studiilor balcanice şi motivării concepţiei care a stat la baza acestor studii. Dacă, în realitate, materialele n-ar avea alt scop decât să arate ce s-a făcut în această direcţie până în 1948 – ele ar prezenta interes strict numai pentru specialişti.

De fapt însă, ele cuprind o motivare indirectă a propunerilor făcute în vederea reînfiinţării Institutului de Studii Balcanice şi a reapariţiei revistei. În această privinţă, sursa ţine să sublinieze următoarele împrejurări:

a) V. PAPACOSTEA, autorul materialelor, este acela care în realitate se ocupă în momentul de faţă şi în mod efectiv de stabilirea legăturilor cu colaboratorii primului număr al revistei *Balcania*, primeşte articolele, face observaţii asupra lor etc. supunând apoi totul spre aprobare acad. IORGU IORDAN.

b) După şedinţa organizată la Academia R.P.R. sub preşedenţia acad. IORGU IORDAN, şedinţă în care s-a anunţat reapariţia revistei *Balcania* şi s-a cerut colaborarea institutelor Academiei, ROMAN MOLDOVAN, directorul Institutului de Cercetări Economice, a cerut un material mai amplu din care să se lămurească asupra problemelor care se pun în acest domeniu. I s-a dat un material pe care sursa nu l-a văzut; dintr-o relatare pe care ROMAN MOLDOVAN i-a făcut-o, sursa a înţeles însă că este vorba de materialul menţionat mai sus sub nr. 2.

c) Când C<OSTIN> MURGESCU, director adjunct al Institutului de Cercetări Economice, a avut o convorbire cu V. PAPACOSTEA asupra articolului pe care I<nstitutul de> C<ercetări> E<conomice> îl va da pentru primul număr al revistei *Balcania*, acesta i-a dat – spre a se lămuri asupra problemelor – cele două materiale menţionate mai sus[55].

[55] Cf. *supra*, ***Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (12 ianuarie 1962).***

www.cimec.ro

Din aceste fapte, ca şi din împrejurarea că Academia R.P.R. n-a dat institutelor chemate a colabora la *Balcania* şi care urmează să sprijine şi activitatea viitorului Institut de Studii Balcanice, un material documentar propriu – se poate trage concluzia că cele două materiale întocmite de V. PAPACOSTEA nu au numai un caracter expozitiv istoric, ci vor putea influenţa orientarea noului institut şi a noii reviste. Aceasta în pofida aspectului lor informativ cu privire la trecut şi a faptului că nu au căpătat un curs oficial.

Ţinând seama de aceste împrejurări s-a întocmit nota de faţă, care se bazează tocmai pe datele şi aprecierile din cele două materiale ale lui V. PAPACOSTEA.

I. Cu privire la activitatea „Institutului de Studii şi Cercetări balcanice".

„Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice" (pe care îl vom menţiona în continuare sub iniţialele I.S.C.B.) s-a format treptat şi şi-a desfăşurat activitatea în perioada 1937–1948.

Începutul a fost făcut sub forma unor colocvii bilunare şi a unor lecţii de „balcanologie" ţinute de VICTOR PAPACOSTEA pe lângă o conferinţă de istoria românilor de la Facultatea de Litere şi Filozofie a Universităţii din Bucureşti. Autorul materialelor nu menţionează cine era titularul acestei conferinţe (echivalentul unei catedre de astăzi), s-ar putea să fie vorba de conferinţa lui C.C. GIURESCU, care făcea parte din aceeaşi grupare politică cu V. PAPACOSTEA.

În prima parte a activităţii, I.S.C.B. nici nu a existat de altfel ca un institut propriu zis; nu avea un sediu, cercetători, etc., ci reprezenta mai mult o denumire generică dată activităţii desfăşurate de V. PAPACOSTEA în vederea promovării studiilor balcanice. I.S.C.B. a fost recunoscut oficial ca institut abia în februarie 1943, în timpul regimului antonescian, când a început să fie subvenţionat din bugetul Ministerului Învăţământului. Dispunând de fonduri, I.S.C.B. şi-a putut închiria un sediu, în 1944 în str. N. Iorga. În 1948, în legătură cu înfiinţarea Academiei R.P.R., I.S.C.B. a dispărut, sarcinile sale fiind preluate indirect de Secţia de studii slavo-bizantine din cadrul Institutului de Istorie al Academiei R.P.R.

În această perioadă, 1937-1948, activitatea I.S.C.B. s-a desfăşurat sub următoarele forme:

1. O şcoală de limbi balcanice şi occidentale, înfiinţate în 1937 şi în cadrul căreia se formau cadre cunoscătoare ale limbilor greacă, turcă, bulgară, albaneză, sârbo-croată, armeană, etc.
2. Colocvii bilunare la Facultatea de Litere şi Filozofie.
3. Cursuri.

www.cimec.ro

4. Întocmirea unui nou tratat de istorie a Peninsulei Balcanice.

5. Tipărirea revistei *Balcania.*

6. Editura „Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice" (în care au apărut unele cărţi).

7. Efectuarea de traduceri.

8. Ţinerea de conferinţe publice.

9. Organizarea unei biblioteci.

10. Înfiinţarea unui oficiu bibliografic pentru literatura balcanică.

În acelaşi timp, I.S.C.B. a iniţiat şi două mari lucrări, care însă n-au mai fost efectuate: o *Enciclopedie balcanică* şi un *Atlas lingvistic al Penisulei Balcanice.*

Nu numai iniţiativa, dar întreaga activitate a I.S.C.B. pare că era concentrată de V. PAPACOSTEA; nu se menţionează dacă I.S.C.B. avea cercetători şi salariaţi permanenţi, câţi cercetători, etc. Pare că era o „întreprindere" personală a lui PAPACOSTEA, care reuşise să-şi asigure, sub diferite forme, colaborarea la revista *Balcania* şi la I.S.C.B. a următorilor: G. MURNU, TH, CAPIDAN, N. BĂNESCU, SEXTIL PUŞCARIU, EM. PETROVICI, AL. PROCOPOVICI, P.P. PANAITESCU, SEVER POP, C. NEAGU, AL. IORDAN, S. ŢOVARU, NESTOR şi ARIADNA CAMARIANO, E. DVOITCHENCO, C. MOISIL, SILVIU DRAGOMIR, C. DAICOVICIU, A. OŢETEA, EM. CONDURACHI, RADU VULPE, ION NESTOR, C. MARINESCU, VINTILĂ MIHĂILESCU, D.M. PIPPIDI, P. CARAMAN, M. BERZA, DAN SIMONESCU, A. SACERDOŢEANU, GH. ŞTEFAN, D. TUDOR, D. BERCIU, VICTOR TUFESCU, arh. IONESCU GR., V. MIHORDEA, M. GUBOGLU, D. BODIN, ION MOGA, C. ANDREESCU, M. ALEXANDRESCU-DERSCA, M. REGLEANU, K. KORN, MARIA VULCU, M. DAN etc. Exceptând pe unii care, între timp, au murit, majoritatea acestor colaboratori ai I.S.C.B. sunt astăzi academicieni, membri corespondenţi ai Academiei, cadre universitare, cercetători la diferite institute ale Academiei, etc.

Din străinătate, V. PAPACOSTEA îşi asigurase colaborarea următorilor: N. BUDIMIR, fost rector al Universităţii din Belgrad, P. SKOK, fost rector al Universităţii din Zagreb, M. LASCARIS, profesor universitar la Salonic, V. LAURENT, director al unui Institut de studii bizantine de la Paris, CL. TSURKAS, D. ECONOMIDIS (Grecia), ILKO MITKE QAFEZEZI (probabil, Albania) etc.

Este de presupus că între colaboratorii din ţară şi străinătate ai I.S.C.B. au existat şi alte nume, pe care V. PAPACOSTEA nu le mai menţionează însă astăzi în materialele documentare întocmite, ţinând seama de scopul acestor materiale: acela de a convinge despre însemnătatea ştiinţifică a activităţii I.S.C.B. şi a revistei *Balcania*, în vederea reluării acestei activităţi.

www.cimec.ro

Chiar numai din această sumară listă a vechilor colaboratori, specialişti în probleme balcanice, la care V. PAPACOSTEA se referă, reiese însă atenţia deosebită care va trebui acordată recrutării cadrelor permanente din institutul care urmează să fie reînfiinţat şi din redacţia noii serii a revistei *Balcania*. Astfel:

a) Imensa majoritate a celor menţionaţi sunt specialişti în arheologie, istoria antichităţii şi feudalismului sau lingvişti; pentru a răspunde cerinţelor multiple care-i vor sta în faţă şi pentru a fi într-adevăr util ca un institut de sine stătător, viitorul Institut de Studii Balcanice va trebui să nu se limiteze la probleme de istorie îndepărtată sau lingvistică, ci dimpotrivă să acorde un loc central problemelor de istoria contemporană, studierii multilaterale a transformărilor economice, sociale, politice şi culturale care au loc în epoca contemporană în ţările balcanice. Numai în felul acesta viitorul institut va putea să sprijine politica ţării noastre în problemele legate de zona balcanică. Modul în care sunt organizate şi profilate institutele Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. care au sarcina să studieze problemele ţărilor socialiste sau problemele ţărilor Americii Latine trebuie să fie folosite şi de noi. Aceasta presupune în institut a unui profil mult mai larg de diverse specialităţi.

b) Cadrele de specialişti vechi, chiar dacă o bună parte dintre ei se situează astăzi pe poziţii marxiste trebuiesc îmbinate cu cadre de cercetători tineri, formaţi în anii puterii populare, cu o fermă concepţie marxist-leninistă, spre a se putea asigura justa orientare ideologică a lucrărilor ce se vor întocmi.

c) Justa îmbinare a vechilor cadre de specialişti cu tinere cadre de partid va trebui să asigure ca şi în problema legăturilor internaţionale pe care institutul şi redacţia inevitabil vor trebui să le stabilească, să nu se ajungă la reluarea sau stabilirea vreunor legături sau la crearea unor situaţii nedorite.

II. Unele concepţii privind relaţiile interbalcanice.

În materialele întocmite de V. PAPACOSTEA este amplu înfăţişată concepţia istorică ce a stat în trecut la baza activităţii I.S.C.B. şi a revistei *Balcania*. Această concepţie este înfăţişată fără nici o nuanţă măcar de apreciere critică, de unde se poate trage concluzia că există posibilitatea (dacă nu chiar intenţia, cel puţin a lui V. PAPACOSTEA) de a menţine şi dezvolta aceeaşi concepţie şi în cadrul noului institut şi a noii reviste. De aceea vom menţiona unele aspecte ale acestei concepţii, aşa cum se reflectă în cele două materiale, fără intenţia de a intra în probleme de specialitate în care sursa n-are competenţa necesară.

În prealabil, sursa ţine să remarce însă că în cele 70 de pagini citite şi redactate în anul 1961 (nu în 1938), nu a întâlnit niciodată măcar o singură formulare precisă şi elementară (intrată în vocabularul obişnuit al oricărui

www.cimec.ro

cetățean) cum ar fi: „România burghezo-moşierească" „capitalism", „socialism", „burghezie", „marxism-leninism" etc. Asemenea formulări sunt evitate cu grije, încât materialele par a fi scrise în afară de timp, în afară de orânduiri social-economice, exact aşa cum ar fi fost scris de un istoric de acum 50 sau 80 de ani, care nici n-ar fi auzit de marxism-leninism. Aceasta nu este desigur o problemă de vocabular, ci de concepție. Ea se reflectă în toate tezele pe care autorul le dezvoltă înfățişând istoria balcanică de-a lungul multor secole.

În linii absolut generale, această concepție ar putea fi sintetizată în felul următor:

1) Balcanii reprezintă o singură unitate geografică, naturală. Sursa nu intră în discutarea acestei probleme de specialitate, pe care sunt chemați s-o rezolve geologii şi geografii. Teza trebuie reținută numai datorită faptului că în concepția I.S.C.B. şi a revistei *Balcania*, factorii naturali joacă rolul determinant în dezvoltarea social-istorică, concepție antiştiințifică pe care marxism-leninismul a combătut-o şi demascat-o de mult.

Astfel, pornind de la problema unității geografice V. PAPACOSTEA susține că ideea statului național este justă în Occidentul Europei, dar devine nejustă când este vorba de zona balcanică. Citez: „Ideea statului național – cu o concepție absolută despre frontiere – s-a născut în Occident. Acolo ea se întemeia pe opera naturii" (deci nu era rezultatul dezvoltării economico-sociale, ci a cadrului natural, idee pe care o dezvoltă în fraza următoare): „Anglia, Franța, Italia, Peninsula iberică (unde s-au format totuşi două state naționale, ceea ce V. PAPACOSTEA uită, *n.n.*), perfecte unități geografice, separate prin frontiere naturale erau predestinate să constituie mari state naționale".

2) În acest cadru natural unic au acționat de-a lungul istoriei o serie de „factori de unitate ai lumii balcanice", care ar fi:

a) „substratul traco-iliric şi elenismul";
b) „federalismul macedonean şi civilizația elenistică";
c) „romanitatea";
d) „Bizanțul";
e) „factorul slav";
f) „Islamul";
g) „factorul românesc";

Sursa – tot din lipsă de competență – nu intră în analiza acestor „factori de unitate", a modului în care ei sunt analizați şi prezentați etc., dar nu poate să nu menționeze că pe baza lor se ajunge la concluzia evident falsă din punct de vedere istoric că în Balcani, în cadrul unei singure unități natural-geografice, n-ar exista mai multe naționalități şi popoare, ci, ca rezultat al unui „haos etnic", s-ar fi format o singură naționalitate balcanică.

Astfel, se scrie textual, propunându-se adoptarea pentru Balcani a noțiunii de „homo balcanicus".

www.cimec.ro

„Acesta este adevărul: omul din Peninsula Balcanică – din orice parte a ei – participă în fond, prin toată structura lui etnică, mentală şi sufletească – la mai multe naţionalităţi. Fără a nega, firește, diferenţa specifică care îl leagă de totalitatea membrilor naţiunii în sânul căreia s-a născut şi a cărei limbă o vorbeşte, vom constata totuşi că, pe deasupra, el mai este membru – prin legături organice, ce vin dintr-o complexă şi îndelungată ancestraţie şi al marii comunităţi balcanice. Pentru a ilustra complexitatea acestui proces de etnogeneză, unic în felul său, vom înfăţişa..." etc., etc. (*Sumar*, p. 4-5).

În analiza acestui proces de etnogeneză pe care şi V. PAPACOSTEA trebuie să-l denumească „unic", autorul pune din nou accentul pe factorii naturali; factorii geografiei, scrie el, „au avut un rol atât de important în naşterea şi dezvoltarea acestui „vârtej" de rase şi popoare din amestecul cărora a rezultat societatea balcanică din zilele noastre" (p. 5).

După ce trece în revistă „factorii" istorici de unitate, V. PAPACOSTEA ajunge la concluzia că prin încrucişări de rase şi popoare s-ar fi format în Balcani un singur popor, care vorbeşte mai multe limbi.

„Aceste indicaţii sumare sunt suficiente pentru a ilustra vechimea şi intensitatea încrucişărilor de rase şi civilizaţii de pe pământul Peninsulei şi totodată cât de precară şi incertă rămâne ideea de naţionalitate în această lume" (*Sumar*, pag. 8).

În alt loc, el vorbeşte despre „naţionalitatea balcanică" (*Sumar*, p. 9), în alt loc critică faptul că „s-a ignorat, în sfârşit, fondul rasial comun şi mai ales acel milenar amestec etnic care a făcut – încă din antichitate – ca valoarea ideii de naţionalitate să fie foarte relativă în Balcani" (*Sumar*, p. 2), pentru ca, în sfârşit, în alt loc, să exprime şi mai clar aceeaşi idee, referindu-se la „toţi factorii din a căror fuziune a rezultat, la capătul atâtor veacuri de convieţuire, un singur popor – vorbitor a mai multor limbi" (I.S.C.B.. pag. 5).

Făcând abstracţie de rolul determinant acordat factorului natural-geografic în dezvoltarea socială, de rămăşiţele concepţiilor rasiale care apar în explicarea unor fenomene, de subaprecierea rolului pe care comunitatea de limbă îl joacă în formarea naţiunilor, de referirea la ideea de naţionalitate în societatea sclavagistă, etc. – trebuie reţinut totuşi faptul că în concepţia I.S.C.B. şi a revistei *Balcania* se nega faptul real al existenţei mai multor naţiuni în Balcani.

3) Pornind de la falsele premize amintite mai sus, se ajunge la negarea rolului progresist pe care l-a jucat formarea statelor naţionale din Peninsula Balcanică şi cucerirea independenţei naţionale de către aceste state în sec. XIX. Este criticat principiul autodeterminării popoarelor şi aplicarea lui în Balcani, ca contravenind realităţilor „naturale" din această parte a lumii; formarea statelor naţionale inclusiv a României, este atribuită nu cerinţelor dezvoltării economico-sociale şi năzuinţei popoarelor, ci unei hotărâri arbitrare a

www.cimec.ro

diplomaţilor din Occident care au transpus mecanic în Balcani principii valabile numai în Occident.

Lupta pentru formarea statelor naţionale este denigrată, spre a fi proslăvită în schimb ideea unui stat federal balcanic, care ar fi trebuit să ia drept model Elveţia!

Mai mult încă, frământările politice care au avut lor în Balcani la sfârşitul sec. XIX şi în primele decenii ale sec. XX, războaiele interbalcanice, sunt atribuite nu intrigilor imperialiste şi încercărilor diferitelor puteri imperialiste de a-şi asigura aici poziţii predominante, ci faptului că s-au format state naţionale.

Aceste absurdităţi istorice şi teze antimarxiste sunt afirmate în mod deschis. Dăm câteva citate.

Astfel, vorbind despre faptul că I.S.C.B. urmărea să pregătească drumul spre o federalizare balcanică, revista *Balcania* nr. 8/1945 scria la pag. 188: „Din nenorocire, revoluţiile naţionale s-au dezvoltat aici (în Balcani, n.n.), ca şi în Europa centrală, cu dispreţuirea brutală a tuturor factorilor de unitate care legitimau în gândirea politică a romanticilor de la 1821 visul îndrăzneţ al unei Elveţii a Orientului".

Reluând aceeaşi ideie, V. PAPACOSTEA scrie astăzi:

„Deşi cu totul impropriu lumii balcanice şi cadrului ei geografic, acest sistem de organizare (al statelor naţionale – *n.n.*) – creat în Occident şi pentru Occident – s-a impus în zona noastră. Pentru popoarele balcanice însă, reparaţiunea totală a fost punctul de plecare al unui lung şir de catastrofe" (I.S.C.B., p. 5).

În alt loc se spune:

„Principiul naţionalităţilor şi, mai târziu, dreptul de autodeterminare al popoarelor nu şi-a găsit în zona noastră, la timpul potrivit, soluţia potrivită. Făurită în Occident şi pentru Occident, ideea statelor naţionale a fost împrumutată Balcanilor (sau impusă) cu întregul său conţinut economic, juridic şi politic; nu s-a făcut nici un efort (de către diplomaţii occidentali – *n.n.*) de adaptare a ideii la condiţiile regiunii noastre ... Este greu de găsit în istoria universală un alt exemplu din care să se vadă mai bine ce serie catastrofală deschide aplicarea oarbă a unei idei, atunci când se face cu desconsiderarea marilor realităţi naturale. Astfel, la deschiderea succesiunii Imperiului Otoman, în loc să se adopte soluţia federală – întrevăzută de Rigas, precursorul revoluţiei greceşti – delimitarea noilor state s-a efectuat după concepţia despre frontiere pe care o avea Europa occidentală la acea dată: o concepţie rigidă, absolută, adevărate ziduri chinezeşti. S-a uitat mai ales că Peninsula Balcanică alcătuieşte, sub raportul geografiei economice, o unitate, avându-şi legile ei naturale, de compensaţie şi echilibru, care n-au îngăduit niciodată în

www.cimec.ro

trecut „frontiere" interioare de valoarea separativă a celor care au despărţit popoarele occidentale. Ieşirea pe calea principiului naţionalităţii dominante din această „indiviziune" a dus la spargerea unităţii şi la acaparări unilaterale, pe care un spirit elementar de organizare şi justiţie nu îl putea accepta (*Sumar*, p. 1-2).

Într-un alt loc, vorbindu-se despre proiectul fostului I.S.C.B., de pregătire a unei noi istorii a Peninsulei Balcanice, se menţionează că era vorba de „o nouă sinteză de istorie balcanică tratată unitar; prezentarea fragmentară, pe naţionalităţi, a fost acceptată de institut doar pentru secolul XIX, când iau naştere statele zise „naţionale" (I.S.C.B., pag...).

În alt loc se susţine că „Cauzele urii şi luptelor fratricide din rândul popoarelor balcanice" ar fi constat în lipsa de frontiere naturale a noilor state, ceea ce a dus la constituirea de state naţionale cu numeroase minorităţi, de unde şi lupta noilor state spre a deznaţionaliza minorităţile „pentru a omogeniza conţinutul etnic al statului" (I.S.C.B., pag...).

După cum reiese din aceste citate – precum şi din altele care ar putea fi date – I.S.C.B. şi revista *Balcania* s-au preocupat de dezvoltarea cercetărilor privind legături interbalcanice în lumina unei concepţii filozofice, istorice şi politice antiştiinţifice şi antimarxiste, cu scopul nu de a restabili adevărul isotric, ci de a promova ideea unei federalizări balcanice. Nu este scopul acestei note să încerce a analiza legăturile existente între această orientare „ştiinţific-istorică" şi politica externă a regimului burghezo-moşieresc; ea vrea să atragă numai atenţia asupra deosebitei vigilenţe ideologice care va trebui manifestată faţă de materialele care vor apărea în noua serie a revistei *Balcania*, precum şi faţă de lucrările care vor fi elaborate la viitorul Institut de Studii Balcanice, pentru a se evita reluarea acestor concepţii sub o formă sau alta.

III. Câteva observaţii finale

Poziţia ţării noastre privind necesitatea promovării relaţiilor economice, ştiinţifice şi culturale interbalcanice, a luptei pentru crearea unei zone a păcii în această parte a lumii – poziţie care izvorăşte din cerinţele generale ale luptei pentru asigurarea coexistenţei paşnice, preîntâmpinarea unui nou război mondial şi dobândirea victoriei socialismului asupra capitalismului în întrecerea economică paşnică – poate fi, fără îndoială, sprijinită în mod activ prin activitatea unui institut de studii balcanice şi a unei reviste dedicate acestor probleme.

Un asemenea institut şi o asemenea revistă ar putea servi strângerii legăturilor cu oamenii de ştiinţă şi cultură din Balcani dispuşi să sprijine ideea transformării Balcanilor într-o zonă a păcii; să contribuie la extinderea în Balcani a ideilor de colaborare expuse de conducerea Partidului şi Guvernului

www.cimec.ro

nostru; să contribuie la cunoaşterea realizărilor ştiinţifice, culturale, artistice, tehnice ale ţării noastre; să pregătească materiale documentare ample asupra diferitelor probleme care se pun în ţările balcanice, materiale care să servească forurile de partid şi de stat atunci când este nevoie etc.

Totodată, nu pot fi subapreciate greutăţile mari care vor apărea în practica activităţii publice a Institutului, atât atunci când va fi vorba de anumite probleme de istorie, cât mai ales când va fi vorba de probleme actuale.

Institutul şi revista vor trebui permanent să abordeze şi să rezolve problemele legate de activitatea lor, căutând pe de o parte să contribuie la înlăturarea obstacolelor artificiale pe care imperialismul şi diferitele sale agenturi din Balcani le ridică în calea dezvoltării relaţiilor normale interbalcanice, iar pe de altă parte să vegheze ca în această activitate să nu se strecoare cedări ideologice faţă de concepţiile străine sau opuse marxism-leninismului.

Sarcinile ştiinţifice de cercetare a problemelor balcanice nu pot fi nici o clipă desprinse de cerinţele politico-ideologice ale luptei pe care ţara noastră o duce, ci trebuie permanent subordonate lor. Îndeplinirea acestei cerinţe fundamentale presupune să fie în prealabil just rezolvate nu numai problemele de cadre şi de orientare ştiinţifică menţionate mai sus, dar şi problemele privind scopul precis al Institutului şi revistei, profilul lor, obiectivele principale de atins, metodele de lucru ce vor fi utilizate.

Impresia sursei este că aceste probleme au preocupat până acum prea puţin pe cei care au propus înfiinţarea Institutului şi reapariţia revistei *Balcania*, că există prea puţină claritate în aceste privinţe în cadrul Academiei ceea ce naşte pericolul ca în activitatea lor să se strecoare păreri confuze de genul celor ale lui V. PAPACOSTEA, în loc ca Institutul şi revista să servească unor scopuri clar ale noastre. Poate ar fi necesar să se ia de aceea măsuri organizatorice precise, pregătitoare, în loc de a se lăsa loc diferitelor bâjbâieli, până în preziua apariţiei revistei şi înfiinţării Institutului.

„Barbu Rîmniceanu"

N. B.

VICTOR PAPACOSTEA este suspectat de noi pentru atitudine duşmănoasă faţă de regimul nostru. A suferit o condamnare pentru activitatea sa ca director <sic!> în guvernele burgheze.

El este sprijinit direct de acad. IORGU IORDAN pentru ajutorarea unor elemente duşmănoase.

Considerăm necesar să informăm conducerea Ministerului despre conţi-

www.cimec.ro

nutul lucrărilor lui PAPACOSTEA la care se referă prezenta notă, deoarece aceste lucrări sunt întocmite cu scopul de a fi prezentate la C.C. al P.M.R.

Agentul a primit sarcina să continue a se informa despre activitatea lui PAPACOSTEA V. pe linia Institutului Balcanic. În legătură cu aceasta va fi folosit şi agentul „Bianu".

Maior. de Securitate
Iţcuş Dragoş

Nota informatorului Miron (22 februarie 1962)

Primit: Cpt. STANCIU C.
Sursă: „MIRON"
Casa: „IZVOR"
Data: 22 februarie 1962

312/SC/23 februarie 1962
STRICT SECRET
Ex. nr. 1

N O T A

În dimineaţa zilei de 12 februarie a.c., sursa a întâlnit pe stradă întâmplător pe VICTOR PAPACOSTEA, fost membru în delegaţia permanentă a C.C. – P.N.L., cu soţia şi cu fiica sa, cu care mergeau la spital, fiind bolnavă, pentru internare.

A spus că nu a văzut pe sursă de mult şi ar fi venit să o viziteze, dacă nu ar fi fost aşa preocupat. Apoi a povestit cum evoluează refacerea revistei şi Institutului de Ştiinţe Balcanice <sic!>, a avut satisfacţia că i s-a adus oficial la cunoştinţă scris şi verbal (la Academie, de IORGU IORDAN) că va fi „utilizat". Dacă se hotărăşte înfiinţarea, într-o lună, el poate scoate revista. Mi-a mai spus că e mulţumit că a reuşit o chestiune referitoare la cuantumul pensiei.

Apoi a adăugat: „ai văzut ce bine am interpretat evoluţia situaţiei generale şi când te gândeşti că am fost bănuit adesea că gândesc şi aştept altceva".

La plecare a promis când va avea timp o să viziteze pe sursă.

Sursă: „Miron"

www.cimec.ro

NOTA BIROULUI

VICTOR PAPACOSTEA este urmărit de noi în cadrul dosarului de problemă P.N.L. Ne-a fost semnalat şi pe alte linii informative că este foarte prudent şi evită să se manifeste duşmănos.

Înainte de război a fost director al fostului Institut Balcanic despre care se preconizează a fi reînfiinţat (după cum se afirmă în această notă), iar PAPACOSTEA V., fiind cunoscător al problemelor să fie utilizat pe această linie.

Agentul a fost instruit să menţină contactul cu sus-numitul pentru a ne semnala în continuare atitudinea şi legăturile lui.

Cpt. de Securitate
Stanciu C-tin

Comunicare de predare a dosarului de obiectiv Nr. 333 problema P.N.L. privitor la Victor Papacostea, lucrat de Locot. Major. Nataleţu D. din 312 către Cpt. Dumitru Vasile din 370 şi de luare în evidenţa dosarului de obiectiv nr. 270 problema Academia R.P.R. (3 aprilie 1962)

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
UNITATEA *Dosar 3-a*
Nr. *312/rol* din *3 aprilie 1962*
392423

STRICT SECRET
CĂTRE
Serviciul „C"

COMUNICARE

Vă facem cunoscut că materialul privind pe numit PAPACOSTEA VICTOR *născut la* 8 ianuarie 1900, *fiul lui* GUŞU *şi al* FANIA, *de profesie* profesor, *domiciliat în* Buc<ureşti>. Str. Caragea Vodă nr. 19, *luat în evidenţa dosarului de obiectiv. Nr.* 333 *problema* P.N.L. *lucrat de mine* (gradul şi numele lucrătorului) Locot. Major. NATALEŢU D. *din* (unitatea şi indicativul) 312 *a fost predat la* (gradul şi numele lucrătorului) Cpt. DUMITRU VASILE *din* (unitatea şi indicativul) 370, *fiind luat în evidenţa dosarului de obiectiv nr.* 270 *problema* Academia R.P.R.

SEMNĂTURA ŞEFULUI
(direcţiei, serviciului, biroului)
(ss) indescifrabil

www.cimec.ro

Proces-verbal de predare-primire a materialului compromițător privitor la Victor Papacostea din dosarul nr. 333, problema PNL în dosarul nr. 270, problema Academia R.P.R. (3 aprilie 1962)

PROCES-VERBAL

Încheiat astăzi 3 aprilie 1962 *cu ocazia predării şi primirii materialului compromițător privind pe* PAPACOSTEA VICTOR *care a fost luat în evidență pe obiectiv în dosarul nr.* 333 *lucrat de mine* (gradul şi numele lucrătorului) Locot. Major. NATALEȚU DUMITRU *problema* P.N.L., *pe viitor urmează să fie ținut în evidență <în> dosarul de obiectiv nr.* 270 *problema* Academia R.P.R. *lucrat de mine* (numele lucrătorului operativ) Cpt. DUMITRU VASILE.

Materialul conține 39 (treizeci şi nouă) *file.*

AM PREDAT
(ss) Lt.Mj. D.NATALEȚU
(gradul şi numele)

AM PRIMIT
(ss) Cpt. D.VASILE
(gradul şi numele)

Hotărâre de deschidere a dosarului individual privind pe Victor Papacostea (5 aprilie 1962 ?)

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Dir<ecția> .....
SE APROBĂ
ŞEFUL DIRECȚIEI
.....

STRICT SECRET

HOTĂRÂRE
de deschidere a dosarului individual privind pe Papacostea Victor[56]

I. Datele de identificare: Numele *PAPACOSTEA,* ***pronumele*** *<sic!> VICTOR,* ***născut la*** *21 ian. 1900,* ***în*** *com. VIZIRU-BRĂILA,* ***fiul lui*** *Guşu* ***şi***

[56] Dosar SRI 68057, CNSAS i 5596, p. 8-10. Rubricile formularului tipizat sunt reproduse cu litere **grase**. Restul textului este în original scris de mână.

www.dacia.ro

al Teofania, ***naţionalitatea*** *rom.,* ***domiciliul*** *Buc. str. Caragea Vodă 19,* ***studii*** *fac.,* ***profesiunea:*** *profesor universitar,* ***locul de muncă:*** *Academia R.P.R.,* ***apartenenţa politică (în prezent):*** *neîncadrat,* ***activitatea politică (în trecut):*** *a fost membru al Partidului Naţional-Liberal, fost deputat al acestui partid, fost membru în delegaţia permanentă a Comitetului Central al PNL,* ***originea socială:*** *burgheză,* ***situaţia socială:*** *burgheză,* ***alte date:*** *pentru activitatea duşmănoasă, antipopulară desfăşurată ca membru conducător în PNL, a fost arestat în 1950 şi încarcerat la penitenciarul Sighet de unde a fost eliberat în 1955.*

II. Conţinutul pe scurt al materialelor compromiţătoare. Din materialele verificate şi neîndoielnice ce posedăm asupra ce(lor) de mai sus rezultă că: *A fost membru al PNL din 1930. Având legături şi desfăşurând o serioasă activitate în acest partid, a reuşit să obţină funcţii importante care au fost arătate la punctul I. În 1957, deci după puţin timp de la eliberarea sa reintrând în legătură cu alţi foşti conducători liberali, printre care GHIORGHIU GEORGE şi BENTOIU AUREL, a fost semnalat că împreună cu aceştia desfăşoară activitate contrarevoluţionară mergând pe linia reorganizării PNL. Au fost luate măsuri de arestarea lor în 1958. La câteva luni de la arestare PAPACOSTEA VICTOR a fost pus în libertate întrucât împotriva sa nu existau suficiente materiale. După acestea, V. PAPACOSTEA a limitat legăturile organizate cu foştii prieteni politici reluând însă mai frecvent legăturile cu foştii colaboratori de la Academia R.P.R., deoarece el a condus din 1937 până în 1948 activitatea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice. Cultivând aceste legături şi punându-se problema reînfiinţării Institutului de Studii Balcanice, VICTOR PAPACOSTEA a reuşit să obţină un post destul de important: secretar al revistei „BALCANIA". Din datele pe care le posedăm până în prezent rezultă că V. PAPACOSTEA are tendinţa ca în postul pe care-l ocupă, datorită de altfel şi legăturilor pe care le are, să influenţeze în sens negativ orientarea noului Institut, să lanseze unele teorii antimarxiste, antiştiinţifice. Posedăm de asemeni materiale din care rezultă că şi la dom<iciliul> său are legături suspecte desfăşurând activitate ostilă.*

Dovezile neîndoielnice constau din: *1) materiale de arhivă în <sic!> care rezultă activitatea sa politică trecută, legăturile pe care le-a avut pe această linie; 2) materialele informative furnizate de ag<enţii> „MIRON" şi „VICTOR MARCEL" de la problema liberală, din care rezultă atitudinea lui faţă de diferite evenimente politice interne şi internaţionale precum şi poziţia lui faţă de foştii colaboratori politici şi notele informative ale ag<entului> „BARBU RÎMNICEANU" în care se arată poziţia şi intenţiile lui în postul pe care azi îl ocupă în cadrul Academiei R.P.R. Posedăm deasemeni un denunţ al numitei Iliescu Silvia Vasilica care semnalează situaţia de la domiciliu.*

www.cimec.ro

Menţionăm faptul că tot în cadrul Academiei R.P.R. mai lucrează fiica lui VICTOR PAPACOSTEA.

III. Categoria de evidenţă operativă. Din datele compromiţătoare arătate reiese că desfăşoară activitate de: *diversiune ideologică şi are întâlniri-legături suspecte* ***şi urmează a fi trecut în evidenţa operativă ca (categoriile sunt arătate în Directiva cu evid. pag. 54-56) ....*** *(necompletat)*

IV. Propunere de deschidere. În baza materialelor verificate şi neîndoielnice anexate, care dovedesc activitatea contrarevoluţionară împotriva Republicii Populare Române, propunem deschiderea dosarului.

Scopul deschiderii dosarului este de a stabili (se va arăta concret):

– de a stabili dacă VICTOR PAPACOSTEA nu caută, profitând de postul pe care-l ocupă, să lanseze diferite teorii antipopulare, antiştiinţifice în rândul cunoscuţilor şi prietenilor din Academia R.P.R. sau să le strecoare chiar în paginile revistei „Balcania".

– de stabilit dacă legăturile sale din ţară şi străinătate nu au ceva influenţe dăunătoare asupra sau dacă nu cumva el împreună cu acestea caută să acţioneze în mod duşmănos pe frontul ideologic

– de văzut caracterul legăturilor sale de la domiciliu şi din afara locului de muncă şi stabilit dacă nu se încearcă ca prin acestea sau cu acestea a se desfăşura o activitate duşmănoasă

– de stabilit poziţia lui ŞERBAN PAPACOSTEA[57] şi C<ornelia> T<eofana> PAPACOSTEA[58] faţă de VICTOR PAPACOSTEA şi legăturile acestuia avându-se în vedere că, din sesizarea existentă rezultă că la dom<iciliu> toţi împreună au legături suspecte şi desfăşoară activitate ostilă.

documentând astfel activitatea criminală practică şi intenţiile duşmănoase pentru demascarea completă a acestei activităţi.

Redactată astăzi .....195.....în .....în .....exemplare.

Urmează semnăturile indescifrabile.

ŞEF DE BIROU
(gradul, numele, semnătura)

LUCRĂTOR OPERATIV
(gradul, numele, semnătura)

ŞEF DE SERVICIU
(gradul, numele, semnătura)

[57] Istoricul Şerban Papacostea (n. 1928), fiul lui Petre Papacostea, fratele lui Victor Papacostea. Locuiau, pe atunci, în aceeaşi casă naţionalizată a lui Petre Papacostea, din str. Caragea Vodă nr. 19, unde şi-a găsit adăpost familia lui Victor Papacostea, după evacuarea din casa confiscată abuziv ulterior arestării lui şi unde a locuit el însuşi, după eliberarea din temniţele comuniste şi până la decesul său din 1962.

[58] Cornelia Teofana Papacostea (1927-1998), fiica lui Victor Papacostea, căsătorită, după moartea tatălui ei, cu Gheorghe Danielopolu, fiul Acad. Prof. Dr. Daniel Danielopolu şi al doamnei Pia Danielopolu, născută Pilat, sora poetului Ion Pilat, ulterior Pia Lascăr, în urma divorţului de primul ei soţ şi a celei de a doua căsătorii.

www.cimec.ro

..... „C"
Înregistrat la data ..... 195.....
Sub nr. .....

LUCRĂTOR OPERATIV
(gradul, numele)

Notă cu măsuri ce vor fi luate pentru urmărirea lui Victor Papacostea (7 mai 1962)

370/7 mai 1962
STRICT SECRET
Ex<emplar> unic

NOTA
cu măsuri ce vor fi luate în dos<arul> individual ce se deschide pentru urmărirea lui PAPACOSTEA VICTOR.

a) Agentul „Rîmniceanu Barbu", care ne-a sesizat încă de la început atitudinea şi legăturile suspecte a lui PAPACOSTEA VICTOR la locul de muncă, va fi dirijat în continuare cu sarcina de a stabili ce poziţie are susnumitul în cadrul colectivului de la revista „Balcania". Dacă nu cumva caută să influenţeze pe cei ce conduc sau lucrează în comitetul de redacţie al acestei reviste în sensul de a publica materiale necorespunzătoare sau articole cu idei antiştiinţifice, antimarxiste; de a stabili dacă VICTOR PAPACOSTEA nu caută să imprime acelaşi fel de lucru care a existat şi în perioada 1937-1948 când el a condus I<nstitutul de> S<tudii şi > C<ercetări> B<alcanice>.

Tot prin agentul „Rîmniceanu Barbu" se va căuta a se stabili cu ce elemente are VICTOR PAPACOSTEA legături mai apropiate în cadrul I<nstitutului de> S<tudii şi > C<ercetări> B<alcanice> şi a editurii „Balcania" precum şi caracterul acestor legături (dacă depăşesc sau nu cadrul obligaţiilor de natură profesională).

Prin agentul „Rîmniceanu Barbu" se pot rezolva aceste sarcini deoarece are pregătirea intelectuală corespunzătoare şi deţine în Academie un post ce-i creează posibilităţi în acest sens.

b) Agentul „Virgiliu" care lucrează în acelaşi loc cu obiectivul, dar are

www.cimec.ro

mai puține posibilități ca primul agent, va fi și el folosit însă mai mult cu scopul de a verifica materialele ce se vor obține.

c) Se va folosi și agentul „Băleanu" , acesta mai mult pentru a se obține date cu privire la atitudinea lui PAPACOSTEA ŞERBAN , nepotul obiectivului şi a lui CORNELIA TEOFANA PAPACOSTEA, fiica obiectivului, care deasemeni lucrează în Academie. Agentul va avea ca sarcină să stabilească ce influență a exercitat şi exercită VICTOR PAPACOSTEA asupra lor, cum se reflectă aceasta la locul de muncă, în lucrări. Deocamdată agentul nu are posibilități, însă sunt perspective de a fi introdus în familia PAPACOSTEA.

d) Pentru a stabili în ce măsură VICTOR PAPACOSTEA mai menține legături cu foştii colaboratori liberali, în ce măsură le vorbeşte acestora despre activitatea lui de la Academie precum şi dacă nu cumva este el influențat în sens negativ de aceştia, se va face apel la posibilitățile informative ale indicativului 312 (din câte cunoaştem şi rezultă din materialul ce-l posedăm, posibilități au agenții „;Miron", „Victor Marcel", „Mihăescu Gh.").

Până la 10 mai se va discuta cu tov. în acest sens.

e) În vederea cunoaşterii situației de la domiciliu şi în special a clarifica caracterul raporturilor pe care le are cu RĂDULESCU ILIE, fost moşier, JIPA NICOLAE, fiu de fost moşier, BRÎNZĂ ELENA, ce primeşte pachete din străinătate (date rezultate din denunț), se va sta mai întâi de vorbă cu ILIESCU SILVIA VASILICA care a făcut denunțul, pentru a da amănunte şi a preciza dacă mai este de actualitate. Se va avea în vedere faptul că în urma verificărilor făcute asupra lui ILIESCU SILVIA a rezultat că aceasta este cam neserioasă.

Dacă situația se prezintă aşa cum a fost arătată inițial, se va încerca o pătrundere informativă. Audierea susnumitei se va face până la 15 mai a.c.

f) Se va intercepta corespondența întregii familii PAPACOSTEA precum şi postul telefonic timp de o lună de zile.

În raport de rezultatele ce se vor obține, se vor lua noi măsuri.

Cpt. de Securitate
Dumitru V.

Nota autografă pe acest document a superiorului Căpitanului de Securitate Dumitru V.:

„ – Prin această acțiune trebuie să rezolvăm toate problemele pe care le ridică Institutul Balcanic, dat fiind că poziția lui Papacostea va influența direct alegerea colaboratorilor, tematica şi realizarea ei, revista şi conținutul, legăturile externe etc. „Rîmniceanu" nu va avea posibilități atât de multiple şi mai ales de contact permanent cu toate aceste probleme şi de aceea studiați

www.cimec.ro

atent schema Institutului care e în curs de constituire şi să recrutăm aici agenţi corespunzători. Dat fiind că, cel puţin o perioadă de început, Papacostea se va controla mult în activitatea sa la Institut din prudenţă, adevărata sa poziţie o vom cunoaşte acasă. De aceea aici trebuie să ne asigurăm surse corespunzătoare. Trebuie analizate multilateral posibilităţile în acest sens a agenţilor serv. 1".

(ss) indescifrabil

Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (11 iunie 1962)

Primit: Mr. IŢCUŞ DRAGOŞ
Agent: „Barbu Rîmniceanu"
Locul: Casa „Mitroi"
Data: 11 iunie 1962

373/DV/13 iunie 1962
STRICT SECRET
Ex<emplar> nr. 1

N O T A

În ziua de 11 iunie 1962, sursa a primit vizita lui VICTOR PAPACOSTEA. Acesta a relatat sursei următoarele:

– Lucrările pentru înfiinţarea unui Institut de Studii Balcanice şi pentru apariţia revistei *Balcania* sunt accelerate în ultima vreme, datorită faptului că, după cum s-a aflat, se înfiinţează la Sofia o revistă de studii balcanice, iar în Berlinul Occidental s-a creat chiar un Institut de Cercetări Balcanice, la care au fost invitaţi să colaboreze şi specialiştii de la Bucureşti. Aceste iniţiative luate în diferite ţări fac cu atât mai necesară punerea la punct a Institutului şi revistei de la Bucureşti.

– La Consiliul de Miniştri s-ar fi introdus o modificare în propunerile Academiei R.P.R. privind structura Institutului de Studii Balcanice, în sensul că s-ar fi cerut crearea în cadrul acestui institut şi a unei secţii economice, care să se ocupe de aspectele relaţiilor economice interbalcanice. PAPACOSTEA privea cu oarecare îngrijorare crearea acestei secţii, spunând că nu vede de unde ar putea găsi oameni pregătiţi pentru încadrarea ei.

– Pentru primele două numerele ale revistei *Balcania*, PAPACOSTEA a reuşit să adune un mare număr de studii şi articole. Aceste articole şi studii acoperă în întregime cerinţele primului număr şi în bună măsură ale celui de-al doilea număr al revistei.

www.cimec.ro

PAPACOSTEA a arătat sursei titlurile şi autorii acestor articole. După părerea sursei, temele acestor studii şi articole sunt extrem de variate şi interesante. Fără îndoială că ele vor stârni interes printre specialiştii în probleme balcanice, nu numai din aceste ţări, ci şi din Occident. Sursa crede că este un fapt pozitiv că mulţi dintre autorii acestor studii sunt specialişti vechi, cunoscuţi unii şi peste hotare şi care în ultimii ani n-au apărut în literatura noastră (ca de ex. Prof. N. BĂNESCU, membru al fostei Academieii Române, I.D. PETRESCU).

În acelaş timp, atrage atenţia faptul (relevat de sursă şi într-o notă anterioară) că sumarul este orientat exclusiv spre trecut (probleme de istorie antică şi medievală, lingvistică, muzică, etc.) şi nici o problemă contemporană nu este abordată.

De asemeni, trebuie văzut în ce măsură se va asigura controlul ştiinţific ideologic al materialelor din revistă, deoarece din lista autorilor şi numele referenţilor citaţi de PAPACOSTEA sursa n-a constatat că în munca de pregătire a revistei s-ar fi antrenat până acum şi cadre cu pregătire şi orientare fermă marxist-leninistă.

A reieşit din discuţie şi materialele văzute de sursă că munca practică este dusă exclusiv de VICTOR PAPACOSTEA, Acad. IORGU IORDAN fiind mai mult un fel de „preşedinte de onoare" al întregii acţiuni, fără a avea însă personal în mână problemele.

Tocmai în legătură cu deficienţele de tematică pe care nu le ignoră, VICTOR PAPACOSTEA a făcut sursei această vizită spre a o ruga să insiste ca un colaborator al Institutului de Cercetări Economice să scrie un articol cu conţinut economic pentru primul număr al „Balcaniei".

„BARBU RÎMNICEANU"

N. B.

PAPACOSTEA VICTOR, element din evidenţa noastră a mai relatat agentului că schema Institutului Balcanic este la C.C. al P.M.R., unde, faţă de propunerile făcute, s-a mai adăugat o secţie economică. De asemenea, ca ajutor al lui PAPACOSTEA este un oarecare IONESCU VÎLCEA.

În discuţiile pe care le va mai avea cu PAPACOSTEA, agentul va stabili date legate de orientarea revistei, agentul va stabili date legate de înfiinţarea institutului.

Maior,
IŢCUŞ DRAGOŞ

www.cimec.ro

Hotărâre de închidere a dosarului lui Victor Papacostea, ca urmare a decesului lui (15 august 1962)

19.X.1962
operat la statistic
(ss) indescifrabil

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
DIRECŢIA .....

STRICT SECRET
Data
15.VIII.1962

SE APROBĂ:
(ss) indescifrabil
15.08.62

H O T Ă R Î R E

La data de *05.IV.1962* a fost luat în evidenţa dosarului de obiectiv (problemă) nr. *270* numitul *PAPACOSTEA VICTOR*, născut la *21.I.1900* în *Viziru*, raionul *Brăila*, regiunea *Galaţi*, fiul lui *Guşu* şi *Teofana*, domiciliat în *Bucureşti*, str. *Caragea Vodă*, nr. *19*, raionul *30 dec<embrie>* pentru următoarele motive:

– *A fost deputat PNL, membru în delegaţia permanentă a C.C. al P.N.L.*

Motivele clasării materialului: *PAPACOSTEA VICTOR a decedat*

PROPUNERI:

– Scoaterea materialului de la dosarul de obiectiv (problemă) şi clasarea lui la arhiva Serviciului „C" (cu menţinerea individului în evidenţă sau scoaterea din evidenţa elementelor duşmînoase): *Scoaterea din evidenţă a lui Papacostea Victor şi clasarea dosarului în arhiva Serv. „C"*

Dosarul conţine *88* file.

DE ACORD
Şeful biroului
(ss) indescifrabil

De acord,
Lucrător operativ
(ss) indescifrabil

www.cimec.ro

B. DOCUMENTE DIN ARHIVA LUI VICTOR PAPACOSTEA

I. MEMORII ADRESATE AUTORITĂȚILOR DE STAT ŞI DE PARTID DE VICTOR PAPACOSTEA ŞI CORNELIA V. PAPACOSTEA

Cornelia Papacostea către Procurorul General după a doua arestare a lui Victor Papacostea (martie 1958)

Tov. Procuror General,

Subsemnata, Cornelia Papacostea, profesoară, domiciliată în Bucureşti str. Caragea Vodă nr. 19, vă aduc la cunoştinţă următoarele:

În noaptea de 24/25 decembrie 1957, în timp ce eu eram internată în Spitalul C.F.R. nr. 2 cu o fractură a piciorului, soţul meu, Victor Papacostea a fost ridicat de la locuinţa noastră cu mandat de reţinere. De atunci (aproape 3 luni) nu ştiu nimic de el.

Toată activitatea soţului meu era închinată studiului. Lucra din februarie 1956 la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. ca cercetător ştiinţific – colaborator extern. În luna ianuarie 1958 trebuia să predea la acest institut „Istoria învăţământului în sec. XVIII" în vederea publicării tratatului de istorie al Academiei R.P.R.

A răspuns întotdeauna când a fost solicitat să colaboreze cu vreo instituţie. În octombrie a fost consultat de Ministerul de Externe, în noiembrie a scris pentru Institutul de relaţii cu străinătate o lucrare privind legăturile noastre cu Grecia în decursul veacurilor şi a colaborat la Editura Ştiinţifică.

În momentul ridicării, era pe punctul să încheie un contract cu Editura Ştiinţifică pentru tipărirea unei lucrări mai mari.

Nu avea nici o preocupare în afară de lucrările în curs sau pe care le pregătea pentru tipar.

Toate acestea şi faptul că era suferind de inimă şi trebuia să-şi îngrijească sănătatea, ne făceau să ducem o viaţă f. retrasă.

În tot lungul existenţei noastre am dus o viaţă de muncă, atât soţul meu cât şi eu personal, fiind împărţiţi între şcoală şi familie.

www.cimec.ro

Nu am avut niciodată avere, nici noi, nici părinţii noştri, aşa că am muncit din tinereţe din greu. Am dus totdeauna o viaţă modestă.

Dacă aş avea cea mai mică bănuială că soţul meu a putut comite vreo greşeală faţă de legile în vigoare, nu aş adresa această petiţie. Cunosc însă viaţa şi felul lui de a gândi şi pot afirma că nici cu gândul nu a greşit.

Nu poate exista un om cinstit care să poată afirma că soţul meu a rostit sau a acceptat ca altul să rostească în faţa lui un cuvânt care ar fi contravenit legilor ţării.

Tov. Procuror General,

Aceasta fiind adevărul şi dată fiind sănătatea sa şubredă şi nevoia de a termina lucrarea pentru Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., vă rog respectuos să binevoiţi a cerceta dosarul soţului meu şi, în cazul când afirmaţiile mele se vor dovedi exacte, să fie liberat pentru a-şi putea îngriji sănătatea şi a termina lucrarea, pe care nu a putut-o preda în termen din cauza reţinerii.

Redându-i libertatea, îi veţi da posibilitatea de a fi util societăţii.

Luptăm pentru pace!

(ss) Cornelia Papacostea

Răspunsul Procuraturii Generale la memoriul înaintat de Cornelia Papacostea

PROCURATURA GENERALĂ
SERVICIUL
RECLAMAŢII ŞI SESIZĂRI
Nr. 12.131/1958

Către:

PAPACOSTEA CORNELIA
Bucureşti, str. Caragea Vodă nr. 19
Raionul Stalin

Ca răspuns la petiţia dvs. adresată Procuraturii generale vă facem cunoscut că în urma verificărilor efectuate, s-a constatat că soţul dvs. Papacostea Victor este reţinut legal şi se află în curs de anchetă.

ŞEFUL SERVICIULUI,
(ss) indescifrabil

www.cimec.ro

Cornelia Papacostea către Gh. Gheorghiu-Dej, Prim Secretar al Partidului Muncitoresc Român, cerând eliberarea lui Victor Papacostea din a doua detenție (aprilie 1958)

Tov. Prim Secretar,

Subsemnata, Cornelia Papacostea, profesoară, domiciliată în Bucureşti, str. Caragea Vodă nr. 19, vă aduc la cunoştinţă următoarele:

În noaptea de 24/25 decembrie 1957, în timp ce eu eram internată la Spitalul C.F.R. nr. 2 cu o fractură a piciorului, soţul meu, Victor Papacostea, a fost ridicat de la locuinţa noastră cu mandat de reţinere. De atunci – aproape 4 luni – nu ştiu nimic de el.

Suntem căsătoriţi din 1924. Nu am avut niciodată avere, nici noi, nici părinţii noştri, aşa că am muncit din tinereţe din greu şi am dus totdeauna o viaţă modestă.

Cu timpul am reuşit, cu împrumuturi pe salarii, să ne facem o casă, pe care am locuit-o până la 30 iunie 1950, când am fost evacuată.

Eu nu am făcut niciodată politică.

Soţul meu, în 1930, nemulţumit de nedreptăţile ce le-am întâmpinat în încadrarea şi transferarea noastră în învăţământul secundar – am avut amândoi mai multe procese cu Ministerul Instrucţiunii, pe care le-am câştigat – s-a înscris în Partidul Liberal, fracţiunea Gh. Brătianu, sperând ca grupul lor de oameni tineri şi cinstiţi să reformeze moravurile politice. Ca liberal, s-a văzut numit, în noiembrie 1944, în Guvernul de concentrare, subsecretar de stat la Ministerul de Instrucţie, titular fiind tov. Şt. Voitec.

Nu a avut drept de semnătură, activitatea sa mărginindu-se aproape exclusiv la rezolvarea problemelor ce se creeaseră în urma persecuţiilor din timpul guvernului Antonescu. Tov. Şt. Voitec poate să confirme aceasta.

La 5 mai 1950 a fost ridicat şi reţinut până în sept<embrie> 1955.

Din februarie 1956 lucra la Institutul de Istorie al Acaddemiei R.P.R. ca cercetător ştiinţific – colaborator extern.

Toată activitatea soţului meu era închinată studiului. În luna ianuarie 1958 trebuia să predea la acest institut *Istoria învăţământului în sec. XVIII* în vederea publicării *Tratatului de istorie al Academiei R.P.R.*

A răspuns întotdeauna când a fost solicitat să colaboreze cu vreo instituţie. În octombrie a fost consultat de Ministerul de Externe în legătură cu Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice al cărui director a fost. În noiembrie a scris pentru Institutul de Relaţii cu Străinătatea o lucrarea privind legăturile noastre cu Grecia în decursul veacurilor. În noiembrie şi decembrie a colaborat la Editura Ştiinţifică.

www.cimec.ro

În momentul ridicării, era pe punctul să încheie un contract cu Editura Ştiinţifică pentru tipărirea unei lucrări mai mari.

Nu avea nici o preocupare în afară de lucrările în curs sau pe care le pregătea pentru tipar.

Toate acestea şi faptul că, fiind suferind de inimă, trebuia să-şi îngrijească sănătatea, ne făceau să ducem o viaţă foarte retrasă.

Dacă aş avea cea mai mică bănuială că soţul meu ar putea comite vreo greşeală faţă de legile în vigoare, nu aş adresa această petiţie. Cunosc însă viaţa şi felul lui de a gândi şi pot afirma cu toată tăria că nici cu gândul nu a greşit.

Nu poate exista un om cinstit care să poată afirma că soţul meu ar rosti sau a acceptat ca altul să rostească în faţa lui un cuvânt care ar fi contravenit legilor ţării.

Aceasta fiind adevărul şi dat fiind că e un om la aproape 60 de ani, că e suferind de inimă, că are de terminat o lucrare importantă pentru Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. vă rog respectuos să binevoiţi a dispune să fie cercetat dosarul soţului meu şi, în cazul când afirmaţiile mele se vor dovedi exacte, să fie eliberat pentru a-şi putea îngriji sănătatea şi a termina lucrarea pe care nu a putut-o preda din cauza reţinerii.

Redându-i-se libertatea îi veţi da posibilitatea de a fi util societăţii.

Luptăm pentru Pace!

(ss) Cornelia Papacostea

BIOGRAFIE

Soţul meu, Victor Papacostea, s-a născut la 21 ianuarie 1900, în comuna Viziru, fostul judeţ Brăila, unde tatăl său era funcţionar P.T.T. au fost 10 copii; nu au avut nici un fel de avere. De aceea soţul meu a fost nevoit să muncească imediat ce şi-a luat bacalaureatul.

Studii

Este licenţiat al Facultăţii de litere şi filosofie, secţia Istorie şi geografie din Bucureşti din anul 1922.

În 1923 a trecut examenul de capacitate pentru titlul de profesor secundar, iar în 1932, doctoratul în istorie (*magna cum laude*).

Activitate

În 1919 a intrat, prin concurs, copist la Curtea de Conturi. Apoi a fost suplinitor la diferite şcoli (Moteanu, Şcoala Ortodoxă, Seminarul Nifon, gimnaziul „Libros" al Comunităţii evreieşti).

www.cimec.ro

În 1926, la cererea Comitetului cetăţenesc din cartierul Floreasca, a fost însărcinat de minister să întemeieze primul liceu de cartier din capitală (Mihai Eminescu) accesibil copiilor de muncitori şi mici funcţionari. Înţelegând să organizeze un liceu de tip nou, a încadrat corpul didactic cu profesori tineri şi bine pregătiţi, a încurajat educaţia artistică şi polisportivă (echipa sportivă a luat din primul an medalia la concursul inter-şcolar) şi a introdus, pentru prima oară la noi, cooperaţia în şcoală. Fruntaşii mişcării cooperatiste au dat acest liceu ca exemplu de adaptare a pedagogiei la nevoile reale ale timpului.

Apoi a funcţionat, pe rând, la Liceul Lazăr şi Seminarul Central.

Paralele cu activitatea de profesor secundar şi cariera soţului meu în învăţământul superior.

În 1934 este numit conferenţiar suplinitor de Istoria românilor la Facultatea de litere.

În 1937, conferenţiar titular provizor, prin concurs, la conferinţa de Istoria românilor din Peninsula Balcanică.

În 1940, conferenţiar titular definitiv, prin raportul profersorilor de specialitate şi votul consiliului.

În 1942, profesor titular definitiv la catedra de Istoria popoarelor din Peninsula Balcanică.

Activitatea sa universitară a decurs, fără întrerupere, până în septembrie 1947, când a fost transferat cu titlul de consilier ştiinţific la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., unde a funcţionat până la 5 mai 1950 (când a fost ridicat).

Din februarie 1956 a fost angajat de Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. colaborator extern – cercetător principal – unde a funcţionat până la 24 decembrie 1957.

În afară de activitatea la catedră, soţul meu a mai împlinit următoarele însărcinări în serviciul învăţământului superior:

La *Şcoala superioară de arhivistică*, din însărcinarea ministrului instrucţiei, Petre Andrei, a ţinut în 1935–1937 cursul de Izvoarele istoriei românilor.

La *Şcoala normală superioară*, în 1939–1940, a ţinut cursul de istoria românilor.

La *Universitatea muncitorească*, condusă de prof. Tudor Vianu (din însărcinarea ministrului muncii, prof. M. Ralea) a ţinut în 1939–1940 cursul de Istorie economică.

Întemeierea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice.

Ca istoriograf, soţul meu a plasat studiul istoriei românilor în cadrul general al Sud-Estului european, socotind că cercetarea ştiinţifică nu trebuie ferecată în secţiuni naţionale. Ea trebuie întregită printr-o strânsă cooperaţie intelectuală prin studii comparate asupra tuturor factorilor de unitate (substra-

www.cimec.ro

tul traco-ilir, elenismul, romanitatea, Bizanţul, factorul slav, islamismul etc.) şi scoasă de sub tirania şi exclusivismul miop al vechii concepţii lingvistice, dominantă până la începutul sec. XIX.

În sprijinul acestor idei şi al metodelor de cercetare pe care le implică, a întemeiat în 1937 Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice. La început acest Institut a funcţionat modest, cu cursuri pentru diferite limbi balcanice şi orientale (cu lectori onorifici), cu o revistă (unde a fost uneori nevoie de sacrificii) şi cu o bibliotecă ce se dezvolta aproape numai prin donaţii.

În 1942, fiind introdus în buget, Institutul a căpătat o mai mare amploare. Numeroasele colaborări din ţară şi din afară (savantul M. Budimir, rectorul Universităţii din Belgrad, marele romanist Petar Skok, de la Universitatea din Zagreb, Mihail Lascaris, savantul balcanolog grec, prof. Theodor Filipovici, Belgrad, Illo Mitke-Qafezezi, Albania, R.P. Laurent, H.Dj. Siruni, Cleobul Tsurkas, D.N. Economidis ş.a.) au contribuit la creşterea prestigiului Institutului.

Şcoala de limbi balcanice şi orientale, care a funcţionat în cadrul institutului avea cursuri predate de lectori specialişti pentru limbile: greaca veche, slava veche, turca osmană, rusa, turca modernă, greaca modernă, sârbo-croata, bulgara, armeana şi albaneza. În 1947–1948, şcoala a avut 140 de elevi înscrişi, dintre care peste 100 cu frecvenţa regulată.

Comunicări ştiinţifice se ţineau de două ori pe lună, urmate de discuţii, la care luau parte un mare număr de specialişti.

Cicluri anuale de conferinţe, ţinute de specialişti, în scopul de a împărtăţi şi marelui public rezultatele cercetărilor în diferitele sectoare ale balcanologiei.

Reviste. Organul principal al Institutului a fost revista *Balcania*, editată în limba franceză (cca. 500–600 pagini anual). Primul volum a apărut în 1938. Volumul IX (1946) a rămas în pagini, iar volumul X (1947), în şpalte. Toate studiile apărute în *Balcania* au caracterul comparativ, privind raporturi interbalcanice sau legături ale popoarelor balcanice cu restul lumii.

La începutul activităţii balcanologice, soţul meu a mai fondat o revistă ştiinţifică închinată studiilor istorice, lingvistice şi folclorice privind romanitatea balcanică, sub titlul de „Revista aromânească" (1929); mărită şi îmbunătăţită în 1930, a scos-o în continuare sub titlul „Revista Macedoromână" (asociat la început cu prof. T. Papahagi, iar în forma a doua, cu prof. acad. Gh. Murnu şi Th. Capidan).

Editura. În 1942, organizând planul de activitate al institutului pe trei ani, s-a dat în lucru unor specialişti români şi străini un important număr de studii. Astfel a luat naştere Editura Institutului, în care au apărut: D.P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti în documentele slavo-române* (1946); A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în ţările româneşti* (1945); H.Dj.

www.cimec.ro

Siruni, *Monedele turceşti în ţările române* (1944); Theodor Trîpcea, *Românii dintre Timoc şi Morava* (1946); N. Bănescu, *Les duchés byzantins de Paristrion et de Bulgarie* (ars în bombardament în depozitul Cărţii Româneşti, 1944 şi retipărit); H.D. Siruni, *Armenii în viaţa economică a ţărilor române* (1944); A. Camariano, *Spiritul revoluţionar francez şi Voltaire în limbile greacă şi română* (1948); Cleobul Tsurkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans* (1947); Silviu Dragomir, *Les Roumains des Balkans au Moyen Age* (rămasă la fuzionarea institutelor în pagini) (1948), etc. Alte lucrări erau gata pentru tipar.

Bibliografia balcanică urma să apară sub forma unui corpus în mai multe volume. O echipă de 10 persoane lucra în mod gratuit la această bibliografie sub conducerea specialiştilor din Institut. Zeci de mii de fişe au rămas în depozitul Institutului.

Enciclopedia balcanică prezentată în două şedinţe publice, cu raportul soţului meu şi al tov. Radu Vulpe, a rămas în stare de proiect.

Tot timpul soţul meu a studiat diferite probleme de istorie, a scris şi tipărit diferite studii istorice.

O altă latură a activităţii sale o formează manualele şcolare pentru cursul primar şi secundar.

Cred că este primul, la noi, care a arătat rolul maselor în desfăşurarea evenimentelor, a folosit capacitatea economică în explicarea faptelor istorice (de ex. cruciadele etc.) şi a afirmat importanţa pe care o capătă clasa muncitoare, prevăzând rolul însemnat pe care îl va juca în viitor.

Răspunsul Ministerului Afacerilor Interne la memoriul adresat de Cornelia Papacostea C.C al P.M,R în legătură cu a doua arestare a lui Victor Papacostea

MINISTERUL AFACERILOR INTERNE
Nr. 0172.103 din 24 mai 1958

Către:

PAPACOSTEA CORNELIA
Bucureşti, str. Caragea Vodă nr. 19

La scrisoare adresată C.C. al .P.M.R., vă facem cunoscut că situaţia soţului dv. este în curs de clarificare.

DIRECTOR,
(ss) indescifrabil

www.cimec.ro

Victor Papacostea către Ministrul Învăţământului Acad. Athanase Joja (februarie 1959)

Tovarăşe Ministru,

Subsemnatul, prof. Victor Papacostea, am fost în serviciul învăţământului şi al istoriografiei vreme de de aproape 40 de ani. De câteva luni mi-am reluat activitatea ştiinţifică. Redactez o istorie a învăţământului şi culturii româneşti în sec. XVII şi XVIII şi un tratat de istoria popoarelor balcanice (cursul ţinut la Universitatea din Bucureşti între 1937–1948).

Condiţia materială a existenţei mele este însă foarte grea. N-am nici salariu, nici pensie. Dispunem eu, soţia şi fiica noastră – în vârstă de 31 de ani – de o singură cameră, în care spaţiul nu permite un al doilea pat. Soţia mea doarme pe un pat improvizat, care se reface în fiecare seară, fiica mea doarme pe la prietene binevoitoare. Toate obiectele din camera ce locuim sunt împrumutate (şi salteaua pe care dorm). Nu am nici masă de lucru şi nici un raft pentru cărţile de uz zilnic (şi nici loc unde să-l pun, dacă l-aş avea). Cărţile, câte mi-au rămas şi materialul documentar al întregii mele activităţi (mii de copii documentare, cursuri, fişe şi manuscrise) stau de 9 ani în lăzi într-o sală de trecere a blocului în care locuiesc.

Nu avem bucătărie şi nici maşină de gătit. Reduşi la bunăvoinţa locatarilor, a trebuit să recurgem, în cele din urmă, la cantină, şi aici însă suntem numai toleraţi. Din această pricină, plătim şi regia, adică în loc de 4 lei masa, 5,85 lei.

Singura noastră sursă a existenţei este salariul soţiei mele, profesoară la Otopeni şi Băneasa.

Dorind a reintra în activitatea ştiinţifică a ţării, vă rog să binevoiţi a aproba:

1. o locuinţă pentru mine, soţia şi fiica mea;
2. reîncadrarea mea într-un post de cercetător ştiinţific al Academiei R.P.R.

Luptăm pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea

Tov. Ministru al Învăţământului şi al Culturii[59]

[59] Notă autografă a lui Victor Papacostea pe dactilograma păstrată a memoriului: „lui Joja, în februarie 1959, în audienţă la Preşedinţia Consiliului de Miniştri. Rămasă fără rezultat. V. P.". Victor Papacostea, foarte decepţionat de comportarea lui Athanasie Joja, care era şi el un aromân, îmi povestea atunci, nu fără mândrie, debutul acestei audienţe: „I-am spus: Domnule Ministru, până astăzi, o singură dată în viaţă am făcut greşeala de a cere audienţă unui Ministru, dar sunt nevoit să mă adresez dumneavoastră pentru că situaţia mea etc. etc."

www.cimec.ro

Victor Papacostea către Chivu Stoica, Peşedintele Consiliului de Miniştri (23 februarie 1961)

Tovarăşe Preşedinte,

Subsemnatul, Victor Papacostea, fost profesor titular al Catedrei de Istoria popoarelor balcanice la Universitatea din Bucureşti, întemeietor şi director al Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice, al Şcolii de limbi balcanice şi orientale, al revistei internaţionale *Balcania* şi al Editurii Balcanice, am fost în serviciul ştiinţei şi învăţământului vreme de aproape 40 de ani. O singură dată în toată viaţa mea am ocupat o funcţiune politică: subsecretar de stat la Ministerul Învăţământului în guvernul de colaborare, *după 23 august*, din partea PNL; aceasta ca urmare a calităţii mele de membru în *Comitetul de acţiune* care, în vara anului 1944, împreună cu delegaţii Partidului Comunist Român, Social-Democrat şi Naţional-Ţărănist, am făcut pregătirea politică a acţiunii pentru ieşirea României din războiul antisovietic.

În prezent, situaţia mea este următoarea:

Nu am nici pensie, nici salariu (deşi nu am avut niciodată nici o condamnare). Locuiesc împreună cu soţia mea într-o cameră improprie activităţii intelectuale. Dispun de un singur pat, iar soţia mea doarme de şase ani pe un pat improvizat din scaune şi care se reface în fiecare seară. Toate obiectele din această cameră sunt împrumutate (şi salteaua pe care dorm). Nu am nici masă de lucru şi nici raft pentru cărţile de uz zilnic. Cărţile, câte mi-au mai rămas şi materialul documentar al întregii mele activităţi (documente, manuscrise, cursuri etc.) stau de 11 ani în lăzi, într-o sală de trecere a blocului în care locuiesc. Nu avem nici bucătărie, nici maşină de gătit şi nici un fel de gospodărie. Adaug că nu am reuşit să obţin încă nici hainele, nici paltonul şi sunt silit la vârsta mea să fac iarna în trenci.

Sunt fiul unui telegrafist manipulant din comuna Viziru (fostul judeţ Brăila). Orfan de la vârsta de 12 ani, am muncit de copil şi mi-am făcut studiile muncind: în clasele primare, la Loteria de stat, în adolescenţă, ca practicant la o drogherie şi la şcoala P.T.T., iar ca student, am fost copist la Curtea de Conturi şi apoi ziarist, exclusiv în presa democrată (*Ţara Nouă, Aurora* şi *Adevărul literar*). Toate poziţiile profesionale le-am ocupat *prin concurs*: postul de copist la Curtea de Conturi, catedra din învăţământul mediu şi apoi catedra universitară. Cât priveşte Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice, ca şi anexele lui, ele au fost opera mea personală.

Nu am moştenit nici eu, nici soţia mea nici o avere, de nici un fel. Am făcut împreună cu soţia mea – profesoară la acea dată – o casă prin împrumuturi

www.cimec.ro

pe salariile noastre (Casa Corpului Didactic, Institutul de Credit al Funcţionarilor Publici, Banca Sinistraţilor etc.). Aproape toată viaţa noastră am plătit datoriile acestei case. Am avut şi nenorocirea să o dărâme primăria în 1938 pentru necesităţi de aliniere şi să ne silească să o reconstruim cu etaj, iar apoi să ardă la bombardamentul din 7 mai 1944, cînd am refăcut-o prin Banca Sinistraţilor. În 1952, fiscul a vândut-o pentru neplata ratelor. Am recâştigat-o prin justiţie, dar până astăzi nu mi s-a redat dreptul de proprietate.

Toate suferinţele prin care am trecut şi trec mi-au zdruncinat sănătatea. Nu am nici mijloace pentru procurarea medicamentelor şi a regimului alimentar impus de medici. Fac apel la Dumneavoastră, în mod stăruitor pentru a fi pus din nou în situaţia de a munci în câmpul ştiinţei, pe care cu atâta elan şi cu jertfe personale am servit-o. Îndeosebi, în perspectiva de reluare a conlucrării ştiinţifice interbalcanice, deschisă de iniţiativa D-voastră, cred că pot fi util. De altfel, în vremea din urmă am şi prezentat trei lucrări din domeniul balcanologiei, ce mi-au fost cerute de Academia R.P.R., de Institutul relaţiilor cu străinătatea şi de Consiliul Naţional pentru Balcani.

În ceea ce priveşte activitatea mea ştiinţifică, atitudinea mea faţă de clasa muncitoare şi în general în problemele capitale (războiul antisovietic, persecuţiile rasiale etc.), vă înaintez o dată cu aceasta următoarele anexe:

1. Referinţele tov. acad. Petre Constantinescu-Iaşi, Mihai Ralea, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur, Em. Condurachi şi prof. G. Vlădescu-Răcoasa.

2. Lecţia de încheiere a manualului meu de Istorie universală pentru licee, în care încă din anul 1930 susţineam dreptul clasei muncitoare la guvernarea statelor.

3. Articolul din ziarul *Neamul Evreesc* din 3 noiembrie 1944 în care se face elogiul meu pentru atitudinea ce am avut în Universitate în perioada persecuţiilor rasiale.

Trăiască lupta pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea

Tov. Chivu Stoica, Preşedintele Consiliului de Miniştri[60]

[60] Chivu Stoica a fost Preşedintele Consiliului de Miniştri de la 3 octombrie 1955 până la 21 martie 1961. Notă autografă a lui Victor Papacostea pe dactilograma păstrată a memoriului: „Acest memoriu, cerut de M.Ralea pentru a-l da personal lui Chivu Stoica – cu toate referinţele culese – mi-a fost restituit cu răspunsul că nu-l mai poate duce primului ministru. Mi-a dat în schimb o pagină de bune referinţe din partea lui, evocând cele trei decenii de legături şi afirmând democratismul meu fără rezerve. L-am înaintat ulterior prin Daicovici lui Voitec. Acesta mi-a reproşat prin Daicovici că nu m-am adresat lui direct şi a făgăduit s-o rezolve direct cu Gh. Dej. Încurajat, am încercat să-l văd pe vechiul prieten al tinereţii noastre socialiste. După 15 telefoane cu secretarul lui, a trebuit să renunţ". Există în arhiva lui V.Papacostea două variante, uşor diferite, ale acestui memoriu: una, din 1 februarie 1961, pe

www.cimec.ro

Victor Papacostea şi Cornelia Papacostea cer lui Chivu Stoica, Preşedintele Consiliului de Miniştri repunerea în drepturile lor imobiliare sau acordarea unui apartament corespunzător nevoilor lor şi restituirea mobilierului confiscat abuziv

Tovarăşe Preşedinte,

Subsemnaţii, Victor Papacostea, fost profesor la Universitatea din Bucureşti, în prezent colaborator extern al Academiei R.P.R. şi Cornelia Papacostea, profesoară de limba franceză, vă rugăm să binevoiţi a lua în considerare următoarele:

Ne-am făcut cu împrumuturi pe salariile noastre (la Casa de Credit a Corpului Didactic, la Institutul de Credit al Funcţionarilor Publici, la Banca Albina, la Banca Sinistraţilor etc.) o casă. Iată pe scurt povestea acestei case:

– Casă veche, vagon, cu 2 odăi şi săliţă în 1928.

– Refăcută şi mărită cu încă o odaie pentru copil în 1932.

– Dărâmată de Primărie prin expropriere din pricina unei noi alinieri şi refăcută în 1938.

– Incendiată (cu o mare parte din gospodărie) la bombardamentul din 7 mai 1944 şi refăcută.

– Ocupată de familia Soare, cu absolut toată gospodăria în anul 1950 prin evacuarea familiei mele.

Toată viaţa ambii am plătit datoriile pe care mi le-a provocat această nefericită evoluţie a casei noastre. Nici astăzi această datorie nu este complet achitată.

Situaţia în prezent:

– Locuim într-o cameră, în care nu este loc pentru două paturi, aşa încât soţia mea doarme pe două fotolii. Toate obiectele din această cameră sunt împrumutate.

– Fiica noastră divorţând, este nevoită totuşi să coabiteze cu fostul soţ, în spaţiul locativ al familiei lui, noi fiind în imposibilitatea de a-i găsi un adăpost. (Adaug că ea şi-a pierdut în 1950 locuinţa – deşi apartamentul devenise prin act dotal proprietatea ei – ca o consecinţă a coabitării cu noi).

– Sunt angajat să lucrez două importante lucrări: *Istoria învăţământului în Ţările Române* (pentru Academia R.P.R.) şi *Istoria popoarelor balcanice*,

care a fost aşternută nota de mai sus, reprodusă aici, a doua, din 23 februarie 1961, recopiată apoi întocmai pentru a fi trimisă lui Gh.Gheorghiu-Dej (cf. al doilea document următor) prin care solicita „dreptul la pensia de profesor universitar pentru care Ministerul Prevederilor Sociale şi-a dat aviz favorabil încă din iulie 1960".

www.cimec.ro

sinteză a cursurilor şi cercetărilor ce am făcut în decursul întregii mele cariere.

Condiţiile, în care locuim astăzi, sunt cu totul improprii activităţii noastre intelectuale.

În concluzie. Fiind toţi trei în câmpul muncii intelectuale (eu la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., soţia mea în învăţământ, iar fiica noastră redactor la Enciclopedie), vă rugăm să binevoiţi a dispune fie reintrarea noastră în apartamentul din care am fost evacuaţi, fie acordarea în altă parte a unui apartament care să cuprindă o cameră pentru mine şi soţia mea, o cameră pentru fiica noastră şi o cameră de lucru, precum şi restituirea întregului nostru mobilier).[61]

Luptăm pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea
(ss) Cornelia Papacostea

Victor Papacostea către Gh. Gheorghiu-Dej, Peşedintele Consiliului de Stat (după 21 martie 1961)

Tovarăşe Preşedinte,

Subsemnatul, Victor Papacostea, fost profesor titular al Catedrei de Istoria popoarelor balcanice la Universitatea din Bucureşti, întemeietor şi director al Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice, al Şcolii de limbi balcanice şi orientale, al revistei internaţionale *Balcania* şi al Editurii balcanice, am fost în serviciul ştiinţei şi învăţământului vreme de aproape 40 de ani. O singură dată în toată viaţa mea am ocupat o funcţiune politică: subsecretar de stat la Ministerul Învăţământului în guvernul de colaborare, *după 23 august*, din partea PNL; aceasta ca urmare a calităţii mele de membru în *Comitetul de acţiune* care în vara anului 1944, împreună cu delegaţii Partidului Comunist Român, Social-Democrat şi Naţional-Ţărănist am făcut pregătirea politică a acţiunii pentru ieşirea României din războiul antisovietic.

În prezent, situaţia mea este următoarea:

Nu am nici pensie, nici salariu (deşi nu am avut niciodată nici o condamnare). Locuiesc împreună cu soţia mea într-o cameră improprie activităţii intelectuale. Dispun de un singur pat, iar soţia mea doarme de şase ani pe un

[61] Notă autografă a lui Victor Papacostea pe dactilograma păstrată: „Trimisă prin <?> lui Ch<ivu> St<oica>".

www.cimec.ro

pat improvizat din scaune şi care se reface în fiecare seară. Toate obiectele din această cameră sunt împrumutate (şi salteaua pe care dorm). Nu am nici masă de lucru şi nici raft pentru cărţile de uz zilnic. Cărţile, câte mi-au mai rămas şi materialul documentar al întregii mele activităţi (documente, manuscrise, cursuri etc.) stau de 11 ani în lăzi, într-o sală de trecere a blocului în care locuiesc. Nu avem nici bucătărie, nici maşină de gătit şi nici un fel de gospodărie. Adaug că nu am reuşit să obţin încă nici hainele, nici paltonul şi sunt silit la vârsta mea să fac iarna în trenci.

Sunt fiul unui telegrafist manipulant din comuna Viziru (fostul judeţ Brăila). Orfan de la vârsta de 12 ani, am muncit de copil şi mi-am făcut studiile muncind: în clasele primare, la Loteria de stat; în adolescenţă, ca practicant la o drogherie şi la şcoala P.T.T., iar ca student, am fost copist la Curtea de Conturi şi apoi ziarist, exclusiv în presa democrată (*Ţara Nouă, Aurora şi Adevărul literar*). Toate poziţiile profesionale le-am ocupat *prin concurs*: postul de copist la Curtea de Conturi, catedra din învăţământul mediu şi apoi catedra universitară. Cât priveşte Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice, ca şi anexele lui, ele au fost opera mea personală.

Nu am moştenit nici eu, nici soţia mea nici o avere, de nici un fel. Am făcut împreună cu soţia mea – profesoară la acea dată – o casă prin împrumuturi pe salariile noastre (Casa Corpului Didactic, Institutul de Credit al Funcţionarilor Publici, Banca Sinistraţilor etc.). Aproape toată viaţa noastră am plătit datoriile acestei case. Am avut şi nenorocirea să o dărâme Primăria în 1938 pentru necesităţi de aliniere şi să ne silească să o reconstruim cu etaj, iar apoi să ardă la bombardamentul din 7 mai 1944, cînd am refăcut-o prin Banca Sinistraţilor. În 1952, fiscul a vândut-o pentru neplata ratelor. Am recâştigat-o prin justiţie, dar până astăzi nu mi s-a redat dreptul de proprietate.

Toate suferinţele prin care am trecut şi trec mi-au zdruncinat sănătatea. Nu am nici mijloace pentru procurarea medicamentelor şi a regimului alimentar impus de medici. Fac apel la Dumneavoastră, rugându-vă să dispuneţi a mi se acorda pensia de profesor universitar pentru care Ministerul Prevederilor Sociale şi-a dat avizul favorabil încă din iulie 1960. În ceea ce priveşte activitatea mea ştiinţifică, atitudinea mea faţă de clasa muncitoare şi în general în problemele capitale (războiul antisovietic, persecuţiile rasiale erc.), vă înaintez încă o dată cu aceasta următoarele anexe:

1. Referinţele tov. acad. Petre Constantinescu-Iaşi, Mihai Ralea, Emil Petrovici, Al. Rosetti, Al. Graur, Em. Condurachi şi prof. G. Vlădescu-Răcoasa.

2. Lecţia de încheiere a manualului meu de Istorie universală pentru licee, în care încă din anul 1930 susţineam dreptul clasei muncitoare la guvernarea statelor.

3. Articolul din ziarul *Neamul Evreesc* din 3 noiembrie 1944 în care se

www.cimec.ro

face elogiul meu pentru atitudinea ce am avut în Universitate în perioada persecuţiilor rasiale.

Trăiască lupta pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea

Tov. Gheorghe Gheorghiu Dej, Preşedintele Consiliului de Stat[62]

ANEXA

Cuprinzând lista unora din realizările mele în decursul celor 33 de ani de activitate didactică şi ştiinţifică:

1. Am întemeiat şi organizat primul liceu de cartier din Bucureşti în 1926–1928, ca iniţiativă cetăţenească (Mihai Eminescu devenit în urmă I.L. Caragiale) pentru copii populaţiei mărginaşe.

2. Două serii de manuale de isotrie pentru licee: prima în 1928, în colaborare cu I. Clinciu; a doua în 1934, în colaborare cu P.P. Panaitescu.

3. Reviste ştiinţifice: a) Revista Aromânească (1928) devenită în urmă Revista Macedoromână, pentru istorie, etnografie şi folclor comparat. b) Revista Internaţională Balcania în limba franceză (1938-1948).

4. Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice (1937-1948).

5. Şcoala de limbi balcanice şi orientale în cadrul Institutului (1937-1948).

6. Biblioteca *Balcania* în care au apărut 12 volume /1940–1945).

7. Am scris circa 40 de lucrări personale (studii şi articole ştiinţifice întemeiate aproape toate pe contribuţii documentare noi).

Cornelia Papacostea despre avatarurile casei din str. Paris nr. 22 (după 20 iunie 1962)[63]

ANEXA 1

ODISEEA CASEI NOASTRE

Cu împrumuturi pe salariul soţului meu şi al meu de la Casa de Credit a

[62] Gh. Gheorghiu-Dej a fost Preşedintele Consiliului de Stat de la 21 martie 1961 până la 19 martie 1965.

[63] Anexa la un memoriu neidentificat al Corneliei Papacostea pentru recuperarea casei din str. Paris 22.

www.cimec.ro

Corpului Didactic, venitul de la manualele făcute de soţul meu, precum şi cu un mic ajutor de la părinţii mei (amândoi salariaţi ai statului), am cumpărat în 1927 o casă modestă compusă din două camere şi antreu în str. Paris nr. 22 colţ cu Argentina 45, pentru a asigura o locuinţă igienică fiicei noastre care se născuse cu câteva luni înainte într-o casă foarte nesănătoasă.

Fiind expropriaţi în vederea alinierii străzii Paris, am fost obligaţi să dărâmăm în 1938 şi să construim pe locul rămas (150 m^2), ca să mai salvăm ceva (v. Anexa 4). Planul de sistematizare al oraşului ne impunea să ridicăm două etaje, lucru imposibil pentru noi. Cu greu am obţinut aprobarea pentru construirea unui singur etaj. Am făcut apartamentul nostru sus, iar la parter, am recurs la soluţia de a face prăvălii, pentru că revenea mult mai ieftin decât un apartament de locuit.

La bombardament, casa a fost incendiată şi am refăcut-o cu împrumuturi de la Banca Sinistraţilor.

În 1947, măritându-se fiica noastră şi negăsind locuinţă, am fost nevoiţi să-i amenajăm o garsonieră la parter, făcând iarăşi un împrumut la Institutul General de asigurare. În acelaşi an i-am dat fiicei noastre, prin act dotal, apartamentul de la etaj.

La 6 mai 1950, soţul meu a fost ridicat o dată cu foştii demnitari. Fusese subsecretar de stat la Ministerul Învăţământului după 23 august 1944, ministru fiind tov. Ştefan Voitec. A fost reţinut pentru cercetări până în septembrie 1955. ***Nu a fost judecat, nu a fost condamnat,*** ba dimpotrivă, la întoarcere a fost numit consilier ştiinţific la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. Dau în Anexa 2 date şi referinţe privitoare la activitatea şi la convingerile sale democrate.

Ca urmare a deţinerii lui, am fost evacuată la 30 iunie 1950 împreună cu fiica mea, care divorţase între timp şi locuia cu noi, confiscându-mi-se absolut tot din casă. Am avut voie să iau cu mine numai lenjeria şi hainele mele personale, care nu erau multe. Nici măcar un pat, o saltea sau o masă, nimic nu mi s-a dat. După 26 de ani de muncă, părăseam căminul cu o mână de lucruri.

În gospodăria noastră s-a instalat familia Enache Soare, director de film la cinematografie. Cum tov. Soare refuza să achite chiria lunară de 104 lei, dar pretindea reparaţii la casă, fiica mea s-a văzut în imposibilitatea de a mai continua să plătească impozitele şi suma ridicată a reparaţiilor şi a donat apartamentul ei Statului în 1965.

Unica vină a fiicei mele era că, în loc să locuiască singură ca divorţată, a ales calea cinstită să revină în familie. Toţi copii care nu locuiau cu părinţii lor, nu au suferit întru nimic de pe urma evacuării acestora.

După cum, dacă nu ar fi avut nenorocul să se mute în apartamentul ei familia Soare, cred că oricare ar fi plătit corect chiria şi fiica mea nu ar fi fost nevoită să renunţe la singurul bun ce-l avea.

www.cimec.ro

Pentru parter am plătit la zi impozitul până în 1952, când mi s-a spus la Secţia Financiară că parterul nu ne mai aparţine, fiind vândut şi cumpărat de Stat pentru datoria de 600 lei, ce o aveam la acea secţie. Ce reprezintă acea sumă? Este un rest din împrumutul pentru clădire făcut în 1947 la Institutul General de Asigurare (Anexa 3). I.G.A.F. desfiinţându-se, datoria noastră a fost trecută la secţia Financiară. Prin reforma monetară din 1952, a fost recalculată la 600 lei. Soţul meu fiind ridicat, eu fără slujbă şi în curs de recalificare ca dactilografă (nu am fost reprimită în învăţământ decât în septembrie 1956), iar fiica mea cu o leafă modestă de ajutoare de secretară la Şcoala de ucenici Tei, apoi dactilografă, nu putuse plăti această datorie.

În 1957, soţul meu a câştigat procesul la Tribunalul Popular al raionului I.V. Stalin prin sentinţa civilă nr. 230 din şedinţa publică de la 17 ianuarie 1957, dosar nr. 12589/1956 prin care se anulează vânzarea făcută în lipsa lui, fără să fiu anunţată cel puţin eu, dar nu a fost pus în posesie.

În iunie 1962, din cauza surmenajului, soţul meu a murit de congestie cerebrală. În acel moment era redactor şef adjunct al Revistei de Studii Sud-Est Europene a Academiei R.P.R.

Ministerul de Interne către Cornelia Papacostea despre detenţiile lui Victor Papacostea (14 decembrie 1990)

ROMÂNIA
MINISTERUL DE INTERNE
DIRECŢIA SECRETARIAT
Nr. 75.809 din 14.12.1990

Domnului (Doamnei)
PAPACOSTEA CORNELIA
Bucureşti Cal. Moşilor nr. 221 bl. 31/A
sc. II et. 6 ap. 56 – sector 2

La cererea Dumneavoastră, înregistrată cu nr. 897445/90, vă comunicăm următoarele:

PAPACOSTEA VICTOR, fiul (fiica) lui Gheorghe şi (al) Teofania-Flora, născut(ă) la data de 21.01.1900 în com. Viziru-Brăila a fost arestat la 5.05.1950 pentru activitate contra clasei muncitoare. A fost pus în libertate la 17.09.1955 în baza ordinului nr. 562/1955 din lipsă de probe.

www.cimec.ro

A mai fost arestat la 25.12.1957 pentru uneltire contra ordinii sociale. Din lipsă de elemente constitutive pedepsite penal a fost pus în libertate la 29.05.1958.

ŞEFUL DIRECŢIE.
(ss) indescifrabil

II. REFERINŢE DESPRE VICTOR PAPACOSTEA

Lazăr L. Rosenbaum (3 noiembrie 1944)

PRIVELIŞTI UNIVERSITARE[64]

În timpurile premergătoare regimului legionar-antonescian, hitlerizanţii albaştri ai Frontului Renaşterii Naţionale facilitaseră pătrunderea curentului reacţionar fascist-şovinist şi în aşezămintele de cultură mai înalte din Capitala ţării noastre.

Tocmai în această perioadă de otrăvire spirituală a tineretului universitar din Capitală, undeva, într-o facultate bucureşteană, mai licărea o rază de lumină, servită de un profesor universitar înconjurat de un grup de studenţi şi studente.

Activitatea acestora se desfăşura mai cu seamă în orele de seminar – prin lucrări originale, alcătuite de studenţi şi studente. Şi fiindcă aceste lucrări erau cu caracter istoric – se aplicau în metodele de cercetare ale cauzelor diferitelor evenimente – principiile materialismului istoric. Însă activitatea acestui seminar nu se restrângea la atît. Se căuta să se explice şi să se taie firul în patru – pentru a se afla cauzele care au determinat dezvoltarea istorică a poporului român până în aceeaşi perioadă. Şi pentru a se lucra cu mai mult folos se alcătuiau monografii istorice regionale, sociale, economice sau privitoare la populaţiile conlocuitoare din ţară: armeni, greci, evrei, sârbi, bulgari etc., arătându-se aportul real adus de fiecare categorie în parte.

Critica raţională făcută lucrărilor, prezentate în acest seminar avu un

[64] Articol publicat în ziarul „Neamul evreesc", an. XXXVII, nr. 5, 3 noiembrie 1944 de Lazăr L.Rosenbaum, fost student şi colaborator al lui Victor Papacostea la Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice. Ziarul se intitulează „organ independent fondat în anul 1908 de Jacques Laister".

www.cimec.ro

efect: înfrângerea ideilor naziste şi înscăunarea conştiinţei clare, însoţite de bun simţ, în seminarul respectiv.

Astfel, din îndemnul profesorului mai sus amintit – d.prof. Victor Papacostea – a luat naştere o colecţie de *Documente privitoare la istoria evreilor din România* precum şi o lucrare intitulată *Din istoria evreilor în Ţările Române. Activitatea lor economică în epoca fanariotă* prezentată la Facultatea de litere din Bucureşti în sesiunea octombrie 1940.

Aceste două lucrări constituiau o replică adresată atacurilor naziste îndreptate împotriva populaţiei evreeşti din ţară.

Prof. Lazăr L. Rosenbaum

Alexandru Rosetti (19 ianuarie1959)

VICTOR PAPACOSTEA, născut în 1900. După studii universitare la Bucureşti (licenţiat în istorie în 1922), a funcţionat mai întâi în învăţământul mediu, iar din 1934 în învăţământul superior, ca conferenţiar la Facultatea de Litere din Bucureşti, iar apoi ca profesor (din 1942).

A avut o vie activitate didactică şi ştiinţifică, întemeind în 1937 Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice, instituţie ştiinţifică de interes general, util pentru cercetarea trecutului tuturor statelor balcanice. Aici a publicat preţioasa revistă internaţională *Balcania* (1938-1948); precum şi o bibliotecă ştiinţifică cuprinzând lucrări de o reală valoare ştiinţifică.

A publicat şi manuale pentru învăţământul mediu, bine apreciate.

Lucrările sale ştiinţifice în număr de peste 40, au adus importante contribuţii la problemele studiate.

Pe lângă activitatea didactică la Facultatea de Litere din Bucureşti, trebuie menţionată cea desfăşurată la Şcoala Superioară de Arhivistică şi la Şcoala Normală Superioară (1935–1937, 1939–1940).

Relevăm comportamentul său democratic consecvent, în momente de grea cumpănă (1939–1944) şi atitudinea sa pozitivă faţă de muncitorime, tradusă în scris, în articole în care vestea venirea la putere a clasei muncitoare. Astfel, în „manualul de istorie modernă şi contemporană" (în colaborare cu I. Clinciu), pentru cl. II-a sec., tipărit la Bucureşti în 1929–1930, el scrie la pag. 204–205: „Războiul cel mare a deschis drumul claselor muncitoare la conducerea statelor". Şi tot acolo: „Democratizarea conducerii statelor prin venire la cârmă a reprezentanţilor claselor muncitoare, ne dă nădejdea că popoarele vor păstra o cât mai îndelungată pace".

www.cimec.ro

Atitudinea sa antirasistă şi umanitaristă a fost relevată de mai multe ori, în presa zilnică, astfel, de exemplu, în ziarul „Neamul evreesc" din 3 noiembrie 1944 (articolul „Privelişti universitare", semnat de L. Rosenbaum).

Am considerat întotdeauna pe V. Papacostea drept un democrat convins şi un om cinstit.

19.I.1959 (ss) Acad. Al. Rosetti

Emil Petrovici (20 decembrie 1960)

REFERINŢE
despre profesorul Victor Papacostea

Cu profesorul Victor Papacostea, am avut relaţii destul de strânse în timpul celui de al doilea război mondial. Pe atuncea, dânsul conducea Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice, al cărui întemeietor a fost, şi publica revista internaţională de o înaltă ţinută ştiinţifică *Balcania*, la care am colaborat şi eu. În tot timpul acesta, l-am cunoscut pe profesorul Victor Papacostea ca un democrat care la orice ocazie, într-un cerc mai restrâns sau în public, în conferinţe chiar (de exemplu la Sibiu), şi-a manifestat, cu curaj, convingerile sale anti-hitleriste şi anti-legionare. Ştiu că, în toamna anului 1940, pe timpul teroarei legionare, la seminarul catedrei pe care o conducea, s-au discutat lucrări, în care s-a condamnat rasismul şi ideile fasciste. Pe studenţii legionari, care au încercat să împiedice lucrările seminarului, i-a exclus de la participare. A dezaprobat cu energie intrarea României în războiul antisovietic. A refuzat să intre în asociaţia germano-română. De asemenea, a refuzat să participe la lucrările şi la orice altfel de manifestări ale Institutului german din România (conferinţe, concerte, banchete etc.). A refuzat să primească, pentru Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice, cărţi provenite din jefuirea bibliotecilor sovietice, comunicând membrilor Institutului că, primindu-le, Institutul şi membrii lui aderă la acest odios act. Profesorul Victor Papacostea a refuzat să execute normativul comisiei legionaro-hitleristă pentru revizuirea manualelor de istorie, astfel încât manualul său de istorie universală n-a mai fost publicat. Profesorul Victor Papacostea a introdus în literatura noastră didactică, pentru prima oară la noi în ţară, elemente fundamentale din materialismul istoric (anul 1930), ilustrând, cu extrase documentare şi cu material didactic, anume ales, lupta de clasă. A aprobat dreptul clasei muncitoare să guverneze ţările. E firesc ca acest manual de istorie universală, în care se susţineau asemenea teze, să nu fi putut apărea în timpul teroarei fasciste.

www.cimec.ro

Consecvent atitudinilor amintite mai sus, profesorul Victor Papacostea a acceptat să facă parte din Comitetul de acţiune care a pregătit ieşirea României din războiul anti-sovietic.

Având în vedere cele expuse şi înalta valoare ştiinţifică a profesorului Victor Papacostea, sunt de părere că vastele şi temeinicele sale cunoştinţe istorice trebuie valorificate, dându-i-se ocazia să colaboreze la diferite lucrări de istorie, care sunt în curs la noi în ţară.

Cluj, 20 decembrie 1960 (ss) Acad. E. Petrovici

Emil Condurachi (12 ianuarie 1961)

REFERINŢE

Am lucrat cu prof. Victor Papacostea de la Universitatea din Bucureşti încă din 1942, când am devenit colaborator ştiinţific, apoi şef de secţie la Institutul de Studii Balcanice, pe care l-a întemeiat Ministerul Învăţământului, după lungi stăruinţe depuse de el. Am avut astfel prilejul să-i cunosc atât activitatea ştiinţifică cât şi ideile sale personale în numeroase probleme, legate de această activitate.

Ca om de ştiinţă, prof. Victor Papacostea s-a specializat în unul din sectoarele cele mai însemnate ale istoriei medievale şi moderne şi anume studiul popoarelor balcanice, la care a adus contribuţii valoroase şi bine apreciate. Mai însemnată însă decât această specializare, pentru care avem atât de puţini istorici calificaţi, este faptul că prof. Victor Papacostea a contribuit mai mult decât toţi la înţelegerea justă a problemelor comune tuturor popoarelor balcanice. A luptat prin scris şi prin viu grai la cercetarea ştiinţifică onestă, fără de accentele şovine atât de frecvente în istoriografia burgheză. Aceasta a şi fost ideea călăuzitoare a Institutului Balcanic pe care l-a întemeiat şi l-a condus până în 1947. Acest fel de a înţelege istoria popoarelor balcanice şi legăturile indisolubile între ele a căpătat în zilele regimului democrat-popular în ţările socialiste întreaga şi adevărata sa semnificaţie. Revista *Balcania* la care au participat numeroşi specialişti din aceste ţări a reflectat, datorită concepţiei ştiinţifice a prof. V. Papacostea, această tendinţă, al cărei caracter democratic trebuie subliniat.

Şi din alte lucrări ale prof. V. Papacostea reiese clar că el s-a situat pe o poziţie mult mai înaintată decât alţi istorici de dinainte de 23 august 1944. Manualul său de istorie pentru liceu este singurul manual tipărit în anii regi-

www.cimec.ro

mului burghezo-moşieresc, în care se afirmă că „democratizarea conducerii prin venirea la cârmă a reprezentanţilor claselor muncitoare, dă nădejdea că popoarele vor păstra o cât mai îndelungată pace".

Ţin să menţionez de asemeni poziţia lui împotriva dictaturii fasciste, legionare şi antonesciene, ca şi faptul că în comunicările şi lecţiile sale a luptat împotriva şovinismului şi urii rasiale.

Înainte de a termina, cred că e just să subliniez faptul că pentru realizarea Institutului Balcanic şi publicarea revistei *Balcania*, prof. Victor Papacostea n-a precupeţit nici un efort de timp sau de bani. Din salariul său personal a acoperit adesea lipsurile bugetare ale Institutului sau ale redacţiei.

Pentru toate aceste motive consider justă fie încadrarea sa în munca ştiinţifică în vreunul din institutele Academiei R.P.R., fie acordarea unei pensii personale, pe măsura contribuţiei şi devotamentului său pentru cercetarea ştiinţifică.

12.I.1961 Acad. Em. Condurachi

Mihai Ralea (februarie 1961)

Cunosc pe tov. Papacostea de peste treizeci de ani. Asupra comportării şi convingerilor sale social-politice pot afirma următoarele:

1. Tov. V. Papacostea a fost membru al „Comitetului de acţiune" care în ilegalitate (aprilie – 23 august 1944) a făcut pregătirea politică pentru ieşirea României din războiul anti-sovietic.

2. A fost totdeauna, sub vechea orânduire socială, un *protestatar* energetic şi – de pe poziţiile pe care se afla – a acţionat constant alături de interesele muncitorimii şi niciodată împotriva ei.

3. A avut totdeauna atitudini ferme şi deschise împotriva fascismului, hitlerismului, legionarismului şi persecuţiilor rasiale.

4. A propagat prin manualele sale didactice încrederea în victoria clasei muncitoare şi în instaurarea ei la cârma politică a lumii.

5. În cercetările sale istorice, la cursurile universitare ca şi în manualele de liceu, a făcut un loc larg materialismului istoric. Se poate spune că a fost primul autor de cărţi didactice care a lucrat în acest sens.

6. În timpul dictaturii leginonare-antonesciene, a refuzat să facă adaptarea manualului de istorie universală la exigenţele cenzurei fasciste şi nu şi-a mai tipărit acest manual.

(s.s.) Acad. Mihai Ralea

www.cimec.ro

III. TEXTE AUTOBIOGRAFICE

Autobiografie

ACTIVITATEA MEA DIDACTICĂ ŞI ŞTIINŢIFICĂ

I.
NOTE BIOGRAFICE

Sunt născut în comuna Viziru, fostul judeţ Brăila, în ziua de 21 ianuarie 1900. Părinţii mei sunt: Guşu Papacostea, funcţionar P.T.T. în comuna Viziru, decedat în 1912 şi Teofana Papacostea, de ocupaţie casnică, decedată în 1938, ambii de naţionalitate şi cetăţenie română.

Am fost zece fraţi şi surori; am ajuns la vârsta adultă şase – în prezent patru.

Studiile elementare le-am făcut la şcoala primară din comuna natală, iar liceul precum urmează: trei clase la Seminarul Pedagogic din Bucureşti, trei la Liceul „Matei Basarab", după care am întrerupt din pricina războiului din 1916–1918.

La izbucnirea acestui război fiind în vârstă de 16 ani şi şapte luni, am fost repartizat ca cercetaş sanitar la Spitalul nr. 134 (Liceul „Sf. Andrei"), apoi am fost evacuat în Moldova, unde am rămas până în toamna anului 1918, când am revenit la Bucureşti. În acest interval, Ministerul acordând diferite sesiuni de examene (şi cursuri pregătitoare la Iaşi), am trecut clasa VII-a în 1917, iar clasa VIII-a în toamna lui 1918, la întoarcerea în Bucureşti.

Studiile universitare le-am făcut la Bucureşti la Facultatea de Litere şi Filozofie, Secţia Istorie şi Geografie, cu următorii profesori: Nicolae Iorga, Dimitrie Onciul, Vasile Pârvan, Demostene Russo, Gheorghe Murnu şi Simeon Mehedinţi. În 1922 am luat licenţa în Istorie, Arheologie clasică şi Geografie, în 1923 am trecut examenul de capacitate pentru titlul de profesor secundar, iar în 1932 dodctoratul (*magna cum laude*) în Istorie.

M-am căsătorit cu Cornelia Manasian în 1924, profesoară de lb. franceză; am o fiică, Cornelia Papacostea, licenţiată în Istorie – în prezent funcţionară.

În anul 1925–1926 am făcut seviciul militar, eliberându-mă cu gradul de sergent.

Am început cariera didactică de timpuriu. Eram student în anul al II-lea când am primit suplinirea catedrei de Limba latină la Institutul de fete „Mo-

www.cimec.ro

teanu" în octombrie 1919. Cu câteva luni înainte ocupasem prin concurs un loc de copist la Înalta Curte de Conturi.

II.
ACTIVITATEA MEA ÎN ÎNVĂŢĂMÂNTUL SECUNDAR

1. *Şcolile la care am funcţionat.* Trebuind să acopăr o mare parte din cheltuielile de întreţinere a familiei, am fost silit să muncesc îndată după bacalaureat. Am intrat copist la Curtea de Conturi prin concurs (1919). De la 23 octombrie 1919, paralel cu această slujbă am început activitatea didactică, ca profesor suplinitor la catedra de limbă latină de la Liceul de fete „Moteanu". În 1920–1921 am rămas în continuare la acest liceu, luând şi orele de istorie la Seminarul „Nifon" (aceasta mi-a permis să părăsesc Curtea de Conturi). În anul 1921–1922, obţinând un număr mai mare de ore la Liceul Societăţii Ortodoxe, am renunţat la Liceul „Moteanu". În acelaşi an, am suplinit 8 luni şi catedra de geografie de la Liceul „Gh. Lazăr". În anul 1922–1923 am predat la Liceul Societăţii Ortodoxe, la Seminarul „Nifon" şi la Gimnaziul „Libros" al Comunităţii evreieşti. În 1923–1924 am rămas în continuare la Seminarul „Nifon", la Liceul Societăţii Ortodoxe şi la Gimnaziul „Libros". În 1924–1925 situaţia mea a rămas aceeaişi.

În toamna anului 1925, trebuind să fac armata, am întrerupt activitatea didactică în perioada celor trei luni de instrucţie, trecând la Corp (unde serviciul era numai dimineaţa) am putut funcţiona după amiezile ca profesor şi subdirector la clasele extrabugetare ale Liceului „Gheorghe Lazăr".

În august 1926, la cererea „comitetului cetăţenesc" din cartierul Floreasca, prelungirea Dorobanţi etc., Ministerul mi-a dat însărcinarea de a întemeia şi organiza primul „liceu de cartier" în Capitală.

2. *Întemeierea Liceului „Mihai Eminescu".* Încă din anul 1924 începuse în cartierele mărginaşe ale Capitalei agitaţia pentru descentralizarea şcolară. Se cereau insistent „licee de cartier" accesibile şi copiilor de muncitori, mici funcţionari etc. În 1925, cetăţenii cartierului Floreasca, prelungirea Dorobanţi etc. încercaseră acest lucru, dar nu reuşiseră. La 1 august 1926, luând conducerea acestei acţiuni cetăţeneşti, am început opera de organizare. Cu multă trudă şi alergătură s-au strâns primele fonduri pentru viitorul local (este vorba de monumentala clădire care astăzi aparţine prin schimb Liceului „Caragiale"). Provizoriu am funcţionat în localul Şcolii Primare „A. Vlahuţă". Pentru o mai viguroasă încadrare m-am adresat unor distinse elemente din generaţia mea. Amintesc, între alţii, pe criticul Pompiliu Constantinescu (a cărui operă a fost recent retipărită de ESPLA), Alexandru Claudian (fost profesor

www.cimec.ro

universitar la Iaşi, astăzi cercetător ştiinţific al Academiei R.P.R.), P.P. Panaitescu (fost profesor universitar la Bucureşti, astăzi cercetător ştiinţific al Academiei R.P.R.), Gheorghe Sofronie, profesor universitar, poetul şi criticul Vladimir Străinul (astăzi cercetător ştiinţific al Academiei R.P.R.), Alexandru Beliş, profesor de limba franceză (doctorat francez), doctor Martin Block (azi profesor universitar în Germania), Vasile Bădulescu (astăzi lector la Politehnică) etc. La una din primele adunări cetăţeneşti, la propunerea mea, s-a hotărât să se dea liceului numele poetului Mihail Eminescu.

Am dat acestei şcoli organizarea unui colegiu model, încurajând educaţia artistică şi polisportivă (liceul a fost medaliat la concursurile interşcolare); am introdus, totodată, pentru prima oară la noi, cooperaţia în şcoală. În acest scop am cerut Cooperativei „Visarion" din cartier să creeze o secţie pentru copii cu un program adecvat vârstelor şi nevoilor şcolăreşti, iar elevii Liceului „Mihail Eminescu" s-au înscris ca membri. Iniţiativa mea de atunci a fost salutată cu multă căldură de bătrânii fruntaşi ai mişcării cooperatiste din ţară şi dată ca exemplu de adaptare a pedagogiei la nevoile reale ale timpului.

Tot ce am plănuit la Liceul „Mihail Eminescu" s-a executat într-un ritm viu şi energic (La serbarea de fine de an am putut prezenta adunării o orchestră de 20 de elevi). Prezenţa permanentă în mijlocul copiilor şi contactul neîntrerupt cu părinţii a fost una din primele griji atât pentru mine cât şi pentru colegii mei.

Din nefericire, toată această muncă de entuziasm pedagogic şi didactic a fost întreruptă de la al doilea an, deoarece Ministerul, bugetând şcoala, ne-a înlocuit pe toţi cu profesori mai în vârstă, veniţi prin tranferare de la alte şcoli.

Decepţionat de pierderea unui câmp de activitate în care pusesem toată energia şi pasiunea tinereţii, m-am decis să mă dedic mai mult activităţii ştiinţifice şi am acceptat propunerea prof. N. Iorga de a ocupa postul de secretar adjunct al Institutului Sud-Est European (onorific).

În cursul anului 1927–1928 am fost detaşat la Liceul „Gheorghe Lazăr"; în acelaşi an am reluat şi un număr de ore la Liceul „Moteanu".

În anul următor, 1928–1929, am reuşit să mă transfer la catedra de Istorie a Seminarului Central (unde am rămas până la definitivarea mea în universitate).

3. *Manuale şcolare*. În intervalul 1924–1934, paralele cu activitatea mea didactică, pedagogică şi ştiinţifică am scris, în colaborare, următoarele trei serii de manuale:

a) *Manuale de curs primar şi complimentar.* Nemulţumit de cum se înfăţişau manualele de curs primar şi complimentar după Primul Război Mondial, am lucrat în colaborare o serie de nouă cărţi didactice puse la curent cu cele

www.cimec.ro

mai noi metode. Seria aceasta era formată din cărţile de citire (cl. II-a–VII-a), două geografii şi un manual de gramatică a limbii române.

b) *Manuale de istorie pentru clasele gimnaziale*. În anul 1928, solicitat de profesorul Clinciu să colaborez la o serie de manuale de istorie pentru clasele gimnaziale, am redatctat aceste manuale, care au fost apreciate elogios de comisiile de specialişti însărcinate cu controlul (v. referatul acestora reprodus ca prefaţă la manualul de Istoria românilor).

c) *Manuale de isorie pentru întregul liceu*. În urma reformei programelor analitice din 1933 s-a procedat la o refacere a tuturor manualelor. Am socotit această împrejurare potrivită pentru a face o nouă serie de cărţi de istorie pentru întregul liceu, potrivit experienţei didactice ce făcusem până atunci şi modului meu de a gândi istoria (Această serie am lucrat-o în colaborare cu P.P. Panaitescu).

III.
ACTIVITATEA MEA ÎN ÎNVĂŢĂMÂNTUL SUPERIOR

1. *La Universitatea din Bucureşti*. Până în anul 1933–1934, am funcţionat fără întrerupere numai în învăţământul secundar. De la această dată înainte, paralel cu activitatea de profesor secundar a început şi cariera mea în învăţământul superior, precum urmează: conferenţiar suplinitor de Istoria românilor în 1934 la Facultatea de Litere şi Filozofie din Bucureşti; conferenţiar titular provizor, prin concurs, la conferinţa de Istoria românilor din Peninsula Balcanică, în 1937; conferenţiar titular definitiv în 1940 (după trei ani, conform legii, prin raportul specialiştilor şi votul Consiliului); profesor titular definitiv în 1942, în conformitate cu prevederile legii şi după votul unanim al Consiliului, la catedra de Istoria popoarelor din Peninsula Balcanică. În anii 1938–1939 şi 1939–1940, din însărcinarea Consiliului am făcut şi cursul de Istoria generală a românilor, titularul catedrei fiind în concediu.

2. *La Şcoala superioară de arhivistică*. În afară de activitatea înfăţişată mai sus, în intervalul 1935–1937 am mai împlinit următoarele însărcinări în serviciul învăţământului superior: la cererea Consiliului Şcolii Superioare de Arivistică am ţinut în anii 1935–1937 cursul de Izvoarele istoriei românilor la acea şcoală.

3. *La Şcoala Normală Superioară*. Din însărcinarea Ministerului Instrucţiunii (titular al departamentului fiind prof. Petre Andrei), am ţinut în anul 1939–1940 cursul de Istoria românilor la Şcoala Normală Superioară, atunci întemeiată pentru pregătirea viitorilor profesori de liceu.

4. *La Universitatea muncitorească*. Din însărcinarea Ministerului Muncii

www.cimec.ro

(titularul departamentului fiind prof. M. Ralea), am ţinut cursul de Istoria economică la Universitatea Muncitorească, întemeiată în acel an şi condusă de prof. Tudor Vianu (1939–1940).

Activitatea mea universitară a decurs fără întrerupere până în anul 1947, luna septembrie. De la această dată am fost transferat la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., cu titlul de consilier ştiinţific, unde am funcţionat până în ziua de 5 mai 1950.

Din februarie 1956 am fost din nou angajat de Academia R.P.R. colaborator extern (cercetător principal) la Institutul de Isotrie, situaţie în care mă găsesc şi astăzi.

5. *Întemeietorul Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice*. În activitatea mea de istoriograf am fost atras de tânăr către studiul istoriei românilor în cadrul general al sud-estului european. Am socotit că în această parte a Europei cercetarea ştiinţifică (în istorie, etnografie, lingvistică, folclor etc.) nu trebuie ferecată în secţiuni naţionale. Ea trebuie întregită printr-o strânsă cooperaţie intelectuală, prin studii comparate asupra tuturor factorilor de unitate (substratul traco-ilir, elenismul, romanitatea, Bizanţul, factorul slav, Islamul etc.) şi scoasă de sub tirania şi exclusivismul miop al vechii concepţii lingvistice, dominantă până la începutul veacului nostru. Făcând din limbă criteriul unic şi absolut în stabilirea diferenţelor specifice, s-au ridicat adevărate ziduri chinezeşti între popoare atât de înrudite prin structura lor etnică şi sufletească, precum şi prin trecutul lor istoric de atâtea ori comun.

În sprijinul aceastor idei[65] şi al metodelor de cercetare pe care le implică, am întemeiat în anul 1937 (îndată ce am devenit titular) Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice. Acest institut a început să funcţioneze modest în 1937 cu cursuri pentru diferite limbi balcanice şi orientale (cu lectori onorifici), cu o revistă (unde a fost nevoie uneori de sacrificii personale) şi cu o bibliotecă ce se dezvolta aproape numai prin donaţii. În anul 1942, institutul fiind introdus în buget a căpătat, cum era şi firesc, o mai mare amploare. Nu mai puţin colaborările din lăuntru şi din afară, ce am primit, au contribuit la creşterea prestigiului lui. Amintesc aici dintre colaboratorii străini pe savantul M. Budimir, rectorul Universităţii din Belgrad până în anii din urmă, pe marele romanist Petar Skok, de la Universitatea din Zagreb, Mihail Lascaris, savantul balcanolog grec, prof. Theodor Filipovici (Belgrad), Ilko Mitke-Qafezezi (Albania), R.P. Laurent, directorul Institutului Francez de Studii Bizantine, eruditul în studii de istorie armeană, H.Dj. Siruni, Cleobul Tsourkas, D.V. Economidis ş.a. Amintesc totodată şi pe savanţii români, care mi-au acordat colaborarea

[65] Am înfăţişat pe larg aceste idei şi metode de lucru în studiul „La Péninsule Balkanique et le problème des études comparées" Balcania VI (1944), p. I–XXI (Cf. Balcania I 1938).

www.cimec.ro

şi încrederea lor: prof. acad. Gheorghe Murnu, prof. acad. Theodor Capidan, prof. acad. Sextil Puşcariu, prof. acad. N. Drăgan, prof. univ. A. Procopovici, prof. univ. I. Moga, prof. univ. Chr. Geagea, prof. Al. Iordan, prof. acad. N. Bănescu, prof. univ. Silviu Dragomir, prof. acad. Emil Petrovici, prof. acad. A. Oţetea, prof. univ. Vintilă Mihăilescu, prof. univ. Petru Caraman, prof. univ. Radu Vulpe, prof. univ. P.P. Panaitescu, prof. univ. Sever Pop, prof. univ. Emil Condurachi, prof. univ. Dan Simonescu, prof. univ. Arhitect Gr. Ionescu, prof. V. Mihordea, prof. univ. Mihai Berza, prof. univ. C. Andreescu, prof. univ. Victor Tufescu, prof. univ. A. Sacerdoţeanu, prof. Al. Elian, prof. univ. D. Bogdan, conf. univ. Fr. Pall, A. Camariano ş.a.

La finele anului 1947, când Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice a fost integrat în Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., avea la activul lui următoarele realizări:

a) *Şcoala de limbi balcanice şi orientale*. Această şcoală a început să funcţioneze într-o formă mai redusă încă din anul 1937–1938. După 1942, ea avea cursuri pentru următoarele limbi: greaca veche, slava veche, turca osmană, rusa, turca modernă, greaca modernă, sârbo-croata, bulgara, armeana şi albaneza. Aceste cursuri erau predate de lectori specialişti şi frecventate de cercetători, studenţi şi numeroşi tineri care aspirau să intre în serviciile exterioare ale statului. În anul 1947–1948, şcoala a avut 140 de elevi înscrişi, dintre care peste 100 cu frecvenţa regulată. Mulţi dintre tinerii cercetători ai Academiei R.P.R. au fost elevii acestei şcoli şi ai Institutului.

b) *Comunicări ştiinţifice*. De două ori pe lună aveau loc la sediul institutului şedinţe de comunicări urmate de discuţii, la care luau parte un mare număr de specialişti.

c) *Cursuri*. Institutul a pus la dispoziţia tineretului studios şi a publicului intelectual în genere cursuri privind istoria, geografia şi cultura popoarelor balcanice.

d) *Cicluri anuale de conferinţe*. În fiecare an avea loc un ciclu de conferinţe ţinute de specialişti (pe teme date de comitetul institutului) în scopul de a împărtăşi şi marelui public rezultatele cercetărilor în diferitele sectoare ale balcanologiei.

e) *Reviste*. Organul principal al institutului a fost revista *Balcania*, editată în limba franceză (cca. 500–600 pagini anual). Primul volum din *Balcania* a apărut în 1938, volumul IX (1946) a rămas în pagini, iar volumul X (1947), în şpalte. Toate studiile apărute în *Balcania* au caracterul comparatist, privesc adică raporturi interbalcanice (istorie, lingvistică, etnografie etc.) sau legături ale popoarelor balcanice cu restul lumii.

La începutul activităţii mele balcanologice, am mai fundat o revistă ştiinţifică închinată studiilor istorice, lingvistice şi folclorice privind romanita-

www.cimec.ro

tea balcanică sub titlul *Revista aromânească* (1929); mărită şi îmbunătăţită în 1930, am scos-o în continuare sub titlul *Revista Macedoromână* (asociat la început cu prof. T. Papahagi, iar în forma a doua, cu prof. acad. Gh. Murnu şi T. Capidan).

f) *Editura*. În anul 1942, organizând planul de activitate al institutului pe trei ani, s-a dat în lucru unor specialişti români şi străini un important număr de studii. Astfel a luat naştere Editura Institutului, în care au apărut:

1. D. P. Bogdan, *Glosarul cuvintelor româneşti în documentele slavo-române* (1946).

2. A. Oţetea, *Tudor Vladimirescu şi mişcarea eteristă în ţările române* (1945).

3. H. Dj. Siruni, *Monedele turceşti în ţările române* (1944).

4. Th. Trîpcea, *Românii dintre Timoc şi Morava* (1946).

5. N. Bănescu, *Les duchées byzantins de Paristrion (Paradounavon) et de Bulgarie* (arsă la bombardament în depozitul Cărţii Româneşti, 1944 şi retipărită).

6. H. Dj. Siruni, *Armenii în viaţa economică* (1944).

7. G. Loginescu, *Feria* (1944).

8. V. Diamandi Aminceanul, *Monografia oraşului Meţova din Epir* (arsă la bombardament în depozitul Cărţii Româneşti, 1944).

9. A. Camariano, *Spiritul revoluţionar francez şi Voltaire în limbile greacă şi română* (1946).

10. Cleobul Tsourkas, *Les débuts de l'enseignement philosophique et de la libre pensée dans les Balkans* (dec. 1947).

11. Silviu Dragomir, *Les Roumains des Balkans au Moyen Âge* (rămasă la fuzionarea institutelor în pagini, există două exemplare la autor, 1948).

12. P.P. Panaitescu, *Învăţăturile lui Neagoe Basarab. Problema autenticităţii*, 1946.

Alte 10 lucrări comandate conform planului erau gata în toamna lui 1947 pentru tipar.

g) *Bibliografia balcanică*. Aceasta urma să apară sub forma unui corpus în mai multe volume. O echipă de zece persoane lucra în mod gratuit la această bibliografie sub conducerea specialiştilor din Institut. Zeci de mii de fişe au rămas în depozitul institutului.

h) *Enciclopedia balcanică*, studiată în cursul anului 1946–1947 şi prezentată în două şedinţe publice cu raportul meu şi al colegului Radu Vulpe – de faţă fiind tot grupul colaboratorilor români (22 persoane) – a rămas în stare de proiect.

Pe data de 1 septembrie 1947, fiind transferat de la Universitate la Insti-

www.cimec.ro

tutul de Istorie al Academiei R.P.R., Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice şi-a încetat activitatea (fiind integrat în Institutul de Istorie al Academiei R.P.R.).

Victor Papacostea evocă împrejurările în care a înfiinţat Liceul „Mihail Eminescu" din cartierul Floreasca.

CUM A LUAT FIINŢĂ LICEUL „MIHAIL EMINESCU"

În anul 1926 funcţionam ca profesor şi subdirector la Liceul „Gheorghe Lazăr" din capitală, Director era profesorul Gh. Alexandrescu, titularul catedrei de limba latină. Către sfârşitul lunii august, am fost solicitat de dl. Niculescu-Slavea, profesor la Seminarul central, în numele „Comitetului de Contrucţii al Liceului din cartierul Floreasca", să mă ocup de organizarea aceastei şcoli. Mi-a vorbit cu căldură de mişcarea culturală a cartierului Floreasca şi de dorinţa locuitorilor din această regiune românească a Bucureştilor, de a avea un liceu la îndemâna copiilor lor (Pe atunci nu existau în partea locului nici tramvaie electrice şi nici autobuze). Mi-a mai spus cu acel prilej că Ministerul posedă un vast teren în Calea Dorobanţilor rezervat construirii noului liceu şi că încă din 1925 Comitetul de construcţie obţinuse o aprobare de funcţionare provizorie pentru clasele a I-a şi a II-a în localul şcolii primare „Alexandru Vlahuţă", că asupra terenului ridicase pretenţiuni şi directorul Seminarului Pedagogic Universitar, dar că, în urma unei discuţiuni cu d-l Ioan Petrovici, ministrul Instrucţiunii în acel an, s-a decis ca terenul să aparţină unui liceu de cartier.

Încercarea comitetului de a face să funcţioneze încă din septembrie 1925 cele două clase, eşuase însă – după cum am aflat din chiar spusele d-lui Niculescu-Slavea –, fiindcă majoritatea cetăţenilor au privit la început cu neîncredere această iniţiativă. Curentul către vechile licee, din centrul capitalei, era atât de puternic, încât multe familii – chiar din straturile de jos ale societăţii – socoteau sub demnitatea lor să-şi trimită copii la un liceu de cartier. Prea puţini au fost aceia care au înţeles valoare acestei iniţiative de descentralizare şcolară menită a reîntoarce liceul bucureştean la vechea lui structură, cu clase de un singur tip bugetar, cu cadru didactic permanent, cu efective mici. Pe mine, povestea eşecului suferit de „comitetul de construcţie al liceului din Floreasca" nu m-a surprins, fiindcă aveam explicaţiunea sub ochi: la Liceul „Lazăr" se îmbulzeau circa 1.500 de elevi într-un local clădit pentru 300!

www.cimec.ro

Am acceptat propunerea d-lui Niculescu-Slavea; ideea că voi lucra la întemeierea unei şcoli noi mă atrăgea. N-am înţeles însă, dacă se urmărea o descentralizare, de ce noul liceu începea cu două clase şi nu cu patru. Întregul curs inferior al liceelor centrale era, cum se ştie, supraîncărcat (la liceul Lazăr de pildă aveau şi clasa IV-a D). Am căzut de acord cu prezidiul comitetului cetăţenesc să cerem o nouă aprobare pentru a putea începe din primul an cu patru clase. D-l Enric Oteteleşteanu, secretarul general al Ministerului, şi pare-mi-se iniţiatorul mişcării de descentralizare şcolară, ne-a dat aprobarea şi totodată ordinul de detaşare a mea la orele de istorie ale gimnaziului, cu delegaţiunea de director. A doua zi chiar, m-am dus în cartierul Floreasca, am vizitat Şcoala Primară 31 şi am luat primele măsuri în vederea organizării.

Trebuie să mărturisesc însă că nici mie nu mi-a fost uşor să înfrâng sentimentul de neîncredere cu care erau primite liceele de cartier. A trebuit să recurg la un întreg sistem de lămurire şi propagandă foarte ostenitor. Efectele acestei propagande – a celei din presă îndeosebi – au întrecut însă toate aşteptările. O mare afluenţă la înscrieri, îndeosebi foarte multe cereri pentru clasa I-a, şi – fapt semnificativ – destule pentru cursul superior. Cu mare greutate am putut convinge pe unii cetăţeni că localul în care provizoriu funcţiona şcoala nu ar îngădui mărirea numărului de clase. A trebuit totuşi să cer curând Ministerului aprobarea pentru două clase I-a fiindcă, cu toată severitatea examenului de admitere ce am ţinut, numărul celor reuşiţi trecuse de 90. În celelalte clase, de asemenea, toate locurile au fost ocupate din primele zile. Între elevi, două categorii bine distincte: de o parte cei din mediul modest al periferiei bucureştene, copii de lucrători, de mici funcţionari şi mici negustori; de altă parte copii de familii avute, de prin cartierele Bonaparte, Parcul Filipescu, Jianu etc. (A fost una din primele dificultăţi aceea de a micşora distanţa între unii şi alţii). Mai erau apoi elevii trimişi de alte licee, fără legătură cu cartierele deservite de noul gimnaziu. Aceştia mi-au dat, şi mie şi colegilor mai mult de lucru, căci majoritatea erau slabi la învăţătură şi lăsau de dorit adesea sub raportul educaţiei şi disciplinei. Chiar îndepărtarea unora dintre ei, din liceele respective, avea un caracter disciplinar.

În ceea ce priveşte corpul didactic, am avut din partea Ministerului mână liberă. Am putut apela la unele elemente tinere pe care le cunoşteam încă din viaţa studenţească şi la diferiţi colegi din învăţământul bucureştean sau chiar din provincie, pe care îi preţuiam în mod deosebit. Personal am cerut şi am obţinut detaşarea acestora din urmă la noul gimnaziu. Astfel, în primul an de funcţionare am avut următorul corp didactic: preotul Stoica Ionescu la religie; Petre Haneş, Pompiliu Constantinescu şi Eugen Ciuchi la limba română; Al. Beliş, Al. Claudian şi Vladimir Streinu la limba franceză; dr. Martin Block la limba germană; P.P. Panaitescu, George Sofronie şi Victor Papacostea la isto-

www.cimec.ro

rie şi geografie; I. Sălceanu şi B. Bojinescu la şt. fizico-chimice; G. Niculescu şi C. Niculescu-Slavea la şt. naturale; Vasile Bădulescu la matematici; Pictorii Tudor (Pupăzescu) şi Foebus la desen şi caligrafie; V. Stănescu la drept; Gheorghe Preoţescu la gimnastică şi George Petrescu la muzică. Pentru lucrările de secretariat am luat de la Liceul „Gheorghe Lazăr" pe cei doi secretari ajutori de acolo: I. Del Neve şi Gh. Mihailovici, iar pentru serviciul de ordine am avut de la început doi buni pedagogi: St. Chiriţescu şi I. Corniv.

Cursurile au început în mod normal, în ziua de 15 septembrie după un serviciu religios la care a participat o mare mulţime de cetăţeni. În cuvântarea ce am rostit am cerut tuturor celor prezenţi să ne dea concursul şi am făgăduit la rându-ne nu numai o scrupuloasă aplicare a programului de studii dar şi cursuri anume de educaţie morală, artistică şi sportivă. Am fixat o taxă şcolară de 3.000 lei şi una de construcţie de 500 lei. Am socotit bineînţeles pe toţi elevii orfani de război sau săraci. Paralel cu colecta liceului, Comitetul de construcţie a lansat, la rândul lui, lista de subscripţie pentru a putea începe în primăvara lui 1927 construcţia noului liceu. O armonie deplină şi o colaborare din zi în zi mai strânsă mă lega de d-l Niculescu-Slavea pentru a cărui energie în colectarea fondurilor aveam o mare admiraţie.

Iată însă că într-una din zile, foarte curând după deschiderea cursurilor, întâlnind întâmplător pe d-l Petre Marinescu, inspector general, aflu de la dânsul că terenul din Dorobanţi pe care urma să se construiască „Liceul Florească" (aşa i se spunea pe atunci noului gimnaziu) aparţine cu forme în regulă, Seminarului Pedagogic. Deşi prin repartiţia de atribuţii între mine şi d-l Niculescu-Slavea tot ceea ce privea terenul şi viitorul local îl privea exclusiv pe cel din urmă, totuşi informaţia ce căpătasem prezenta atâta gravitate încât am avut nevoia imediată de preciziuni. Am descoperit, nu fără greutate, dosarul, şi cu el odată tristul adevăr că, încă din 1921, Ministerul (Dr. C. Angelescu) hotărâse ca pe acest teren să se construiască localul Seminarului Pedagogic Universitar. Rezulta, după interpretările tuturor funcţionarilor înalţi din Minister, că cele patru clase extrabugetare pe care le organizasem şi conduceam, erau un fel de clase divizionare ale Seminarului Pedagogic, menite a pregăti şi selecţiona efective şcolare pentru ziua când Seminarul se va putea muta în noul său local şi care se vor desfiinţa îndată după aceea. Îmi amintesc că am văzut, spre surprinderea mea, nu numai o hotărâre ministerială în acest sens, dar şi lucrări oficiale de arhitectură, planuri în toată regula întocmite anume pentru Seminar, ba chiar o primă deschidere de credite în legătură cu acestea. Şi ca mirarea mea să fie completă, aflu că în Minister aşa numitul „Comitet de construcţie al liceului din Florească" era socotit ca aparţinând Seminarului Pedagogic şi că directorul însuşi al acestei şcoli era membru al susnumitului comitet. Din chiar în momentul în care am aflat aceste lucruri, a

www.cimec.ro

început divergența între mine și majoritatea membrilor „Comitetului de construcție". Aceștia nu primeau în ruptul capului ca terenul și clădirea ce urma să se ridice să aparțină Seminarului Pedagogic; nici efectivele reduse ale acestei școale de aplicațiune și nici metoda de lucru de acolo nu le convenea. Ei vroiau un liceu obișnuit, o școală închinată exclusiv educației și instrucției copiilor lor. Exponentul principal al acestui mod de a vedea era (după cum se știe) Niculescu-Slavea; de altfel, eu însumi găseam – sprijinit însă și pe alte considerente – foarte întemeiată pretenția acestor cetățeni. Dar oricât de just era punctul lor de vedere, trebuie să recunosc că Ministerul decisese astfel, încă de la achiziționarea terenului. El dăruise Seminarului Pedagogic încă din 1921 terenul din cartierul Floreasca și întocmise pe numele acestuia planurile de construcție și primele alocări de fonduri; în consecință, orice ban colectat de „Comitetul de construcție a liceului Floreasca" și cheltuit pentru clădirea ce se plănuia ar fi de drept în patrimoniul Seminarului Pedagogic. Echivocul titulaturii de mai sus, departe de a servi dorința amintită a cetățenilor, se întorcea acum împotriva lor. Am reflectat cu toată seriozitatea asupra situației în care mă găseam și am văzut că două sunt căile de urmat: ori să rămân conducătorul acelor patru clase divizionare până în ziua mutării Seminarului Pedagogic – când elevii, zestrea și fondurile adunate se vor vărsa școalei „patroane"; ori să mă constitui în liceu aparte cu toate formele legale și măsurile dictate de prudență. Deciziunea trebuia luată repede, fiindcă „Comitetul de construcție" prin prezidentul său d-l Niculescu-Slavea mă somase să predau fondul ce rezultase din taxa de construcție și din alte sume.

Am ales firește calea cea de a doua. Îmi era foarte greu, atât mie cât și colegilor mei, să renunțăm la proiectul de școală nouă ce ne făurisem pentru a deveni o biată sucursală – cu existența efemeră – a Seminarului Pedaggic (N-a fost în hotărârea noastră de atunci ambiția unei situații – cum au spus unii – ci o sinceră pasiune de creație foarte firească mai ales acelei vârste). Am încercat în mai multe rânduri să conving pe aceia dintre membrii Comitetului pe care îi cunoșteam mai de aproape: că, dacă vom rămâne mai departe legați de terenul Seminarului Pedagogic, vom pierde toți banii strânși cu atâta trudă și că ar fi mult mai prudent să cumpărăm cu acele sume și cu altele în curs de colectare, un teren din șos. Bonaparte, care îmi păruse și mai propriu pentru o construcție de școală decât cel destinat Seminarului Pedagogic. Mi s-a răspuns că Ministrul Instrucției din acel timp d-l Petrovici era favorabil mișcării cetățenești și că a făgăduit chiar unei delegații conduse de d-nii Niculescu-Slavea și V. Haneș că va da o decizie prin care să răstoarne hotărârea d-rului C. Angelescu din 1921. Am arătat din nou acelor oameni inimoși și bine intenționați că formele împlinite până atunci fac foarte dificilă schimbarea dorită, că o așteptare în această iluzie este plină de riscuri și că, în consecință,

www.cimec.ro

eu voi începe pe cont propriu acţiunea de separaţie (între timp aflasem din cercurile cele mai apropiate ale fostului Ministru că făgăduise unei delegaţii condusă de directorul Seminarului Pedagogic intervenţia personală în Parlament în cazul că s-ar schimba destinaţia terenului cu pricina).

Prima măsură pe care am luat-o a fost să dau un comitet şcoalei, ales în conformitate cu legea, de adunarea generală a părinţilor şi a profesorilor. În fruntea acestui comitet, ca preşedinte, am propus pe d-l general E. Nicoleanu, pe atunci Prefect al Poliţiei Capitalei. Pentru a da o dovadă mai mult de bunele mele intenţii în ceea ce priveşte interesele cartierului, am props ca în acest comitet să fie aleşi şi o parte dintre membrii „Comitetului de construcţie", în frunte cu d-l Niculescu-Slavea.

A doua măsură a fost aceea de a schimba numele şcoalei. Denumirea „Gimnaziul Florească", cum am spus mai sus, nu-mi părea deloc sigură. Ea lega prea mult şcoala noastră de celălalt comitet a cărui menire era să strângă fonduri pentru o clădire destinată Seminarului Pedagogic (prezenţa d-lui Rădulescu-Pogoneanu în acest comitet era concludentă pentru orice om cu judecata obiectivă).

Am redactat în grabă o încheiere prin care ceream Comitetului de construcţie, cu care nu rupsesem încă legăturile, să aprobe ca Liceul Florească să se numească pe viitor „Mihail Eminescu". Am convocat pe colegi şi i-am rugat să o semneze alături de mine; am luat în prealabil contact cu unii dintre membrii Comitetului care adoptaseră modul meu de a vedea şi, cu ajutorul lor, am obţinut apoi în şedinţa plenară aprobarea propunerii ca liceul să poarte numele poetului (între aceia care m-au sprijinit cu mai multă căldură în comitet a fost inginerul Bodnărescu, urmaşul lui Samson Bodnărescu prietenul de la *Junimea* al poetului). Am fost siliţi totuşi să facem o concesie celor ce doreau să se păstreze vechea titulatură şi am acceptat formula „Liceul Mihail Eminescu-Florească", care a şi fost folosită câtva timp în scripte, atât de Minister cât şi de cancelaria şcoalei.

Am făcut îndată formalităţile necesare pentru recunoaşterea oficială a acestei titulaturi, iar pentru a da o semnificaţie deosebită faptului am cerut să fie consacrat şi printr-un decret regal. Astfel, în ziua de 22 noiembrie 1926, a apărut Înaltul Decret no. 3.790 prin care gimnaziul Florească devenea Liceul Mihail Eminescu. Satisfacţia noastră a fost mare în ziua aceea; acţiunea de construire şi constituire în şcoală de sine stătătoare se desfăşura sub cele mai bune suspicii.

Rămânea acum introducerea în buget. Aici dificultăţile au fost mult mai mari şi lupta mea – o spun fără rezerve – mult mai grea. În primul rând, la Minister, mi se obiecta caracterul temporar al acestor clase socotite divizionare ale Seminarului Pedagogic Universitar; în al doilea rând, conducătorii de pe atunci ai ministerului erau în ceea ce priveşte învăţământul secundar, adver-

www.cimec.ro

sari „inflației"; erau mai ales împotriva nenumăratelor școale extrabugetare – majoritatea cu câte 2–3 clase – care împânziseră țara. Ei luaseră hotărârea să introducă în buget numai pe cele dovedite necesare și viabile și să le desființeze pe cele care se constata că nu corespund unei nevoi reale sau că nu au cadrele didactice necesare. Se decisese, pe de altă parte, desființarea tuturor acelor școale extrabugetare care, ca și „Mihai Eminescu", nu avea încă, cel puțin o clasă din cursul superior. În această situație, singura măsură care ne creștea șansele de succes era – oricât ar fi părut de îndrăzneț faptul – imediata înființare a clasei a V-a. Deși timpul era foarte înaintat, am cerut-o totuși Ministerului; am arătat cât de mare era numărul cererilor ce primisem în septembrie din partea locuitorilor care aveau copii în clasa a V-a și că teoria școalei mai apropiate de cămin era tot atât de valabilă și pentru aceștia. Am obținut cu mare greutate aprobarea în principiu, fără nici o formă scrisă. De la prima înfățișare dată în gazete, că la Liceul „Mihail Eminescu" se primesc înscrieri pentru clasa a V-a (real modern), am primit un număr de peste 80 de cereri. (În ce măsură crescuse încrederea în noua școală ne-o arată faptul că mai toți elevii care îmi cereau locuri în clasa a V-a frecventau deja cursurile liceelor centrale). A trebuit să fac, firește, o selecție. Am încadrat fără întârziere și această clasă în programa școalei, așa încât în mai puțin de o săptămână de la aprobarea principală ce obținusem din partea Ministerului, clasa a V-a funcționase. Acum liceul nostru împlinea condițiile cele mai importante pentru a fi trecut în buget.

Pentru a-l pune pe picior de egalitate cu celelalte licee ale Statului, am cerut și ni s-a aprobat ca elevii particulari ai clasei a V-a modernă din Capitală să treacă examenele la noi. Încă o sforțare pe lângă șeful departamentului și „Mihail Eminescu" intra în proiectul de buget ce tocmai se elabora. Teama de vreo sabotare de ultimă clipă m-a făcut să iau unele măsuri de precauție și la Parlament, dar lucrurile au decurs cu totul normal (Nu voi uita niciodată bucuria cu care am citit, puțin timp după aceea, în bugetul tipărit al Ministerului de Instrucție numele liceului, cadrele și sumele respective).

Prin aceasta, noul liceu ajunge de sine stătător. Dar mai presus de toate mă bucuram că numele lui Mihail Eminescu va rămâne de-a pururi pe frontispiciul unui mare liceu din capitala României Mari. Mi se părea că am învins acea putere ocultă care persecutase decenii de-a rândul amintirea poetului și care făcuse ce atâtea instituții botezate cu numele lui să nu poată trăi.

Din nefericire, în vremea aceasta, relațiile dintre „Comitetul de construcție" și Liceu se înrăutățeau zi de zi. Acțiunea de separație – cu toată componența dată Comitetului școlar – era suspectată și judecată în termeni foarte aspri care au dus, cu toată mâhnirea ce am resimțit, la ruperea raporturilor (Nu cred că mai este cazul să intru în detaliile neînțelegerilor de atunci; eve-

www.cimec.ro

nimentele ce s-au succedat şi care au sfârşit cu mutarea Seminarului în localul ridicat prin truda şi energia d-lui Niculescu-Slavea, au arătat că văzusem bine şi judecasem just).

Îndată după apariţia bugetului, am luat măsurile cuvenite pentru întocmirea tabloului de catedre în vedera publicaţiilor ce urma să se facă în conformitate cu legea.

Faptul că dădusem din mâinile noastre şcoala nu ne-a domolit entuziasmul. Dimpotrivă, numele ce i-l pusesem a sporit sentimentul de răspundere al fiecăruia. Ne dam seama că orice act, orice iniţiativă, poate avea o rezonanţă în viitor, că noi creăm primele deprinderi din care iau naştere ceea ce urmaşii vor numi tradiţiile şcoalei. Am căutat să trezim şi în elevi sentimente corespunzătoare, făcându-i să se pătrundă de ideea că prin ei voim a realiza în învăţământul bucureştean un anume model de instrucţie şi educaţie naţională, alcătuit după ideile şi simţămintele ce se desprind din opera poetului. Simţiri nobile, distincţie intelectuală, iubire de neam cu considerarea şi practica virtuţilor strămoşeşti; apoi veghea fiecăruia asupra primejdiilor care ameninţă alcătuirea noastră etnică şi statală şi supremaţia prin muncă asupra străinilor din lăuntru şi din afară. Am instituit cultul lui Mihail Eminescu prin lecturi în clasă, anume alese, prin şezători, prin daruri din opera lui, prin concursuri de interpretări; am decis ca, în fiecare an, în ziua de Sf. Arhangheli Mihail şi Gavril, poetul să fie comemorat dimineaţa printr-un pelerinaj cu serviciul religios la mormânt, iar după amiază, prin serbare la şcoală. Primul pelerinaj a avut loc la 8 noiembrie 1926 când, pe lângă elevii şi profesorii liceului, au luat parte şi un mare număr de părinţi. Într-un lung cortegiu am mers la cimitirul Bellu; în ziua aceea mormântul a fost „troienit" cu flori şi pioase aduceri aminte.

Încă înainte de Crăciun am organizat cursul de vioară, pentru cei mai înzestraţi dintre elevi, al cărui conducător a fost d-l profesor Crăciunescu. Colegul nostru de muzică, d-l Gh. Petrescu ne-a format, de asemenea, un cor remarcabil. Cu sfatul şi ajutorul pictorilor Tudor şi Foebus am putut da o atenţie deosebită educaţiei artistice a elevilor noştri, completând programul cu vizita la muzeu, am adus filme la care venea şi lumea din cartier. Am dat apoi, cu colegii şi elevii noi, un larg concurs ateneului Al. Vlahuţă. În scurt timp s-a putut închega prin munca stăruitoare a d-lui Crăciunescu şi o mică orchestră, care a făcut surpriza publicului adunat cu prilejul serbării Pomului de Crăciun.

N-am uitat nici educaţia fizică. S-au constituit şi antrenat sub ingrijirea d-lui Gh. Preoţescu echipe de oină, fotbal şi atletism, făcând să se dezvolte şi pe acest teren o serie de elemente dintre care unele au stârnit multă vreme admiraţia publicului amator de performanţe sportive. Am prezentat aceste echi-

www.cimec.ro

pe şi la concursurile interşcolare, unde s-au distins prin seriozitate, disciplină şi măsură. Pentru aceste însuşiri, comisiunea jocurilor interşcolare a distins echipa noastră cu o medalie, pe care inspectorul general Bădescu, animatorul acestor întreceri tinereşti, a predat-o personal la şcoală, cu tot ceremonialul, şefului echipei.

În ordinea asistenţei: toţi elevii orfani sau lipsiţi de mijloace au fost scutiţi de taxe. Cifra scutiţilor trecea de 300.000 lei. Celor mai bogaţi li s-a cerut să contribuie la întreţinerea orfanilor. Copiilor de lucrători li s-au dăruit cărţi, caiete, ghiozdane etc. Din donaţii şi din sume anume prevăzute în bugetul Comitetului şcolar s-au făcut uniforme şi ghete pentru 30 de elevi (împărţirea acestora s-a făcut la Pomul de Crăciun 23 decembrie 1926).

Sub înrâurirea naţionalismului economic al poetului, am căutat să explic elevilor, în orele libere, ideea de cooperaţie şi aspectele ei în diferite domenii de activitate. Am şi cerut cooperativei Visarion din cartier să creeze o secţie pentru copii; eram şi sunt convins că numai printr-un exerciţiu continuu pe terenul aplicaţiilor practice, început la vârsta fragedă a copilăriei şi continuat până la intrarea sub arme, vom reuşi să-i deprindem pe viitorii cetăţeni ou metodele de lucru ale acestei mişcări fără de care nu este cu putinţă dezrobirea cea adevărată. Secţia a fost întemeiată – cu un program adecvat vârstelor şi nevoilor şcolăreşti – iar elevii liceului Mihail Eminescu s-au înscris ce membri. Iniţiativa aceasta e fost salutată atunci cu mare satisfacţie de unii fruntaşi din vechea gardă a mişcării noastre cooperatiste, iar ziarul *Universul* i-a consacrat a doua zi un articol editorial.

*

Sunt firește şi alte fapte care ar merita să fie amintite în legătură cu activitatea grupului de dascăli prin sforţarea şi jertfa cărora a luat naştere acest liceu; o vom face cu alt prilej. Acum ne mărginim la aceste note privind împrejurările în care s-a înfiinţat liceul şi organizarea pe care am înţeles să i-o dăm.

www.cimec.ro

IV. TEXTE ŞI DOCUMENTE REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA CA BALCANOLOG ŞI PROMOTOR AL SOLIDARITĂŢII BALCANICE (1927-1948)

Nicolae Iorga îl informează pe Victor Papacostea că a fost numit secretar al Institutului de Studii Sud-Est European de la data de 1 septembrie 1927

INSTITUTUL DE STUDII
SUD-EST EUROPEAN
BUCUREŞTI
Strada Banul Mărăcine, 1
TELEFON 10|60

Bucureşti, 1 septembrie 1927

Domnule Profesor,

Avem onoare a vă aduce la cunoştinţă că, în urma cererii Dv. am dispus numirea Dv. ca secretar al Institutului pe ziua de 1 sept. 1927, cu însărcinarea in primul rând de a organiza relaţiuni cu instituţiile similare din streinătate şi bibliografia românilor macedoneni.

DIRECTOR,
(ss) N.Iorga

D-Sale
Domnului profesor Victor Papacostea
Loco

Statutul secţiei de studii macedo-române conduse de Victor Papacostea în calitate de secretar onorific al Institutului de studii sud-est europene al lui Nicolae Iorga (1928-1929)

STATUT

Art. 1. Se înfiinţează în Bucureşti, pe lângă Institutul de Studii Sud-Est European o secţie de studii macedo-române.

www.cimec.ro

Art. 2. Scopurile urmărite de această secţiune sunt:

a) *Procurarea materialului* privind dezvoltarea elementului aromânesc dintr-un întreit punct de vedere: istoric, filologic şi etnografic.

b) *Prelucrarea de monografii*, privind diferitele comune şi centre aromâneşti, atât cele din Macedonia cât şi pentru grupările ori alcătuirile de emigranţi aromâni aflători prin alte părţi.

c) *Organizarea unui muzeu etnografic*, care să oglindească viaţa diferitelor regiuni şi grupuri.

d) *Organizarea unei biblioteci* care, îmbrăţişând chestiunea macedoromână sub toate aspectele ei, să cuprindă ceea ce s-a scris mai de seamă privitor la aromâni.

e) *Traducerea în limba română* sau franceză a studiilor şi ştirilor importante apărute în tiparul statelor balcanice privind chestiunea macedoromână şi regatul României în genere.

Art. 3. Atât biblioteca cât şi muzeul etnografic ce se vor organiza vor trece în proprietatea „Societăţii studenţilor macedoromâni", în ziua când numita societate, va avea un cămin propriu, cu săli anume prevăzute: aceasta pentru a se permanentiza în conştiinţa generaţiilor următoare imboldul la cunoaşterea şi verificarea din ce în ce mai exactă a trecutului aromânesc.

Art. 4. Secţiunea de studii macedo-române, va organiza relaţiuni temeinice de schimb şi colaborare, între „Institutul de Studii Sud-Est European" şi instituţiile similare din statele balcanice.

Art. 5. Membrii secţiei de studii macedo-române se împart în următoarele categorii:

a) *Membrii de onoare:* Acele persoane care prin activitatea lor culturală şi ştiinţifică au contribuit în mod efectiv la cunoaşterea românilor macedoneni, precum şi acelea care prin donaţiuni în bani, cărţi şi obiecte, vor fi contribuit la promovarea scopurilor acestei secţiuni.

b) *Membrii activi*: acele persoane care vor fi activat în chip sistematic şi vor fi dovedit un imbold continuu în direcţia scopurilor anunţate, lucrând în cadrele secţiunii.

c) *Membrii corespondenţi*: acele persoane care contribuie într-o măsură cât de mică prin ştiri şi corespondenţă, care să cuprindă material de informaţie istorică, etnografică şi filologică.

d) *Membrii fondatori*: acele persoane semnatare ale actului de constituire al Secţiei (angajamentul de onoare) din 15 Ianuarie 1928.

Art. 6. Membrii secţiei de studii macedo-române se propun şi se aleg indiferent de sex, confesiune, naţionalitatea şi profesiune.

Art. 7. Orice hotărâre privitoare la organizarea şi funcţionarea Secţiei se ia în adunarea membrilor activi şi se supune aprobării Direcţiunii „Institutului".

www.cimec.ro

Art. 8. Conducerea şi directivele mari, o are exclusiv Direcţiunea „Institutului".

Art. 9. Legătura între Secţiune şi organele de conducere ale Institutului se va face printr-o delegaţie de 7 membri aleasă în adunarea membrilor activi şi dintre care unul va exercita funcţiunea de secretar general al Secţiei.

Art. 10. Secţiunea de studii macedo-române cuprinde şase subsecţii după cum urmează: Subsecţia I: Macedonia grecească. Subsecţia II: Iugoslavia. Subsecţia III: Bulgaria. Subsecţia IV: Albania. Subsecţia V: Turcia. Subsecţia VI: Regatul României.

Art. 11. Secţiunea se va îngriji ca fiecare subsecţie să aibă ca membrii activi cel puţin doi buni cunoscători ai limbii statului respectiv şi cel puţin doi, trei membri corespondenţi cu domiciliul în acel stat.

Art. 12. Secţiunea va organiza congrese anuale la care va invita eruditi şi intelectuali străini, cunoscători ai problemelor balcanice.

Art. 13. Secţiunea va organiza excursii ştiinţifice în întreaga Peninsulă Balcanică, puse sub conducerea membrilor din comitetul de profesori ai Institutului.

Art. 14. Activitatea Secţiei este strâns legată de posibilităţile materiale ce va avea. În consecinţă fondurile Secţiei se compun din:

a) *Subvenţii* de la instituţiile statului sau particulare.

b) *Donaţiuni.*

c) *Cotizaţii.*

d) *Beneficii* rezultate din serbări, conferinţe etc.

Programul „Revistei Aromâneşti" publicate de Victor Papacostea şi Tache Papahagi (anul I, nr. 1, 1929, p. 3-4)

Manifestarea elementului aromânesc în domeniul publicisticii a fost puternică şi variată. Numeroase sunt publicaţiunile periodice apărute–după cum se va putea constata într-un viitor număr al revistei din istoricul ce va fi consacrat acestei manifestări. Cu mici intermitenţe, ea continuă şi astăzi.

E firesc şi explicabil ca asemenea manifestări să poarte caracteristicele timpurilor şi conducătorilor lor. Dar, cumpănind adânc rostul pe care vrem să-l imprimăm revistei noastre, vom evita cât mai mult posibil tot ce ar putea constitui personalism inutil culturii şi problemei naţionale a neamului nostru aromânesc. Vom căuta să armonizăm laolaltă aspecte culturale, ba chiar ştiinţifice, cu cele literare, artistice etc., precum şi cu probleme administrative

www.cimec.ro

şi politice referitoare la existenţa etnică a aromânilor. Revista va îmbrăţişa şi alte probleme balcanice care ar interesa poporul român în genere. O fundamentală preocupare pe care o vom avea-o pururi în vedere va fi cultivarea sinceră de îndurerați frați călăuzitori ai sufletului aromânesc din cele patru state balcanice (Grecia, Albania, Serbia şi Bulgaria): toţi aromânii vor putea găsi în inimile noastre ecoul drept şi bun al dorinţelor lor. Nu vom neglija însă niciodată ca, în desfăşurarea acestui program parţial schiţat aci, să aducem şi noi contribuţiunile noastre necesare unor cât mai strânse legături ale poporului român în genere cu fiecare din cele patru state sus-numite. Căci: o înstreinare sufletească româno-albană ne-ar întrista; vreo suspiciune sau dificultate grecească în contra probităţei etnice a aromânului ar fi reciproc dăunătoare; o revenire jugo-slavă pentru respectarea drepturilor noastre istorice ar fi sărbătorită de însuşi Dumnezeu; orice sinceritate programatică bulgară va folosi.

Am pornit, aşa dar, pe drum. Ca unii care cunoaştem efectiv obstacolele unor asemenea înfiripări, am asociat prevederilor chibzuinţei noastre dorinţa vie de a servi tot ce priveşte fiinţa etnică aromânească. Ezitarea şi amânarea, realizării acestei hotărâri a fost îndelungă: cu o mult mai îndelungată rezistenţă vom contribui ca această revistă să vieze[66].

T. P. şi V. P.

Apeluri şi recomandări redacţionale publicate în „Revista Macedoromână", continuatoarea „Revistei Aromâneşti", editate de George Murnu, Teodor Capidan şi Victor Papacostea (an II, nr. 1, 1930, p. 149-150).

REDACŢIONALE

Revista Aromânească apărută în cursul anului precedent sub direcţia dd. Tache Papahagi şi Victor Papacostea, îşi continuă viaţa sub numele *Revista Macedoromână,* după dorinţa rezultată din consultarea noii direcţiuni alcătuită din dd. profesori G. Murnu, T. Capidan şi V. Papacostea.

În consecinţă, tot ce se referă la schimb, colaborare, corespondenţă şi abonamente se vor adresa, ca şi până acum, d-lui ***Victor** Papacostea, strada Paris, 22, III, Bucureşti.*

[66] Această revistă urma să apară sub acelaşi titlu încă din 1923, totul fiind pregătit. anumite împrejurări au amânat-o. Datorită perseverenţei entuziaste a lui Victor Papacostea, ea apare acum, în colaborare. (T.P.)

www.cimec.ro

*

În dorința de a înlesni şi deschide cât mai larg drumul cercetărilor de istorie aromânească, *Revista Macedoromână* inaugurează o dată cu acest număr *capitolul bibliografic*. Începem cu *Bibliografia călătorilor* [din secolul XII–XX] pe care o redactează D-l. Gh. Cardaş; vom continua apoi cu alte monografii bibliografice, raportate la problemele de romanitate balcanică mai importante.

*

Începând cu numărul viitor se va organiza în paginele acestei publicațiuni o rubrică nouă pe care o dorim permanentă: *Aromânii în literatura popoarelor balcanice*. Orice colaborare în acest sens este binevenită. Ținem la dispoziția tinerilor dornici de lucru unele indicațiuni bibliografice şi metoda de lucru adoptată la această revistă.

*

Rugăm pe toți aceia care au avut un rol în lupta națională macedoromână – profesori, institutori, preoți, fruntaşi etc. – sau pe urmaşii lor, să ne descrie cât mai amănunțit, sub formă biografică, activitatea lor şi întâmplările mai însemnate din viața familiei lor. Totodată îi rugăm să anexeze acestor autobiografii şi câte o spiță genealogică a familiei. Acelora care au nevoie de un plan le lucru sau de alte lămuriri, le stăm la dispoziție.

*

Tinerii aromâni care doresc să se devoteze studiilor de istorie, etnografie, filologie şi folklor aromânesc sunt invitați a se adresa Direcțiunii acestei publicațiuni pentru a li se da subiecte de lucrat în intervalul vacanței de vară precum şi bibliografie. Lucrările se vor publica apoi în numerele de toamnă şi iarnă ale revistei noastre.

ADMINISTRATIVE

Acest număr apare în mod excepțional mai voluminos decât celelalte, care au apărut sub numele de *„Revista Aromânească"*. Din această cauză, prețul de librărie al acestui număr se măreşte la 120 lei.

*

Rugăm pe toți cei care au primit revista încă de la apariția primului număr – Iulie 1929 – şi nu şi-au trimes încă abonamentul, să-l trimeată fără întârziere, pe adresa d-lui Victor Papacostea. Cei care nu vor înapoia nici acest număr – vor fi considerați ca abonați.

www.cimec.ro

Theodor Capidan, George Murnu şi Victor Papacostea fac Societăţii de Cultură Macedoromână oferta de a-i preda în proprietate „Revista Macedoromână", pentru asigurarea unei apariţii regulate, cu condiţia păstrării caracterului ei strict ştiinţific şi al conducerii ei ştiinţifice (1935)

Domnule Preşedinte,

În conformitate cu cele discutate în mai multe rânduri cu D-v. am onoare a vă comunica hotărârea noastră de a preda Societăţii de Cultură *Revista Macedoromână* asigurându-i astfel o regulată apariţie. Înţelegem ca această predare să se facă de îndată prin însăşi această scrisoare şi în următorii termeni, asupra cărora vă rugăm să binevoiţi a ne răspunde în scris:

1. Revista să-şi păstreze caracterul strict ştiinţific, cuprinzând probleme de balcanologie generală (etnografie, filologie, istorie, folklor).

2. Să cuprindă un număr de colaborări româneşti dar şi străine, de preferinţă din partea învăţaţilor din ţările balcanice.

3. Conducerea ştiinţifică a revistei rămâne şi de aci înainte întemeietorilor ei (Th.Capidan, Gheorghe Murnu şi Victor Papacostea); acestora li se va adăuga preşedintele societăţii şi eventual încă o persoană pe care Societatea va găsi cu cale s-o delege.

4. În ceea ce priveşte latura tehnică, este de dorit ca Societatea să găsească o tipografie care să dispună de literă greacă şi slavă, precum şi de semnele diacritice ce vor fi necesare.

5. Societatea să solicite colaborarea tuturor oamenilor de ştiinţă din ţară şi străinătate în acelaşi timp cu comitetul revistei.

6. Este de dorit ca revista să apară în trei caiete anuale însumând în total de 25-30 coale. Datele apariţiei ar putea fi: primul caiet la 1 ianuarie, al doilea la 15 aprilie, iar al treilea la 15 septembrie.

7. Tot ceea ce priveşte lucrările redacţiei va cădea în sarcina subsemnatului; în ceea ce priveşte administraţia şi latura financiară, cade în sarcina Societăţii care poate dispune cum va voi de toate veniturile revistei.

8. Cărţile şi revistele ce se primesc prin acest periodic vor trece la fondul bibliotecii Societăţii de Cultură Macedo-române.

9. Societatea să oblige tineretul universitar pe care-l ajută – şi care îşi dedică activitatea cu deosebire disciplinelor umaniste, să vină în ajutorul revistei, prin adunare de material bibliografic, documentar, folkloristic şi etnografic necesar diferitelor monografii privitoare la ramura noastră etnică ce ar urma să se întocmească. Încheind, vă rog să credeţi, Domnule Preşedinte, că în oferta ce facem nu ne conduce decât dorinţa de a alătura străduinţelor Dvs.

www.cimec.ro

pe terenul cultural şi pe acelea ale noastre – pentru realizarea acelui prestigiu spiritual pe care-l datorăm Societăţii noastre.

Cu distinsă consideraţie,
(ss) Victor Papacostea

Domniei Sale
Domnului Preşedinte al Societăţii de Cultură Macedoromână

Societatea de Cultură Macedoromână acceptă oferta „Revistei Macedoromâne" (23 octombrie 1935)

SOCIETATEA DE CULTURĂ MACEDOROMÂNĂ
RECUNOSCUTĂ PERSOANĂ JURIDICĂ
prin legea votată de
Corpurile Legiuitoare şi promulgată prin Înaltul
Decret Domnesc Nr. 1298 de la 15 Aprilie 1880
Publicat în „Monitorul Oficial" Nr. 93
de la 20 Aprilie 1880
şi înscrisă în registrul persoanelor juridice sub
Nr. 53/933, Dos. 7211/933, Trib. Ilfov,
Secţia I C.C.
SEDIUL: CALEA RAHOVEI Nr. 29-
TELEFON .....
Nr. 613

*Bucureşti, 2 noemvrie **1935***

Domnule Profesor,

La cererea Dvs. înregistrată sub No.613/935, avem onoare a vă aduce la cunoştinţă că, în şedinţa din 23 Octomvrie, Comitetul de Conducere **a** admis oferta făcută de Dvs. cu privire la cedarea "Revistei Macedo-Române" Societăţii, cu condiţia ca în Comitetul de Conducere al revistei să fie, în afară de Preşedinte, încă doi membri din partea Societăţii.

Cu toată stima,
PREŞEDINTE,
(ss) Petre Topa

Secretar General,
(ss) D. Balamaci

Domniei Sale
Domnului Profesor Victor Papacostea, str. Paris No. 22

www.cimec.ro

Victor Papacostea este numit conferenţiar universitar suplinitor de istoria românilor la Universitatea din Bucureşti (31 ianuarie 1934)

ROMÂNIA
MINISTERUL INSTRUCŢIUNII, AL CULTELOR ŞI ARTELOR
UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI – FACULTATEA DE LITERE ŞI FILOSOFIE
Bucureşti I, Str. Edgard Quinet

Domnului VICTOR PAPACOSTEA.
Profesor, Seminarul Central. Bucureşti.

Dosarul şi nr. dv.	Data dv.	Dosarul şi nr. nostru	Data : 9 febr<uarie>
Priveşte:		(a se repeta în răspuns): 7429	1934

Domnule Profesor,

Avem onoarea a vă aduce la cunoştinţă că în şedinţa de la 31 Ianuarie 1934, Consiliul Facultăţii v-a numit conferenţiar suplinitor, la conferinţa de Istoria românilor, pe timpul de la 1 Ianuarie-1 Martie 1934, în care d-l conferenţiar I. Vlădăscu, titularul conferinţei a fost suspendat.

Ministerul Instrucţiunii cu adresa Nr. 20395 din 1934 a luat act de această delegaţie.

L.S.

DECAN, Secretar,
(C. Rădulescu-Motru) (M.M.Popescu)

Referatul lui George Murnu pentru crearea unei conferinţe de istoria românismului din Peninsula Balcanică şi atribuirea ei lui Victor Papacostea (1937)

PENTRU CREAREA UNEI CONFERINŢE PE LÂNGĂ CATEDRA DE ISTORIA ROMÂNILOR[67]

Domnilor Colegi,

Daţi-mi voie ca prin temeiul cuvintelor ce voi aduce mai la vale să mă realizez la propunerea colegului nostru dl. Giurescu.

[67] Concursul pentru conferinţa de Istoria românilor din Peninsula Balcanică a fost pu

www.cimec.ro

Vă declar de la început că <eu> consider ca neapărat trebuitoare pe lângă Catedra de Istoria Românilor înfiinţarea postului de conferenţiar pentru istoria românismului din Peninsula Balcanică. Prin aceasta se va întregi în modul cel mai natural cuprinsul acestei catedre care ar rămâne, în primul rând, consacrată trecutului istoric al românilor din nordul Dunării. Istoria ramurii balcanice a românilor, la prima vedere, mai ales pentru cei mai mulţi dintre noi care nu sunt familiarizaţi cu acest domeniu de cunoştinţe istorice, e cunoscută îndeobşte unilateral, e aşa de restrânsă în imaginaţia lor încât cu greu îşi pot închipui amploarea şi complexitatea ce ea cuprinde în spaţiu şi în timp, ca şi marea importanţă ce o are pentru cercetarea şi adâncimea mai multor laturi ale vieţii şi activităţii noastre naţionale şi mai întâi de toate nu se mărgineşte la studiul uneia dintre cele trei mari grupări sau ramificaţii medievale ale neamului nostru, şi anume al românilor care, rupându-se din masa centrală a românismului dunărean, se coboară de la nord prin secolul al IX-lea şi se aşează definitiv în părţile muntoase ale Tesaliei şi Epirului, care în scurtă vreme devin ţări româneşti, Vlahia Mare şi Vlahia Mică, şi păstrează acest caracter timp de secole, în decursul cărora joacă un rol istoric mai ales politic, cultural şi economic, de o astfel de însemnătate pentru noi şi pentru popoarele balcanice, încât a trece peste rostul lor şi a nu-l integra în istoria noastră generală ar fi a ne lipsi de una din marile pagini în care se fixează meritele şi titlurile datorite extraordinarelor însuşiri dinamice ale poporului românesc de pretutindeni. Aceasta ar fi nu numai un caz de miopie dezonorantă pentru noi ci o nedreptate dureroasă pentru rămăşiţele lor de astăzi, care, graţie inconştienţei şi dezinteresării noastre, duc o viaţă de agonie prelungită sub strivitorul jug al şovinismului balcanic. Dar specialistul susţinut de noi are a se ocupa şi cu o altă ramificaţie de români. E vorba de vlahii medievali, care locuiau în mase compacte de-a lungul masivului balcanic şi cărora, cum se ştie, se datoreşte întemeierea aşa-zisului „Imperiu româno-bulgar". Ca unul care m-am ocupat în mod special cu istoria acestei epoci, constat cu regret că ştiinţa noastră nu i-a dat până acum decât o importanţă accesorie şi nu una întreagă şi meritată. Nu e deci de mirat că unii dintre noi confundă pe românii medievali din Balcani cu cei din Pind, ba chiar confundă Balcanii cu Pindul, deşi-i desparte o distanţă de câteva sute de kilometri. Aceşti români medievali au o istorie proprie foarte interesantă şi destul de complicată şi îngreuiată de mijloacele de investigaţie care se cer pentru cunoaşterea trecutului lor. Sunt dintre puţinii

blicat în „*Monitorul Oficial*" nr. 67 din martie 1937. Reproduc mai jos toate documentele păstrate referitoare la acest concurs. Comisia de concurs, desemnată de Consiliul Profesoral al Facultăţii de Litere şi Filosofie la 19 mai 1937 a fost alcătuită din: Acad. Prof. George Murnu, Preşedinte, Prof. C.C. Giurescu şi Prof. P.P.Panaitescu, membri, Prof. S. Lambrino şi Prof. P. Cancel, membri supleanţi. Concursul a avut loc la 24 mai 1937, cu începere de la orele 8 şi 30. Candidat unic, Victor Papacostea a primit nota maximă 20 (douăzeci).

www.dimec.ro

care i-au studiat mai de aproape. Am absoluta convingere că ei merită tot aşa de mult, dacă nu şi mai mult, să fie obiectul unor adânci şi îndelungate studii universitare, întrucât şi împreună cu ramura carpatină sau daco-română, după credinţa mea, formează o indivizibilă unitate linguistică şi istorică, e unul şi acelaşi popor. Dispariţia de mai târziu a maselor de români de pe munţii Balcani nu se explică prin asimilarea lor cu bulgarii – lucru absolut cu neputinţă, fiindcă slavii n-au putut asimila niciodată mase compacte de români, ci e vorba pur şi simplu de o retragere a lor în ţara de baştină a tuturor românilor. Specialistul nostru va avea să se ocupe în acelaşi timp şi de celelalte popoare balcanice, a căror cunoaştere se impune nu numai pentru încadrarea istorică a românismului de peste Dunăre, ci şi pentru stabilirea raporturilor multilaterale şi uneori intime dintre ele şi românii carpatini.

Astfel, creaţia bugetară ce o cerem va îmbrăţişa un câmp vast şi de cel mai mare interes ştiinţific în ansamblul istoriei româneşti de care Universitatea noastră, dacă e şi trebuie să fie cu adevărat românească şi ţine la rangul de primă Universitate din ţară, nu poate să nu ţie seamă fără a scădea prestigiul acestei instituţii.

Dacă am acceptat cu atâta plăcere propunerea colegului Giurescu, e nu numai pentru că înţeleg pe deplin excepţionala ei importanţă pentru catedra D-sale, care, ca materie centrală a disciplinelor noastre universitare merită tot sprijinul şi toate atenţiile din partea noastră, ci şi în acelaşi timp pentru că se găseşte între noi şi acela care e bine pregătit şi are toate calităţile morale şi intelectuale pentru a ocupa cu cinstea şi competenţa dorită locul cerut de noi. Este profesorul Victor Papacostea, pe care-l cunoaştem nu numai după remarcabilele sale publicaţii ştiinţifice şi demnitatea cu care a condus o revistă istorică, ci şi după cursul valoros ce l-a ţinut la facultatea noastră. „O catedră se creează, cum îmi spunea răposatul meu profesor Karl Krumbacher[68], numai atunci când există şi omul care e vrednic s-o ocupe". Am siguranţa că, având în vedere interesul general ce-l prezintă propunerea noastră, ea va găsi un ecou unanim de aprobare din partea domniilor voastre.

(ss) George Murnu

[68] Este vorba de ilustrul profesor Karl Krumbacher (1856-1909), socotit părintele bizantinologiei germane moderne, fondatorul Institutului de bizantinistică şi filologie neogreacă de la München (1892) şi al revistei „Byzantinische Zeitschrift" (1892), existente şi astăzi.

www.cimec.ro

Cererea lui Victor Papacostea de înscriere la concursul pentru ocuparea conferinţei de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii Bucureşti (6 martie 1937)

COPIE
Nr. 528/6 aprilie 1937

7 aprilie 1937.
La Consiliu (ss) C.R.Motru

23 mai 1937
Văzut (ss) G.Murnu

Domnule DECAN,

Publicându-se în Monitorul Oficial nr. 67 din martie 1937 vacantă conferinţa de Istoria Românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere din Bucureşti, vă rog să binevoiţi a dispune să fiu înscris la concursul pentru ocuparea acestei conferinţe.

Alătur aci următoarele acte, doveditoare ale condiţiunilor cerute de lege :

1. Certificatul de cetăţenie română.
2. Livretul de serviciu militar.
3. Diploma de doctor în Litere.
4. Memoriu de titluri şi lucrări.
5. Câte trei exemplare din lucrările mele.

Primiţi, vă rog, Domnule Decan, asigurarea deosebitei mele consideraţiuni.

(ss) Victor Papacostea
Str. Paris nr. 22.

Buc.
6 Aprilie 1937

Domniei Sale
Domnului Decan al Facultăţii de Filosofie şi Litere

www.cimec.ro

Decanul Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii Bucureşti convoacă pentru 19 mai 1937 Consiliul profesoral în vederea constituirii comisiei de concurs pentru conferinţa de istoria românilor din Peninsula Balcanică

ROMÂNIA
MINISTERUL INSTRUCŢIUNII, AL CULTELOR ŞI ARTELOR
UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI – FACULTATEA DE LITERE ŞI FILOSOFIE
Bucureşti I, Str. Edgard Quinet

COPIE

Dosarul şi nr. dv. Priveşte:	Data dv.	Dosarul şi nr. nostru (a se repeta în răspuns):	Data : 14 mai 1937

Domnilor COLEGI,

Avem onoarea a vă ruga să binevoiţi a vă întruni în Consiliu, miercuri,19 mai 1937, ora 11 dim. la ordinea zilei fiind :

1. Formarea comisiunilor pentru ocuparea prin concurs a conferinţelor de „Istoria literaturilor clasice" şi de „Istoria românilor din Peninsula Balcanică".
2. Cereri pentru ocuparea unui loc de membru la Şcoala Română din Paris.
3. Comunicări şi chestiuni eventuale.

DECAN,
(ss) C. Rădulescu-Motru

Secretar,
(ss) M.M.Popescu

www.cimec.ro

Convocarea Comisiei pentru ocuparea prin concurs a conferinţei de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii Bucureşti şi Procesul Verbal al primei şedinţe (23 mai 1937)

ROMÂNIA
MINISTERUL INSTRUCŢIUNII, AL CULTELOR ŞI ARTELOR
UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI – FACULTATEA DE LITERE ŞI FILOSOFIE
Bucureşti I, Str. Edgard Quinet

COPIE

Dosarul şi nr. dv. Priveşte:	Data dv.	Dosarul şi nr. nostru (a se repeta în răspuns):	Data:

Domnilor COLEGI.

Avem onoarea a vă ruga să binevoiţi a vă întruni la decanatul Facultăţii în ziua de 23 mai 1937, ora 11 dim. în şedinţă de constituire spre a începe lucrările examenului de ocupare prin concurs a conferinţei de Istoria românilor din Peninsula Balcanică

DECAN,
(ss) C.Rădulescu-Motru

Secretar,
(ss) M.M.Popescu

Membrii: G. Murnu
C. C.Giurescu
P. P. Panaitescu
Membri supleanţi: S. Lambrino
P. Cancel

COPIE

PROCES-VERBAL Nr. 1.
23 mai 1937

Comisiunea pentru concursul conferinţei de Istoria românilor din Peninsula Balcanică s-a întrunit azi 23 mai 1937, în sala Decanatului Facul-

www.cimec.ro

tăţii şi s-a constituit astfel: preşedinte d-l profesor G.Murnu, membri: d. prof.C.C.Giurescu şi P.P.Panaitescu.

Comisiunea primeşte dosarul lucrărilor. Constată că s-a înscris d-l Victor Papacostea care a prezentat toate actele cerute de art.80 din Regulamentul legii învăţământului universitar.

De asemenea comisiunea constată că toate termenele cerute sunt îndeplinite: Conferinţa a fost publicată în Monitorul Oficial nr. 67 din 29 martie 1937, iar cererea de înscriere a candidatului a fost introdusă la 6 aprilie 1937 (nr.528/6 aprilie 1937). Comisiunea a fost delegată de Consiliul Facultăţii la 19 mai 1937.

Comisiunea ia act de hotărârea Consiliului din şedinţa de la 19 mai 1937 şi decide ţinerea concursului cu toate că s-au produs deciziile nr. 72134/1937 şi nr. 60026/1937, dată fiind publicarea vacanţei conferinţei în Monitorul Oficial şi adresa Rectoratului ce se găseşte aci in copie.

Comisiunea fixează lucrările concursului în felul următor:

Proba de titluri şi lucrări va avea loc luni, 24 mai, ora 8 în sala Seminarului de Istoria Românilor.

După această probă va urma colocviul public ce se va ţine în aceeaşi sală.

Domnul Preşedinte semnează anunţul pentru public şi adresa pentru chemarea candidatului pentru acest examen.

PREŞEDINTE,
(ss) G. Murnu

Membri (ss) C.C. Giurescu
(ss) P.P. Panaitescu

Convocarea candidatului Victor Papacostea la concursul pentru ocuparea conferinţei de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere şi Filosofie (23 mai 1937)

COPIE

Domnule Candidat,

Avem onoarea a vă aduce la cunoştinţă că luni, 24 mai 1937 ora 8 dim. va începe examenul pentru ocuparea conferinţei de Istoria românilor din Peninsula Balcanică.

www.cimec.ro

Examenul se va ţine în Seminarul de Istoria românilor de la Facultate .

PREŞEDINTE,
(ss) G. Murnu

Am luat cunoştinţă şi mă voi prezenta la data fixată.

(ss) Victor Papacostea

23 Mai 1937.

Domnului Victor Papacostea
Strada Paris nr.22.

Procesul Verbal al concursului pentru ocuparea conferinţei de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere şi Filosofie câştigat de Victor Papacostea (24 mai 1937)

COPIE

PROCES-VERBAL nr. 2

Astăzi, 24 Mai 1937, ora 8 1/2 dim.

Comisiunea pentru ocuparea prin concurs a conferinţei de Istoria românilor din Peninsula Balcanică, s-a întrunit în sala de Istoria românilor de la Facultatea de Litere, aşa cum prevede Procesul-verbal nr.l.

La apel a răspuns prezent d.Victor Papacostea.

Comisiunea, în conformitate cu art.43 din Lege şi 83 al. a din Regulament, începe concursul cu prima probă care consistă dintr-o expunere orală făcută de candidat în public asupra titlurilor şi lucrărilor sale personale.

Proba a început la ora 8 1/2 şi a ţinut până la ora 9 1/2

Comisiunea apreciind expunerea d-lui Victor Papacostea o socoteşte ca foarte mulţumitoare şi, în unanimitate, îi acordă nota 20 (douăzeci).

După această probă, comisiunea hotărăşte să se înceapă imediat a doua probă adică colocviul public aşa cum cere legea şi regulamentul.

PREŞEDINTE,
(ss) G. Murnu

Membri (ss) C.C. Giurescu
(ss) P.P. Panaitescu

www.cimec.ro

C.C. Giurescu, Raport pentru numirea Conf. Victor Papacostea ca profesor titular al catedrei de istoria popoarelor balcanice cu specială privire la elementul românesc de la sudul Dunării de la Universitatea Bucureşti (1942)

R A P O R T
pentru recomandarea ca profesor a d-lui Victor Papacostea, conferenţiar definitiv la Facultatea de Filosofie şi Litere din Bucureşti

În urma votului dat de Consiliul Facultăţii de Filosofie şi Litere din Bucureşti, prin care conferinţa de „Istoria românilor din Peninsula Balcanică" se transformă în catedră de „Istoria popoarelor balcanice cu specială privire la Românii din sudul Dunării", am onoarea a propune şi ridicarea actualului conferenţiar definitiv Victor Papacostea la rangul de profesor al catedrei noi înfiinţate.

Întemeiez această propunere pe convingerea – izvorâtă din cercetarea activităţii sale – că atât sub raportul didactic, cât şi sub raportul ştiinţific, d. Victor Papacostea va corespunde sarcinei pline de onoare, dar şi de răspundere ce i s-ar încredinţa.

Într-adevăr, sub raportul didactic, d-sa a dovedit în cei aproape douăzeci şi trei de ani de profesorat la liceu şi la universitate (e conferenţiar din 1937), că posedă însuşiri remarcabile, făcând pe elevi şi pe studenţi nu numai să înveţe, dar şi să capete dragoste pentru disciplina istorică. Spirit clar şi viu, temperament puternic, d-sa a impresionat seriile succesive de ascultători, care-şi amintesc nu numai cu plăcere, dar şi cu stimă de fostul lor profesor de istorie.

Sub raportul ştiinţific, d. Victor Papacostea a fost preocupat încă de la începutul activităţii sale, de problemele istorice, privind în general Peninsula Balcanică şi în special ramura românească trăitoare acolo.

În anii 1927–1929 a funcţionat ca secretar al Institutului Sud-Est European – pentru problemele românilor sud-dunăreni – iniţiind legături şi schimburi cu cercurile ştiinţifice din statele balcanice. A putut în felul acesta aduce în ţară un număr apreciabil de publicaţii istorice, izvoare, studii şi periodice greceşti, bulgăreşti, sârbeşti şi albaneze – pe care le-a pus la dispoziţia cercetătorilor noştri (Vezi, de pildă, Gh. Brătianu, *Privilèges et franchises municipales de l'Empire byzantin*, prefaţa; P.P. Panaitescu, *Mihai Viteazul*, pag. 51; N. Iorga, *În jurul lui Mihai Viteazul*, Mem. Secţ. Ist., Seria III, t. 18, pag. 13).

www.cimec.ro

Trebuie amintit aici faptul că d. Victor Papacostea a prezentat pentru prima oară în ţară, în 1927, prin articole şi conferinţe, lucrarea profesorului sârb Duşan Popovici, *O Ţinţarima*, care arată marea însemnătate a elementului aromânesc în formarea burgheziei din Serbia şi din împărăţia austriacă. Din îndemnul şi cu sprijinul d-sale, s-a făcut în „Revista Aromânească" prima traducere a acestei importante lucrări, care a stârnit un adevărat curent de cercetări în aceeaşi direcţie.

Tot d-sale i se datoreşte organizarea sub auspiciile Institutului Sud-Est European a unei secţiuni de studii macedo-române, în care au lucrat mai mulţi tineri intelectuali aromâni, ca d-nii: Dr. S. Ţovaru, Valeriu Papahagi, Vasile Christu, Nicolici Al., N. Zdrula etc. Primele studii ale ascestor tineri – azi autori bine cunoscuţi în cercurile de specialitate – au apărut în cele două reviste întemeiate şi editate – cu bani proprii – de d. Victor Papacostea şi anume în „Revista Aromânească" (în colaborare cu d. Tache Papahagi) şi „Revista Macedoromână" (în colaborare cu d-nii Th. Capidan şi Gheorghe Murnu). Un al treilea organ de specialitate şi anume „Balcania" – închinat studiilor comparate privind istoria, etnografia şi limbile popoarelor balcanice – a fost publicat de d-sa împreună cu d-nii Th. Capidan şi Gh. Murnu.

*

Activitatea ştiinţifică scrisă a d-lui Victor Papacostea e consacrată în cea mai mare parte problemelor de istorie a popoarelor balcanice, cu specială privire la elementul românesc de la sudul Dunării. Ea poate fi împărţită în chipul următor (înşirarea în fiecare grupă e în ordine cronologică):

I. STUDII GRECO-ROMÂNE

1. *Revoluţia din 1821 privită de un misionar catolic*, în „Revista Istorică" an. 15 (1929), no. 1–3, pag. 8–13. Cuprinde date dintr-un memoriu italian publicat de învăţatul bulgar Miletici, într-un sbornic al Academiei Bulgare (tom. 19, Sofia, 1903). Izvor contemporan preţios pentru noi deoarece îndreptăţeşte atitudinea lui Tudor Vladimirescu şi a pământenilor faţă de Eterie.

2. *Vocabularul convenţional al d-lui Hr. Suli* în „Revista Macedoromână", vol. II (1930), no. 1, pag. 36–47. Se arată că aşa zisul vocabular „convenţional" studiat de doctorul H. Suli (Grecia) în revista „Ipirotika Chronika" cuprinde în realitate resturi din dialectul macedo-român; el constituie deci o dovadă categorică a originii aromâneşti pe care o are populaţia greacă din anumite regiuni epirote. Articolul d-lui Papacostea a fost reprodus în periodicul grec, cu invitaţia din partea mitropolitului Epirului (care a intervenit în discuţie), de a colabora la revista greacă amintită. În scrierea sa *aromânii*,

www.cimec.ro

profesorul Capidan discutând acest preţios document lingvistic care dovedeşte că ţinuturi întregi – azi elenizate – au fost mai înainte româneşti, arată că meritul de a-l fi relevat aparţine d-lui Victor Papacostea.

3. *Theodor Anastasie Cavaliotti – trei manuscrise inedite*, Bucureşti, 1932, 65 pagini + reproduceri şi anexe. Nu e numai un studiu asupra lui Cavaliotti, ci şi asupra vieţii intelectuale în haină greacă din sud-vestul Peninsulei Balcanice, acum două veacuri. Studiul se întemeiază pe manuscrise inedite şi pe scrisori aduse de d. Papacostea în ţară. Se arată însemnătatea Moscopolei pentru renaşterea popoarelor balcanice, circulaţia ideilor filosofice, lupta între scolastică şi raţionalism; se înfăţişează apoi trei scrieri inedite ale lui Cavalioti.

Acestu studiu al d-lui Papacostea a făcut o foarte bună impresie atât în ţară cât şi în străinătate. N. Iorga în „Revista Istorica" anul <...>, p. <...> are următoarea apreciere: „excelent studiul d-lui Victor Papacostea asupra lui Cavalioti şi manuscrisele lui". Profesorul Capidan îl caracterizează astfel: „Le second savant macédo-roumain est Theodor Anastase Cavalioti, dont la vie et l'oeuvre ont été si bien étudiées par M. Victor Papacostea" (vezi „Les Macédo-Roumains", 1937, p. 63). Iar un cercetător al istoriei filosofiei, d. N. Bagdasar spune: „O severă metodă ştiinţifică, sprijinită pe o bogată documentare, un stil vioi şi totuşi ponderat, sunt calităţile acestui studiu" („Revista de filosofie", ianuarie–martie 1933).

În străinătate, în Grecia şi în Albania, studiul d-lui Papacostea a provocat un mare interes şi a stimulat noi cercetări asupra acestui important centru aromânesc. Învăţatul grec Evloghie Curilas, autorul unei recente monografii asupra Moscopolei, reproduce pagini întregi din studiul d-lui Papacostea, însuşindu-şi adesea şi concluziile.

4. *Ilie Fotino*, studiu biografic şi noi preciziuni asupra operei istorice; Bucureşti, 1940, 42 pag. În 8° (pe baza unor memorii inedite descoperite de d. Victor Papacostea). Se cercetează amănunţit izvoarele de care s-a folosit Fotino, combătându-se părerile istoriografului grec N. Svoronos.

5. *Esquisse sur les rapports entre la Roumanie et l'Epire*, în „Balcania", I, 1938, pag. 230–244. Se face istoricul legăturilor dintre această regiune locuită în Evul Mediu în mare parte de aromâni. Se citează şi izvoare necunoscute, între care o scrisoare a Patriarhiei din Constantinopol, din care se vede că mişcarea intelectuală de la Ianina („Atena veacului al XVIII", cum spune Cumas) era susţinută cu bani din Muntenia.

II. CERCETĂRI PRIVIND ISTORIA TURCILOR

1. *Vieţile Sultanilor. Scriere inedită a lui Dimitrie Fotino*, Bucureşti,

www.cimec.ro

1935, 62 pag. Este vorba de o istorie ilustrată a turcilor, scrisă de Dimitrie Fotino şi rămasă necunoscută. A fost descoperită de d. Papacostea şi studiată amănunţit; d-sa a reuşit să găsească izvorul principal al textului folosit de Fotino – *Cronica lui Ducas* – şi să extragă pasagiile şi chiar frazele împrumutate de Dimitrie Fotino.

2. *O istorie a turcilor în româneşte*. În „Revista Istorică Română", tom. V, fasc. 1–4, 18 pag., manuscris românesc din 1711. Prin analiza şi comparaţiile făcute, se demonstrează că izvoarele acestei scrieri aflate în Polonia (Biblioteca Ossolineum) sunt comune cu acelea din textul folosit de Dionisie Fotino.

III. CERCETĂRI PRIVIND RAPORTURILE ROMÂNILOR CU BULGARII ŞI SÂRBII

1. *Papa Pius VII şi Francisc Ferreri, Episcop de Nicopole şi Administrator al Munteniei*, „Revista Istorică Română", XI, 1925, no. 10–12, pag. 289–297. După un manuscris în limba latină. Conţine 29 „facultates" în care se poate urmări ecoul acţiunii ultramontaniste în Peninsula Balcanică în timpul conflictului dintre Biserica Catolică şi Napoleon.

2. *Trecerea românilor din cazana Silistrei sub exarhatul Bulgariei*, în „Graiul Românesc", II (1928), no. 8, pag. 1–8 şi aparte, Bucureşti, 1928, 9 pag.

Se arată cu dovezi noi – extrase dintr-o colecţie bulgară adusă în ţară de d. Papacostea – cum a fost deznaţionalizată vechea populaţie românească a Cadrilaterului. Numai în cazaua Silistrei au trecut de partea exarhiştilor bulgari la anul 1870, 1500 de familii româneşti, azi bulgarizate.

3. *Despre Românii deznaţionalizaţi dintre Rusciuc şi Silistra*, în „Graiul Românesc". III (1929), no. 1, pag. 1–5. O scrisoare a marelui slavist rus Venelin din 1830 şi alte izvoare în care se mărturiseşte caracterul turcesc şi românesc al Cadrilaterului la acea dată. Scrisoarea lui Venelin a fost găsită de d. Papacostea în „Sbornic za narodni...", XI, kn. 1 (Aceste două lucrări cuprind, cred, dovezile cele mai serioase ce avem asupra trecutului etnic românesc al Dobrogei de sud).

4. *O naraţiune bulgară despre românii din regiunea Ohrida-Monastir*, în „Revista Aromânească", vol I (1929), no. 2, pag. 137–147.

Această lucrare cuprinde o cercetare atentă a memoriilor lui K. Šapkarev (unul dintre fruntaşii renaşterii bulgare în Macedonia). În aceste memorii scrise în limba bulgară, se oglindeşte convieţuirea macedoromânilor, bulgarilor şi albanezilor între 1800–1848; înrâurirea elenismului; macedoromânii la Athena; cartierele româneşti ale Ohridei; moscopolenii la Ohrida etc.

www.cimec.ro

5. *Conflict româno-bulgar la Veles, relatat de un diplomat austriac*, în „Revista Aromânească", vol. I (1929), no. 1, pag. 66–73.

Lupta între macedoromâni şi bulgari cu prilejul despărţirii celor din urmă de Patriarhia din Constantinopol, românii rămân credincioşi Bisericii greceşti. Au loc ciocniri sângeroase, intervine armata turcă, care ocupă oraşul.

6. *Aromânii la Kraguevatz (Serbia veche)*, în „Revista Aromânească", vol. I (1929), no. 2, pag. 202–204. Informaţii sârbeşti caracteristice pentru procesul de formaţiune a burgheziei sârbeşti prin coloniile de emigraţi macedoromâni.

În Bulgaria, activitatea d-lui Victor Papacostea este urmărită cu interes. În revista „Bălgarska Misăl" (an. XIII, ian. 1938, pag. 51–59) de sub conducerea d-lui M. Arnaudof, s-a reprodus în întregime broşura intitulată „Balcania", apărută în anul 1936. Totodată acest important periodic bulgar a consacrat şi un articol elogios activităţii şi ideilor d-lui Papacostea pe terenul colaborării ştiinţifice inter-balcanice.

IV. STUDII ALBANO-ROMÂNE

1. *Sur l'Abécédaire albanais de Vechilhargi*, în „Balcania", 1938, vol. I. Cuprinde scrisoarea locuitorilor din oraşul albano-român Coriţa, în legătură cu primul abecedar albanez, opera lui Vechilhargi, precursorul renaşterii albaneze şi fost fruntaş al Eteriei în 1821 (în statul major al lui Al. Ypsilanti).

Dar şi celelalte studii ale d-lui Papacostea au capitole care interesează raporturile albano-române. Astfel acţiunea Bisericii din Moscopole asupra regiunilor cu populaţie albaneză islamizată poate fi urmărită în Theodor Anastasie Cavalioti, în studiul asupra memoriilor lui Šapkarev etc.

V. STUDII MACEDO-ROMÂNE

1. *Însemnările lui Ioan Şomu-Tomescu cu privire la arhimandritul Averchie*, în „Revista Aromânească" vol. 1, no. 1/1929, pag. 38–56.

Aceste memorii cuprind o povestire a vieţii monahului Averchie, de care s-au folosit fruntaşii generaţiei din 1848 pentru redeşteptarea naţională a Românilor din Macedonia. Se arată legăturile cu Cuza-vodă, întâlnirea la Athos cu Cristian Tell (1849), întemeierea Institutului macedo-român de la Sfinţii Apostoli.

2. *Documente aromâneşti dintre 1860–1870*, în „Revista Aromânească, vol. I (1929), no. 1, pag. 81–87 şi no. 2, pag. 166–177.

3. *Câteva note asupra familiei Sina*, în „Revista Macedoromână", vol. II (1930), no. 1, pag. 78–83. Rolul macedoromânilor în mişcarea capitalistă a vea-

www.cimec.ro

culuí XVIII şi XIX, cu deosebire în Austria şi Ungaria, cu privire specială asupra familiei de bancheri maoscopoleni Sina. Ultimul a fost invitat de Cuza să vie în Principatele Unite unde „les grands capitaux peuvant trouver un emploi très profitable".

4. *Cuza Vodă către baron Sina.* Scrisoare, „Revista Macedoromână", vol. II (1930), no. 1.

5. *Căpitan aromân în Eterie, mort la Iaşi în 1821*, în „Revista Macedoromână", vol. II (1930), no. 1, pag. 104–110.

6. *Ştiri polone despre Andrei Şaguna.* „Revista Macedoromână", III (1930), no. 1.

7. *Memoriul macedoromânilor către Napoleon III*, în „Revista Macedoromână", vol. III (1931), no. 1–2 şi aparte Bucureşti 1931, 16 pag. Influenţa propagandei franceze în Orient. „Memoriile" către Napoleon III. Mişcarea grecilor şi a bulgarilor. Reacţia macedoromânilor. Proiect de autonomie românească în Balcani.

8. *Balcania*, în „Libertatea" din 20 iunie 1936 şi aparte, Bucureşti, 1936, 16 pag.

9. *Povestea unei cărţi – Protopiria lui Cavalioti*, în „Omagiu lui Const. Kiriţescu" şi aparte Bucureşti, 1937, 16 pag. Vicisitudinile unei cărţi rare aromâneşti.

10. *Corporaţiile moscopolene*, în „Revista Istorică Română", IX–1939. Studiu de istorie socială. Se foloseşte ca de obicei, literatura greacă, necunoscută la noi şi izvoare noi (statutele unei bresle).

11. *Pentaglosarul lui Neculai Ianovici*, în „Revista Istorică Română", IX–1939. Acest vocabular în 5 limbi, oglindeşte caracterul poliglot al oraşelor maghiare de la finele veacului XVIII şi începutul veacului XIX. Prezenţa dialectului macedo-român în acest vocabular scris şi pentru nevoile practice ale acestei societăţi polietnice, alături de limbile germană, ungară şi greacă, arată cât de răspândit era acest dialect, cât de mare era procentul aromânilor în Ungaria.

12. *Drepturile Românior la Renaşterea Ungariei*, în „Revista Lamura", I, 1940. Este vorba despre rolul aromânilor la formarea burgheziei maghiare.

13. *Peninsula Balcanică şi studiile comparate,* în „Gândul Vremii", no. 2, 1942.

VI. DIVERSE

1. *O listă de întemniţaţi olteni (1823)*, în „Buletinul Comisiei Istorice a României", vol. VIII (1929), pag. 17–25. Se dă alături de numele întemniţaţilor vina fiecăruia şi modul cum a fost penalizată infracţiunea. Între întemniţaţi, numeroşi panduri care au participat la răscoala lui Tudor.

www.cimec.ro

2. *Vechimea Seminarului Central,* „Universul" din 18 iulie 1937. În polemică cu d. I.C. Filiti, a făcut dovada că Seminarul Central nu trebuie confundat cu şcoala de preoţi de la Antim înfiinţată în anul 1795 şi desfinţată la 1861.

3. *Seminarul Central 1836–1936.* Documentele întemeierii. Culegere făcută cu prilejul centenarului şcoalei la care d. Papacostea a servit un număr mare de ani. Este cuprinsă în acest volum şi corespondenţa elevilor care acum 100 de ani au urmat teologia la Athena.

4. *Drepturile Românilor asupra Basarabiei,* în „Libertatea", August 1940.

5. *Das Recht der Rumänen auf Bessarabien.* Bukarest, Die Dacia Bucher, 1941, pag. 31.

*

Din cele de mai sus rezultă în mod limpede că într-adevăr şi activitatea ştiinţifică scrisă a d-lui Victor Papacostea se referă în cea mai mare parte la problemele de istoria popoarelor balcanice cu specială privire la elementul românesc de la sudul Dunării. Ea a pus în circulaţie, în istoriografia română, izvoare inedite sau studii străine care nu erau cunoscute la noi. Metoda de lucru a d-lui Victor Papacostea prinde momentele ştiinţifice stabilite, stilul este îngrijit şi cu o notă personală. D-sa are în pregătire sau sub tipar încă o serie întreagă de lucrări în aceeaşi direcţie. Şi nu ne îndoim că, prin ridicarea la rangul de profesor, intensitatea lucrului său va spori şi mai mult. De aceea, convins că fac un serviciu atât învăţământului cât şi ştiinţei, propunem Consiliului Facultăţii de Litere, ridicarea d-lui conferenţiar Victor Papacostea la rangul de profesor la catedra „Istoria popoarelor balcanice, cu specială privire la românii de la Sud de Dunăre".

(ss) C.C.Giurescu

Propunerea lui Victor Papacostea adresată Ministrului Culturii Naţionale şi Cultelor de organizare a Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice pe lângă Universitatea din Bucureşti (1942)[69]

Domnule Ministru,

Popoarele Europei se îndrumează către o eră de mai strânsă colaborare.

[69] Păstrată în ciornă în arhiva personală a lui Victor Papacostea.

www.cimec.ro

Este de nădăjduit ca în organizarea viitoare a continentului nostru legile geografiei şi ale istoriei vor fi cu grijă observate. Marile despărţăminte naturale nu vor mai putea fi nesocotite. Sud-Estul – Balcania – cum se spunea în epoca federalismului romantic – va părăsi un regim de frontieră fundat cu desconsiderarea legilor naturale şi unei evoluţii istorice de multe ori milenare, pentru a obţine organizarea ce îi este proprie.

Un mare proces de lămuriri a început; se scot în lumina cercetărilor ştiinţifice temeiurile comune – de rasă, cultură şi civilizaţie – care leagă într-o mare familie popoarele Sud-Estului. Primele semne de biruinţă ale noului curent de gândire s-au văzut încă înainte de trecutul război mondial; de atunci ele au sporit necontenit.

Poporul român – cel mai numeros dintre toate aceste popoare – este desigur şi cel mai indicat să sprijine şi să protejeze această activitate ştiinţifică la care urmează a fi solicitaţi reprezentanţii ştiinţei balcanologice, de pretutindeni.

Pentru aducerea la îndeplinire a dezideratului de mai sus, am onoarea a vă propune organizarea Centrului de Studii şi Cercetări Balcanice pe lângă Universitatea din Bucureşti.

Primiţi vă rog, Domnule Ministru, asigurarea deosebitei mele consideraţiuni.

<Victor Papacostea>

Raportul Nr. 280.028/1942 prin care Ion Petrovici, Ministrul Culturii Naţionale şi Cultelor propune Mareşalului Ion Antonescu proiectul de Decret-Lege privind organizarea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice[70]

Domnule Mareşal,

Popoarele Europei se îndrumează către o eră de mai strânsă colaborare. Este de nădăjduit ca în organizarea viitoare a continentului nostru legile geografiei şi ale istoriei vor fi cu grijă observate. Marile despărţăminte naturale nu vor mai putea fi nesocotite. Sud-Estul – Balcania – cum se spunea în epoca federalismului romantic – va părăsi un regim de frontieră fundat cu desconsiderarea legilor naturale şi unei evoluţii istorice de multe ori milenare, pentru a

[70] O versiunea franceză a fost publicată în „Balcania", VI, 1943, p. 583. Aşa cum se poate uşor constata, Ion Petrovici transcrie, în numele său, cu deosebiri neesenţiale, propunerea ce-i fusese adresată de Victor Papacostea.

www.cimec.ro

obţine organizarea ce îi este proprie.

Un mare proces de lămuriri a început; se scot în lumina cercetărilor ştiinţifice temeiurile comune – de rasă, cultură şi civilizaţie – care leagă într-o mare familie popoarele Sud-Estului. Primele semne de biruinţă ale noului curent de gândire s-au văzut încă înainte de trecutul război mondial; de atunci ele au sporit necontenit.

Poporul român, care a susţinut cândva cu atâta generozitate marea comunitate ortodoxă, este chemat din nou să sprijine şi să dezvolte această activitate menită să contribuie în chip esenţial la apropierea şi cunoaşterea popoarelor balcanice. În acest domeniu, el nu poate lăsa întâietatea nimănui altcuiva.

Pentru aducerea la îndeplinire a dezideratului de mai sus, am onoarea de a supune aprobării şi semnăturii dumneavoastră proiectul de decret pentru organizarea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice pe lângă Universitatea din Bucureşti, în virtutea dispoziţiunilor decretelor-lege no. 3052 din 5 septembrie şi no. 3072 din 7 septembrie 1940.

Primiţi, vă rugăm, Domnule Mareşal, asigurarea înaltei noastre consideraţiuni.

Ministrul Culturii Naţionale şi al Cultelor
Prof. I. PETROVICI

Decret-Lege nr. 255 din 2 februarie 1943 pentru înfiinţarea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice[71]

Legea Nr. 60
MINISTERUL CULTURII NAŢIONALE ŞI AL CULTELOR

ANTONESCU
MAREŞAL AL ROMÂNIEI
ŞI
„CONDUCĂTOR" AL STATULUI

[71] Cf. Monitorul Oficial Nr. 28 din 3 Februarie 1943; „Balcania", VI, 1943, p. 581-583 (în traducere franceză). În arhiva lui Victor Papacostea se găseşte o ciornă de proiect de Decret-Lege, în care au fost făcute cu creionul corecturi şi precizări privind organigrama ISCB („6 directori de secţie, 2 şefi de lucrări şi 2 asistenţi") şi valoarea bugetului alocat (iniţial 726.000 lei, apoi 522.800 lei „până la 31 mai 43"). Cred că aceste note dovedesc, dacă mai era nevoie şi în această împrejurare, sprijinul acordat lui Victor Papacostea de Alexandru Neagu, ministru de finanţe la acea dată şi statornic prieten personal al istoricului.

www.cimec.ro

Văzând raportul domnului Ministru Secretar de Stat la Departamentul Culturii Naţionale şi al Cultelor nr. 280.028/1942 şi în virtutea dispoziţiunilor Decretelor-Legi nr. 3052 din 2 septembrie şi nr. 3072 din 7 septembrie 1940;

Am decretat şi decretăm:

Decret-Lege
pentru înfiinţarea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice

Art. 1. – Se înfiinţează Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice, persoană juridică de drept public, funcţionând pe lângă Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor.

Ari. 2. – Scopurile Institutului sunt:

a) încurajarea cercetărilor ştiinţifice şi studiilor comparative, privind istoria, crvilizaţia şi cultura popoarelor balcanice;

b) Stabilirea de legături de cooperaţie intelectuală între Instituţiile de Cultură din România şi diferite centre de activitate ştiinţifică din peninsulă.

Art. 3. – Titularul catedrei de istoria popoarelor balcanice de la Facultatea de Litere din Bucureşti este de drept directorul Institutului. Directorul reprezintă Instituţia în Justiţie şi faţa de autorităţi şi particulari.

Art. 4. – Personalul Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice este de două feluri: ştiinţific şi administrativ:

a) Personalul ştiinţific este compus din: 7 membri permanenţi asimilaţi în salariu cu directorii de secţie de la Institutele de cercetări ştiinţifice, 2 şefi de lucrări şi 2 asistenţi. Membrii permanenţi se recrutează dintre profesorii şi conferenţiarii universitari cu o autoritate recunoscută în domeniul specialităţilor respective. Şefii de lucrări şi asistenţii, dintre doctorii cu pregătire în domeniul istoric, etnografic sau linguistic;

b) Personalul administrativ se compune dintr-un secretar şi un bibliotecar, recrutaţi potrivit legii învăţământului superior.

Art. 5. – Numirea personalului ştiinţific şi administrativ se face, la propunerea directorului Institutului, de Ministerul Culturii Naţionale şi al Cultelor. Acest personal va fi retribuit conform tabelului de încadrare şi salarizare anexat, care face parte integrantă din prezenta lege.

Art. 6. – Cheltuielile de personal şi material, necesare funcţionării Institutului, vor fi înscrise în bugetul Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor.

Art. 7. – Se deschide pe seama Ministerului Culturii Naţionale şi al Cultelor, pentru Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice, un credit extraordinar bugetar în sumă de 522.800 lei, pentru plata salariilor şi accesoriilor cuvenite personalului arătat în articolul precedent, până Ia 31 Martie 1943, cu acoperire din fondul pentru deschideri de credite prevăzut în bugetul general al

www.cimec.ro

Statului pe exercițiul 1942/943.

Art. 8. – Un regulament va determina modul de organizare şi funcționare al Institutului.

Dat în Bucureşti, la 2 februarie 1943

ANTONESCU
Mareşal al României
şi „Conducător" al Statului

Ministrul Finanţelor
ALEXANDRU NEAGU

Ministrul Culturii Naţionale şi al Cultelor
Prof. I. PETROVICI

Nr. 255

Tabel de salarizarea personalului ştiințific şi administrativ al Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice.

Directorul.....	grupa A 20,	tip de salariu 18.
Membrii permanenţi	grupa A 20,	tip de salariu 20.
Şefi de lucrări	grupa A 20,	tip de salariu 26.
Asistenţi	grupa A 20,	tip de salariu 28.
Secretar	grupa A 33,	tip de salariu 27.
Bibliotecar	grupa A 34,	tip de salariu 29.

Dezavuarea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi a directorului său în oficiosul hitlerist „Das Reich", nr. 8, Berlin, 30 ianuarie 1944

BALCANUL UNITAR

"Nu este cu putință să studiem în chip separat viața fiecăruia dintre popoarele Balcanilor, deoarece aceste popoare au prea multe lucruri comune care îndeamnă la comparație".

Această constatare a fost făcută la Bucureşti în conferința de deschidere a unei serii de conferințe ale Institutului român pentru cercetări balcanice având ca temă colectivă *Factori de unitate în viața popoarelor balcanice*. Desigur România veghează asupra particularităților şi specificului său național cu un zel nu mai puțin viu decât celelalte țări din sud-est. Cu toate acestea întemeie-

www.cimec.ro

rea acum un an a Institutului balcanic, seria de conferinţe iniţiată anul acesta şi fraza citată mal sus trădează tendinţa către caracterele unitare ale acestui spaţiu care în concepţia Reichului german este privit ca o regiune a deosebirilor şi multiplicităţii.

„Românii şi bulgarii". Unul dintre textele privitoare la raporturile românilor cu popoarele balcanice, înmânate spre lectură tuturor elevilor Şcolii de limbi balcanice în scopul familiarizării lor cu realităţile balcanice şi metoda balcanologică.

ROMÂNII ŞI BULGARII
Scurtă privire istorică

Dintre toate popoarele cu care ne învecinăm, cele mai strânse legături le-am avut *în toate vremurile* cu bulgarii. Nu este vorba numai de legăturile obicinuite care decurg dintr-o bună vecinătate; ne referim în primul rând la *afinităţi*. Cu Bulgarii ne înrudim în gradul cel mai înalt.

Şi unii şi alţii stăm pe un întreit substrat comun: tracii, romanitatea şi slavii. Aceleaşi seminţii trace, aceleaşi elemente romanice, acelaşi grup slav – firește în proporţii diferite – sunt cuprinse atât în geneza poporului bulgar cât şi a celui român. Şi arheologia şi istoria au dovedit cu prisosinţă lucrul acesta.

Peste această veche plămadă comună s-a adăugat, veac de veac, condiţiuni istorice identice: invaziunile, cultura bizantină, ortodoxia, influenţa şi stăpânirea turcească şi nu mai puţin inrâurirea puternică a aceloraşi condiţiuni geografice. fice. Acestea au sporit la rândul lor, în cea mai mare măsură afinităţile izvorâte din procesul acestor origini comune, dându-le şi unora şi altora o structură socială de o identitate absolută. Ambele popoare sunt în primul rând neamuri de ţărani, plugari. Agricultura a fost şi este ocupaţia de căpetenie a marii majorităţi a populaţiilor de pe ambele ţărmuri ale Dunării şi viaţa sătească este caracteristică şi fundamentală pentru economia şi cultura lor. Pe această structură socială şi economică comună s-a întemeiat puternica solidaritate spirituală şi politică care a legat aproape zece veacuri, într-o singură istorie, viaţa celor două popoare.

Primul imperiu bulgar – care nu trebuie conceput în sensul strict etnic – cuprinde şi pe români în sfera autorităţii lui directe sau nominale. Cronicele bizantine mărturisesc strânsa fraternizare în lupta comună dusă de cele două popoare pertru apărarea libertăţii lor.

Datorită acestei convieţuiri în marginile aceluiaşi stat, românii au adoptat

www.cimec.ro

liturghia slavă aşa cum au propovăduit-o fraţii Metodie şi Ciril şi discipolii acestora. Şi astfel, limba liturgică, în care s-au rugat strămoşii noştri aproape opt veacuri, a fost limba veche bulgară. Adoptarea culturii religioase bulgare de către români a contribuit şi ea în mod esenţial la închegarea acelei solidarităţi spirituale sub semnul căreia s-a dus veacuri de-a rândul lupta atât contra stăpânirii bizantine, cât şi împotriva cotropirii otomane.Atât de intimă era această comunitate de cultură între bulgari şi români, încât atunci când bizantinii desfiinţează Imperiul bulgar, ei n-au putut să-i despartă sub raportul spiritual şi au fost nevoiţi să dea un edict prin care ambele popoare au fost reunite sub raportul religios *într-o unitate* cu organizaţie comună, *sub jurisdicţia Arhiepiscopiei bulgare de la Ohrida.*

Tăria acestei solidarităţi spirituale a înfrânt şi frontierele statelor naţionale întemeiate mai târziu, menţinând pe deasupra lor marea comunitate de cultură ortodoxă. Sute de ani, scrierile în vechea limbă bulgară au fost singurele care au circulat prin mănăstirile noastre şi pe la Curţile Domneşti din ţările române.

Dar perioada cea mai strălucită sub raportul politic al fraternităţii româno-bulgare în Evul Mediu începe la finele sec. XII, când ambele popoare, nemaiputând suporta stăpânirea spoliatoare a Bizanţului, ridică steagul revoltei sub conducerea Asanizilor. Invocând, după cum povesteşte un cronicar pe "Dumnezeul bulgarilor şi al valahilor", mulţimile bulgaro-române biruiră pe bizantini şi înfiinţară imperiul de altădată. Această luptă a prins în vârtejul ei toată suflarea bulgaro-română, din Balcani şi până la Carpaţi. Caracterul bulgaro-român al noului imperiu s-a vădit în titlul lui Ioniţă (al treilea dintre Asanizi), care îşi zicea: "împărat al valahilor şi al bulgarilor".

Legăturile politice din veacul al XII-lea şi al XIII-lea – din vremea lui Ioniţă şi a urmaşilor săi – vor influenţa şi mai târziu, în sec. XIV, organizaţia de stat şi cultura ţărilor române nou întemeiate. Acestea şi-au luat modelul întocmirii lor prin organizarea vecinului de peste Dunăre. Astfel, titlul domnului Ţării Româneşti a fost imitat în parte după acela al ţarilor bulgari. Numele de Ioan (prescurtat în *Io*) pe oare şi-l adăuga fiecare ţar bulgar din acea epocă la numele său propriu (ca o dovadă a descendenţei din Ioan Asan II) a fost irtrodus în titulatura domnilor români, ca un împrumut de cancelarie. Principalii demnitari ai curţiii domneşti de la Argeş purtau aceleaşi titluri ca ale demnitarilor de la Târnova şi aveau aceleaşi atribuţii, unii : logofăt, stolnic, stratornic, comis, vestiar etc. O sumă de clerici mari ai Bulgariei au contribuit atunci la organizarea noastră eclesiastică, ca patriarhul Eftimie al Târnovei şi vestitul Grigore Ţamblac.

Lupta împotriva invaziei turceşti va reuni din nou puterile bulgarilor şi românilor într-o mare sforţare comună. Poporul bulgar a păstrat amintirea

www.cimec.ro

ajutoarelor militare date de români atunci. Figurile domnilor noştri Mircea, Radu şi Dan sunt – se poate spune – mai familiare foklorului bulgar decât celui român!

În general, putem afirma că, după căderea Bulgariei sub turci, s-au inversat rolurile. De aci înainte, românii – rămaşi într-o semi-independenţă – vor fi aceia care vor lua asupra lor ajutorarea fraţilor bulgari, căzuţi in robia grea a Islamului. Folklorul bulgar este plin de amintirea expediţiilor de ajutorare pe care voevozii români le fac peste Dunăre, în ajutorul bulgarilor. Cronicele şi pomelnicele bulgare amintesc sprijinul dat de români bisericii bulgare robite.

Apariţia lui Mihai Viteazul în Bulgaria şi lupta aprigă deschisă de el contra Imperiulului otoman ridică la finele veacului XVI răscoala poporului bulgar. Iar când Domnul român – silit de împrejurări de forţă majoră – părăseşte pământul Bulgariei, înduioşat de suferinţele poporului frate, strămută în Ţara Românească mari mase de ţărani bulgari pe care îi aşează în şesul muntean, unde urmaşii lor trăiesc şi astăzi. Şi amintirea acestui voevod român este cântată de folklorul bulgar.

De atunci şi până în pragul vremurilor noastre, pământul României a fost refugiul ospitalier al tuturor bulgarilor pe care îi exaspera apăsarea feudalităţii şi administraţiei otomane. Către finele sec. XVIII şi începutul sec.XIX, asistăm la un adevărat exod. Astfel se explică numărul important de colonii bulgare de pe pământul ţării noastre. Din rândul lor se vor recruta la inceputnl sec. XIX primele oştiri naţionale bulgare, care vor trece peste Dunăre pentru eliberarea Patriei bulgare. Şi tot dintre ei se va ridica acea elită de intelectuali care vor pune bazele mişcării de renaştere a poporului bulgar; la Bucureşti s-a întrunit primul Parlament neoficial al Bulgariei şi sub influenţa proclamaţiei de la Islaz s-a redactat primul proiect al Constituţiei bulgare. De sub teascurile tipografiei muntene a ieşit prima carte în limba bulgară modernă şi tot aci s-a format şi promotorul şcoalei noi bulgare. La Brăila, s-au pus temeliile şi s-au desfăşurat primele manifestări ştiinţifice ale Academiei Bulgare. Pe pământul României au funcţionat mai bine de 20 tipografii bulgare şi au văzut lumina tiparului peste 500 de cărţi şi aproape 50 de periodice bulgare. Tot la noi, în sfârşit, au avut loc şi primele începuturi ale teatrului bulgar. Desigur că toată această mişcare de renaştere s-a bucurat de un sprijin neprecupeţit din partea fruntaşilor democraţiei româneşti de atunci, în frunte cu C.A.Rosetti, I.Brătianu şi Zamfir Arbore.

O frumoasă expresiune de sentimente recunoscătoare pentru România şi poporul român pentru concursul dat, găsim într-o scrisoare din 1886 a lui Zaharia Stoianoff, preşedintele primei Sobranii bulgare către Zamfir Arbore.

Iată un pasaj din această scrisoare: <.....> [72]

[72] Dactilograma se termină aici. Notă autografă a lui Victor Papacostea pe prima pagi-

www.dimec.ro

Îndreptarul pentru activitatea serviciilor ştiinţifice din Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice

ÎNDREPTAR
PENTRU ACTIVITATEA SERVICIILOR ACTIVE ŞTIINŢIFICE

a. Fiecare secţiune a Serviciilor active ştiinţifice are un director de secţie şi un secretar. Directorul secţiunii va fi unul dintre membrii permanenţi; în cazuri speciale, va putea fi delegat şi unul dintre ceilalţi membrii ai personalului ştiinţific.

b. Fiecare secţiune a Serviciilor active ştiinţifice va întreţine un registru de procese-verbale ale şedinţelor secţiei respective, care nu vor putea fi mai puţine de una pe lună. Aceste procese-verbale vor oglindi mersul activităţii secţiunii şi contribuţia fiecărui membru.

c. Fiecare secţiune va ţine un repertoriu cuprinzând numele tuturor specialiştilor din ţară şi străinătate, cu date biobibliografice asupra lor. Pentru compleetarea acestui repertoriu, secţiunea va colabora cu Serviciul Relaţiunilor.

d. Fiecare secţiune va ţine la zi registrul de informaţiune bibliografică privind sfera ei de activitate.

e. Fiecare secţiune va îngriji să fie prezentă in termen cu materialul ştiinţific (studii, articole, comunicări, conferinţe, recenzii, note bibliografice etc.) la toate manifestările Institutului.

f. Fiecare secţiune îşi va întocmi un program de activitate de mai lungă durată şi un alt program cu lucrările fiecărui an. Atât programul de mai lungă durată cât şi programul activităţii anuale vor fi comunicate – precum şi eventualele modificări – Direcţiunii Institutului.

g. Secţiunile sunt datoare să organizeze colaborarea specialiştilor străini.

h. Secţiunile vor îngriji ca dezvoltarea bibliotecii Institutului să se facă ţinându-se seama de nevoile fiecărei discipline, făcând la timp propuneri scrise pentru achiziţii sau schimb şi colaborând efectiv la procurarea cărţilor necesare.

i. La sfârşitul fiecărui an, Directorul secţiunii va înainta un raport de activitate a Secţiei, însoţit de rapoartele personale ale membrilor.

---

nă a textului: „Redactată pentru elevii noi ai Şcolii. Să se dea la toate cursurile, ca şi celelalte" (este vorba de celelalte scurte prezentări ale istoriei relaţiilor dintre români şi alte popoare balcanice, redactate nu numai de Victor Papacostea, menite să ofere elevilor Şcolii de limbi balcanice primele elemente ale unei culturi balcanologice).

www.cimec.ro

O listă a secţiilor şi colaboratorilor Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice din Bucureşti

INSTITUTUL DE STUDII ŞI CERCETĂRI BALCANICE

1.	Secţia de studii bizantine şi neogreceşti:	Dl. Alexandru Elian Dra. Ariadna Camariano Dl. Nicolae Gh.Sinefache Dl. Cleobul Tsurkas Dl. Tache Mărgărit Dl. Economidis Dl. Cristea Forfolea Dl. Fotie Gunopol
2.	Secţia de studii iugoslave:	Dl. Silviu Dragomir Dl. Emil Petrovici Dl. Boguslav Pisarov Dl. Teodor N. Trâpcea Dl. Mioc Dl. Sava Iancovici
3.	Secţia de studii bulgare:	Dl. Petre Caraman Dl. Emil Petrovici Dl. Al.Iordan Dl. Pirin Boiaigiev Dl. Teodor N.Trâpcea Dl. Vl. Diculescu
4.	Secţia de studii turceşti:	Dna. Maria Matilda Bulgaru Dl. Abdulah Abduraman Dl. Guboglu Dl. Haralambie Tărărăscu Dl. Iogu Dl. Matei Dl. Beldiceanu Dra. Corina Niculescu
5.	Secţia de studii albaneze:	Dl. Francisc Pall Dra. Djamo Dl. Polena

www.cimec.ro

6.	Secţia de studii ruso-balcanice:	Dl. Emil Petrovici Dl. Silviu Dragomir Dl. Victor Papacostea Dna. Ştefania Petrescu Dl. Teodor N.Trâpcea Dl. Nicolae Popescu
7.	Studii de geografie şi etnografie balcanică:	Dl. Victor Papacostea Dl. Vintilă Mihăilescu Dl. Ion Conea Dra. Vera Iordăchescu
8.	Preistorie, arheologie şi antichităţi:	Dl. Radu Vulpe Dl. Emil Condurachi Dl. Dumitru Berciu Dl. Dumitru Tudor
9.	Literatură şi folklor:	Dl. Petre Caraman Dl. Dan Simonescu Dl. Emil Turdeanu Dl. F. Gunopol
10.	Bibliotecă şi bibliografie:	Dl. Victor Papacostea Dl. Al.Iordan Dra. Maria Vulcu Dl. I. Matei
11.	Şcoala de limbi balcanice şi orientale:	Dl. V. Papacostea Dra. Maria Vulcu Dl. Teodor N.Trâpcea
12.	Publicaţiunile:	Dl. Emil Condurachi Dl. I. Matei Dl. L. Rosenbaum
13.	Conferinţe, cursuri, comunicări:	Dl. Alexandru Elian Dl. F.Gunopol Dl. Mircea Voicana
14.	Secţia relaţiunilor:	Dl. M.Bădescu Dna. Maria Matilda Bulgaru Dl. Nicolae I. Sinefache Dl. Abdulah Abduraman
15.	Administraţia:	Dl. Mihail Regleanu Nicolae I. Sinefache Dactilografă

www.cimec.ro

Decizia nr. 266.979, din 14 octombrie 1947, semnată de Ministrul Educaţiei Naţionale Ştefan Voitec, prin care, între mulţi alţii, Prof. Victor Papacostea este înlăturat din Universitatea Bucureşti şi încadrat <sic!> la Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice din Bucureşti[73]

Noi, Ministru Secretar de Stat la Departamentul Educaţiei Naţionale,

Având în vedere dispoziţiunile art. 55 din legea Nr. 139 din 1947;

Având în vedere decizia Comisiunii ministeriale pentru redresarea economică şi stabilizarea monetară nr. 18, publicată în Monitorul Oficial cu Nr. 184 din 13 august 1947;

Având în vedere propunerile făcute de Comisiunea interministerială instituită prin jurnalul Consiliului de Miniştri Nr. 920, publicat în Monitorul Ofdicial Nr. 160 din 16 iulie 1947;

Decidem:

Art. 1. – Pe data de 1 septembrie 1947, se fac următoarele comprimări şi raţionalizări în învăţământul superior:

Universitatea din Bucureşti
Facultatea de Drept

Catedra de drept roman: Dumitriu George. se comprimă persoana şi catedra.

Catedra de istoria dreptului românesc: Fotino Gheorghe. Se comprimă persoana şi temporar catedra.

<....>

Facultatea de Litere şi Filosofie

Catedra de istorie universală: Brătianu Gh. Se comprimă persoana.

Catedra de slavistică cu limbile bulgară şi sârbă: 1. Nandriş Gh. Se comprimă persoana şi se suprimă salariul; 2. Cancel P. Se comprimă persoana cu drept de pensionare.

Catedra de limbă şi literatură engleză: Protopopescu Dragoş. Se comprimă persoana.

Catedra de pedagogie şi istoria pedagogiei: Narly Gh. Se comprimă persoana.

Catedra de limba română şi dialectele ei, al doilea post: Pop Sever. Se suprimă salariu. Persoana se încadrează la Facultatea de Litere şi Filosofie Iaşi.

[73] Monitorul Oficial, partea I, an. CXV, nr. 239, joi 16 oct. 1947, p. 9293-9299

www.ciiace.ro

Catedra de pedagogie socială: Petrescu C.I. Se comprimă persoana şi catedra.

Catedra de istoria popoarelor balcanice cu specială privire la românii din sudul Dunării: Papacostea V. Persoana se încadrează cu titlul şi salariul său de prof. la Institutul de Cercetări Balcanice Bucureşti.

<...>

Art. 2. – Dl. director al învăţământului superior şi dl. director al contabilităţii sunt însărcinaţi cu aducerea la îndeplinire a prezentei deciziuni.

Dată la 14 octomvrie 1947

Ministru, Şt. Voitec
Nr. 266.989

Decizia nr. 266.980 din 14 octombrie 1947, semnată de Ministrul Educaţiei Naţionale Ştefan Voitec, prin care, ca şi la celelalte institute de cercetări, este drastic redus personalul ştiinţific şi administrativ [74]

Noi, Ministru Secretar de Stat la Departamentul Educaţiei Naţionale,

Având în vedere dispoziţiunile art. 55 din legea Nr. 139 din 1947;

Având în vedere decizia Comisiunii ministeriale pentru redresarea economică şi stabilizarea monetară nr. 18, publicată în Monitorul Oficial cu Nr. 184 din 13 august 1947;

Având în vedere propunerile făcute de Comisiunea interministerială instituită prin jurnalul Consiliului de Miniştri Nr. 920, publicat în Monitorul Ofdicial Nr. 160 din 16 iulie 1947;

Decidem:

Art. 1. – Pe data de 1 septembrie 1947 se comprimă temporar. pentru economii bugetare, salariile posturilor de personal didactic din învăţământul superior prevăzute în alăturatul tablou, care face parte integrantă din prezenta deciziune.

Art. 2. – Dl. director al învăţământului superior şi dl. director al contabilităţii sunt însărcinaţi cu aducerea la îndeplinire a prezentei deciziuni.

Dată la 14 octomvrie 1947

Ministru, Şt. Voitec
Nr. 266.980.

<...>

[74] Monitorul Oficial, partea I, an. CXV, nr. 239, joi 16 oct. 1947, p. 9299- 9307.

www.cimec.ro

Institute de Cercetări Ştiinţifice

Institutul de Istorie Universală N. Iorga
Subdirector (Berza Mihai)
Consilier ştiinţific (Pippidi M.D.)

Institutul de cercetări geografice
Director de secţie (Mihăilescu Vintilă)
<...>

Institutul de studii şi cercetări balcanice
Director de secţie (Dragomir Silviu)
Director de secţie (Elian Alexandru)
Director de secţie (Petrovici Emil)
Director de secţie (Condurache Emil)
Lector (Sinefache Nicolae)
Şef de lucrări (Regleanu Mihail)
Asistent (Gheorghe Constantin)

Institutul de istorie naţională
Director (Giurescu, C.)
Director de secţie (Ştefănescu D.I.)
Director de secţie (Pâclişeanu Z.)
Director de secţie (Grecescu Constantin)
<...>

Personalul Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice după fuziunea cu Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" (1948)

T A B E L N O M I N A L
de salariaţi ai Institutului de Istorie al Academiei R. P. R.
sec<ţia> slavo-bizantină, str. Nic<olae> Iorga nr. 21.

Nr. crt.	Numele şi pronumele	Funcţia	Sindicalist	Membr<u de> partid	Obs<ervaţii>
1.	Emil Condurachi	Director	da	da	la Universitate

www.cimec.ro

2.	Victor Papacostea	Consilier şt<iinţific>	da	nu	la Universitate
3.	Petre P Panaitescu	Cons<ilier> şt<iinţific>		nu	
4.	Mihail Guboglu	Şef lucr<ări>	da	da	
5.	Pirin Boiagieff	lector	da		la Şc<oala> bulgară
6.	Trifu Selea	lector	da	da	la Minist<erul> naţionalităţilor
7.	Năsturel Petre	asistent	da		la Inst<itutul de> Arhivistică
8.	Ion Matei	asistent	da		la Minist<erul de> Externe
9.	Tatiana Golim	lectoră	da	da	la Academia Comercială
10.	Claudia Mihăilescu	Asistentă	da	da	la Universitate
11.	Theodora Soreanu	Bibliotecară	da	nu	
12.	Chişcă Eugenia	Traducătoare	da	nu	
13.	Ţelnik T.Emma	Traducătoare	da	da	la Fălciu-Huşi
14.	Veronica Popp	Femeie de serviciu	da	nu	
15.	Valter Ruxandra	secretară	da	nu	

La Obs<ervaţii> s-a arătat unde sunt sindicalizaţi şi activează ca menbri de partid unii dintre tovarăşii şi tovarăşele mai sus amintiţi.

Tineri în secţie nu avem, afară doar de tov. care are 22 de ani.

<Notă manuscrisă autografă a lui M.Guboblu>:

Tov. resp<onsabil> sind<ical> M. Guboglu

www.cimec.ro

Grupa X-a sindicală
Salariaţi : 15 (cincisprezece)
bărbaţi: 8 (opt)
femei: şapte (şapte)
înscrişi în P.M.R. : 6 (şase)

Victor Papacostea către Acad. Athanase Joja, Ministrul Învăţământului, despre Institutul Sud-Est European al lui Nicolae Iorga şi Vasile Pârvan (1959)[75]

Tovarăşe Ministru,

În convorbirea ce mi-aţi acordat, venind vorba de Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice, pe care l-am întemeiat şi condus între anii 1937–1947, aţi amintit şi de Institutul Sud-Est European fondat de Nicolae Iorga, V. Pârvan şi Murgoci. Preocupat de obiectul audienţei mele, am regretat mereu de atunci că nu m-am oprit mai mult asupra întrebării ce mi-aţi pus. Îngăduiţi-mi să o fac acum pe această cale.

Ideea centrală în concepţia predecesorilor mei era aceea a ***substraturilor***. Pentru ei principalul factor de unitate a lumii balcanice îl constituia ancestraţia comună traco-iliră. Sub influenţa descoperirilor arheologice şi a lui Pârvan personal, N. Iorga vedea pretutindeni în omul balcanic de azi pe traco-ilirul de ieri. Departe de mine gândul de a contesta însemnătatea substratului comun; dimpotrivă i-am dat toată importanţa meritată atât în cursurile mele, cât şi în organizarea Institutului, unde pentru factorul traco-ilir întemeiasem o secţie specială. Tratată însă unilateral şi cu un anume patetism, ea a provocat – cum era şi firesc – unele susceptibilităţi. Nu trebuie uitat că această „pledoarie" în favoarea substratului traco-ilir venea într-un moment de vie activitate panelenică şi panslavă. Mulţi au avut impresia că cei doi istorici români făceau, la rândul lor, prin teoriile tracizante tot un fel de naţionalism românesc. În aceste condiţii, era firesc ca acţiunea Institutului Sud-Est European să nu aibă ecoul dorit în Peninsulă; să fie chiar suspectată de „imperialism" iar protagoniştii şi emulii lor să ajungă la polemici penibile tocmai cu aceia cu care trebuiau să colaboreze.

Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice şi-a propus să cerceteze lumea

[75] Cf. mai sus memoriul lui *Victor Papacostea către Ministrul Învăţământului Acad. Athanase Joja (februarie 1959).*

www.cimec.ro

balcanică în toată complexitatea etnografiei sale, fără a manifesta vreo preferință afectivă. A fost un laborator în care s-au studiat, cu egal interes, ***toți*** factorii din a căror fuziune a rezultat, la capătul atâtor veacuri de convietuire, un singur popor – vorbitor a mai multor limbi. Substratul traco-ilir, elenismul, civilizația și cultura elenistică, romanitatea, Bizanțul, factorul slav, Islamul, ortodoxia etc. – nici unul din factorii care au intrat în componența etnică și sufletească a omului balcanic nu a fost uitat. Studiul reflexelor pe care această vastă fuziune le-a provocat în limbă, în folclor, în literatură și în artă era chemat să înfrângă toate prejudecățile și să lichideze un trecut odios de ură și crime.

Dar a mai fost ceva nou în gândirea științifică pe care s-a întemeiat Institutul de Studii și Cercetări Balcanice. Fără a nega importanța lingvisticii comparate pentru determinarea între marile grupări de popoare, noi nu am putut admite, totuși, ca în această zonă a continentului, caracterizată printr-un permanent haos etnic, să se facă din limbă criticul unic și absolut pentru stabilirea înrudirilor dintre popoare. Am ridicat un steag de luptă științifică împotriva acestui nefericit abuz care a separat cu ziduri chinezești popoare deosebite prin limbă, dar atât de înrudite prin structura lor etnică și sufletească, precum și prin trecutul lor istoric de atâtea ori comun. Am semnalat, încă de acum aproape un sfert de veac, riscurile „dezintegrării" noastre din mediul uman în care ne-am născut – și suntem obligați a trăi – și am încercat să preîntâmpinăm tristele ei consecințe printr-o tenace aplicațiune a metodelor comparate în câmpul tuturor disciplinelor amintite mai sus.

Astfel s-a închegat, pentru prima oară într-un ansamblu mai complet și sistematic, legile fundamentale ale Balcanologiei. Am arătat colegilor din Peninsulă că, mai ales în această zonă europeană, cercetarea științifică nu mai poate fi ferecată în compartimente naționale, ci unificată printr-o strânsă cooperație intelectuală și prin studii comparate asupra tuturor factorilor de unitate amintiți mai sus.

Am trecut apoi la realizările următoare: 1. Am întemeiat în anul 1937 revista *Balcania* în limba franceză cu importante colaborări internaționale. Această revistă a apărut până la fuzionarea institutelor în anul 1948. 2. Am pus – tot în 1937 – bazele unei școli de limbi balcanice și orientale (moderne), dublată de trei clase speciale pentru limbile moarte (elină, slavă și turcă osmană) în scopul de a pregăti cercetători în bizantinologie, slavistică și turcologie, precum și buni funcționari pentru serviciile noastre exterioare, cunoscători ai limbilor și problemelor balcanice. În ultimul an de existență, diferitele clase ale școlii de limbi balcanice și orientale erau frecventate de circa 140 de tineri. 3. Am fondat, în 1943, o editură din al cărei plan de lucru – în numai trei ani de activitate – au apărut 12 studii mari în spiritul și metoda de lucru

www.cimec.ro

înfăţişate mai sus; alte 15 erau sub tipar sau în pregătire. 4. Am creat, în 1942, oficiul bibliografic inter-balcanic în scopul de a obţine şi furniza tuturor secţiilor o promptă şi cât mai completă informaţie bibliografică. Lucrările acestui oficiu se efectuau gratuit de către studenţii catedrei de Istoria popoarelor balcanice, în centrul lucrărilor de proseminar. O echipă selecţionată dintre aceşti tineri urma să publice un buletin bibliografic semestrial şi să întocmească un fişier al cărţii balcanice aflătoare la diferitele biblioteci bucureştene, pe materii. Sute de mii de fişe se află şi astăzi în depozitul ce a aparţinut institutului. 5 Am organizat în 1944 ***Enciclopedia balcanică*** şi am redactat proiectul acestei mari lucrări de cooperaţie interbalcanică. Într-o şedinţă publică, am înfăţişat grupului colaboratorilor români prospectul general al lucrării şi primele rapoarte de sector, în septembrie 1947. Această Enciclopedie proiectată în zece volume pivota tot pe ideile factorilor de unitate, fără însă a neglija diferenţele specifice. Ţelul urmărit era tratarea mai completă şi obiectivă, în cadrul culturii universale, a fenomenelor balcanice. Enciclopedia urma să fie redactată întâi în limba franceză, iar apoi în toate limbile balcanice. 6. Am organizat încă din 1937 – cu participarea istoricilor, geografilor, arheologilor, etnografilor, lingviştilor şi folcloriştilor – colocviul săptămânal în cadrul căruia se dezbătea întregul material de studii şi comunicări destinat revistei, iar pentru informarea corectă în noul spirit, a marelui public, am organizat cicluri anuale de conferinţe pe temele fundamentale ale balcanologiei.

Adaug că toată această activitate s-a îndeplinit la început fără asistenţa financiară a statului, doar cu mijloace adunate de la diferite persoane şi instituţii, care au apreciat iniţiativa noastră.

Prin ideile de care s-a condus şi prin realizările sale, Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice din Bucureşti a obţinut în tot decursul existenţei sale adeziunea morală şi colaborarea unora dintre cei mai reprezentativi savanţi balcanologi străini.

Am ţinut să vă comunic dvs., ministru al învăţământului şi culturii, aceste date Sumare referitoare la o muncă ştiinţifică închinată, de la început şi până la sfârşit, exclusiv adevărului şi păcii.

Primiţi, vă rog tov. ministru, asigurarea deosebitei mele consideraţiuni.

(ss) Victor Papacostea

www.cimec.ro

V. DOCUMENTE ŞI TEXTE PRIVITOARE LA TEME ŞTIINŢIFICE ŞI PROBLEME POLITICE BALCANICE SAU CU CONTINGENŢE BALCANICE

Ziarul turcesc Yildirim din Bazargic relatează despre intervenţia lui Victor Papacostea, ca deputat liberal georgist de Caliacra, în favoarea dreptului musulmanilor din România la reprezentare senatorială (10 septembrie 1932)

CHESTIUNEA REPREZENTĂRII CULTULUI ÎN DISCUŢIA PARLAMENTULUI[76]

Articolul se referă la intervenţia d-lui Victor Papacostea, deputat al jud. Caliacra, în legătură cu drepturile musulmanilor din Dobrogea şi reprezentarea cultului musulman (în Parlament).

Citat: *„Faptul că d-l. Victor Papacostea, şeful organizaţiei din Caliacra a partidului George Brătianu, a cerut şi a apărat în Parlament, în faţa Primului Ministru şi a Ministrului Cultelor, pentru prima dată şi în mod temeinic şi cuprinzător, precum şi argumentat, chiar înaintea tuturor problemelor judeţului Caliacra, drepturile musulmanilor din Dobrogea, prin aceasta domnia sa a cîştigat încă pe atât încrederea şi prietenia turcilor din Caliacra, care l-au sprijinit în mare măsură pentru alegerea sa ca deputat. Turcii, care i-au acordat votul lor, sunt mulţumiţi pentru faptul de a nu se fi înşelat. Întâmpinăm cu satisfacţie prietenia acestui preţios deputat faţă de noi, precum şi serviciile pe care se străduieşte să ni le facă şi îi aducem mulţumirile noastre. Sperăm că d-l Papacostea, în a cărui capacitate şi sinceritate avem încredere, va duce până la capăt, cu succes, această sarcină demnă de laudă pe care a iniţiat-o"*.

Mai departe, se dau fragmente din raportul d-lui Victor Papacostea, care a reprodus, printre altele, art. 73 din Constituţie : *"Marele reprezentant al musulmanilor din Romania este senator permanent"*, ceea ce se spune şi în art. 5 din Legea electorală. *„Cu toate acestea* – a declarat d-l Victor Papacostea – *musulmanii nu au un reprezentant religios în Senat"*.

În continuare, articolul se referă la cererea deputatului Victor Papacostea pentru ca Ministerul Cultelor să iniţieze alegerea unui reprezentant al cultului

[76] Rezumat şi extrase traduse în română din articolul cu acest titlu apărut în ziarul turcesc *Yildirim*, nr. 28, Bazargic, 10 septembrie 1932, comunicate lui Victor Papacostea, împreună cu originalul, de Mustegip M. Fazîc în anexa scrisorii ce urmează.

www.cimec.ro

musulman, deşi acest lucru ar fi trebuit rezolvat încă de mult, luându-se ca model, de pildă, cultul ebraic.

De asemenea, în cuvântarea sa, deputatul V <ictor> P<apacostea> remarca totodată şi faptul că, *„rezolvarea cu o clipă mai devreme a acestei situaţii este necesară pentru folosul musulmanilor şi al statului român, iar continuarea stărilor de lucruri de astăzi este dăunătoare şi înjositoare atât cinstei şi onoarei musulmanilor, cât şi intereselor statului"*.

De asemenea, V<ictor> P<apacostea> se referise şi la simpatia şi devotamentul musulmanilor faţă de statul român şi faţă de ţară, chemând totodată statul român să acorde un sprijin mai mare musulmanilor din România.

Victor Papacostea propusese trei soluţii pentru desemnarea unui reprezentant al cultului musulman în Parlament (Vezi scrisoarea lui Mustegip Hadji-Fazîl, avocat din Bazargic, adresată deputatului V <ictor> P<apacostea> drept mulţumire pentru intervenţia sa).

In articolul din ziarul amintit se propune, mai departe, convocarea unui congres al musulmanilor din România în scopul alegerii unui reprezentant în Parlament din rândurile musulmanilor din România. Se mai arată ca la acest congres să fie invitaţi 12 categorii de delegaţi (Vezi şi scrisoarea menţionată mai sus).

În continuare, se afirmă:

„Faptul că un deputat român, care nu este turc sau musulman, critică în Parlamentul român statul său şi, lăudând o minoritate, prezintă un raport prin care cere drepturile musulmanilor, acest fapt trebuit să constituie o pildă şi un exemplu pentru fiecare deputat şi intelectual musulman".

Scrisoarea de mulţumire adresată de Mustegip M. Fazîc, în numele comunităţii musulmanilor din Dobrogea, lui Victor Papacostea care a apărat în Parlament dreptul acestora de a fi reprezentaţi în Senatul României (11 septembrie 1932)

MUSTEGIP M. FAZÎC
Str. Ardealului No. 7
Telef. No. 29 | 2
BAZARGIC
ROMÂNIA

Bazargic, 11 septembrie 1932

Prea Stimate Domnule Deputat V. Papacostea,

Comunicarea D-stră în şedinţa de ieri a Camerei, în privinţa susţinerii drep-

www.dimec.ro

turilor musulmanilor din Dobrogea, mai ales în chestiunea "reprezentantului religios superior, prevăzut de art.73 din Constituţie şi 5 din leg.elect., a stârnit o bucurie şi mulţumire în toate rândurile musulmanilor, nu numai din jud. Caliacra, ci din întreagă Dobrogea. Primul articol cu elogii despre D-stră şi cu comentarii favorabile despre comunicarea D-stră l-a publicat ziarul nostru săptămânal "YILDIRIM" din care ziar vă trimitem un exemplar.

Solicititudina D-stră binevoitoare faţă de elementul musulman din România Mare este foarte mult apreciatü de acest element recunoscător şi leal, de al cărui devotament sincer şi sprijin politic puteţi fi sigur.

Toată populaţiunea musulmană aşteaptă cu mare nerăbdare ca frumoasa şi creatoare acţiune a D-stră să se încoroneze cu succes deplin şi să dea roadele dorite.

Asupra soluţionării grabnice a chestiunii reprezentantului cultului musulman în Senat D-stră aţi propus trei formule:

1/ Muftiul cel mai în vârstă,

2/ Muftiul cel **mai** vechi în funcţie şi

3/ Un congres musulman sau întrunirea Uniunii Comunităţii Musulmane să aleagă un reprezentant.

Noi, ne permitem a vă exprima dorinţa şi părerea noastră asupra susţinerii şi realizării a a treia formulă, anume de a convoca un congres general musulman.

În realizarea acestei propuneri, după cum am scris şi în ziarul "YILDIRIM" dorim ca acest congres să se convoace de către Ministerul Instrucţiunii Publice, Direcţiunea Cultelor, cel mai târziu într-o lună, la Constanţa sau Silistra, convocarea făcându-se prin ziarele din Bucureşti şi din Dobrogea, către:

1/ Actuali şi foşti muftii ai judeţelor din Dobrogea;

2/ Actuali şi foşti parlamentari musulmani din România;

3/ Muftiul şi foşti cadii ai judeţelor din Dobrogea;

4/ Profesorii musulmani ai Seminarului Musulman din Megidia;

5/ Profesori musulmani ai Seminarului din Silistra;

6/ Actuali şi foşti preşedinţi de la 1920 încoace ai Comunităţilor Musulmane din capitalele celor patru judeţe ale Dobrogei:

7/ Absolvenţi musulmani ai Universităţilor sau vreunei şcoli superioare din România sau din vreo altă ţară;

8/ Toţi hatipii din Dobrogea ;

9/ Preşedintele Asociaţiunii Absolvenţilor Seminarului Musulman din Megidia

10/ Câte un reprezentant de la fiecare revistă şi ziar care apare în limba turcă din România;

www.cimec.ro

11/ Preşedintele Asociaţiunii hogilor din România;

12/ Câte un reprezentant al învăţătorilor de limba turcă din cele patru jud<eţe> ale Dobrogei.

Vă rugăm cu respect şi insistent, Donnule Deputat V. Papacostea, să binevoiţi a lua în consideraţie dezideratul nostru mai sus expus şi a stărui cu toată căldura în realizarea reuşită şi ducerea, la capăt a acţiunii D-strâ atât de dorită şi aşteptată de populaţiunea musulmană, pe care veţi căştiga, cu tot sufletul şi sincer şi devotat.

Cu toată consideraţia,

În numele organizaţiei musulmane din jud. Caliacra

(ss) M. H. Fazâc
avocat

Cuvântare funebră la moartea doctorului George Badralexi (7 mai 1934)[77]

Întristată adunare,

Un călător neostenit în căutarea neîncetată a adevărurilor veşnice,

[77] Dr. George D. Badralexi (1880-1934), descendentul unei familii de mari celnici aromâni, a fost unul dintre fruntaşii mişcării de redeşteptare naţională a aromânilor din Macedonia. Era strănepotul celnicului Alexie Bardă sau Badralexi, care, traversînd Peninsula Balcanică împreună cu familiile din „fălcarea" al cărei conducător era şi cu numeroasele lor turme de oi, s-a strămutat din Avdela Pindului în preajma Veriei, pe muntele Vermion, unde a întemeiat, pe ruinele aşezării *Seli*, satul pastoral aromânesc *Călivele al Badralexi*, azi staţiunea montană *Kato Vermion*. După absolvirea liceului românesc din Bitolia, el studiase medicina la Bucureşti, dobândind diploma de doctor în 1908. Revenise la Veria, unde trăia familia sa, practicase acolo medicina cu o generozitate care i-a adus reputaţia de „medic fără arginţi", fusese preşedintele comunităţii româneşti din acel oraş, editase revista *Flambura Pindului*, fusese preşedintele Congresului aromânilor din Grecia (1924) care a decis emigrarea aromânilor cu sentimente româneşti în România Mare şi colonizarea lor în Cadrilaterul dobrogean. S-a stabilit el însuşi cu familia la Bazargic, în 1927, devenind medic al oraşului, dar a murit prematur, în 1934. Era un apropiat personal al lui Victor Papacostea, pe atunci deputat liberal georgist de Caliacra, cu al cărui tată, institutorul Guşu Papacostea-Goga, fusese coleg propriul său părinte, Dumitru G. Badralexi, întemeietorul primei şcoli româneşti din Selia, în prima serie de zece elevi aromâni recrutaţi de călugărul Averchie, la Institutul aromânesc de la Sfinţii Apostoli din Bucureşti. La înmormântarea d-rului George D. Badralexi au mai rostit discursuri importante personalităţi dintre fruntaşii aromâni, precum acad. George Murnu, Nicolae Batzaria, Cola Ciumetti. Mormântul d-rului Badralexi a fost îngrijit cu dragoste, la Bazargic, după cedarea Cadrilaterului, de bulgari, iar osemintele lui au fost aduse la Bucureşti de o prietenă bulgăroaică a familiei la sfârşitul anilor 1960.

www.dimec.ro

străbătea acum câţiva ani lumea, chinuit de o mare taină. El mergea din ţară în ţară, pe la casele tuturor marilor personalităţi ale omenirii şi tuturor le punea aceeaşi întrebare: în ce constă geniul uman, ce este genial în alcătuirea firii omeneşti, ce este supraomenesc în oameni, în ce constă, cu alte cuvinte, dumnezeirea risipită în noi ?

I-au vorbit unii pe larg despre puterea de muncă; alţii i-au vorbit de forţa judecăţii; au pomenit savanţii de memorie, artiştii de fantezie, poeţii de inspiraţie, oamenii politici de voinţa dominatoare şi aşa mai departe. Călătorul îşi însemna cu grijă, dar mereu nemulţumit, răspunsurile şi pleca mai departe. Ajuns în colţul de retragere din lume al celui care a fost cel mai mare scriitor al Franţei contemporane, călătorul nostru i-a înfăţişat răspunsurile primite de la toţi învăţaţii şi glorioşii pământului. A. France, ajuns în anii din urmă ai bătrâneţelor sale, le-a citit, a zâmbit cu amărăciune, a luat condeiul şi a scris în carnetul călătorului un cuvânt, unul singur: ***bunătatea***. Cu deosebire în vremea noastră, vreme de prăbuşiri şi războaie, de ură şi de revoltă, de vărsări de sânge, de dementă progresiune a ştiinţelor şi tehnicii distrugătoare, cu deosebire astăzi, când omul, de la vârsta cea mai fragedă învaţă să ucidă şi este crescut pentru aceasta, cu deosebire astăzi, noi preţuim mai mult ***bunătatea***.

Şi nu mai puţin aici, ba cu deosebire aici, ţinut în care se ciocnesc zgomotos întocmirile mai vechi ale istoriei cu noile întocmiri ale dreptăţii, ţinut în care lupta pentru pâinea cea de toată zilele trezeşte uneori fatal resorturile lumii – cu deosebire aici, marea bunătate a d-rului Badralexi îndeplinea rolul său corectiv, compensatoriu, dumnezeesc în iradiaţiunea sa de binefacere şi iubire.

Şi ca o confirmare a celui ce a spus odată, că *„în opera lui Dumnezeu nimic nu este întâmplător"*, soarta a aşezat atâta lumină şi bunătate în spiritul unui medic, unui ***tămăduitor***. Aci stă dumnezeescul menirii celui dus; aci stă sensul aproape religios al acestei vieţi. Cei vechi spuneau acestor predestinaţi „trimisul lui Dumnezeu".

Şi atunci nu ne mai mirăm că d-rul Badralexi n-a trăit pentru sine şi n-a agonisit pentru familia sa. Dar el nici n-a fost creat pentru aceasta. Sensul acestei vieţi porneşte din legile mari ale firii şi nu poate fi încadrat şi supus legilor mărunte, ale uzanţelor şi convenţiilor noastre sociale.

Cunoscuţi sau necunoscuţi, români sau străini, creştini sau musulmani – familia lui Badralexi era alcătuită din ***toţi oamenii*** pe care îi putea cuprinde nemărginita sa iubire şi sfera activităţii lui. Aceasta a fost familia lui: obştea întreagă care plânge aici şi care presimte că cel ce a murit nu era nici de măsura noastră, nici de ei; că cel ce a murit nu poate fi înlocuit, că el n-a venit pe lume în serie, ci într-un exemplar unic. Se simte, toţi o simţim: ***n-a murit un profesionist, ci un misionar!***

www.cimec.ro

Dacă este adevărată maxima scrisă odinioară pe frontispiciul şcoalelor ce recrutau pe slujitorii bisericii – „***Nu există intrare fără chemare***!" – apoi cu atât mai adevărată este ea în aşezarea societăţii moderne, la intrarea celor ce au să oficieze în templul suferinţelor umane. Doctorul Badralexi a avut această chemare în gradul cel mai înalt.

Sunt rari soldaţii cei buni ai războiului, dar mai rari încă sunt soldaţii cei buni ai Păcii. O ţară se cucereşte cu avântul şi voinicia celor dintâi, dar nu se stăpâneşte fără contribuţia de fiecare zi a celor de al doilea. Justificarea, legitimarea cuceririi în faţa oamenilor şi a lui Dumnezeu, aceştia ni-o dau.

Este mare opera de război a românilor, dar încă mai mare este opera lor de pace şi de civilizaţie, de construcţie şi de dreptate. Meritul d-rului Badralexi acesta este: el a adus în câmpul cuceririi româneşti de aici tăria unei înalte legitimări morale a ei, geniul acelei umanităţi superioare care caracterizează rasa românească de pretutindenea. Prezenţa minoritarilor în număr atât de mare şi pelerinajul lor, pe care l-am privit mişcat astă noapte, arată cât de puternică a fost forţa de cucerire sufletească a celui care a înnobilat, cu fiinţa sa, stăpânirea românească pe aceste meleaguri. Căci ce s-ar mai alege de prestigiul unei rase, dacă ea n-ar înfăţişa ochilor lumii decât pe maeştrii agonisitei personale, pe strângătorii de averi. Iată de ce un popor întreg se mândreşte cu figura reprezentativă a doctorului Badralexi.

Dar voi, popor al Veriei de odinioară, voi cunoaşteţi taina grandioasă a acestui suflet de aristocrat ce ne vine de peste veacuri şi pleacă spre eternitate.

Voi ştiţi că el coboară dintr-aceia care şi ***dincolo*** ne-au păstorit pe noi şi toţi morţii noştri şi au condus, ca patriarhii lui Israel odinioară, poporul nostru chinuit, peste pustiuri, peste înfrângeri şi peste biruinţe. Aşa a vroit destinul, aşa potriveşte Firea: el moare azi în mijlocul poporului său, căruia cu jertfa sa prematură i-a clădit o nouă viaţă, o nouă ţară. Sufletul lui străjuieşte de acuma îngropat între zidurile ctitoriei lui şi, ca legendă, el garantează cu veşnica lui pomenire, trăinicia lor.

Iar pentru cei rămaşi, soţia şi copii lui, se poate o mai sublimă mângâiere decât aceea că el şi-a împlinit menirea?

Să-i fie ţărâna uşoară!

www.cimec.ro

Scrisoarea deschisă adresată primului ministru Gh. Tătărescu de Victor Papacostea care dezvăluie blocarea procesului colonizării aromânilor în Cadrilaterul dobrogean în urma acaparării fostelor domenii funciare turceşti de către înalţi oficiali români şi cere curmarea acestui abuz (26 octombrie 1935)[78]

COLONIZAREA MACEDONENILOR, ÎN DOBROGEA NOUĂ
O scrisoare a d-lui Victor Papacostea

Din partea d-lui prof. Papacostea, fost deputat de Caliacra, primim următoarea scrisoare deschisă, către d. Prim Ministru Gh. Tătărăscu:

Domnule Prim Ministru,

Am onoare a vă aduce la. cunoştinţă următorul fapt:

Cu toate măsurile luate de Ministerul Domeniilor, achiziţionarea de latifundii in Cadrilater continuă pe o scară întinsă. În fruntea acaparatorilor sunt nu numai străini, dar şi o seamă de autohtoni, foşti înalţi demnitari ai statului, foşti miniştri naţional-ţărănişti, bancheri, hotelieri, şi acum in urmă chiar foşti membri ai guvernului ce prezidaţi. *Sate întregi părăsite de populaţia otomană sunt ocupate de către un singur om.*

Veţi recunoaşte, d-le Prim-Ministru, cât de potrivnice sunt aceste metode vremurilor în care trăim şi cât de grele perspective de ordin naţional şi social deschide lăcomia acaparatorilor – într-o vreme în care freamătul plugarilor români fără pământ începe a fi iarăşi nu numai o temă de agitaţie din partea partidelor care inşeală şi exploatează ţărănimea, dar şi o tristă realitate. Cercetaţi arhiva oficiului de colonizare şi vă veţi convinge.

De asemenea nu trebue să uitaţi dvs., primul în ierarhia demnităţilor, dar şi în aceea a răspunderilor, că Dobrogea Nouă reprezintă în ordinea juridică internaţională nu numai un drept străvechi al României, dar şi unul mai nou, de *compensaţiune şi azil în favoarea populaţiei macedo-române, dezmoştenită de popoarele balcanice la împărţirea teritoriului otoman în 1913.* Cercetaţi arhiva Ministerului de Externe pentru a vă convinge şi în această privinţă. După războiul mondial, dizlocările provocate de schimbul de populaţie intervenit între Turcia, Grecia, Bulgaria şi Iugoslavia au întărit statului român drept în favoarea macedoromânilor.

Guvernarea naţional-ţărănistă şi dvs. interzicând intrarea macedoromânilor în ţară, calcă în picioare acest drept *şi cu el odată unul din temeiurile stă-*

[78] Scrisoarea a fost publicată în jurnalul *Universul*, 295 din 26 octombrie 1935 după care o reproduc aici.

www.cimec.ro

pânirii româneşti acolo. Dar lucrurile apar într-o lumină de-a dreptul odioasă când vedem foşti miniştri în guvernele care au rostit interdicţia, acaparând ei ogoarele cuvenite coloniştilor.

Aşteptăm, d-le Prim Ministru, de la patriotismul dvs., actul de energie care să curme de îndată acest nedemn şt primejdios abuz şi să lăsaţi liberă intrarea macedoromânilor în ţară, aşa cum se permite oricărui străin.

În speranţa că veţi da înţelegerea cuvenită acestui apel pornit din cele mai legitime îngrijorări – străine de orice socoteală politică – vă rog să primiţi, d-le Prim Ministru, a-sigurarea distinsei consideraţii ce vă păstrez.

Victor Papacostea

Victor Papacostea despre confederarea popoarelor balcanice („Libertatea", 20 iunie 1936)

B A L C A NIA

Balcania este un termen de factură – şi poate chiar de origină – mazziniană[79]. A circulat în corespondenţa conspiratorilor, între anii 1848–1877. El rezuma, pe atunci, o întreagă concepţie politică. Prin magia lui, agenţii liberalismului romantic sperau să realizeze o sforţare colectivă şi simultană a popoarelor din Peninsulă împotriva sultanului. După luptă, *Balcania* şi-ar fi prelungit sugestia; popoarele eliberate ar fi rămas înfrăţite pe anume temeiuri sufleteşti, etnice, politice şi economice. De altfel, ideea unei confederaţii a popoarelor din Peninsulă, la care ne-am fi adăugat şi noi românii, este mult mai veche; în vremea revoluţiei franceze a predicat-o poetul tesalian Riga Fereul[80].

Azi ideea este din nou în aer. Aproape în toate statele balcanice s-au produs reacţiuni împotriva stărilor de învrăjbire care apasă viaţa popoarelor. S-au ţinut numeroase conferinţe inter-balcanice şi s-a lucrat pentru apropiere şi cooperare. S-au pus bazele unor camere comune de comerţ, industrie şi agricultură, s-au proiectat tarife preferenţiale inter-balcanice, convenţii sanitare şi se vorbeşte de o dezvoltare «în comun» a căilor de comunicaţii, terestre, maritime şi aeriene. De curând, înţelegerea balcanică a dat o nouă dovadă de vitalitate, iar în Bulgaria, stat dominat încă de porniri revanşarde, o parte din personalul politic s-a manifestat public pentru reîntoarcerea către „amiciţiile seculare".

[79] Vezi Al. Marcu, *Conspiratori şi conspiraţii în epoca Renaşterii politice a României.* Tot acolo citatele din Mazzini şi din răspunsul lui Dim. Brătianu.

[80] În reluarea acestor iniţiative azi, cercurile ateniene au avut un rol foarte activ.

www.dacia.ro

Obişnuiţi cu creaţiile şubrede sau artificiale ale cabinetelor diplomatice, mulţi privesc cu scepticism aceste lucrări. S-ar părea că nici spiritul vremii nu prea este prielnic ideii de asociere a popoarelor. Şi totuşi – progresele realizate, dispoziţia şi atmosfera generală, ne face să credem că, în Balcani, ideea aceasta va putea avea o evoluţie cu totul deosebită. Realităţile geopolitice, interesele economice, tradiţii istorice comune şi mari afinităţi de ordin etnic – toate vor concura pentru a o impune. *De altfel, cu mici intervale de separaţie, popoarele balcanice au trăit aproape întotdeauna laolaltă.* Sub forma dominaţiunii macedonene, romane, bizantine sau turceşti – aceste realităţi au impus lumei balcanice, aproape totdeauna, ritmul unei respiraţii unitare. Ori de câte ori aceste sisteme politice unificatoare slăbeau, Peninsula recădea în anarhie. Tendinţele particulariste ofereau atunci aspecte de totală năruire; dar reacţia unificatoare venea fără întârziere, dorită, chemată de toată lumea. Faza bizantină premergătoare năvălirii turceşti este tipică în această privinţă; căderea sub o putere capabilă să creeze o disciplină colectivă în rândul popoarelor din Peninsulă a fost o necesitate a acelui timp. Mahomed al II-lea, cuceritorul Constantinopolului va rămâne în istorie prin puterea de pătrundere de care a dat dovadă în această privinţă. El a simţit cel dintâi, în pragul vremurilor moderne, necesitatea acelei mari unităţi pontice şi dunărene, capabilă a rezista şi asalturilor apusene şi celor ce se pregăteau la răsărit. Această idee a inspirat întregul său program de cucerire şi organizare. Pentru aceleaşi nevoi de pacificare el a extins autoritatea patriarhilor ecumenici – care ajunsese a nu se mai exercita decât în grupul redus al romeilor – asupra tuturor popoarelor creştine din Peninsulă, punând astfel temelia unei mari societăţi creştine a cărei coeziune şi unitate s-a menţinut veacuri întregi. Dar brutalitatea regimului turcesc, decadenţa lui pretimpurie, iar mai târziu aservirea Patriarhiei către interesele de rasă ale elenismului, au dus la ruină această aşezare. Veacul al XIX-lea – principiul naţionalităţilor – a dat lovitura mortală acestui sistem politic dovedit sub misiunea sa. Vechiul particularism a reapărut în forma explozivă a revoluţiilor naţionale; o luptă pe viaţă şi pe moarte s-a dezlănţuit între supuşi şi tirani.

Toată lumea europeană a privit cu simpatie – cum era şi firesc – lupta popoarelor balcanice pentru eliberare, dar puţini şi-au dat seama de perspectivele grave pe care le deschidea desfiinţarea Imperiului otoman. Intr-adevăr, două mari primejdii încep a ameninţa viaţa Peninsulei, înainte ca lanţurile care robeau popoarele să fi căzut:

Prima primejdie venea din interferenţele etnice ce s-au produs în decursul veacurilor de convieţuire; datorită lor părea imposibilă o delimitare de frontiere care să împace în mod absolut popoarele ce se separau. Ce a însemnat şi ce înseamnă această imposibilitate, o pot spune acei care au urmărit studiile

www.cimec.ro

învățatului iugoslav Jovan Cvijić[81]: Peninsula Balcanică înfățişează unul dintre cele mai variate aspecte etnice, nu numai din Europa, dar de pe întregul glob. Triburi albaneze, aromâneşti şi slave până în inima Greciei, expansiune greacă asupra Epirului, Traciei şi Macedoniei până în Albania meridională şi de-a lungul tuturor coastelor, infiltrări bulgare în Dobrogea şi mase româneşti compacte până în văile Balcanilor şi până în centrul Serbiei Vechi – iată câteva numai din aspectele amalgamului etnic pe care îl conține Peninsula. Sunt unele regiuni, cum ar fi Epirul şi Macedonia, în care găseşti, alături unele de altele, sate slave, greceşti, româneşti, albanezeşti şi turceşti. Nu este de mirare că în Banovina Vardarului, Macedonia, Epir, etc. – amestecul este atât de intens încât persistă fenomenul cunoscut sub numele de *bilinguism.*

În toată Peninsula, se poate spune, sunt doar câteva regiuni muntoase – Peloponezul, Munții Albaniei sau Pindului – în care s-a mai păstrat vechiul tip *grec, ilir* sau *tracoroman.*

Această mare confuzie etnică a dăinuit în Peninsula Balcanică în toate vremurile. Datele ei istorice nu pot fi enumerate în cadrul acestui articol: pe terenul linguisticei comparate, ele pot fi urmărite în lucrările unui Sandfeld, Capidan etc. Minunată pentru a demonstra această veche promiscuitate etnică a Peninsulei ni s-a părut caracterizarea pe care o cronică bizantină o dă voevodului Vanco, care a ocupat oraşul Arta la anul 1400: *„era de neam serbo-arvanito-bulgaro-vlah".*

A doua primejdie era încă şi mai gravă. Ea decurgea din tendințele imperialiste a unora dintre marile puteri care se prefăceau că luptă pentru eliberarea popoarelor subjugate, dar care, în realitate, urmăreau împărțirea Peninsulei în zone de influență, asemeni concesiunilor din continentele de culoare. Îndeosebi Rusia şi Austria au trădat aproape de la început un formidabil apetit anexionist. *Una* vroia Dunărea, Marea Neagră şi Constantinopolul, *cealaltă* Salonicul şi țărmul egeean. Intre altele, deschiderea moştenirii turceşti s-a amânat, multă vreme, şi datorită acestor două primejdii.

*

Pentru evitarea lor, mazzinienii au combătut ideea separatismului total. Trecând peste ideile dominante ale veacului, ei s-au gândit la înlocuirea sistemului otoman, îndată după desființarea lui, cu o formă politică care să asigure, pe plan economic şi militar – cu respectul ideei de stat național – acea unitate pontică şi dunăreană pe care o întrezărise cuceritorul otoman la 1453. De aceea, odată cu ideea libertății naționale, ei propovăduiau şi ideea solidarității balcanice în fața marilor puteri care manifestaseră tendințe imperialiste. Mazzini însuşi reproşa englezilor, pe la 1855, că nu ajută popoarele balcanice, „... să *alcătuiască, uniți, o mare confederație, sustrăgându-i astfel influenței ru-*

[81] Jovan Cvijić, *La Péninsule Balkanique*, Paris, 1918.

www.dimec.ro

seşti, ajutându-i să obţină acea existenţă pe care zadarnic o sperau de la Rusia; să ridice în faţa împărăţiei moscovite un zăgaz viu, de tinere Naţiuni asociate". Nu trebue să creadă nimeni că aceasta ar fi însemnat o amendare sau o atingere cât de mică adusă ideii naţionale în esenţa ei spirituală; dimpotrivă, prin realizarea acelei confederaţiuni, popoarele balcanice îşi apărau şi garantau, în măsura cea mai deplină, integritatea suveranităţii lor naţionale împotriva statelor acaparatoare, de la Apus ca şi de la Răsărit. Intre mazzinienii convinşi a fost, după cum se ştie, şi Dimitrie Brătianu, care, în numele *Comitetului Naţional Român*, a răspuns, la 11 Septembrie 1851, la apelul *Comitetului central democratic european*. În apelul lui Mazzini sta scris: *„Podul lui Traian are acum numai câte un stâlp pe amândouă ţărmurile Dunării; este simbolul stării de astăzi. Trebue ca, cu mâinile voastre, să-i puneţi arcuri noi; aceasta este datoria voastră pentru viitor"*. La care Brătianu răspundea: *„Românul nu va înşela nădejdile pe care democraţia şi le-a pus în el; noile bolţi ale podului lui Traian le-am înfipt în pământ... şi podul sfintei alianţe a popoarelor se va arăta strălucitor de frumuseţe şi tărie... Fi-va acest pod simbolul marii înfrăţiri europene..."*. Şi pentru a câştiga încrederea popoarelor, Brătianu ţinea să precizeze: *„Vecinii noştri să fie fără grijă, Confederaţia dunăreană, ori dacă se preferă, sfânta alianţă a popoarelor de la Dunăre, nu va fi o societate universală, un consorţiu al tuturor bunurilor. În asociaţia noastră, fiecare asociat va continua să se bucure de libera dispunere de averea sa şi nu va fi angajat decât cu o parte a sa. Fiecare îşi va păstra individualitatea şi acţiunea"*. Apoi către încheiere: *„Nu vă fie frică fraţilor; ţarul şi împăratul austriac nu ne mai pot înşela: le-am smuls masca"*. Eminescu[82], creatorul doctrinei naţionaliste, s-a declarat şi el partizanul regrupării popoarelor balcanice, pentru a se evita astfel mandatul vreunei mari puteri – în speţă al Austro-Ungariei care se oferea necontenit. Fiindcă propaganda austriacă în acest sens se înteţise, Eminescu a simţit pericolul şi a reacţionat. El a scris în acest sens un foarte frumos articol intitulat *Planul unei confederaţiuni balcanice*.

Ziarul austriac „Post", exploatând cu rea credinţă tema că „micile state din Peninsula Balcanică, ieşite din letargia în care le ţine domnia turcească, ar forma, prin rivalităţile lor, politice, naţionale şi religioase un pericol mult mai mare pentru liniştea Europei decât letargia acestor provincii produsă prin apăsarea Semilunei", propunea confederarea lor sub mandatul Austriei; totodată, numitul oficios propunea să se lase Rusiei – pentru a o

[82] Mihai Eminescu, *Opere complete*, ed. A.C. Cuza, I, Bucureşti, 1905, p. 124-126. În ediţia Perpessicius = *Chestiunea Orientului* < *„Ziarul oficios..."* >, M. Eminescu, *Opere*, IX, studiu introductiv de Al. Oprea, ediţie îngrijită de P. Creţia (coordonator, stabilirea textului şi a variantelor), D. Vatamaniuc (comentariile şi notele de istorie literară), Anca Costaforu şi Eugenia Oprescu (descifrarea şi transcrierea literală a textelor), Gherhardt Csejka (textele germane). Bucureşti, 1980, p. 154 (textul articolului publicat de M. Eminescu în *Curierul de Iaşi*, IX, nr. 79, 16 iulie 1876, p. 3 *(Revista externă)*), p. 583 (comentarii).

www.cimec.ro

împăca – posibilitatea de a cuceri Constantinopolul, şi drumul deschis către alte mari compensaţii în Asia.

Răspunsul lui Eminescu are o viguroasă ţinută polemică. Referindu-se la situaţia de stat clientelar Austriei – stare către care lunecasem deja din teama, desigur legitimă, de ruşi – el spune: „Robia economică a noastră şi a Orientului întreg, supremaţia culturii extrafine din Buda-Pesta şi Viena, poate fi visul diplomaţilor de la „Post", dar exemplul României ar trebui întipărit în mintea popoarelor de peste Dunăre; ar trebui să li se spună că protectoratul Austriei este echivalent cu sărăcirea, cu stoarcerea populaţiunilor prin agenţi economici fără patrie şi că acelea (popoarele balcanice) n-ar forma decât terenul de nutriţiune al desvoltatelor sisteme intestinale de la bursa din Viena". Continuând pe un ton din ce în ce mai vehement, Eminescu respinge cu indignare ideea mandatelor şi ajunge la concluzia unei *confederaţii independente*, întemeiată pe o politică comercială protecţionistă, *„sub protectoratul său propriu şi al nimănui altcuiva"*. Totodată, Eminescu socoate că aceasta este forma de organizare care *„conţine în sine sâmburi de dezvoltare adevărată"*. Iată cum Eminescu, deşi dominat de ideologia naţionalistă, şi creator de geniu în acest domeniu – a înţeles printre cei dintâi în România această necesitate şi s-a pătruns de tot sensul marilor comandamente geopolitice, economice, etnice şi istorice care impun ideea unei asociaţii a popoarelor din Peninsulă.

*

Dreptul de autodeterminare al popoarelor a fost satisfăcut în ultima sută de ani în mod aproape absolut. Cel puţin în Europa. S-a rupt Banatul în două, Macedonia în trei – pentruca linia de demarcaţiune între statele respective să urmărească cât mai exact limitele etnice. La Fiume, frontiera evoluează în mod ireproşabil printre cartiere şi străzi, alegându-le pe cele italiene de cele iugoslave ... (S-au produs fireşte şi unele nedreptăţi; aceea a Banatului nu este singura).

Când a apărut noua hartă a continentului nostru, unii publicişti de peste ocean au reluat atacurile împotriva particularismului statal european. S-a vorbit atunci de „atomismul" care împinge la anarhie şi ruină civilizaţia bătrânului continent. Criticele n-au fost luate însă în seamă de oamenii de stat din Europa. Este drept că multe din ele erau lipsite de cunoaşterea exactă a particularităţilor de ordin etnic, istoric, geografic şi economic pe care le prezintă continentul nostru. Astăzi însă trebue să recunoaştem că unele din criticele rostite atunci îşi găsesc o crudă îndreptăţire. Să *recunoaştem, că aplicarea integrală, până la ultimele consecinţe, a dreptului de autodeterminare, obliga – pentru anumite considerente de ordin economic şi geopolitic – la o modificare a vechii concepţii despre frontiere.*

Sistemul frontierelor absolute – adevărate ziduri chinezeşti – supor-

www.cimec.ro

tabile pentru viaţa economică a marilor imperii, constituie o absurditate în fărâmiţarea de astăzi. Este păcat că acest lucru nu a fost înţeles la vreme de cârmuitorii popoarelor europene. Ei au uitat că oamenii nu vor putea trăi şi în „atomismul" creat de autodeterminare, şi cu vechiul sistem al frontierelor înalte şi ermetice. De aci marea contradicţie a vremei noastre: contradicţia între *etnic* şi *economic;* între *unitatea etnică* şi *diversitatea economică* indispensabilă vieţii. Prin „atomismul" statal european, s-a ajuns la violentarea acelui neiertător determinism geografic a cărui sensibilitate economică şi politică a reacţionat. De aci, în primul rând, starea de nevroză generală.

Nevoia *concentrării* a început să se simtă acum din nou. In cabinetele diplomatice ideea câştigă teren; în curând, ea se va impune. Popoarele mici trebuie să fie atente. Să nu piardă iarăşi, ceea ce au câştigat după atâta aşteptare şi cu atâtea jertfe. Căci, încurajat de noul curent de gândire, spectrul marilor imperialisme a reapărut la toate punctele cardinale. Cei interesaţi vor încerca, fluturând necesitatea concentrării economice, să reînvie despotismul – aşa cum Austria de altădată, însuşindu-şi federalismul mazzinian, a căutat să înglobeze în hotarele ei popoarele balcanice. Nu este vreme de pierdut. Să opunem puterilor necurate ale trecutului cetatea naturală a unei mari unităţi geografice. Dacă este vorba să intrăm, pe viitor, într-o asociaţie de state – s-o preferăm pe aceea a Peninsulei. Pe aceasta, a făcut-o Dumnezeu. În cadrul ei, popoarele îşi vor păstra neatinsă organizaţia statală naţională. România va putea relua acel mare oficiu – în slujba umanităţii sudesteuropene – pe care l-a mai avut şi altădată, dar nu în condiţiuni atât de prielnice.

Să organizăm deci – micşorând cât mai mult cu putinţă rigorismul frotierelor intermediare – acea mare solidaritate balcanică menită a împiedica renaşterea imperiilor acaparatoare. Să organizăm Confederaţia – *aşa cum au văzut-o Dimitrie Brătianu* şi *Eminescu* – împotriva tiraniei ce dă ocol caselor noastre.

Referat pentru Ministerul Afacerilor Externe privind situaţia aromânilor sau macedoromânilor (aprilie 1941)[83]

AROMÂNII

I. DATE ISTORICE

Poporul român este urmaşul întregii *Romanităţi orientale* şi nu numai a

[83] Referat publicat parţial în volumul coordonat de Gh. Zbuchea şi Stelian Brezeanu, *Românii de la sud de Dunăre*. Bucureşti, 1997, p. 313-315. sub nr.146, în traducere românească după versiunea franceză păstrată în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fond România, dosar 71/1920-1944, f. 2-9. Îl public aici în întregime după textul românesc păstrat în arhiva lui Victor Papacostea. Cele două versiuni sunt uşor diferite pe alocuri.

www.cimec.ro

celei din Dacia Traiană cum se credea odată. Vatra lui de formaţiune urmează la Sud faimoasa linie de demarcaţie trasată de învăţatul Jirecek: de-a lungul Balcanilor şi apoi în prelungirea acestui lanţ de munţi până la Marea Adriatică (Dunărea nu era deci *limita*, ci axul suprafeţei etnice ocupată de străromâni).

Invaziunea popoarelor slave, avide de câmpie, a împins către regiunile muntoase populaţiile româneşti din şesurile sud dunărene. Astfel se explică faptul că, în Evul Mediu, Munţii Balcani, Munţii Muntenegrului, ai Bosniei şi Herţegovinei, ai Albaniei şi Epirului (masivul Pindului) au fost ocupaţi – ca şi coroana carpatică de către români. În aceste regiuni muntoase au luat naştere diferite „Vlahii" sau „Valahii".

Astfel între Dunăre şi Balcani avem Vlahia Asăneştilor, în Epir Anovlahia (Vlahia de Sus); în Pind şi Tesalia Meglovlahia (Vlahia Mare); în Acarnania şi Etolia Microvlahia (Vlahia Mică).

Dar cu începutul unele din aceste grupuri de populaţie românească s-au topit în mijlocul populaţiilor slave sau greceşti; amintirea lor s-a păstrat în toponimie. Numai în Serbia Veche, termenul vlah intră de 250 ori în alcătuirea numelor de localitate. Grupul care s-a păstrat cel mai bine până în zilele noastre este *grupul meridional*, adică aromânii (sau macedoromânii, cum li se zice foarte adesea).

Centrul aşezărilor româneşti a fost Epirul şi îndeosebi masivul muntos al Pindului cu Tesalia. Aceste regiuni alcătuiau în secolul XI–XIV, în cadrul Imperiului Bizantin, o organizaţie politică autonomă cunoscută în cronicele bizantine sub numele de *Megalovlahia,* adică Vlahia Mare.

În scriitorii bizantini – ca de pildă Nicetas Choniates şi Kekaumenos – se găsesc numeroase pasagii care amintesc despre acest Stat valah şi de luptele purtate de românii de acolo împotriva împăraţilor bizantini pentru independenţă. De asemenea, pomenesc de Vlahia Mare şi cronicarii occidentali: Geoffroy de Villehardouin (ed. Wailly); Henry de Valenciennes (ed. Wailly); Robert de Cléry (Chroniques gréco-romaines, Berlin, 1873); Ansbertus (ed. Fontes Rerum Austriacarum).

Toţi scriitorii sunt de acord în a-i descrie pe aromâni ca pe un element energetic, războinic şi independent.

Iată acum – cu titlu de exemplu – şi un pasagiu din vestita descriere de călătorie a lui Benjamin de Tudela care a trecut prin Vlahia Mare prin anii 1163–64. El confirmă starea de indepenţă în care trăiau locuitorii Vlahiei Mari.

„Aci (la golful Lamia) începe – spune el – regatul Vlahiei, ai cărei locuitori ocupă munţii. Ei înşişi se numesc Valahi. Nimeni nu poate să-i atace cu război; nici un rege nu poate să-i supună."

Cu diferite peripeţii, autonomia aromânilor s-a păstrat până la finele Im-

www.cimec.ro

periului Bizantin (între 1342–1349, duce al Valahiei Mari era I<oan> Anghel, care se înrudea cu Împăratul Ioan Cantacuzino).

Invazia turcă găseşte pe aromâni în această situaţiune privilegiată. Ca şi fraţii lor din Ţara Românească şi din Moldova, aromânii au ştiut să obţină din partea turcilor respectul integral al organizaţiei lor naţionale.

Astfel şi-au conservat vechile lor privilegii – garantate acum prin capitulaţiuni din partea Sultanilor – până la începutul secolului 19, iar sub forma dreptului consuetudinar până în zilele noastre.

Pouqueville, învăţatul scriitor francez, care a servit lui Napoleon I ca observator în aceste regiuni, a întreprins cercetări minuţioase asupra aromânilor.

În scrierea sa *Voyage de la Grèce* se găsesc o sumă de informaţii privind originele acelei stări de autonomie de care încă se bucurau aromânii la data când călătorea scriitorul francez.

Iată ce spune Pouqueville, în vol. IV, pag. 335: „Ces peuplades demeurées en place depuis Michel Paléologue, restèrent indépendantes longtemps même après la conquête de l'Epire par les Mahométans. Fortes de leurs libertés et des positions redoutables où elles étaient embusquées, mais prévoyant que tôt ou tard elles devaient sucomber sous les coups d'un gouvernement ennemi des Chrétiens elles eurent la sagesse de rechercher, en se soumettant au grand Seigneur, une capitulation, qui rendit longtemps leurs conditions meilleures que celles des autres Chrétiens. Par suite de leur bonheur, les Valaques se trouvèrent placés sous la protection des Sultanes Validés ou mères au trésor desquelles ils versaient une redevance annuelle qui était plutôt un hommage de vasselage qu'un tribut de servitude. A ce prix, ils furent exempts du mélange des Turcs; et restés comme pays d'Etat, chargés de répartir eux mêmes les impôts, ils ne connurent ni exacteurs, ni agents de l'autorité. Gouvernés dans leurs bourgs et villages par un conseil de sages, composé de viellards, ils vivaient sous des lois aussi simples que leurs moeurs patriarcales dont elles étaient l'expression. Libres dans leur culte, libres dans leurs familles, ils avaient traversé les orages des révolutions qui agitèrent tant de fois l'Epire, jusqu'à l'avènement fatal d'Ali Pacha au gouvernement de cette province".

Aravantinos, scriitor grec din prima jumătate a secolului XIX-lea <care>, ca *epirot* şi ca *istoriograf* al patriei sale, era cel mai în măsură să cunoască stările de lucruri cărora le-a fost aproape contemporan, ne dă în scrierea sa „Chronografia Epirului" următoarele detalii asupra autonomiei aromânilor:

„Valahii, cuprinşi între frontierele Epirului şi ale Tesaliei, conservând multă vreme autonomia lor şi considerând că, dacă ar continua să reziste, ar fi fără îndoială subjugaţi şi distruşi, s-au hotărât să se supună de bună voie, cu condiţia însă de a fi administraţi direct de către mama Sultanilor eventuali. Obţinând satisfacţie, ei au conservat astfel un regim democratic, popular, păstrându-se intacţi şi fără nici un amestec din partea turcilor, în timp ce vecinii

www.cimec.ro

şi coreligionarii lor erau supuşi la tot felul de nenorociri. Comunităţile valahe au păstrat acest regim şi neamestecul din partea turcilor până în timpul tiraniei lui Ali Paşa, când au fost despuiate de privilegiile lor."

Aromânii au încercat în 1863 să-şi recapete, cu concursul lui Napoleon III, vechile lor privilegii. În fruntea mişcării era Anastasie Panu, fostul caimacan al Moldovei – el însuşi de origine macedoneană. Dar această încercare n-a reuşit.

Cu prilejul războiului european (1914-1918) aromânii au făcut noi încercări în acest sens. Au şi proclamat – pentru scurtă vreme însă – independenţa Pindului, au trimis delegaţia la Conferinţa de pace (1919) din Paris – dar nici de data aceasta n-au obţinut satisfacerea cererii lor.

II. DATE STATISTICE

O statistică precisă privind pe românii din grupul meridional (Macedonia, Epir, Tesalia şi Albania) nu avem.

Sub stăpânirea turcească – până la 1913 – lucrul nu era cu putinţă, fiindcă turcii nu recunoşteau criteriul *naţional* în clasamentul populaţiilor din Imperiu, ci pe acela *confesional*. Naţionalităţilor care nu putuseră obţine o *organizare ecleziastică autohtonă* erau clasate sub rubrica acelei naţionalităţi sub a cărei organizaţie religioasă trăiau. *Românii, aparţinând Bisericii greceşti, erau socotiţi greci.*

După înlăturarea stăpânirii turceşti, popoarele succesoare (grecii, bulgarii, sârbii, albanezii) luând în stăpânire ţinuturi cu populaţii foarte amestecate – în care adesea nu aveau nici măcar o majoritate relativă – au căutat să-şi sporească numărul însumând şi pe români la rubricile lor şi încercând pe toate căile să-i deznaţionalizeze. Astfel, în statisticile oficiale greceşti, bulgăreşti, sârbeşti şi albaneze, apare un foarte mic număr de români: numai aceia care, înfruntând toate riscurile, au avut curajul să se declare membri ai comunităţii româneşti.

Pentru a se vedea lipsa de seriozitate a statisticilor balcanice: Goptchevici – autor sârb – care indică numărul sârbilor din Macedonia la 2.048.320, iar pe acela al bulgarilor îl scade la 57.600; în schimb Kauceff, autor bulgar, abia admite existenţa a 700 de sârbi în Macedonia.

1. Primul învăţat european pe care l-a preocupat problema aromânilor (macedonenilor) a fost profesorul Johann Thunmann de la Universitatea din Halle. El afirmă în 1774 că „valahii alcătuiesc jumătate din populaţia Turciei şi trei sferturi din *aceea* a Macedoniei şi Tesaliei". Acelaşi învăţat spune că „oraşele din Turcia de mijloc, Macedonia şi Tesalia sunt locuite în cea mai mare parte numai de valahi".

www.cimec.ro

2. W.M. Leake, scriitor şi călător englez, ale cărui cercetări – după cum afirmă E. Picot – au servit multă vreme ca punct de plecare tuturor studiilor etnografice ce s-au făcut mai târziu în Macedonia, spune că populaţia românească alcătuieşte 500 de comune „dintre care nici una nu este prea mică" (W.M. Leake, *Travels în Northern Greece*, London, 1835).

3. Ami Boué, scriitor şi călător francez, în a sa *Turquie d'Europe*, tome II, Paris 1840, crede că aromânii sunt între 3–600.000.

4. Ubicini, în *Lettres sur la Turquie*, apărută la Paris în 1859, crede că aromânii sunt în număr de 600.000.

5. Hahn, călător şi scriitor german, în *Albanischen Studien*, apărută la Jena în 1854, evaluează la 500.000 numărul aromânilor.

6. Kanitz – autor şi călător maghiar – scrie în a sa *Serbien*, apărută în 1868, că aromânii sunt în număr de 500.000.

7. Rizos Rangabé, unul dintre cei mai de seamă scriitori şi om politic grec a stabilit în 1856 (într-un studiu apărut în revista „Pandora") că numărul aromânilor se ridică la 600.000.

8. Eugen Poujade, scriitor, călător şi diplomat francez, în a sa *Chrétiens et Turcs*, Paris, 1859, afirmă că aromânii apropie cifra de 800.000 suflete.

9. E. Picot, om de ştiinţă francez şi romanist de mare reputaţie (care a criticat cu asprime lipsa de onestitate a statisticilor balcanice) în a sa *Les Roumains de la Macédoine*, 1875, evaluează de asemenea la 800.000 numărul aromânilor.

10. Gaston Paris, cercetător şi scriitor francez, în a sa *Romania*, Paris, 1878, crede că numărul aromânilor este de 1.000.000.

11. L. Lamouche, scriitor militar francez, şi-a petrecut o bună parte din viaţă – până la războiul mondial – în Peninsula Balcanică. În a sa *Péninsule Balkanique*, Paris, 1895, el conchide că aromânii sunt în număr de 500.000.

12. Von den Glotz, reorganizatorul german al armatei turceşti (în preajma războiului mondial) afirmă în diferite scrisori că aromânii sunt circa 800.000.

Am avut şi noi scriitori şi călători care, însufleţiţi de zel naţionalist, au ridicat numărul aromânilor până la 2.000.000. Acesta este, de pildă, cazul lui Bolintineanu.

Făcând media între cifra pe care ne-o dă Dl. Lamouche – care admite 500.000 – şi aceea de 800.000 a generalului Von den Goltz, putem conchide că numărul aromânilor era, în ajunul războiului european, de 6–700.000. Ea se confirmă şi în statistica parţială (Vilaetul Monastir) făcută de contele de Visaret – fostul consul al Italiei la Monastir – în anul 1906. Foarte meticuloasă, de Visaret a cercetat sat cu sat, această statistică arată că în unul dintre cele 5 vilaete locuite de aromâni, numărul acestora este de 142.000.

Dar această medie se confirmă şi în statistica întocmită de profesorul Const. Noe în anul 1913. Aceasta dă pentru vilaetul Ianinei 115.898.

www.cimec.ro

	29.506	În vilaetul Skutari
	184.390	<în vilaetul> Monastir
	161.629	<în vilaetul> Salonic
	25.209	<în vilaetul> Cosovo
	115.000	nomazi sau răspândiţi prin prin oraşe
Total:	631.632	

În prezent, o parte din aceşti români, lipsiţi cu totul de şcoală şi Biserică românească – cum este cazul celor căzuţi sub stăpânirea Jugoslaviei – dau impresiunea că şi-au pierdut naţionalitatea. Aceasta deznaţionalizare este însă numai aparentă; în casele lor, aceşti oameni vorbesc tot dialectul macedonean. De asemenea, românii din Tesalia (ca şi cei din unele regiuni epirote sau macedonene) lasă impresiunea că ar fi elenizaţi, iar uneori slavizaţi. Dar îndată ce călătorul pătrunde în casele lor şi le câştigă încrederea, aude limba românească.

Toţi bunii cunoscători ai stărilor etnografice din Macedonia au făcut constatarea că aşa numiţii greci macedoneni sunt de cele mai multe ori aromâni. Iată ce spune de pildă L. Lamouche, care şi-a petrecut o bună parte din viaţă studiind Macedonia:

„Si l'on va au fond des choses, on s-aperçoit que les Grecs de Monastir ou de Prilep, par exemple, ne sont en réalité que des Macédo-Roumains".

Iar Battista Pellegrini afirmă în modul cel mai categoric:

„Arracher les Koutzo-Valaques à l'héllénisme signifie, en réalité, supprimer l'héllénism en Macédonine dans une période très courte".

Conferinţă despre românii din Peninsula Balcanică (1941)

<PĂMÂNT ŞI SUFLET ROMÂNESC ÎN PENINSULA BALCANICĂ>

Înainte de a intra în tratarea subiectului ce mi s-a propus, să-mi îngăduiţi a face câteva observaţiuni în legătură eu denumirea ce s-a dat în vremea din urmă acestei Peninsule.

„Balcan" este un cuvânt turcesc şi însemnează pe româneşte *muntos*. Cu acest termen au numit Turcii lanţul muntos care brăzdează Bulgaria – ramificaţie meridională a Carpaţilor – de la Porţile de Fier şi până la Marea Neagră.

După cum se vede pe hartă, acest munte acoperă o mică regiune septen-

www.cimec.ro

trională, foarte neînsemnată faţă de suprafaţa totală a Peninsulei. Faţă de masa arhaică a masivului tracic – care grupează în jurul lui elemente geologice şi geografice esenţiale – Rodope, Alpii Dinarici, Olimpul şi Pindul – Balcanul ne apare ca o cută cu totul secundară, atât sub raportul vechimii, cât şi sub acela al altitudinii. Pe scurt, el nu caracterizează câtuşi de puţin relieful Peninsulei. Arid, cu înfăţişarea sumbră, fioroasă, Balcanul poartă cu el o umbră grea, ameninţătoare – contrastând violent cu priveliştele însorite, surâzătoare ale regiunilor vestice sau meridionale, adriatice, egeene sau propontide.

Cine a străbătut la Est de Vardar, prin podgoriile şi câmpurile de trandafiri ale vechii Tracii – din credinţele căreia s-a hrănit şi teatrul şi muzica Heladei de odinioară, şi gândirea nemuritorului Platon; cine a coborât cu caravana prin bătrâna Beroe, cu bărbaţii ei evlavioşi şl înţelepţi, unde Sf. Paul a câştigat cea mai mare dintre bătăliile spiritului – hotărâtoare pentru biruinţa Nazarineanului –; cine a rătăcit printre meandrele coastelor dalmate, locuite de populaţiuni cu caracterul cavaleresc şi generos (care au dat Romei atâţia împăraţi şi demnitari); cine a privit pădurile de portocali, oleandri şi chiparoşi, care încununâ Raguza; cine a urcat printre măslini, pe potecile Olimpului, spre Panteonul helenic sau spre Pindul plin de amintirea păstorilor şi rapsozilor lui Homer, or spre Parnasul lui Apollo şl al muzelor, acela nu va înţelege niciodată cum a fost cu putinţă ca ştiinţa să accepte o atare denumire.

Era mult mai firese ca numele acestui bloc arhaic denumit *masivul tracic* – care, sub raportul fizic, este inima Peninsulei – să treacă asupra întregii regiuni. El ar fi fost cel mai caracteristic şi pentru istorie, şi pentru etnografie, căci este un adevăr astăzi recunoscut de ştiinţa obiectivă că fondul rassial al întregii umanităţi balcanice este în primul rând trac şi ilir. Spunând Peninsula Tracică – cum se spunea altă dată ilirică (adică după numele celor mai vechi populaţii care i-au fixat caracterele umane) – am fi consecvenţi cu o metodă aplicată şi altor mari unităţi europene, cum ar fi peninsula italică, iberică, scandinavică sau arhipelagul britanic.

*

Pământ şi suflet românesc în Peninsula Balcanică – iată lucruri despre care nu se putea vorbi tocmai lesne acum câteva decenii.

Căci multă vreme, oamenii noştri de ştiinţă s-au temut să recunoască o românitate balcanică, ca nu cumva să valideze în chipul acesta, teoriile istorice ale unui Roesler sau Hunfalvy – după care neamul românesc îşi trage obârşia din Peninsula Balcanică. Concepţia acestor înaintaşi ai noştri era – cu cu privire la originile poporului român – legată exclusiv de Dacia, de Carpaţi. Dunărea era pentru ei limita istorică şi etnică a poporului nostru spre Sud. Atât de mult îi stăpânea această concepţiune exclusiv carpatică asupra originilor,

www.cimec.ro

încât Dim.Onciul – de pildă – susţinea că aşa numita "Vlahie a Asăneştilor" nu trebuie pusă în vechea Moesie – cum rezultă din izvoarele bizantine – *ci în Muntenia.* I se părea desigur primejdios – faţă de reaua credinţă a adversarilor noştri – să accepte existenţa unei "Vlahii" dincolo de Dunăre. Tot astfel cum Xenopol, neliniştit de prezenţa grupului meridional în Epir şi în masivul Pindului, nu recunoştea graiul aromânesc ca un dialect al limbii române, ci îl socotea pur şi simplu ca o altă limbă neolatină.

Astăzi, aceste temeri au dispărut. Cercetările pe terenul linguistic, istoric, etnografic, au dovedit cu prisosinţă că poporul român nu s-a format *numai în Carpaţi* sau *numai în Balcani.* El este urmaşul întregii romanităţi orientale, în limitele pe care le-a fixat cu atâta precizie – spre sud – învăţatul Jireček. Dunărea nu este, deci, *limita,* ci *axa* teritoriului pe care s-a născut limba şi poporul nostru. Această vastă suprafaţă cuprindea, pe lângă Dacia şi Panonia, Dardania şi cele două Moesii, şi tot Vestul Dinaric, până la Marea Adriatică.

De altfel, energia etnică românească a acoperit în toate vremurile – până târziu în epoca contemporană – o mare parte a teritoriului dintre Dunăre şi Balcani, din Dobrogea şi până în văile Timocului şi Moravei. Numai aşa se explică tendinţa tenace a Basarabilor de a pune stăpânire pe ambele ţărmuri ale fluviului – la Vidin, Nicopole sau Durostor; stăpânirea politică se desfăşura în mod firesc către limitele etnice. Invazia otomană a făcut din Dunăre *un front* de rezistenţă şi apoi, încetul cu încetul, *o frontieră.* Dar să ne oprim câteva momente asupra acestei romanităţi balcanice de care nu mai avem astăzi nici un motiv să ne sfiim.

Intensitatea ei, fără a o depăşi pe aceea a regiunilor carpatice şi dunărene, a fost totuşi remarcabilă. Judecând după bogata reţea de drumuri, după mulţimea oraşelor, după organizaţia municipală, după numărul mare al negustorilor şi al legăturilor economice pe care le întreţinea şi către Vestul italic, şi către Estul micrasiatic, trebuie să credem că locul ei pe harta Imperiului Roman era dintre cele mai însemnate, atât sub raportul militar, cât şi sub cel financiar. In marina romană, ca şi în armata de uscat, ilirii şi tracii devin elementele de bază. In marile războaie împotriva barbarilor, s-au relevat în mod excepţional corpurile de armată recrutate dintre aceşti oameni viguroşi şi curajoşi. (Un scriitor latin ne spune că soldatul trac în luptă era imaginea zeului Marte însuşi).

De altfel, de multă vreme, arenele romane erau pline de alergătorii şi gladiatorii traci. S-a ridicat, astfel, din regiunile Moesiei, Dardaniei şi Dalmaţiei, o puternică elită militară, ale căror pronunciamente vor avea un răsunet din ce în ce mai mare în viaţă.

Vor deţine cele mai înalte comandamente, vor stăpâni efectiv provinciile, vor fi purtaţi pe scut la tronul Imperiului. Vorbind de aceşti imperatori prove-

www.cimec.ro

niţi din romanitatea balcanică, Sextus Aurelius Victor, marele comentator al acelor vremi, spune: *"Deşi inculţi, dar plini de mizeriile satului şi ale lagărului, ei au fost foarte buni pentru Stat"*.

Dacă nu ar fi să amintim decât de Aurelian, originar din Dacia Ripensis, de Diocleţian, născut în preajma Salonei şi de Constantin cel Mare,născut ca şi mama sa Sf. Elena la Naissus – Niş-ul de azi – şi încă ar fi de ajuns pentru a vă da seama de rolul precumpănitor pe care romanitatea balcanică îl juca în viaţa politică şi militară a imperiului Roman. Dar numărul lor era mult mai mare.

Amintim în treacăt pe Maximin, pe Galerius, pe Decius, pe Licinius, pe Valens, pe Valentinian I, pe Jovian, pe Sextus Martinianus – toţi născuţi fie pe valea Timocului, fie pe a Moravei, pe lângă Niş sau pe lângă Sofia.

Că exista în marginile acestei romanităţi orientale o viaţă militară şi politică locală, care se mărturisea cu toată cutezanţa, o vedem din faptul că cei mai mulţi dintre aceşti împăraţi îşi petrec mare parte din carieră în războaie pentru apărarea Peninsulei. Ei luptă şi adesea mor în provinciile natale. Aurelian aduce pentru apărarea Dunării aproape jumătate din forţa militară a Imperiului. Diocleţian îşi face din Salona reşedinţă permanentă, o adevărată Romă balcanică, iar Constantin cel Mare, fixat de necesităţi militare în Moesia, spunea prietenilor săi: *"Serdica este Roma mea"*.

Din cealaltă Romă – din Roma italică – viaţa fugea. Centrul politic şi militar al lumii se muta pe nesimţite în Peninsula Balcanică. Mergem spre Bizanţ.

Cât de puternică era criza unităţii romane, cât de puternică era agitaţia acestei romanităţi daco-moesice – cu mari veleităţi regionale – se vede din acţiunea acelui vestit aventurier militar Regillianus.contemporan al lui Gallienus,care pretindea – spun izvoarele – că se trage din însuşi Decebalus, ultimul rege al Daciei.

La două veacuri şl jumătate după moarte, amintirea marelui nostru strămoş încă nu se stinsese în această lume, pe care elementele militare ieşite din rassa noastră, o dominau din ce în ce mai mult.

[Dacă condiţiunile economice ar fi îngăduit ca Roma răsăriteană, în loc să se aşeze la Bizanţ, să se fixeze la Serdica, unde Constantin cel Mare părea, la un moment dat, înclinat să rămână, *sau oriunde în cuprinsul teritoriului ocupat de populaţiunile romanice*, desigur capitala Imperiului ar fi fost dominată politiceşte de masa noastră etnică, din Carpaţi până la sud de Balcani. În aceste condiţii, poate că romanitatea orientală nu ar fi înregistrat la Sudul Dunării marea catastrofă, care a redus la mai puţin de jumătate suprafaţa teritorială ocupată odinioară de strămoşii noştri].[84]

[84] Text radiat de autor.

www.cimec.ro

Dar nevoia unei baze economice puternice a împins Statul roman spre Răsărit, spre Bizanţ, prea departe de centrele romanităţii orientale.

În noua Capitală, o luptă de întâietate necruţătoare se va da între elementul local grecesc şi cel roman lipsit de rădăcini, alcătuit doar din militari şi funcţionari. Aşezarea la Bizanţ a salvat de pieire partea răsăriteană a Imperiului Roman, dar ceea ce s-a salvat nu a mai aparţinut romanităţii. Economicul a subjugat politicul.

[Invadat de o talasocraţie greacă cultă şi energică – care stăpânea de aproape un mileniu acest mare centru de intersecţie al drumurilor care legau Europa de Asia şi Africa – Bizanţul era sortit să devină centrul economic şi politic al lumii elenice.

Trebuie să recunoaştem, totuşi, că triumful elenismului nu a fost uşor. Elementele militare ronanice – de care se simţea mereu nevoie din pricina luptelor cu barbarii – au continuat să domine încă aproape trei veacuri Bizanţul.

Analizând împrejurările acestea de tranziţie, învăţatul Tomaschek spune în vestita sa lucrare *"Brumalia und Rosalia"*: *"Imperiul roman de Răsărit prezintă până la Justinian şi chiar până la Mauricius – la începutul veacului VII – atât de mult caracterul roman în toate privinţele, încât, cu excepţia Helladei propriu-zise, limba greacă se întrebuinţa numai de învăţaţi prin oraşele greceşti, mai ales de pe coastă şi la Curte"*. Iar Jireček citează pentru această perioadă, zeci de generali cu nume curat romane, ca: Celer, Patriciolus, Rusticius, Vitalianus, Maxentius, Sabinianus, Valerianus, Marcianus, Longinus, Traianus, Probus şi alţii.

În vreme ce organizaţia de Stat, inclusiv conducerea armatei, se greciza, provinciile cădeau sub loviturile slavilor şi bulgarilor. Puhoiul acestora a acoperit curând întreaga Peninsulă, până dincolo de Corint, în Peloponez.][85]

După potolirea marilor curente migratorii, elementul romanic răsăritean reapare, de data aceasta, însă, mult mai risipit. Începând de prin secolul al X-lea, el este menţionat în izvoarele bizantine, sub numele de vlahi. În mase compacte sau în grupuri izolate, îi găsim în Macedonia, alături de sârbi şi de bulgari, apoi în Nordul Greciei – în Pind – în Epir şi în Tesalia – în Moesia şi pe teritoriile ce aparţinuseră altă dată Daciei Aureliane – şi, în grupuri mai mici, prin Muntenegru, Croaţia, Bosnia şi Herţegovina. Secol de secol, aceste grupuri vestice s-au pierdut în masa slavă, lăsând însă o puternică amintire despre ei, în documentele Evului Mediu, în cele raguzane şi veneţiene mai ales – şi în toponimie. Harta localităţilor în care au trăit aceşti români, reconstituită, arată că din marginea sudică a Banatului şi până în Dalmaţia a fost odată pământ românesc. Citâm doar câteva din sutele de denumiri româneşti: Vlaşca, Blaci, Vlăşina, Vlahoşiţa, Stupari (în Bosnia şi Herţegovina), Batrina,

[85] Text radiat de autor.

www.cimec.ro

Vrăbie, Sintilia, Medinți, Schela, Drăgăneşti (în Slavonia); în Muntenegru, avem munții Durmitor, Visitor şi Pîrlitor.

În anul 1607, încă mai existau în Croația, pe lângă râul Sava, cnezi români. Prin documente, întâlnim adesea unele din cele mai veci nume româneşti: Micula, Mohor, Mogoş, Tomşa. Astăzi, din grupul vestic nu au mai rămas decât câteva mii de istro-români, şi aceia pe cale de dispariție.

Grupul românilor din Bulgaria – între Dunăre, Balcani şi Rodope – nu a rezistat nici el mai bine. A reuşit totuşi, asociat cu bulgarii, să desfăşoare o mare acțiune militară şi politică, în urma căreia a luat ființă Imperiul româno-bulgar, care sub împăratul Ioniță părea un moment că va reintra în orbita politică şi religioasă a Romei latine. Ar fi fost poate o şansă de oprire în loc a procesului de descompunere şi de slavizare a latinității balcanice. Din nefericire, proiectele romane ale lui Ioniță s-au izbit de imperialismul cavaleriei apusene. Şi astfel, drama a continuat.

Ca şi în Vest, la fel şi în Bulgaria, românii asanizi nu au dispărut fără urmă. Pe lângă toponimie – şi aci foarte bogată în numiri româneşti – ei au lăsat o puternică influență în limba bulgară. Un etnograf cu experiența etnosului balcanic va descoperi uşor în Bulgaria, ca şi în Iugoslavia, grupurile care au aparținut odată blocului romanic. Căci – ca şi individul – un grup etnic nu-şi pierde de îndată şi cu totul caracterele sale de rasă numai fiindcă şi-a părăsit limba. Rămâne tipul fizic, anume trăsături de caracter, temperamentul şi, mai ales, persistă vreme îndelungată dispozițiunile spirituale; toate acestea laolaltă denunță cercetătorului originea convertitului.

Ei bine, sufletul strămoşilor noştri din anume regiuni balcanice sau din Vestul Dinaric, nu a murit încă. El se zbate în etapele unei triste metempsihoze, nu însă fără a înnobila de toate atributele originii sale casa în care sălăşluieşte.

Printr-o selecțiune naturală, elitele s-au recrutat adesea în Peninsula Balcanică din mijlocul acestor regiuni cu substrat românesc. Vorbind de populațiile din Srednagora, din bazinul Sofiei şi din depresiunea sud-balcanică – într-un cuvânt din centrul Bulgariei – marele etnograf jugoslav Iovan Cvijić spune că *stau pe baze etnice româneşti*. El citează în sprijinul afirmațiunii ce face localități ca Cercel, Bănişor, Cârnul, Păsărel, Ursulica şi multe altele cu vechi nume valahe.

Cine vrea să vadă urme din străvechea civilizație balcanică – spune el – să cerceteze populația din aceste regiuni. *„Ceea ce le caracterizează în primul rând şi le deosebeşte de restul populațiilor slave, este vivacitatea intelectuală. Au mai multă sensibilitate, mai multă imaginație şi un suflet mult mai deschis. Poate de aceea* – continuă Iovan Cvijić – *oamenii din Srednagora au jucat un rol preponderent înainte de eliberarea Bulgariei şi mai ales în epoca redeşteptării naționale. Principalii luptători, propovăduitorii şi scriitorii sunt*

www.cimec.ro

originari din această regiune a Srednagorei. Oamenii politici născuți în aceste regiuni au manifestat adesea un deosebit gust literar și au totdeauna ceva care îi distinge de restul bulgarilor".

Dar tot Cvijić ne dă una din cele mai mișcătoare mărturisiri asupra uimitoarei înrâuriri pe care după atâtea veacuri de la pierderea limbii o exercita acest substrat românesc din adâncuri asupra suprafeței bulgare. Trecând prin târgurile și satele Srednagorei, el observă că *locuitorii tineri au înfățișarea tipului slav, dar că, pe măsură ce îmbătrânesc, ei capătă o fizionomie vlahă. Fondul rasial – strigoiul (duhul vlah) – nu este încă cu totul ucis și îngropat.*

Teama că, recunoscând acest lucru, am putea valida teoriile lui Roesler și Hunfalvy nu mai poate fi luată în serios astăzi. Reprezentanți de seamă ai științei europeane au recunoscut că aromânii sunt cei ce au coborât de la Nord spre Sud, iar nu românii carpatici din Sud spre Nord.

Ne mărginim aci – pentru a nu intra în argumentația linguistică – să citâm izvorul istoric cel mai prețios în sprijinul acestei afirmații. Este un pasagiu din vestitul scriitor Kekaumenos din secolul al XI-lea, în care se spune categoric: *"Acești vlahi (din Pind, Epir și Tesalia) sunt așa zișii daci și bessi, care locuiau mai întâi în apropiere de Dunărea și de râul Sau – numit acum Sava – unde de curând locuiesc sârbii".*

Așa dar, românii din Sud sunt români dunăreni, dislocați prin expansiunea sârbească. Istoriografia greacă – prin reprezentanții ei cei mai de seamă (cu excepția scriitorilor șovini) – a recunoscut totdeauna originea dunăreană a aromânilor.

Astfel, Aravantinos, istoriograful Epirului, afirmă: *"În secolul al X-lea, o parte din dacii din Moesia merseră să se stabilească spre Pind, în părțile Epirului și Tesaliei, iar înainte de această epocă, nu se face mențiune doloc de această rasă în aceste părți".* S-ar putea cita și alte izvoare bizantine din care se vede același lucru, că românii din Pind s-au rupt din grupul dunărean înainte de veacul al X-lea, în epoca invaziunii slave.

Grupul acesta al românilor din Marea Vlahie este desigur cel mai însemnat, fiindcă, cu excepția celor câtorva mii de istro-români, el este singurul care supraviețuiește încă marii catastrofe ce s-a abătut asupra românimii balcanice.

Rezistența lor atâtea veacuri în mijlocul unui popor cu puterea de asimilare a celui grecesc este incontestabil un miracol. El se explică prin pozițiile muntoase, foarte puțin accesibile, în care s-au așezat. De pe aceste poziții, adevărate cetăți naturale, ei au rezistat și bizantinilor și turcilor și au trăit într-o totală independență. Acest lucru este limpede mărturisit de izvoare, în<tre> care amintim celebra povestire de călătorie a rabinului Veniamin de Tudela, care îi vizitează în secolul XII.

www.cimec.ro

Impresionat de măreţia munţilor ce apărau Marea Vlahie, un cronicar occidental spune în scrierea sa: *"Vlahia este cea mai redutabilă ţară din lume"*.

Ca şi românii din Moldova şi Muntenia, ei datorează energiei cu care s-au apărat condiţiunile atât de favorabile în care au trăit, atât în raport cu Bizanţul creştin, cât şi cu cel otoman.

Iată – după scriitorul grec Aravantinos – o parte din privilegiile pe care, prin Firman special, turcii le-au acordat oraşului românesc Aminciu – sau Meţova – din Pind:

1) "Românii din Meţova îşi vor păzi singuri frontierele şi locurile primejdioase din ţinutul lor şi nici un dregător turc nu va putea locui în acest ţinut.

2) Orice persoană, de orice religie şi condiţie ar fi, care se va refugia în districtul Meţova şi oricare ar fi motivele pentru care s-a refugiat acolo, nu va putea fi niciodată urmărită şi cerută de turci.

3) Orice musulman va trece prin ţinutul Meţovei, trebuie să considere acest ţinut ea pământ sacru; şi la ieşirea sa din ţinut, să scoată potcoavele de la cai, ca să nu ia din această ţărână nici praful".

Astfel de privilegii şi cărţi de libertate au avut foarte multe sate şi târguri româneşti de prin Epir şi Tesalia. Între acestea, amintim Moscopolea, Siracul, Călări, Avdela, Perivole şi San Marina.

Astfel, într-o lume pe care turcii au aservit-o din zi în zi mai mult, legând-o de pământ, românii s-au bucurat de o libertate de mişcare care le-a îngăduit nu numai păstoritul, dar şi comerţul. Ei au ajuns astfel, în mod firesc, deţinătorii principali ai drumurilor din Peninsulă şi chiar deschizătorii multora dintre ele.

O concluzie se impune la capătul acestei expuneri:

Din toate faptele şi citatele folosite rezultă cu prisosinţă valoarea latină a sufletului românesc din Peninsulă.

Din Moesia şi până în Vestul dinaric, din Balcani şi până în Etolia – el ne apare, cu mici deosebiri, mereu acelaşi: activ, constructiv, cu spiritul mereu lucid – refractar misticismului – tenace şi econom.

Au apărat în comunele şi oraşele lor – împotriva tuturor barbarilor, cu o putere de rezistenţă inepuizabilă (cincisprezece veacuri) cetatea antică, cetatea romană, cu disciplinele ei severe, cu ordinea ei socială şi administrativă, cu respectul religios al familiei şi al morţilor, cu setea de justiţie a vechiului spirit latin.*

* Dactilograma acestei conferinţe poartă avizul cenzurii: "19.XI.1941 – Bun de difuzat textul acestei conferinţe. I. Vişoianu.

www.cimec.ro

Un articol de largă promovare a principiilor balcanologiei: „România şi studiile balcanice" (1944)[86]

ROMÂNIA ŞI STUDIILE BALCANICE

Se ştie că, sub influenţa ideii latine, unii învăţaţi români s-au lăsat antrenaţi, în cursul secolului al XVIII-lea şi la începutul celui de al XIX-lea, la anumite excese care aveau să ducă, nici mai mult, nici mai puţin, decât la destrămarea legăturilor organice care determină solidaritatea poporului român cu această lume pe care o constituie, în oarecare măsură, Sud-Estul Europei. Astfel, după ce i se atribuiseră, în mod greşit, origini pur balcanice, poporul român a fost tratat în secolul al XIX-lea ca un element periferic al lumii occidentale, opus Orientului atât prin sensul existenţei sale, cât şi prin tradiţii. Realitatea, aşa cum este ea determinată de geografie, se opune atât unuia cât şi celuilalt din aceste excese.

Născut la punctul de întâlnire a două lumi şi a două culturi, poporul român a reuşit – deşi puţin numeros – să-şi păstreze personalitatea cu străşnicie. Între două Europe – ale căror ideologii şi interese materiale se înfruntă de milenii – poporul român a dat dovadă în toate timpurile de o mare înţelegere faţă de una şi de cealaltă, izolându-le în antinomiile lor ireductibile, nu fără a le reconcilia adesea, aşa cum vedem, de exemplu, în fuziunea care se produce în creaţiile sale artistice şi spirituale. *Dar el nu s-a lăsat niciodată anexat ca o regiune periferică, nici de către una, nici de cealaltă.* Românii au participat cu toată puterea lor militară la bătăliile ce s-au dat în secolele al XIV-lea, al XV-lea şi al XVI-lea pentru apărarea Occidentului, tot aşa cum au format în secolele următoare un dig de rezistenţă împotriva presiunilor imperialiste ale regatului coroanei Sfântului Ştefan, ale Poloniei, Casei de Austria şi Imperiului ţarilor.

O anumită teamă de a recunoaşte raporturile cu Peninsula Balcanică s-a

[86] Acest articol, scris de Victor Papacostea în 1944, trebuia să apară în periodicul *Le monde balkanique*. Era o tentativă de a oferi, prin acesta din urmă, un supliment, adresat marelui public, al revistei *Balcania*, organul principal al Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice din Bucureşti. *Le monde balkanique* avea să servească la formarea unei opinii publice favorabile apropierii popoarelor din Sud-Estul Europei, subliniind trăsăturile comune care le leagă. Revista era editată de Marin Bădescu, jurnalist şi fost colaborator al lui Nicolae Titulescu, promotorul dinamic al acestui spirit de înţelegere balcanică. Aşa cum am aflat de la regretatul Ioan Matei, cercetător principal la Institutul de Studii Sud-Est Europene din Bucureşti, care era la data aceea unul dintre cei mai tineri membri al Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi-l ajuta pe M. Bădescu în această misiune, bombardamentul aerian asupra Bucureştilor de la 4 aprilie 1944 a întrerupt realizarea proiectului. Articolul a fost publicat în limba franceză, de Cornelia Papacostea-Danielopolu şi Nicolae-Şerban Tanaşoca, în „Revue des Études Sud-Est Européennes", XXII, 1984, nr. 3, p. 229-232

www.cimec.ro

simţit multă vreme în ştiinţa românească. Principala cauză trebuie căutată în discuţia despre continuitatea Românilor în Dacia, care a avut loc în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Aprehensiunea unor savanţi români era atât de mare, încât ei mergeau pană la a refuza să recunoască însăşi existenţa unei romanităţi balcanice, pentru a nu furniza dovezi în sprijinul teoriilor care susţineau că poporul român se formase la sudul Dunării. Din acest motiv, ei limitau patria lor primitivă numai la Dacia Traiană. Dunărea era pentru ei frontiera istorică meridională a poporului român. Această concepţie exclusiv carpatică asupra originilor românilor avea o asemenea forţă, că Dimitrie Onciul, de exemplu, susţinea că "Valahia Asăneştilor" nu trebuie aşezată în vechea Moesie, aşa cum rezultă din cronicele bizantine, ci la nordul Dunării, în Ţara Românească. Dată fiind reaua credinţă a scriitorilor maghiari, ar fi părut cu siguranţă periculos să admitem existenţa unei Valahii dincolo de Dunăre. În acelaşi fel, Xenopol, îngrijorat de prezenţa unui grup de români în Epir, în Albania şi în masivul Pindului, refuza să recunoască în macedoromână un dialect al limbii române, el vedea în aceasta pur şi simplu o altă limbă neo-latină.

Astăzi, continuitatea poporului român în Carpaţi şi în tot spaţiul vechii Dacii este un adevăr definitiv dobândit pentru ştiinţă. Temeri ca cele care puteau să existe odinioară nu mai au motiv să fie. Ştiinţa românească, sprijinindu-se pe argumente arheologice, lingvistice, istorice şi etnografice, poate afirma cu putere că Dunărea nu a fost limita meridională a vetrei în care s-a născut poporul român, tot aşa cum Carpaţii nu au fost limitele sale septentrionale. Poporul român nu s-a format deci numai în Carpaţi sau numai în Balcani, ci el este moştenitorul întregii romanităţi orientale, în limite pe care ştiinţa le-a fixat astăzi destul de clar. Acest vast spaţiu cuprindea pe lângă vechea Dacie şi o mare parte a Panoniei, ale celor două Moesii şi tot Vestul dinaric până la Marea Adriatică.

De altfel, de câtăva vreme ideea apartenenţei românilor la grupul popoarelor neo-latine pune accentul mal mult pe factorul lingvistic decât pe cel al structurii etnice, astăzi se recunoaşte pretutindeni, sub influenţa săpăturilor şi a descoperirilor arheologice, rolul *substratului* în geneza popoarelor moderne. Se recunoaşte, de exemplu, în România, importanţa fondului trac, aşa cum se admite din ce în ce mai mult, în Franţa, influenţa vechiului fond galic. Fireşte,cercetările etnografice şi arheologice cu privire la substratul Sud-Estului european au dus la aceleaşi concluzii în ce priveşte popoarele balcanice care vorbesc limbile slave. Nici chiar acestea nu pot fi asimilate de acum înainte în mod total şi exclusiv familiei slave.

Nu se opun la aceasta numai *substratul* şi geografia, ci şi datele lingvisticei balcanice.

Reacţia în favoarea ideii substratului a cunoscut în România, încă din 1913

www.cimec.ro

un adevărat triumf, cu ocazia inaugurării *Institutului pentru studiul Sud-Estului European*. In fruntea sa se găseau un mare geolog şi geograf Gh. Murgoci, V. Pârvan, conducătorul mişcării arheologice şi N. Iorga, care se afirmase deja ca primul istoric al ţării sale. Iată ce spunea N. Iorga în discursul său inaugural:

"Va trebui să ţinem din ce în ce mai mult seamă de noile unităţi teritoriale ale acestei regiuni a Sud-Estului Europei în care limitele noastre pătate de sânge lasă urme atât de efemere şi neînsemnate. Va trebui să ţinem seamă de marea unitate de rasă a strămbunilor noştri traci şi iliri, unitate mai vie decât se crede, de rezistenţa obstinată a acelor forme politice şi sociale care, chiar dacă au fost denumite, de-a lungul secolelor, greceşti, bulgare, sârbeşti, româneşti, turceşti, aceasta nu însemnează că nu sunt forme comune; şi, în sfârşit, va trebui să avem în vedere caracterul comun al tuturor marilor influenţe occidentale, orientale, rasiale, religioase şi ale dominaţiilor pe care le-au suferit aceste regiuni." Iar puţin mai departe, el adaugă: *"Urmele pe care le întâlnim astăzi nu trebuie să ne înşele: în spatele bulgarului se află foarte des tracul, în spatele sârbului, uneori romanul, în spatele muntenegrinului, albanezul illric, în spatele grecului, elementele umane care nu au nimic în comun cu sângele elen; limbile au dat o conştiinţă diferitelor grupe care poartă în anumite cazuri numele cuceritorilor – dar fondul este comun."*

Făcând această afirmaţie, N. Iorga era incontestabil sub impresia puternică produsă, de descoperirile arheologice care confirmau într-un mod strălucit ceea ce ştiam din scrierile antichităţii despre marea unitate etnică din Sud-Est. Prezenţa lui V. Pârvan la întemeierea Institutului era de asemenea semnificativă.

La rândul nostru vom adăuga că *"fondul rasial"* trebuie să fie considerat mai curând ca o *rezultantă* a condiţiilor biogeografice şi istorice care îşi pun amprenta pe om. De oriunde ar veni, *omul sfârşeşte prin a se supune acestor condiţii*. Aceasta ne-a determinat să afirmăm că *"ştiinţa secolului al XIX-lea a greşit atunci când a făcut din limbă criteriul unic şi exclusiv pentru clasificarea popoarelor"*. În afară de limbă, trebuie să se ţină seamă de toţi factorii susceptibili de a exercita o influenţă şi mai ales de forţa determinantă a factorilor naturali, într-un cuvânt, de *regiune*.

Aşadar, deşi ar putea să pară, judecând după limbă, că este vorba de popoare diferite, în realitate popoarele balcanice sunt legate unele de altele prin înrudiri puternice. Chiar în domeniul lingvistic, afinităţile sunt atât de remarcabile, concordanţele atât de numeroase, încât ştiinţa contemporană a acceptat ideea unei *"uniuni a limbilor balcanice"* care se suprapune fondului genealogic al acestor limbi.

Se poate deci conchide că românii au, prin *limbă* şi prin alte trăsături ale caracterului lor, afinităţi puternice cu Occidentul neolatin şi chiar cu ramurile cele mai îndepărtate ale acestei vaste *familii* (spaniolii, portughezii şi popoa-

www.cimec.ro

rele Americii latine); dar *fondul rasial*, ansamblul condiţiilor fizice şi spirituale, biologice şi istorice ne leagă nu mai puţin puternic de această lume a Sud-Est-ului, oare se întinde de la Capul Matapan pană la vârfurile Carpaţilor nordici, aşa cum foarte bine văzuseră, încă din 1913, N. Iorga, Gh. Murgoci, V. Pârvan. Această situaţie intermediară pe care o ocupă poporul român între cele două Europe a creat la noi, în toate timpurile, o atmosferă senină, climatul cel mai propice discuţiilor obiective *în toate domeniile vieţii spirituale*. Nu am cunoscut nici un fanatism religios, nici un fanatism politic, ci, dimpotrivă, am oferit întotdeauna un azil celor persecutaţi, atât în epoca lui Hus şi a revoltei permanente a siculilor, cât şi în aceea a luptei pentru libertate a popoarelor balcanice. Am jucat rolul unui amortizor al tuturor exceselor venite din vest şi din est.

Acestea sunt consideraţiile care justifică ambiţia de a crea în capitala României un centru de informare ştiinţifică şi de documentare care să nu albă alt scop decât de a servi adevărul şi pacea.

Cuvântare rostită la postul de radio Bucureşti, sâmbătă 28 septembrie 1944, într-o emisiune festivă oficială închinată zilei eliberării Greciei

CUVÂNTUL DOMNULUI PROFESOR VICTOR PAPACOSTEA

Din nou sărbătoarea Greciei este sărbătoarea Umanităţii. Din nou geniul şi sufletul ELADEI s-au ridicat pe culmile Istoriei Universale. Încă odată lecţia democraţiei atheniene a servit lumii întregi.

Aşa cum guerilla spaniolă din 1808 a trezit naţiunile şi a făcut dovada că Bonaparte poate fi învins, că nu este nimic miraculos şi supraomenesc în despotismul militar ce aşezase asupra lumii – tot astfel Elada are meritul nemuritor de a fi făcut prima spărtură gravă în prestigiul militarismului fascist şi nazist. A fost lovitura de sondă care a scos adevărul la lumină, descoperind şi celor mai orbiţi că forţa nu poate sugruma dreptul, că spiritul înfrânge materia. Întreaga lume balcanică, asupra căreia diaspora elenismului ţese de 30 de veacuri firele unei mari solidarităţi familiale, s-a arătat demnă de pilda Greciei: lupta de o vitejie legendară a maselor jugoslave ca şi guerilla albaneză, reacţiunea atât de bogată în consecinţe a poporului român ca şi gestul recent de adeziune al Bulgariei.

Niciodată filo-elenismul spiritelor superioare n-a căpătat o ratificare mai strălucită ca aceea din zilele noastre şi nicăieri ca în Grecia nu s-au afirmat mai făgăduitor veşnicia şi puterile de renaştere ale vechiului spirit european.

www.cimec.ro

Manii Prinţului Orloff şi ai Lordului Byron plutesc astăzi împăcaţi în sine printre steagurile armatelor care încoronează de biruinţă lupta şi jertfa pentru libertate a poporului grec.

Deie Dumnezeu ca miracolul grec să se desăvârşească; să reverse asupra popoarelor toată forţa tradiţiilor lui universale; să ajute la înlăturarea a tot ceea ce le separă şi le învrăjbeşte; să redea, ca în visurile lui Isocrat, unitatea spirituală a lumii şi să vedem aevea, sub torţele de lumină reaprinse, ceea ce Platon numea atât de frumos în secolul al IV-lea *armonia totului*.[87]

Referat pentru Ministerul Afacerilor Externe, în vederea Conferinţei de Pace, cu privire la restabilirea frontierei româno-bulgare din Dobrogea (1945-1946)

PROBLEMA FRONTIEREI ROMÂNO-BULGARE DIN DOBROGEA

I

Termenul Cadrilater nu este o expresiune geografică; el aparţine cartografiei militare şi a intrat în circulaţie încă din prima jumătate a sec. XIX, pe vremea războaielor ruso-turce. Se referă la puternicul câmp militar – de veche colonizare turcească – cuprins între cetăţile Silistra – Rusciuc – Caliacra – Varna, pivotând la centru pe reduitul Şumlei. El alcătuia în sistemul defensiv otoman, după Bugeac şi Dunărea de Jos, al doilea dig menit a închide culoarul dobrogean spre câmpia prebalcanică.

În geografia politică, acest termen a fost folosit prima oară la anul 1878, cu prilejul controverselor ridicate de problema delimitării frontierei româno-bulgare şi, a doua oară, şi într-o formă mult mai largă, oarecum şi administrativă, în 1913, după Pacea de la Bucureşti, când o parte a acestui Cadrilater a fost alipită României.

Pentru ştiinţa geografiei fizice, acest termen nu exprimă nimic, Cadrilaterul fiind parte integrantă a unei mari sinteze geologice – Dobrogea – zonă de întâlnire a domeniului central european (prin intermediul Carpaţilor româneşti), cu cel continental şi balcanic. Înrudirea cu Carpaţii se vede mai bine la

[87] Text preluat din ziarul *Curierul*, an I, nr. 43, marţi 31 octombrie 1944, p. 2, unde este publicat alături de extrase din cuvântul rostit în aceeaşi emisiune de Acad. Prof. Nicolae Bănescu. Extrasul din ziar a fost dăruit în 1985 Doamnei Cornelia Papacostea-Danielopolu, *„în amintirea aceluia care a fost compatriotul meu"* de aromânul Mihai Fârşirotu, fost militant şi înalt funcţionar de stat comunist, Preşedinte al Societăţii de Cultură Macedoromână în primii ani după instaurarea regimului comunist în România.

www.dacoromanica.ro

Nord (Tulcea), cu continentul la mijloc, iar cu Balcanii la Sud (Deliormanul), pe linia Lom-Provadia.

Influenţele venite din cele trei domenii se întrepătrund, în aşa fel, încât limitele dintre cele trei regiuni dobrogene au mai mult o valoare convenţională. Trebuie să admitem astfel că „Peninsula" aceasta – cum i s-a zis – dintre Dunăre şi Mare este o unitate geografică destul de complexă, însă *o unitate* care nu poate fi fragmentată fără a nu prejudicia asupra caracterelor ei funcţionale pe planul geografiei economice.

Toate drumurile acestui complex continental, în care sunt angajate interesele economice ale României, Ungariei şi, într-o măsură, ale Poloniei şi Cehoslovaciei, n-au altă ieşire la mare decât prin Dobrogea. Îşi poate închipui cineva aceste capete de drumuri în alte mâini decât într-acelea ale poporului carpatic, care a populat din cele mai vechi timpuri întregul spaţiu până la litoral şi a cărui prezenţă politică acolo, în vremea regilor daci ca şi în timpurile moderne, s-a întemeiat constant pe ideea de libertate, ordine, progres şi omenie?

Din nenorocire, în 1878, când s-a hotărât alipirea Dobrogei la România (pentru accesul la Mare) au lipsit Congresului şi atmosfera de obiectivitate şi materialul de informaţie ştiinţifică de care trebuia să se ţină seama la trasarea unei atari frontiere. Atât de neinformat sau răuvoitor a fost acel Congres la aplicarea pe teren a propriului său punct de vedere, încât l-a anulat în parte prin modul cum a trasat frontiera. În scurt: a dat României o mică porţiune de litoral, inaccesibilă unei serioase instalaţii portuare, iar la Dunăre a lipsit-o de punctele de trecere istorice: Vest-Silistra şi Est-Turtucaia. După zadarnice încercări la Orşova, am fost trimişi să facem legătura prin bălţi, în condiţiuni extrem de grele, obligându-ne astfel să construim unul dintre cele mai lungi poduri de pe planetă. Tehnica românească a obţinut o mare biruinţă, dar numai pentru legătura feroviară; *am rămas fără şosea.*

La 1913, – cu prilejul ultimei împărţiri a Turciei europene – problema ameliorării legăturilor noastre cu Dobrogea şi cu Marea s-a redeschis şi – întemeiată şi pe alte consideraţiuni – Conferinţa de Pace de la Bucureşti a decis alipirea unei părţi din Cadrilater la România. Ea căpătă în felul acesta, la Mare, Cavarna şi Balcicul care, deşi mici, erau menite conform proiectelor întocmite, să descongestioneze în parte Constanţa, iar la Dunăre, acele puncte de trecere istorice şi deci, şoseaua de asemeni istorică pentru legăturile spaţului carpatic şi muntean cu Marea Neagră.

Dacă Conferinţa de la Bucureşti nu s-a mărginit în delimitarea de atunci numai la teritoriul aferent şoselei şi litoralului până la Balcic, a fost, cum s-a spus, din pricina unei nevoi de *compensaţie şi azil. Compensaţie*, fiindcă nu participam la împărţirea Macedoniei (unde o parte a populaţiei era românească) şi de *azil*, pentru că această populaţie, împărţită în trei, prin noile deli-

www.cimec.ro

mitări, şi zdrobită economiceşte, prin întreruperea unor *comunicaţii transhumante* milenare, urma a fi colonizată în ţară.

Să examinăm acum împrejurările în care am pierdut, în 1940, această regiune meridională a Dobrogei.

II

Agitaţia revizionistă a Germaniei hitleriene şi a Italiei fasciste a avut, în Sud-Estul Europei, două permanente puncte de reazăm: Ungaria şi Bulgaria.

Amintirile alianţei din primul război de agresiune al Germaniei şi afinităţile de regim (guvernele hortiste la Budapesta ca şi guvernele întemeiate la Sofia pe diverse formaţiuni ofiţereşti au stat sub o constantă sugestie musoliniană) au menţinut caracterul satelitar şi revanşard în politica externă a Bulgariei şi Ungariei chiar de la 1919.

Astfel, când Germania a dezlănţuit Al Doilea Război Mondial împotriva aşezărilor Tratatului de la Versailles, cele două puteri vecine României au trecut îndată de partea agresorilor. La 17 zile după ultimatum-ul sovietic, prin care ni s-a impus cedarea Basarabiei şi Bucovinei, adică la 15 iulie 1940, Adolf Hitler cerea, în cunoscuta scrisoare adresată regelui Carol al II-lea, într-o formă ameninţătoare, „*o soluţie definitivă*" în problema revendicărilor teritoriale ungare şi bulgare. Dacă România nu consimte de bună voie la „*riscul*" unor sacrificii, scria şeful celui de al III-lea Reich, atunci „*sfârşitul poate fi mai curând sau mai târziu – posibil chiar în scurt timp – distrugerea României*". Singura cale „*pe care o poate propune este înţelegerea leală cu Ungaria şi Bulgaria*". Două săptămâni mai târziu – la 31 iulie 1940 – după ce a primit delegaţia bulgară, Hitler comunică din nou Guvernului român (prin Ministrul german la Bucureşti, Fabricius), părerea sa că „*Dobrogea de Sud trebuie retrocedată Bulgariei în graniţele ei dinainte de 1913*". După numai două zile, Ministrul României la Berlin este iarăşi convocat de subsecretarul de stat Weisäcker, care îi repetă conţinutul comunicării din 31 iulie „*insistând asupra dorinţei Reichului ca să se înceapă, cât mai curând, tratativele directe cu Ungaria şi Bulgaria, tratative ce trebuie să fie duse la bun sfârşit în scurt timp*". Concentrări militare masive şi la Sud şi la Vest întovărăşeau presiunea diplomatică germană.

Guvernul român, considerând gravitatea situaţiei, şi în imposibilitatea de a găsi o ieşire, trimite la Sofia pe Dl. V. Cădere, cu propuneri care, dând Bulgariei largă satisfacţie teritorială, păstra României – pentru a se salva unitatea funcţională a sistemului de comunicaţie pe care Dobrogea îl reprezintă pentru România – Silistra şi Balcicul, cu coasta maritimă aferentă şi sugera, o dată cu rectificările de frontieră şi schimbul obligatoriu de populaţie. Dl. V. Cădere s-a întors fără nici un rezultat şi cu sentimentul net că, la Berchtesgaden, şeful statului german făgăduise delegaţiei bulgare întregul Cadrilater.

www.cimec.ro

Evenimentele au confirmat curând, în totul, impresiile plenipotenţiarului român. La 10 august, Ministrul Germaniei „informează" pe Ministrul de Externe român, asupra *„posibilităţii ca luni sau marţi să ne trezim cu un ultimatum concomitent din partea ungurilor şi a bulgarilor, dacă tratativele cu cele două ţări trenează"*.

Încercarea guverului român de a explica la Berlin problema Cadrilaterului în raport cu interesele şi drepturile României de a păstra anumite teritorii s-a lovit de aceeaşi atmosferă glacială şi ostilă. Ministrul României la Berlin comunică, cu acest prilej, că „şeful protocolului german îi aduce la cunoştinţă că răspunsul la cererea noastră va fi negativ, lăsând şi o rea impresie, dăunătoare în tratativele viitoare, sfătuindu-ne să terminăm cât mai curând cu Bulgaria".

Astfel, sub presiunea şi ameninţările continui ale puterilor Axei, România a fost determinată să accepte „tratativele" de la Craiova şi să consimtă la cedarea Cadrilaterului până la frontiera din 1913, inclusiv Silistra, care nu fusese atribuită României prin Pacea de la Bucureşti, ci prin hotărârea Marilor Puteri, consfinţită în protocolul de la Petersburg (din 1913).

Încă de la prima întâlnire a delegaţilor români şi bulgari la Craiova, Ministrul Pomenov a ţinut să declare D-lui Cretzianu că *„delegaţia şi guvernul bulgar se menţin pe promisiunea cedării întregului Cadrilater, în limitele de la 1913, făcută oamenilor politici bulgari în întrevederile de la Salzburg, unde Führer-ul german a fost impresionat de modestia cererilor Bulgariei"*.

De altfel, presiunea germană şi italiană n-a lipsit nici în timpul „tratativelor". În scrisoarea din 30 august 1940 a Miniştrilor de Externe ai Axei (von Ribbentrop şi Ciano) se spune Ministrului de Externe român: *„Am onoarea a confirma primirea scrisorii Dvs. cu data de astăzi, prin care îmi comunicaţi că guvernul Dvs. precum şi guvernul regal al Bulgariei au şi căzut de acord, în principiu, asupra chestiunilor relative la cedarea Dobrogei de Sud, în spiritul recomandării Führer-ului şi a Ducelui şi că guvernul regal va face totul spre a aduce la îndeplinire şi în mod formal acest acord în cel mai scurt timp posibil"*.

În concluzie: tratatul de la Craiova s-a încheiat sub presiunea şi ameninţările Axei şi fără ca această cedare să fi fost investită vreodată de ratificarea poporului român prin reprezentanţii lui chemaţi constituţional şi legal să-şi exprime părerea şi votul într-o chestiune atât de gravă ca aceea a înstrăinării teritoriului naţional. În conformitate cu principiile stabilite de marile naţiuni democratice în Charta Atlanticului (*„... ils désirent ne voir aucun changement territorial qui ne soit pas conforme aux voeux librement exprimés des intéressés..."*), Tratatul de la Craiova, rezultat al politicii de forţă şi agresiune dusă de puterile Axei, cu complicitatea regimurilor satelitare din Ungaria şi Bulgaria, nu poate avea fiinţă juridică internaţională. De altfel, antrenată mai depar-

www.cimec.ro

te în această politică nefericită, Bulgaria a ocupat şi în Grecia şi în Iugoslavia – urmărite ca şi România de politica revanşardă a Axei – provincii pe care a trebuit să le părăsească o dată cu prăbuşirea ocupaţiei militare germano-italiene. (Tot astfel, cum Ungaria a fost silită să se retragă din regiunile pe care le-a smuls, tot sub protecţia militară a Axei, din trupul Cehoslavaciei, Iugoslaviei şi României).

Odată înlăturat acest tratat care, atât prin originile sale, cât şi prin metodele ce l-au impus României (în cele mai triste şi umilitoare împrejurări ale vieţii sale istorice) a lăsat o umbră grea asupra dezvoltării viitoare a raporturilor româno-bulgare, se va putea păşi cu seninătate şi în spiritul amiciţiei care lega în veacurile trecute poporul român de cel bulgar, spre o soluţie firească şi definitivă a problemei Cadrilaterului. Această soluţie, investită cu toate formele pe care le implică reintrarea Europei sub regimul ordinei de drept, va trebui să ducă la:

a) lichidarea tuturor cauzelor de conflict dintre cele două popoare şi

b) să deschidă drumul spre raporturi de solidaritate, cât mai strânse, între poporul român şi cel bulgar, prin modificările regimului de frontieră, în spiritul ideilor care au însufleţit altădată gândirea şi acţiunea lui N. Titulescu.

Dar, pentru ca buna credinţă a ambelor părţi şi a terţilor ce vor arbitra şi decide să nu fie expusă de data aceasta a primi unele judecăţi sumare sau falacioase, se cuvine să facem un scurt examen al aspectelor istorice, cu totul particulare, pe care le are această problemă.

III

Prezenţa strămoşilor românilor în Dobrogea şi la litoral este semnalată în Comentariile scriitorilor antici, într-o străveche şi strânsă simbioză cu centrele de colonizare elenă stabilite acolo.

Primul rege dac – semnalat în inscripţii – care ţine sub protecţia sa litoralul Mării Negre, este Remaxos (200 a.Chr.). Într-o inscripţie – 48 a.Chr. – găsită la Dionysopolis (Balcic) se spune că regele dac Burebista este „*stăpânitor al tuturor ţinuturilor de dincolo şi de dincoace de Dunăre*". În aceeaşi inscripţie, Burebista este arătat ca „salvator" al oraşului Dionysopolis (Balcic). Chiar sub regii daci, mai slabi, care au urmat lui Burebista, această strânsă legătură politică – cu temeiuri economice care interesau nu numai Dacia dar şi siguranţa comerţului mediteranean, s-a menţinut neştirbită până la cucerirea romană. Dar, această stăpânire a forţelor politice din Carpaţi, asupra Dobrogei, de la Delta şi până la Dionysopolis (Balcic) – uneori şi dincolo de aceste limite – n-a fost rezultatul unei expansiuni militare; ea se întemeia pe o puternică realitate etnică. O arată scriitorii antichităţii şi o declamă, în forme impresionate, Ovidiu, în poemele sale. El arată că la Tomis, nu numai în

www.cimec.ro

Hinterland, dar chiar în cetate, limba elină era „învinsă" de limba dacă. (El însuşi a trebuit să înveţe limba strămoşilor noştri).

Cucerirea Dobrogei de către romani, uşurată de disensiunile care au urmat după moartea lui Burebista, a scos, o dată mai mult, în relief legile acestui ineluctabil determinism geo-economic care leagă destinul Daciei de al Dobrogei.

Dacă cucerirea romană s-ar fi limitat la Dobrogea, făcând din Dunăre frontieră, s-ar fi ajuns la o întrerupere a legăturilor economice dintre această regiune şi restul Daciei. Romanii şi-au dat însă seama că principala sursă de prosperitate a cetăţilor dobrogene sta în comerţul cu Dacia. Erau prea importante aceste legături, în cadrul general al comerţului răsăritean, pentru ca tocmai romanii – care îşi asumaseră răspunderea ordinei economice internaţionale – să provoace dezorganizarea lor.

Dar nici dacii nu puteau renunţa la străvechile lor legături cu marea şi cu cetăţile greceşti. Îndată ce se reface unitatea statului, Decebal atacă până în inima Dobrogei (asociat cu dacii din regiunea Durostor), aşa cum Mircea, principele valahilor, în secolul XIV, pentru a împiedica instalarea turcilor între Dunăre şi Mare, va ataca şi va ocupa *el* ţara lui Dobrotici şi Silistra.

Astfel cucerirea Dobrogei şi a gurilor Dunării a condus în mod firesc pe romani la cucerirea Daciei, pentru reintegrarea ei în circuitul economic al lumii vechi. Numărul mare al inscripţiilor şi monumentelor romane în Dobrogea arată o colonizare intensă, o mare înflorire orăşenească şi o rapidă fuziune cu elementul dac. Dintre vechile aglomeraţiuni, care au continuat să se dezvolte şi în perioada romană, izvoarele amintesc, în afară de Durostor şi Tomis, oraşele: Odyssus (Varna), Dionysopolis (Balcic) şi Callatis (Mangalia).

În istoria creştinismului daco-roman, Dobrogea ocupa de asemenea un loc de frunte prin forţa ei prozelitară şi de organizare. În timpul persecuţiilor, Durostorul, singur, a dat 11 sfinţi calendarului creştin, iar Tomisul, 65. Tomisul şi Durostorul devin centre de iradiere pentru lumea romană sau barbară înconjurătoare; o impunătoare ierarhie episcopală (care a stârnit admiraţia sinoadelor şi conciliilor) reflectând odată mai mult persistenţa civilizaţiei greco-romane, puternic întemeiată pe realitatea etnică daco-romană.

Invaziile au dăunat, firește, mult legăturilor economice mai sus amintite. Dar trebuie să remarcăm cerbicia cu care bizantinii au luptat pentru salvgardarea acestui sistem. Înainte ca Bizanţul să fie capitală, când nu era decât vechea colonie greacă, văzând neputinţa Romei de a stăvili invazia goţilor, ia asupră-şi apărarea Dobrogei, a litoralului şi a Dunării, trimiţându-şi aici flota şi ingineri militari vestiţi. Când centrul politic al Imperiului se instalează la Bizanţ (devenit Constantinopol), această politică de continuă apărare şi reconstituire a legăturilor cu Dacia, prin canalul dobrogean, a continuat cu o energie sporită.

www.cimec.ro

Este de asemenea bine cunoscută uriaşa sforţare a lui Justinian pentru a salva libertatea sistemului de comunicaţii pontico-danubian. Astfel se explică tezaurele de monede şi alte urme ale negoţului bizantin cu Dacia, găsite în văile îndepărtate ale Carpaţilor, în sec. VI şi VII.

Năvălirile slavilor şi avarilor – oricât de puternice – au întrerupt numai temporar acest sistem de comunicaţii. O nouă zvâcnire de energie a Bizanţului, în această regiune, de interese vitale, a restabilit ordinea şi autoritatea Imperiului. „*Sigur este* – spune istoricul bulgar Mutafcief – *că pe la ultimul pătrar al sec. VII, toată Sciţia Minor (Dobrogea) şi probabil şi cea mai mare parte din Moesia Inferioară, au redevenit provincii bizantine*". Astfel, după fiecare redresare militară bizantină, monezile imperiului reapar în văile Carpaţilor.

Venirea Bulgarilor a avut, incontestabil, efecte politice mai însemnate decât acea a goţilor, hunilor, avarilor sau slavilor. Grupul bulgar, condus de Asparuh, – câteva zeci de mii de oameni – cu femei şi copii la un loc – a venit în Imperiu sub presiunea altor grupuri nomade, obţinând azil şi sarcini militare în slujba împăratului. Datorită acestui fapt, bulgarii grupează şi încadrează şi alte populaţii (slavi, avari, croaţi etc.) şi fundează, în regiunea Şumla-Varna un nucleu statal, având ca centre principale Pliska şi Preslavul, de unde apoi au roit până la mari distanţe.

„*Tulburările religioase din Imperiu*, – spune Mutafcief – *n-au permis Bizanţului să oprească acest mers al evenimentelor, probabil cu speranţa să-şi aranjeze mai târziu socotelile cu acel trib puţin numeros, care s-a instalat aşa de insolent într-o provincie a sa...*" Într-adevăr, reacţiunea bizantină *s-a produs* – când cu mijloace persuasive, asimilative, când prin războaie – sfârşind – cum se ştie – cu desfiinţarea radicală a acestui stat în stat. Fireşte, nimeni nu contestă poporului bulgar din zilele noastre, născut din fuziunea lentă cu slavii, să ocupe un teritoriu în Peninsulă, dar istoricii bulgari fac, ca şi ungurii, greşeala de a sprijini, pe amintirea acestui stat medieval polietnic (şi fără putere de dăinuire), cu frontiere pe care ştiinţa n-a reuşit încă să le definească (unii le împing până la Budapesta) *revendicări în folosul statului bulgar modern*. De aici pretenţiunile asupra teritoriilor Daciei pontice (Dobrogea de azi, inclusiv Cadrilaterul), asupra Basarabiei de Sud, asupra Traciei şi Macedoniei, Salonicului etc. Deşi raza de acţiune militară a acestui stat a fost, ca şi aceea a statului Sfântului Ştefan, foarte întinsă, el n-a putut exercita niciodată asupra vastelor întinderi ce pretindea să controleze, o autoritate continuă şi efectivă. Hărţuit înlăuntru de armatele imperiale, hărţuit şi din afară (prin sistemul bizantin de a arunca pe barbari unii contra altora), având să lupte neîncetat împotriva particularismului provincial puternic ancorat în tradiţiile politice şi spirituale greco-romane, minat continuu de forţa morală pe care o reprezintă prestigiul şi legitimitatea imperială bizantină, statul bulgar a sfârşit

www.cimec.ro

prin a fi desfiinţat. Reînviat prin iniţiativa Asanizilor români, el n-a dovedit mai multă viabilitate, cu toată criza gravă pe care şi atunci o traversa Bizanţul.

Dobrogea de Nord sau de Sud, regiune excentrică faţă de ţelurile atât de ambiţioase ale hanilor bulgari, (orientaţi mereu spre Sud, spre Bizanţ), s-a resimţit prea puţin de efectele celor trei veacuri ale perioadei bulgare. Nici resturi de oraşe, nici resturi de cetăţi, nici monumente, nici inscripţii, nici monezi. Chiar în Dobrogea de Sud (Cadrilaterul), care a stat în vecinătatea imediată a centrelor bulgare amintite mai sus şi, care alcătuia, cu vechile ei întăriri, spatele de rezistenţă în luptele cu bizantinii, cercetarea ştiinţifică nu găseşte nici pe planul istoriei culturale, nici pe cel al istoriei politice şi nici în structura etnică, elemente care să justifice invocarea dreptului istoric pentru determinarea frontierei statului bulgar de azi şi, în nici un caz, înlăturarea dreptului istoric al poporului român. Stăpânirea Dârstorului (Silistra), de pildă, de către bulgari, este un fapt care nu poate fi negat şi nici încercarea lor de a întemeia pe vechea cetate romană şi bizantină un centru militar de rezistenţă şi chiar unul religios. Dar această stăpânire, sprijinită pe elementele locale greceşti şi romanice, a fost fără rădăcini şi efemeră, atât în vremea primului imperiu bulgar, cât şi după aceea (Patriarhia, de pildă, a durat 40 de ani).

Dobrogea, care reuşise chiar sub stăpânirea romană – neîntrecută ca forţă unificatoare – să-şi păstreze individualitatea şi să formeze o provincie romană aparte, cu capitala la Tomis (V. reforma lui Diocleţian) va realiza încă mai complet acest regim de libertate (strâns legat de caracterul ei maritim comercial) în faza de decădere a imperiului asanid, când se va desprinde din frontierele imperiului româno-bulgar ca „despotat" al lui Dobrotici. S-a discutat mult în jurul acestui personagiu şi în jurul „despotatului" Dobrogea. Cercetările din ultima vreme au demonstrat în modul cel mai evident caracterul său net bizantin şi maritim. Dobrotici avea centrul la Caliacra şi grupase toate vechile cetăţi greceşti, de la Varna până la Mesembia, iar spre Nord, până la gurile Dunării, inclusiv Chilia, stăpânea, în numele Paleologilor, cu care se înrudise, purta titlul de „despot" iar nu de ţar şi a bătut monede cu inscripţii în greceşte, limba oficială a statului său.

Nu se mai poate vorbi, deci, de „caracterul bulgar" al statului dobrogean din sec. XIV. Singur Drâstorul (Silistra) a aparţinut temporar, în această epocă, ţarului bulgar de Târnova, Şişman.

În faţa năvălirii turceşti însă, nici urmaşul lui Dobrotici şi nici bulgarii lui Şişman, n-au putut opune o rezistenţă serioasă. Cetăţile cad una după alta. Şişman le oferă şi Silistra (care însă se va apăra cu străşnicie) aşa încât Mircea s-a văzut silit să intervină (ca şi regii daci altă dată) pentru a apăra legăturile ţării sale cu Marea şi libertatea comerţului dunărean şi maritim.

Prin lupte, el smulge din mâna turcilor Silistra şi Dobrogea, intitulându-se în documentele din 1390 şi 1391 „terrarum Dobroticii et Dristi despo-

www.cimec.ro

tus". Iar în hrisovul mănăstirii Cozia (1387) Domnul Ţării Româneşti scrie: *„...şi de amândouă părţile de peste toată Dunărea, până la Marea cea mare, şi Dârstorului stăpânitor".*

Dar nici domnia românească asupra Dobrogei n-a durat mult. Turcii, luând asupra lor reţeaua economică pontico-danubiană, întemeiată de greci şi continuată de romani şi de bizantini, au apreciat, ca şi aceştia, însemnătatea economică şi militară a Dobrogei. Ei vor smulge din *mâinile românilor* chiar în timpul domniei lui Mircea şi vor funda, în Dobrogea – rezemaţi pe străvechile cetăţi şi oraşe cel mai de seamă câmp militar al stăpânirilor lor europene.

IV

Stăpânirea turcească – cu regimul ei economic închis – a întrerupt pentru sute de ani libertatea comerţului dunărean şi pontic şi a adus, cum se ştie, decăderea economică a ţărilor române şi toate urmările de ordin politic şi social cunoscute. Totodată, o bună parte din populaţia românească a dispărut, cu deosebire în regiunile rezervate colonizărilor militare făcute de turci. Vechea toponomie turcească a Cadrilaterului (V. de pildă Vlaholici şi Vlahar, lângă Balcic) – adică regiunea unde această colonizare a fost mai intensă – arată că la instalarea lor acolo, Turcii au găsit o populaţie românească pe care au dislocat-o.

Dar dacă raporturile economice ale ţărilor carpatice cu Marea au fost întrerupte de stăpânirea turcească, o populaţie românească în Dobrogea a continuat să existe şi după aceea. Puterile persistenţei ei au fost mereu împrospătate cu valul natural şi neîntrerupt al transhumanţilor şi de acela al pescarilor, la care s-a adăugat, din sec. XVI înainte, grupuri masive de clăcaşi exasperaţi de decăderea regimului agrar din Principate. Caracterul etnic turcesc şi, în parte, românesc al Dobrogei de Sud, în perioada stăpânirii otomane este confirmat de cercetarea ştiinţifică; de asemenea, absenţa, până în sec. XIX, a populaţiei bulgare este recunoscută de savanţii de seamă bulgari, ruşi, cehi etc.

Primul dintre acei ce atestă caracterul turc şi român al Cadrilaterului (şi în acelaşi timp absenţa bulgarilor) este slavistul rus Iurii Venelin. În corespondenţa sa din 1829 cu scriitorul bulgar Aprilov, el observă: „Trecând de mai multe ori prin Bulgaria, *armata rusă ar fi putut, spuneţi Dvs., să cunoască pe bulgari... Vă dau următorul răspuns: armata rusă n-a văzut niciodată bulgari pentru că la ei (în regiunile ocupate) erau numeroase oraşe unde nu întâlneai decât turci şi români, ca de ex. la Rusciuc şi Silistra".*

Mai târziu, călugărul rus Partenie, în descrierea călătoriei sale la Muntele Athos confirmă afirmaţiile lui Venelin. Sătenii români din Dobrogea, care îi arată drumul, îi spun: „Sunt două drumuri de aici la muntele Athos. Unul, peste dealuri... va fi neplăcut pentru Dvs., care nu ştiţi turceşte. Celălalt, ducând

www.cimec.ro

pe ţărmul Dunării până la Rusciuc, e populat de creştini de la noi, români... iar de la Rusciuc înainte sunt bulgari."

Călugărul rus confirmă apoi că, până la Rusciuc a mers *„mereu prin sate româneşti"*. Începând de la Rusciuc – „înaintarăm printre bulgari."

În 1878, musulmanii din Cadrilater făcură o opoziţie impresionantă la unirea lor cu statul bulgar nou creat. S-a spus... *„cât despre bulgari, ei nu formează decât o minoritate neînsemnată în raport cu musulmanii, adică, în proporţie de la 1 la 10.* (V. Al. Arbore, *Nouvelles Information Éthnographiques*, Annales de Dobroudja, XI, 1930, p. 89).

Jireček însuşi, care a locuit mai mulţi ani în Bulgaria, recunoaşte, la anul 1870, că: *„În Cadrilater se călătoreşte ca într-o ţară turcească: sunt regiuni unde Bulgarii nu locuiesc decât în oraşe."* În schimb marele balcanolog confirmă prezenţa românilor în partea nordică a Cadrilaterului, adică spre Dunăre: „ Şirul satelor româneşti, pe ţărmurile Dunării, cuprinde trei părţi: prima, legată de coloniile româneşti din Dobrogea, cuprinde *ţărmul Dunării de la Silistra la Turtucaia* "(Jireček, *Das Fürstentum Bulgarien*, Wien, 1891, p. 116).

În fine, ştiinţa bulgară modernă mărturiseşte prin savantul Miletitch că populaţia din districtele Varna, Balcic, Bazargic, Silistra şi din toată Dobrogea reprezintă *„o colonizare recentă nedepăşind 100 de ani sau cel mult 150"*. Şi apoi: *„a crede că ar exista în Dobrogea, cu excepţia oraşelor, o veche populaţie bulgară, ar fi să ne înşelăm pe noi înşine."*

Nu se cunoaşte care a putut fi numărul românilor din Cadrilater la stabilirea dominaţiei bulgare acolo, în 1878. O bună parte din români ca şi din turci plecară la prima apariţie a autorităţilor noului stat. Altă parte, şi aceasta foarte numeroasă, s-a supus jurisdicţiei Exarhiei bulgare şi a fost astfel deznaţionalizată mult mai uşor. Putem bănui, însă, cât de importantă era populaţia românească în raport cu cea bulgară după numărul mare al celor din grupul Silistrei care au rămas pe loc şi au aderat la Exarhatul Bulgariei. Actul lor de adeziune, păstrat în colecţia de documente publicată de dl. Michev (*Recueil de Silistra et Dobroudja*, Sofia, 1922, p. 192 şi urm.) menţionează un număr de 1.500 familii care au trecut sub jurisdicţia Bisericii bulgare. Dar cine ar putea să ne spună numărul românilor din alte localităţi din Dobrogea nouă care, atunci sau mai târziu, au făcut la fel?

Unde pot fi actele de adeziune la Exarhat a celorlalte grupuri? Trecerea la Exarhia bulgară a fost fatală românilor din Dobrogea nouă. Bulgarizarea s-a făcut într-un ritm accelerat; 37 de ani mai târziu, un preot plin de zel a scris asupra actului de adeziune a grupului de la Silistra cuvintele următoare: „toţi aceşti români sunt astăzi bulgari curaţi."

Dar satele de bulgari din judeţul Caliacra ai căror locuitori de abia cu ocazia operaţiilor de expropriere a treimii şi-au adus aminte că strămoşii lor au fost păstori din Carpaţi?

www.cimec.ro

V
Concluzii

Din datele obiective de ordin geografic – fizic şi economic – istoric şi etnografic amintite mai sus, judecătorul imparţial poate conchide că nici un popor nu are drepturi mai puternice ca cel românesc asupra Dobrogei întregi, până la limita ei firească spre Sud.

Suntem acolo, pe şesurile şi litoralul ei, din primele veacuri ale mileniului I înainte de Hristos – ca daci, ca romani, ca daco-romani şi ca români. Şi unitatea Dobrogei, pentru buna împlinire a funcţiunilor pe care le determină natura, este una şi nedesminţită, până la limitele amintite, sub regii daci, sub romani sau bizantini, sub despotul Dobrotici ca şi sub Voievodul român Mircea. N-a stricat-o decât Congresul european de la Berlin, în 1878.

Fireşte, s-a abuzat în Europa de formula „dreptului istoric". Dar abuzul l-au practicat popoarele sau rasele cuceritoare. În cazul Dobrogei este vorba de ceva mai mult: un impresionant fenomen de repetiţie, din vremi imemoriale – expresiunea istorică a unor constante, pe care le determină geografia.

La 1878, un Congres european a recunoscut acest lucru, dar l-a aplicat greşit; în 1913, s-a încercat prin tratative o reparaţie – dar ne-am lovit de intransigenţa bulgară la început, iar apoi, după prăbuşirea militară a Bulgariei, la Bucureşti, *printr-o motivare hibridă s-a compromis pe plan internaţional şi ceea ce are legitim şi drept, în revendicările noastre.*

România este în drept să ceară astăzi aplicarea corectă, pe teren, a unui principiu recunoscut la 1878: liberul ei acces la Mare, pe temeiurile dezvoltate mai sus. Reducând revendicările la limitele strict necesare funcţiunilor geoeconomice pe care Dobrogea le împlineşte faţă de spaţiul carpatic şi domeniul central european, România cere o frontieră care să cuprindă căile de acces istorice şi naturale către Mare, cu o minimală întregire a litoralului, adică: şoseaua Vest-Turtucaia, Silistra, Caraomer şi porturile Cavarna şi Balcic cu coasta maritimă aferentă.

Pentru populaţia bulgară, care eventual s-ar disloca de pe această suprafaţă de cca. 2.000 km^2, propunem schimb în egală proporţie cu românii din regiunea Vidinului; această soluţie prezintă avantajul de a lichida, o dată cu rectificarea definitivă a frontierei, şi ultima sursă de iritaţiuni în raporturile bulgaro-române. (Se ştie că statul bulgar n-a vrut niciodată să aplice dreptul minorităţilor acestei populaţii).

În sfârşit, pentru o echilibrare încă mai adâncă a raporturilor dintre poporul român şi cel bulgar, pe planul existenţei materiale şi spirituale, România propune Bulgariei un nou regim vamal, cu facilităţi pentru o largă circulaţie a persoanelor dintr-o ţară într-alta şi cu liberul lor acces în comerţ, industrie şi

www.cimec.ro

şcoală. Ar fi o introducere demnă de trecutul nostru pentru viitorul unei lumi mai bune.

În 1940, în momente tragice pentru civilizaţia şi democraţia continentului, sub protecţia militară a Axei, guvernul bulgar ne-a luat Dobrogea de Sud în întregime – deşi punctul de vedere cel sănătos fusese comunicat la Sofia. Primisem, la 1913, o provincie părăsită, excentrică pentru Bulgaria, fără legătură de cale ferată, fără şosele, fără şcoli şi mai ales fără biserici, cu stepe pustii şi cu târguri tătărăşti mici şi murdare. Lăsam, în 1940, un ţinut înfloritor, populat, cu sute de noi localităţi pline de gospodării moderne, unde s-au investit averi considerabile, cu palate administrative, cu oraşe ca Bazargicul şi Balcicul crescute ca prin farmec (Bazargicul de la 17.000 la 42.000 locuitori) şi cu cea mai bogată burghezie rurală din toată Bulgaria. O populaţie de 130.000 de locuitori români a fost smulsă şi aruncată, în pragul iernii, în regiunea bălţilor şi a Deltei; mii de copii s-au stins de friguri şi de ger.

Amintirea acestui fapt apasă tot atât de greu, astăzi, ca şi aceea a atacului sângeros din 1916, la Turtucaia, când armatele române atacau Puterile Centrale pentru a uşura rezistenţa la Verdun a democraţiilor europene, în faţa primei agresiuni germane.

Numai o atitudine înţelegătoare şi o judecată dreaptă vor putea înlătura astăzi şi injustiţia şi amintirea ei.

Schiţă istorică privind relaţiile româno-greceşti redactată pentru Institutul român de relaţii internaţionale (1958)

SCHIŢĂ ISTORICĂ. RELAŢIILE DINTRE GRECI ŞI ROMÂNI ÎN DECURSUL VEACURILOR

S U M A R

I
ANTICHITATEA

1. Cele mai vechi legături ale strămoşilor noştri cu grecii
2. Coloniile greceşti pe ţărmul dobrogean
3. Daci în circuitul economic al lumii elenistice şi romane

www.cimec.ro

II
EVUL MEDIU

1. Legăturile românilor din Dacia cu Bizanţul
2. Legăturile românilor cu grecii după aşezarea turcilor în Europa

III
EPOCA MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

1. Bizanţul românesc
2. Fanarioţii
3. Grecii, promotori ai spiritului revoluţionar, Tudor Vladimirescu şi Eteria
4. Secularizarea averilor mănăstireşti
5. Grecii în perioada de formaţie a statului modern român
6. Take Ionescu şi E. Venizelos

IV
ROMÂNII DIN GRECIA

1. Evoluţia elementului latin din Peninsula Balcanică după mutarea capitalei în Bizanţ
2. Contribuţia românilor din Grecia la renaşterea elenismului

SCHIŢĂ ISTORICĂ. RELAŢIILE DINTRE GRECI ŞI ROMÂNI ÎN DECURSUL VEACURILOR

I. ANTICHITATEA

1. Cele mai vechi legături ale strămoşilor noştri cu grecii.

În antichitate, Peninsula Balcanică se împărţea, sub raportul etnic, în două zone. Nordul şi o parte din centrul Peninsulei era locuit de strămoşii noştri, traco-ilirii (din care făceau parte şi dacii); sudul era locuit de greci şi de alte popoare grecizate. Cu oarecare aproximaţie zona traco-iliră cuprindea, după geografia de azi: România, Bulgaria şi Iugoslavia (fără Macedonia), vechea Tracie (azi împărţită între Turcia europeană şi Grecia) şi Albania până la frontiera Greciei. Rămâneau în zona grecească sau de influenţă grecească, în afară de Elada propriu-zisă, Macedonia, Epirul şi ţărmurile Traciei până la

www.cimec.ro

Bosfor. În interiorul Macedoniei şi Epirului, limba greacă era vorbită numai de clasele conducătoare.

Într-adevăr strămoşii noştri traco-iliri au intrat în legături cu grecii din cele mai vechi timpuri. De ei se face pomenire chiar în războiul troian (Iliada), deci în epoca zisă homerică. Un mare savant german, Willamowitz, a demonstrat că un prim amestec între strămoşii noştri şi greci a avut loc *înainte de aşezarea acestora în Grecia de azi*, pe când se aflau în Valea Moravei (în vechea Serbie), adică pe la anul 2000 î.e.n.

După ce au ocupat Elada, ariditatea solului i-a silit pe greci să caute noi aşezări, unde să-şi agonisească mai uşor existenţa. Astfel a început faimoasa „diaspora", adică mare mişcare de colonizare din veacurile VIII şi VII î.e.n.; atunci au întemeiat grecii colonii şi oraşe pe toate ţărmurile mărilor balcanice (Egeea, Adriatica, Marmara, Marea Neagră) şi apoi de-a lungul întregii Mediterane.

Popoarele trace de pe lângă ţărmuri au intrat repede sub influenţa grecilor. Li se spunea chiar *mixelines* (jumătate greci). Cât de intim a fost, din cele mai îndepărtate vremuri, amestecul grecilor cu strămoşii noştri (şi influenţele reciproce) ne-o arată prezenţa în religia lor a unor divinităţi de origine tracă, cum sunt, de pildă, Dionysos, zeul vegetaţiei şi al viilor, şi Orfeus, zeul muzicii. Din formele de cult pe care tracii le practicau în onoarea lui Dionysos s-a dezvoltat încetul cu încetul tragedia greacă, iar faptul că Orfeus era de origine tracă arată cât de puternică trebuie să fi fost influenţa muzicii trace asupra celei greceşti.

Dar religia tracilor – privită de specialişti ca o religie superioară – a avut şi alte înrâuriri asupra spiritului grec. Astfel, filozoful Platon a fost el însuşi influenţat în gândirea lui de credinţele religioase ale strămoşilor noştri. Din aceste credinţe împrumută şi dezvoltă el concepţia despre suflet şi despre nemurire (expusă în *Phaidon* de ex.). Iată dar că atât în domeniul religiei, cât şi în acela al artei şi al filozofiei, strămoşii noştri au înrâurit profund pe greci. Aceste influenţe sunt atât de importante că nu se pot explica *decât prin amestecul popoarelor însăşi*. Acest amestec trebuie să fi fost intens şi continuu. Că tracii – cei meridionali, mai ales – se elenizau uşor este lucru neîndoios. Figuri mari ale culturii greceşti (ca celebrul orator şi om politic Demostene, istoricul Tucidide, autorul de tragedii Eschil şi alţii) s-au născut din această încrucişare de greci cu traci.

Baza relaţiilor dintre greci şi traci a fost, firească, comerţul. Tracii procurau grecilor materii prime în schimbul diferitelor produse ale industriei greceşti (stofe, vase etc.).

Una dintre cele mai fericite regiuni de colonizare greacă în zona tracă a fost, aşa cum se va vedea, ţărmul dobrogean (cu bazinul Dunării) prin care negustorii greci au luat contact cu Dacia.

www.cimec.ro

2. Coloniile greceşti de pe ţărmul dobrogean. Părerile grecilor despre daci.

Primele legături cunoscute între ţara noastră şi Grecia încep în secolul VII î.e.n. În acest veac, atraşi de bogăţiile Daciei, grecii pun bazele celor dintâi colonii pe ţărmul dobrogean al Mării Negre: Histria, întemeiată la anul 656 î.e.n.; Tomis, astăzi Constanţa; Callatis, întemeiată în sec. VI, astăzi Mangalia. Pe ţărmul dobrogean al Bulgariei se găseau între altele Dionysopolis (azi Balcicul), Bizone (Cavarna). Cu vremea, corăbierii greci au pătruns şi pe Dunăre, întemeind *antrepozite* cum este acela ale cărui urme s-au descoperit la Barboşi. O aşezare grecească mai importantă tot pe Dunăre era Axiopolis lângă Cernavoda.

„Descoperirea" Daciei este deci meritul corăbierilor greci. Lumea civilizată din acele vremuri a luat cunoştinţă despre strămoşii noştri din descrierile şi povestirile corăbierilor, negustorilor şi călătorilor greci. Unul dintre aceştia, vestitul Herodot, şi-a scris impresiile şi observaţiile, făcându-se astfel intrarea noastră în istorie. Grecii numeau pe strămoşii noştri *geţi* (numele de *daci* l-au dat romanii).

Coloniile greceşti amintite mai sus introduc Dacia în circuitul economic al lumii. Astfel avuţiile pământului nostru au început să fie mai preţuite. Comerţul cu grecii nu se mai face doar prin troc, ci pe bani; intrăm şi noi, datorită acestor colonii în *zona economiei monetare*. Grecii cumpărau de la strămoşii noştri geţi grâu, miere şi ceară, peşte, piei, blănuri şi sclavi. Amintirea cea mai tristă a raporturilor noastre cu grecii, în aceste îndepărtate vremuri, este comerţul cu sclavii. Servind pieţele unei mari părţi din civilizaţia mediteraneană (unde munca în industrii mai ales se făcea cu sclavi) comerţul acesta a căpătat cu timpul o mare dezvoltare. La rândul lor, grecii vindeau în Dacia diverse produse fabricate: stofe, obiecte de podoabă, obiecte de metal, ceramică pictată, undelemn, vinuri greceşti etc.

Se poate afirma că aceste colonii de pe ţărmurile Mării Negre şi în general comerţul grecesc pontic a avut o evoluţie mai fericită ca în alte părţi. Unele din aceste cetăţi au cunoscut o mare înflorire chiar *înaintea Atenei* ! Acesta este motivul pentru care grecii au spus Mării Negre *Pontul Euxin*, adică *marea iubitoare de străini* (amintire a ospitalităţii popoarelor de pe ţărmurile ei).

Descoperirile făcute la Tomis, Histria şi Callatis ne arată cât erau de înfloritoare şi sub raportul artistic aceste oraşe greceşti. Muzeul de Antichităţi din Bucureşti este plin de rămăşiţele artei greceşti provenite din cetăţile sus amintite (statui, sarcofage, obiecte de artă, podoabe, inscripţii etc.). Cu vremea şi strămoşii noştri au început, imitând pe greci, să facă unele lucrări de artă.

www.cimec.ro

O cercetare metodică la Tomis este însă aproape imposibilă, deoarece vechiul oraş se află sub construcţia celui nou; la Mangalia (Callatis) lucrurile stau tot cam aşa; singura care poate fi săpată în întregime este Histria, deoarece aici nu s-a mai dezvoltat o altă aşezare omenească.

Existenţa oraşelor greceşti pe ţărmurile noastre n-ar fi fost cu putinţă dacă în aceste regiuni n-ar fi preexistat o ordine politică, adică cristalizări de state dace mai mici sau mai mari. Regii acestor state garantau pacea coloniilor şi a căilor de comunicaţie terestre, necesare afacerilor. În schimbul acestei „protecţii" ei primeau din partea cetăţilor respective anumite sume de bani, prin tratate în regulă. Ia naştere astfel o adevărată „simbioză" daco-elenă, în care dacii alcătuiau clasa agricolă şi pastorală, iar cetăţile greceşti, burghezia. Primul rege dac din Carpaţi, pe care inscripţiile ni-l arată într-o astfel de „simbioză" cu oraşele greceşti din Dobrogea se numea Remaxos şi a trăit cam cu vreo 200 ani î.e.n. Abia 130 ani mai târziu (pe la 70 î.e.n. o altă inscripţie descoperită la Dionysopolis (Balcic) ne arată că şi Burebista şi-a întemeiat puterea sa politică între altele şi pe sprijinul dat de aceste bogate oraşe greceşti, cărora el le-a fost scut de apărare aproape 40 de ani.

După Herodot, mulţi istorici şi geografi, de asemenea greci, au scris despre daci. Ei vorbesc cu simpatie şi uneori cu admiraţie de religia lor. Herodot este impresionat că „geţii se cred nemuritori".

Un alt scriitor grec, Dio Crisostomul, explică foarte bine factorul psihologic care a contribuit – alături de interesele comerciale – la strânsa prietenie dintre strămoşii noştri şi greci. El spune: „Geţii mai înţelepţi decât aproape toţi barbarii şi mai asemenea grecilor". Pentru cine cunoaşte faimosul orgoliu al grecilor din antichitate – care făceau o dispreţuitoare deosebire între ei şi restul omenirii – cuvintele lui Dio Crisostom spun foarte mult. La aceasta trebuie să adăugăm încă un element: grecii stimau pe daci. Herodot, care i-a prezentat cel dintâi omenirii, spune: „Geţii sunt cei mai viteji şi cei mai cinstiţi dintre traci".

Tot un grec – medicul lui Traian, care l-a însoţit în campania din Dacia – a scris o lucrare dezvoltată despre daci şi războaiele lui Traian cu ei. Această lucrare, intitulată *Getica*, ar fi fost de un folos nepreţuit pentru noi. Din nenorocire s-a pierdut.

3. Dacia în circuitul economic al lumii elenistice şi romane.

Începând din sec. IV, Elada decade din pricina luptelor fraticide. În schimb, se ridică la mare putere statul macedonean care era condus, cum am spus mai sus, de o clasă feudală grecizată. Speculând faţă de cetăţile greceşti primejdia invaziei persane în Europa, regii macedoneni, Filip şi fiul său Ale-

www.cimec.ro

xandru cel Mare au reuşit să unifice toată puzderia cetăţilor greceşti. În felul acesta ei au putut, într-adevăr, răpune Imperiul persan. Astfel a luat naştere cea mai mare unitate politică a lumii vechi de până atunci: *Imperiul macedonean*. În fond, acesta era un imperiu mai mult grecesc, căci principala lui bază economică şi culturală o alcătuiau grecii cu reţeaua lor de oraşe şi colonii presărate din Peninsula Balcanică până în Asia Mică şi din Egipt până în fundul Persiei. Limba în care se înţelegeau mulţimea neamurilor din acest imperiu era limba greacă. Din această pricină i s-a spus Imperiul elenistic. Chiar când el s-a sfărâmat în mai multe state (după moartea lui Alexandru, 323 î.e.n.), acestora li s-a zis *state elenistice*, fiindcă limba, cultura şi civilizaţia greacă erau dominante (şi mereu în expansiune).

Acum ajunge elenismul, rezemat pe maşina de război macedoneană, la culmea puterii lui politice. Biruinţa spirituală este de asemenea mare: personalităţile şi scriitorii tuturor neamurilor vorbesc, gândesc şi scriu greceşte. Dacia rămâne politiceşte în afara acestui vast *Commonwealth* din antichitate, dar economiceşte se integrează în circuitul ei economic. Acum este faza cea mai prosperă a legăturilor economice dintre Dacia şi lumea greacă, fie europeană, fie microasiatică sau egipteană. Se poate judeca volumul afacerilor după numărul mare de tezaure cu monede greceşti şi macedonene ce se descoperă atât de des pe pământul ţării noastre (tetradrahmele din Thassos, drahmele lui Alexandru cel Mare şi staterii lui Filip). Dar tot acum, se pare, a crescut şi comerţul cu sclavi din ţara noastră. Aceştia erau atât de numeroşi prin oraşele greceşti şi elenistice, încât numele etnic – Geta sau Daos – ajunge să însemneze sclav. (Aşa cum în Evul Mediu *rumân* ajunge să însemne *iobag*). În opera unui scriitor grec, Menandru, se poate citi acest lucru.

Alexandru cel Mare este cel dintâi cuceritor venit din sud după Darius care socoate că Dunărea *este* o frontieră şi că Dacia trebuie să rămână în afara Imperiului său. Cezar îşi va însuşi această idee; la fel şi August. Tot astfel vor face şi bizantinii, iar după ei turcii. Singurul care a judecat altfel a fost Traian.

Romanii cucerind statele elenistice se prezintă pretutindeni drept continuatori ai lui Alexandru cel Mare (în multe oraşe ei îi ridică statui, act de abilitate politică, dat fiind cultul de care se bucura amintirea eroului). În vremea lui Burebista, presiunea legiunilor începe să se simtă şi asupra cetăţilor din Dobrogea, care împlineau un rol atât de important în viaţa economică a Daciei. Lupta dintre Cezar şi Pompei îl găseşte pe Burebista, regele Daciei, în înţelegere cu Pompei. De altfel, Pompei şi senatul roman se găseau în refugiu la Salonic şi se bucurau de sprijinul activ al unora dintre forţele elenistice. Poziţia politică alături de Pompei era firească deci, iar acţiunea diplomatică a fost condusă de un destoinic magistrat grec din Dionysopolis (Balcic), anume Acornion. Din inscripţia care aminteşte acest lucru, se vede că Acornion a

www.dimec.ro

avut roluri importante în politica externă a statului dac şi înainte de Burebista, în vremea când domnea tatăl acestuia. De aici se vede o dată mai mult cât de bine funcţiona „simbioza daco-elină" şi cât de potrivită este expresia noastră.

Conflictul dacilor cu Roma are, aşadar, între alte cauze, şi întinderea cuceririlor romane în Dobrogea. Făcând din Dunăre o frontieră (conform proiectului lui Cezar, executat apoi de August), *romanii au rupt legătura dacilor cu cetăţile greceşti, fapt ruinător şi pentru greci şi pentru daci.* Pe de altă parte şi dacii, din pricină că li s-au rupt aceste legături economice (adică principalele surse de venituri pentru întreţinerea organizaţiei lor de stat), au intrat şi ei într-o mare agitaţie războinică, care exaspera pe romani. Aceasta este – repet – cauza adâncă a sângeroaselor războaie dintre daci şi romani în tot veacul I e.n. şi care se vor încheia cu cucerirea Daciei de către Traian. Astfel a căzut ideea frontierei romane pe Dunăre.

Cucerirea Daciei de către romani a însemnat reintegrarea sa în complexul geoeconomic ce-i era firesc, adică acela al lumii elenistice. Dar cu ce preţ! Curând însă romanii şi-au dat seama că statul dac cu puternica lui maşină militară împlinesc un mare rol istoric: zăgaz împotriva valurilor gotice (istoricul roman Tacit recunoaşte acest lucru). Era însă prea târziu. Nu se putea înlocui un stat naţional cu o armată pe care scriitorul grec Strabo o evaluează la 2.000.000 de oameni, cu o biată provincie păzită de două legiuni, cu soldaţi recrutaţi din toate provinciile Imperiului roman. Cucerirea Daciei a folosit mult romanilor în primii ani, căci – cum se vede din izvoare – i-a ajutat să treacă un moment de criză financiară, dar foarte curând şi-au dat seama cât este de grea şi costisitoare apărarea ei. (Chiar urmaşul lui Traian, împăratul Adrian, a voit s-o abandoneze).

Adevăraţii beneficiari însă ai cuceririi Daciei au fost tot elementele elene şi elenistice în primul rând. Ei au venit în număr mare, de pretutindeni şi au pus în exploatare (cu alte mijloace şi cu altă tehnică decât dacii) bogăţiile noii provincii.

Procesul de urbanizare, care şi pe vremea statului dac liber era destul de înaintat (geograful Ptolemeu înseamnă pe harta sa 44 de oraşe dace) ia acum un avânt excepţional. Oraşele Daciei romane se vor dezvolta după tipicul şi regulamentele municipale ale oraşelor elenistice . (În treacăt fie-zis, chiar Roma împrumutase regulamentul ei municipal de la marea cetate elenistică Pergamul). Vor avea canalizare, apeducte, terme, amfiteatre etc.

Intensitatea şi volumul afacerilor în Dacia romană (în fond, sub raportul economic, mai mult elenistică!) era atât de mare încât, dacă stăpânirea romană s-ar fi menţinut, Dacia ar fi egalat şi depăşit nivelul civilizaţiei din celelalte provincii elenistice. Dar stăpânirea romană nu s-a putut menţine. La anul 274 e.n. Dacia este ocupată de goţi, după care vin hunii, alte seminţii germane,

www.cimec.ro

mongole, slave etc., încât de data aceasta legăturile Daciei cu lumea greacă şi elenistică rămân rupte. În aceste împrejurări, cetăţile greceşti de la Marea Neagră au dispărut una după alta.

II. EVUL MEDIU

1. Legăturile românilor din Dacia cu Bizanţul.

Pe măsură ce războaiele cu popoarele migratorii se înteţeau, statul roman intra într-una din cele mai grele crize economice şi financiare din întreaga lui existenţă. Mai ales în partea occidentală (care era mai mult agrară, deci mai săracă) ruina şi a provinciilor, şi a cetăţenilor era deosebit de gravă. Faimoasa plutocraţie parazitară, tributară Orientului pentru întreţinerea luxului şi desfrâului ei, era acum ruinată. Către finele secolului III, criza atinge paroxismul; la Roma soldele militarilor şi salariile se plăteau în saci de grâu, la fel impozitele. În schimb Orientul, lumea grecească îndeosebi, în plină evoluţie economică[88], rezista mai bine acestei crize. Iată principala cauză pentru care Imperiul roman îşi mută sediul din Occident în Orient, de la Roma la Bizanţ.

Bizanţul era o veche cetate grecească pe Bosfor; era socotită regina cetăţilor greceşti din Marea Neagră. Mutarea sediului imperial roman într-o cetate grecească, de către împăratul Constantin cel Mare (320 e.n.), a dus cu timpul la grecizarea Imperiului. Acum statul roman îşi pierde cu totul vechiul caracter aristocratic-agrar şi intră în slujba intereselor economice greceşti. De aici reînvierea interesului pentru *Dacia*. Constantin cel Mare construieşte şi el un pod (al lui Traian fusese dărâmat) şi ia din nou în stăpânire Dunărea şi porţiuni din şesul muntean. Grecii bizantini, care conduc din zi în zi tot mai mult politica de război şi pace a Imperiului nu mai fac o politică de forţă (ca romanii), ci una de „acorduri" şi tranzacţii în raporturile lor cu popoarele ce ocupau Dacia. *În felul acesta, ţara noastră îşi reia în cadrul economiei greceşti bizantine rolul pe care îl avusese în cadrul celei elene şi elenistice.*

Aceasta este deci o constantă a istoriei noastre. Până departe în munţii Transilvaniei se găsesc tezaure de monezi care amintesc acum faza bizantină a raporturilor noastre cu grecii.

Fireşte aceste legături au fost deseori întrerupte de noile popoare – dar totdeauna reluate. Pe Dunăre, flotele greceşti au circulat fără întrerupere în tot timpul existenţei acestui imperiu, iar în vechile cetăţi romane de pe ţărmul Dunării – rezidite acum – se aşează garnizoane bizantine care ţineau totuşi

[88] În varianta iniţială a textului, autorul scrisese "evoluţie burghezo-capitalistă" în loc de "evoluţie economică". Modificarea este operată de mâna fiicei istoricului, probabil în vederea publicării. V.P. vedea în capitalism o formă de viaţă economică recurentă în istorie şi nu, ca în marxism-leninism, o orânduire specifică lumii moderne.

www.dimec.ro

în frâu pe noii sosiți. Sub scutul lor s-a menținut o continuitate romană în Câmpia Dunării (nu numai în munți, cum s-a crezut până de curând). Cuvintele Vlașca și Vlăsia dovedesc această continuitate. Fără protecția Bizanțului poporul român din șesul Dunării, chiar dacă nu ar fi dispărut cu totul, totuși nu ar fi reușit să se păstreze compact, pe o suprafață atât de întinsă (Vlașca cea veche depășea cu mult limitele fostului județ cu același nume, iar Vlăsia acoperea aproape întreg restul Munteniei, până în marginea Bărăganului).

În această perioadă influența grecească asupra strămoșilor noștri a continuat să se exercite nemijlocit secole întregi. Îndeosebi Biserica grecească a avut acum un rol foarte însemnat, fiindcă ea domina Imperiul.[89]

Episcopii greci din această vreme erau adevărate căpetenii populare; clerul nu înfățișa încă caracterul feudalizat și corupt de mai târziu. Tânără încă și dinamică, Biserica creștină era prezentă chiar acolo de unde administrația și armata Imperiului plecaseră. Acesta este cazul Daciei. Ea a primit continuu propaganda creștină a episcopilor greci. Așa se explică faptul că însăși popoarele migratoare, care staționează prin Dacia, se convertesc la creștinism (Cine ar crede că faimosul Wulfilas, episcopul goților din regiunile Dunării și traducătorul Bibliei în limba gotă este un grec din Asia Mică, răpit de goți împreună cu părinții săi, la unul din raidurile lor asupra orașelor grecești din regiunea Capadociei?).

De altfel, cazurile în care prizonierii greci și romani converteau pe stăpânii lor sunt foarte numeroase (Ni s-au păstrat și reprezentări sculpturale ale unor astfel de scene). Așa se explică faptul desăvârșitei creștinări a poporului român chiar sub ocupația diferitelor popoare migratoare.

Deosebit de importantă este în această privință o scrisoare a Papei Grigore al IX-lea din anul 1234, în care el se plânge împotriva unor popoare ce se numesc vlahi și care „disprețuind Biserica romană, nu primesc tainele bisericești de la venerabilul frate al nostru, episcopul cumanilor, care are dioceza acolo, *ci de la oarecare pseudo-episcopi ce țin de ritul grecilor*. Mai mult decât atât, Papa constată în aceeași scrisoare și faptul că acești vlahi nu numai că nu se convertesc ei la catolicism, dar că ungurii și germanii colonizați pe teritoriul Daciei de altă dată, *trec ei la credința lor și făcându-se una cu acei vlahi, primesc zisele taine, disprețuind pe episcopul /catolic/ al cumanilor*. Iată dar că, deși Dacia nu mai aparținea Imperiului, iar principatele române încă nu erau întemeiate, cât de puternică era această rețea a ierarhiei episcopale grecești, sau cum îi numește Papa Grigore al IX-lea în supărarea sa „oarecare pseudo-episcopi ce țin de ritul grecilor". Pentru ca acești episcopi greci să aibă nu numai puterea de a-și păstra credincioșii, dar încă pe

[89] Autorul a șters din varianta textul inițială a textului fraza următoare, închisă între paranteze: "(Erau la Bizanț mănăstiri al căror conclav era decisiv în problemele statului și uneori chiar în alegerea împăraților)".

www.cimec.ro

aceea de a converti la ritul grec pe germanii şi ungurii de sub jurisdicţia Papei, trebuie să fi avut de la început o organizare puternică, pe care Biserica bizantină a întreţinut-o secole întregi. Când s-a întrerupt oare această legătură pe care elenismul bizantin a reuşit s-o ţină cu strămoşii noştri chiar sub ocupaţia popoarelor migratoare? Sunt toate motivele să credem că aceasta s-a întâmplat în intervalul când între noi şi Bizanţ s-a interpus statul bulgar. S-ar putea crede că bulgarii au întrerupt odată cu aceste legături şi influenţa grecească în viaţa poporului nostru. Dimpotrivă, această influenţă s-a continuat într-o formă mai sistematică şi mai tenace. Se ştie că statele slave nou întemeiate (fie bulgăreşti, fie sârbeşti) au împrumutat aproape întreaga lor civilizaţie de la grecii bizantini. Începând cu instituţiile statale sau bisericeşti şi sfârşind cu literatura şi arta, ei au imitat diferite modele bizantine. De la aceşti slavi, în perioada de întemeiere a principatelor, aceste modele au fost împrumutate şi de noi. Astfel, când spunem, de pildă, că am împrumutat slujba religioasă de la slavi, trebuie să înţelegem că în realitate este vorba de slujba bizantină. Aşa s-a întâmplat în toate domeniile amintite mai sus (instituţiile politice, bisericeşti, artă, literatură, drept). Slavii au vehiculat civilizaţia greacă bizantină pe suprafeţe imense, de la coasta Adriaticei până la Kiev şi Moscova. (De aceea dau ruşii mai mult decât toate celelalte popoare o dezvoltare atât de mare studiilor de bizantinologie).

2. Legăturile românilor cu grecii după aşezarea turcilor în Europa.

După 1453, când Constantinopol este cucerit de turci, o parte din grecii constantinopolitani emigrează în Italia (unde aduc cunoscuta contribuţie la mişcarea Renaşterii), alţii vin în ţările noastre.

Aceşti emigranţi exercită acum din nou o influenţă greacă directă asupra noastră şi au tendinţa să înlăture modelele venite prin intermediarii slavi. Datorită lor se accentuează caracterul bizantin al culturii şi civilizaţiei româneşti.

Curând după instalarea lor la Constantinopol, turcii osmanlîi – care erau pe atunci mai mult o tagmă militară decât un popor – (lipsiţi de o clasă de agricultori, lipsiţi de o burghezie, având şi altă religie decât masa supuşilor) s-au văzut siliţi să-şi asocieze pe învinşi, adică pe greci (cum făcuseră şi romanii). Le-au încredinţat de la început Biserica şi organizarea economică a Imperiului. Pe plan religios, turcii au dat grecilor prin Patriarhia constantinopolitană o mare autoritate asupra tuturor popoarelor ortodoxe supuse de ei. Nici în vremea împăraţilor bizantini Biserica greacă nu avusese stăpânire atât de întinsă şi atât de puternic sprijinită din spate (ea a alcătuit un adevărat stat în stat). Pe plan economic, turcii au încredinţat elementului grecesc (prin sistemul concesiilor de stat şi al monopolurilor) întreaga aprovizionare a Imperiului.

www.cimec.ro

Stăpâni pe viaţa economică a Imperiului otoman, stăpâni şi pe reţeaua Bisericii răsăritene, era firesc ca grecii să influenţeze şi viaţa politică a statului turcesc. Prin influenţa şi banii lor *ajung să decidă foarte adesea chiar numirea domnilor români*. Unul dintre cei mai bogaţi concesionari greci ai monopolurilor turceşti în sec. XVI, Mihail Cantacuzino (care se pretindea urmaşul împăraţilor cu acelaşi nume) avea palate mai luxoase ca ale sultanilor, flote, o armată de funcţionari, protocol de curte regală şi gardă de ieniceri. Pentru a arăta puterea politică la care ajunseseră aceşti oameni citez un singur exemplu din care se vede, între altele, cum a ajuns la tron Mihai Viteazul: Andronic Cantacuzino, fiul lui Mihail, într-o scrisoare din 14 noiembrie 1513 către Petru Şchiopul, fost domn al Moldovei, scrie: „*Până astăzi ţineam Ţara Românească pentru Domnia Ta, însă văzând nevoile împrejurărilor şi zăbava Domniei Tale, şi purtarea rea şi ticăloasă şi viclenia lui Alexandru Vodă / domnul Munteniei/, n-am mai putut răbda şi am azardat de am făcut pe banul Mihai domn al Ţării Româneşti...*". În continuare, Andronic scrie lui Petru Şchiopul că păstrează tronul Moldovei pentru el, invitându-l să se grăbească să vină la Constantinopol, căci mai sunt şi alţi pretendenţi şi nu-l va putea ţine multă vreme vacant.

Ţările Române, fiind principala piaţă de aprovizionare a turcilor şi cea mai lesnicioasă sub raportul comunicaţiilor (Dunărea, Marea Neagră), au avut de suferit un regim de exploatare crâncenă. Grecii, ca executanţi ai sistemului economic turcesc, au avut un rol ingrat, care i-a dus la dese conflicte cu pământenii şi îndeosebi cu elementul feudal. (Mai ales când au început să se amestece şi în sectorul politic). Astfel, în tratatul de alianţă încheiat de Mihai cu Principele Transilvaniei, feudalitatea pământeană impunea un articol prin care se prevede scoaterea grecilor din demnităţile publice româneşti. După căderea lui Mihai, au loc chiar mai multe mişcări antigreceşti, atât în Moldova, cât şi în Muntenia (Una din ele a fost condusă de Matei Basarab). Cu toate aceste mişcări, elementul grecesc a câştigat necontenit teren, căci aşa cereau interesele sistemului economic şi financiar pe care se întemeia Imperiul otoman.

Un scriitor grec, Mitropolitul Matei al Mirelor, care a scris şi o cronică a Ţării Româneşti între anii 1602-1618 (publicată de N. Bălcescu), a văzut mişcările antigreceşti din Ţara Românească. El a lăsat o frumoasă pagină, în care sfătuieşte pe români să nu persecute pe greci, căci de la ei au primit legea pravoslavnică şi cultura, iar grecilor le spune să se poarte bine cu românii, în a căror ţară se îmbăgătesc; să nu fie hrăpăreţi şi asupritori, căci altfel atrag ura acelora cu care trebuie să trăiască în prietenie frăţească (*Cronica*, pag. 413-444).

www.cimec.ro

III. EPOCA MODERNĂ ŞI CONTEMPORANĂ

1. Bizanţul românesc.

Odată cu domniile lui Matei Basarab în Ţara Românească şi a lui Vasile Lupu în Moldova (ambii ridicaţi la tron prin răscoalele antigreceşti) se potolesc urile între cele două naţiuni, obligate de stăpânitorul comun să convieţuiască în pace. Acum se înmulţesc căsătoriile mixte şi se intră într-o nouă fază a raporturilor dintre români şi greci. Începe o nouă „simbioză", care va dura până la 1821, când ideile revoluţiei franceze sfarmă regimul politic întemeiat pe această „simbioză".

Au contribuit la această apropiere şi unele acte de cruzime pe care turcii le-au săvârşit în contra grecilor cu toate imensele servicii pe care aceştia le făcuseră Imperiului (Faimosul Mihai Cantacuzino, de care am vorbit mai sus, a sfârşit spânzurat de turci, fapt care a contribuit la emigrarea în Ţările Române a celor mai de seamă dintre urmaşii acestei familii). Atât de ataşaţi sunt intereselor româneşti, încât în sec. XVII, Cantacuzinii sunt în fruntea partidului care se opune exceselor turceşti.

Se naşte acum atât în Moldova, cât şi în Muntenia o nouă feudalitate – greco-română – stăpânită de cultura greacă şi crescută în iluzia reînvierii împărăţiei bizantine. Această idee pune stăpânire pe gândirea unei mari părţi din clasa noastră conducătoare şi influenţează politica Principatelor Române, îndeosebi sub domni ca Vasile Lupu, Şerban Cantacuzino, Dimitrie Cantemir, Constantin Brâncoveanu etc. Curţile acestor voievozi iau înfăţişarea celor bizantine prin luxul şi măreţia lor; domnii şi familiile lor vorbesc şi scriu greceşte. La Bucureşti şi Iaşi, se pun bazele unor „Academii" de înalte studii clasice şi filozofice. Cea din Bucureşti este frecventată în vremea lui Constantin Brâncoveanu de peste 200 de tineri români şi greci. Aceşti tineri, a căror cultură se mărginea înainte vreme la lectura ceaslovului şi octoihului (de multe ori nici atât), acum citesc în original tragediile lui Sofocle, filozofia lui Platon şi Aristotel. Astfel se ascute spiritul românesc şi apar din mijlocul acestei societăţi greco-române cărturari savanţi şi scriitori de o valoare europeană, ca Nicolae Milescu, Dimitrie Cantemir, Constantin Duca, Constantin Cantacuzino Stolnicul şi alţii.

În ordinea juridică, dacă la început am primit unele elemente de drept bizantin prin slavi, acum se întocmesc canoane şi legi în toată regula, direct pe baza celor imperiale bizantine (*Vasilicalele*). Astfel, *Pravila* lui Vasile Lupu din 1646 şi *Îndreptarea legii* lui Matei Basarab (1652), iar mai târziu legislaţia lui Ipsilante, a lui Caragea, a lui Calimachi etc. sunt alcătuite pe baza dreptului bizantin şi sunt scrise în limba greacă.

www.cimec.ro

Curtea fastuoasă a lui Vasile Lupu şi activitatea acestui voievod în domeniul artelor, învăţământului şi dreptului se inspira din vechea organizare bizantină. Ea trezea atât grecilor, cât şi românilor mari iluzii, iar turcilor suspiciuni primejdioase. Astfel, un denunţ din 1645 către turci acuză Patriarhia greacă din Constantinopol că a sfinţit deja coroana de aur cu care domnul moldovean va fi încoronat ca împărat bizantin. „Toţi mitropoliţii – spune acel denunţ – s-au înţeles ca să adune trupe în clipa când flota turcească va ieşi contra veneţienilor în Marea Egee *şi să-l proclame împărat*".

Ruşii încurajează şi ei ideea bizantină care stăpâneşte o parte din societatea românească atât în Moldova, cât şi în Muntenia. Petru cel Mare dă speranţe voevodului muntean Şerban Cantacuzino (tip reprezentativ al acestei feudalităţi greco-române) că va putea ocupa chiar tronul Imperiului bizantin dacă va ajuta la războiul pentru izgonirea turcilor din Europa.

Tot ideea bizantină face pe aceşti voievozi români să ia asupra lor o bună parte din întreţinerea materială a vieţii culturale din ţările greceşti. Cele mai bogate mănăstiri româneşti sunt închinate (cu imensele lor averi) fie Patriarhiei greceşti din Constantinopol, fie diferitelor mănăstiri greceşti de la Muntele Athos, Epir etc. Şcoli greceşti superioare – cu un învăţământ filozofic, care va pregăti spiritele pentru eliberare – iau naştere în diferite oraşe greceşti, susţinute cu bani româneşti, fie din visteria ţării, fie din a domnului, fie din averea mănăstirilor închinate. Tipografii greceşti iau naştere pe pământul Munteniei şi Moldovei prin grija voievozilor şi vlădicilor şi se tipăresc astfel la noi sute de cărţi *pentru toate popoarele creştine supuse turcilor*.

Pe una din numeroasele cărţi greceşti tipărite pe cheltuiala lui Constantin Brâncoveanu (*Pravoslavnica mărturisire*), studenţii celor două colegii din Ianina care se ţineau cu bani din Muntenia, au scris un mişcător elogiu în versuri pentru generozitatea domnului român în domeniul culturii. Ei compară rolul lui Constantin Brâncoveanu pentru Orientul grecesc cu acela al Nilului pentru Egipt.

Pasiunea pentru limba şi cultura greacă este atât de mare, încât copiii lui Constantin Brâncoveanu sunt între primii ca studenţi ai Academiei eline de la Bucureşti. Unul dintre ei – Radu – compune un discurs în limba greacă clasică atât de frumos, încât a fost tipărit şi trimis la Paris, unde pe acea vreme studiile de limbă greacă erau de asemenea foarte preţuite.

Între aceşti tineri greco-români, o figură cu totul remarcabilă prin cultura sa filozofică şi prin ideile de dreptate socială ce exprimă, este Constantin Duca, care domneşte în Moldova (ginere al lui Brâncoveanu). Instrucţia filozofică şi distincţia educaţiei ce a primit acest tânăr greco-român arată către ce nivel superior tindea clasa conducătoare rezultată din amestecul celor două naţiuni. Acestui tânăr domn boierii moldoveni i-au cerut să dea o hotărâre domnească prin care *cine au şezut în sat boieresc 12 ani să rămână vecin*

www.cimec.ro

(adică iobag). Iată răspunsul lui Constantin Vodă Duca, aşa cum îl reproduce cronicarul Nicolae Costin, fiul lui Miron Costin:

„Cu păcat este să-l robeşti pe frate-tău; căci păgânii îşi cumpără robi pe bani, şi /totuşi/ în al şaptelea an îi iartă, iară alţii şi mai curând le dau slobozire; eară tu eşti creştin, şi deşi nu l-ai luat pe bani, şi fiind creştin ca şi tine, tu vrei pe veci să-l vecineşti" (să-l iobăgeşti).

Iată dar, cu o sută de ani înainte revoluţiei franceze cum ideile de generozitate socială îşi deschid drumul în viaţa satelor noastre – şi împing treptat la modificarea stărilor de fapt. Căci ideile lui Constantin Duca, exprimate timid la 1693, vor fi biruitoare prin reformele lui Constantin Mavrocordat în cursul domniilor lui atât în Muntenia, cât şi în Moldova, în perioada 1730–1769.

Pentru administrarea mănăstirilor închinate sunt trimişi în ţările noastre călugări greci de la mănăstirile patroane. Se produce o mare imigraţie monahală. Pretutindeni în Moldova şi Muntenia îşi fac apariţia aceşti călugări. Mulţi dintre ei, este adevărat, erau lacomi şi incorecţi; dar mulţi erau oameni de mare cultură şi au avut în mediul nostru înapoiat – trebuie să o recunoaştem – o acţiune intelectuală binefăcătoare, ca profesori prin şcolile bisericilor şi mănăstirilor, sau prin familiile celor avuţi. Tot din sfaturile lui Matei al Mirelor, amintite mai sus, vedem cât de mult scăzuse nivelul intelectual la noi pe la începutul sec. XVII. El cere domnului să întemeieze şi în Ţara Românească şcoli, pentru că atât mirenii, cât şi clericii sunt inculţi, neavând unde să înveţe carte. Preoţii, spune el, nici nu ştiu să boteze pe copii şi nici să slujească în biserici; şi câtă vreme mai trăiesc şi aceştia, buni, răi, tot e bine, dar după ce vor muri, dacă nu se vor înfiinţa şcoli, nu va mai exista aici nici preot, nici grămătic. *Pasionaţi ai problemelor de educaţie şi instrucţie, călugării greci au reeditat la noi, în mic, opera de pedagogi ai lumii pe care vechii elini o împliniseră odinioară în Imperiul roman. Într-adevăr, ei au fost primii pedagogi ai naţiunii noastre*. Tot ei eu ridicat şi nivelul intelectual, atât de coborât la acea dată, al clerului nostru.

Deci, în problema mănăstirilor închinate şi a călugărilor greci, judecata noastră trebuie să fie foarte obiectivă. Peste toate amărăciunile legitime, pe care această mare înstrăinare de avere şi muncă românească ni le-a provocat (până la secularizarea făcută de Cuza Vodă), va trebui totuşi să recunoaştem că profitul a fost şi el considerabil. Aici se aplică cuvântul de înţeleaptă moderaţie a lui Socrate „binele şi răul sunt legate cap la cap".

2. Fanarioţii.

Politica feudalităţii româno-eline din Moldova şi Muntenia (de adeziune la proiectele lui Petru cel Mare) a fost calificată de turci ca „haină", adică tră-

www.cimec.ro

dătoare. În dimineaţa de 15 august 1714, Constantin Brâncoveanu a fost decapitat după chinuri grele, împreună cu cei patru fii şi cu sfetnicul său I. Văcărescu. Curând veni rândul şi Cantacuzinilor. Unii dintre ei se expatriară, dar savantul Stolnic Constantin Canatcuzino – primul dintre istoricii noştri care concepu o istorie generală a tuturor românilor (ardeleni, moldoveni, munteni, macedoneni) – fu dus cu fiul său Ştefan Vodă Cantacuzino la Constantinopol şi sugrumaţi în închisoare. Cantimireştii singuri s-au salvat, Dimitrie, prin refugiul în Rusia, iar Antioh, surprins de evenimente la Constantinopol, a scăpat printr-o adevărată minune.

Cu dispariţia Brâncovenilor, Cantacuzinilor şi Cantemireştilor, s-a prăbuşit acest Bizanţ românesc, moment culminant al simbiozei româno-eline, creatoare de valori artistice şi culturale, de tehnică şi organizare statală şi iscusinţă diplomatică.

După „hainirea" lui Dimitrie Cantemir şi Constantin Brâncoveanu au fost temeri serioase că turcii vor purcede la o transformare în paşalâcuri a ţărilor române. Dar instalarea unor paşale la Bucureşti şi Iaşi nu era totuşi uşoară! Provocarea ar fi fost prea gravă şi faţă de ruşi şi faţă de austrieci. Atunci turcii au recurs la un compromis: au trimis ca domni înalţi demnitari turci – greci în slujba Porţii – din personalul diplomatic (mari dragomani). Soluţie ingenioasă pentru turci şi foarte utilă pentru greci. Pentru români – pentru clasa noastră conducătoare mai ales – înjositoare; totuşi datorită ei s-a evitat alta, mai rea.

Epoca domnilor fanarioţi începe în Moldova la anul 1711, după plecarea lui Dimitrie Cantemir în Rusia; în Muntenia, începe la 1716, după ce turcii sugrumă în închisoare la Constantinopol pe Ştefan Cantacuzino şi pe tatăl său Stolnicul. Aceste domnii ţin până la 1821, când mişcarea lui Tudor Vladimirescu duce la restabilirea domniilor pământene în ambele principate.

Domniile fanariote au împlinit în ţările române rolul pe care în Occident l-au avut monarhiile absolute: să frâneze şi să stăpânească feudalitatea şi apoi să-i desfiinţeze unul după altul privilegiile. Iar grecii care însoţeau în număr mare pe aceşti domni au fost – cum am arătat şi mai sus – agenţii de disoluţie ai feudalismului pământean, împlinind astfel rolul pe care în Apus îl aveau burgheziile. Această mulţime anonimă de greci constantinopolitani, insulari, moreeni, epiroţi, macedoneni etc. au ros şi măcinat ca termitele la temeliile tuturor vechilor aşezări; le revine astfel o parte însemnată la promovarea revoluţiei burgheze în Ţările Române. Dintre ei şi dintre boiernaşii pământeni mercantilizaţi şi chiar din ţărani îmbogăţiţi prin comerţul de vite, se formează, în timpul domniilor fanariote, o nouă clasă, un început de burghezie. Pe mulţi dintre aceşti „ciocoi", cum li se spunea, domnii fanarioţi îi „căftănea", adică le dădea mici ranguri boiereşti pentru a-i putea manevra împotriva marii boierimi. Ei sunt la baza mişcării „cărvunarilor" din Moldova (care imita

www.cimec.ro

faimoasa asociaţie revoluţionară italiană a *carbonarilor*), iar în Muntenia ei alcătuiau cadrele mişcării lui Tudor Vladimirescu. Iată deci că *regimul fanariot, pe măsură ce îşi împlinea misiunea lui de a surpa feudalismul, în aceeaşi măsură pregătea el singur clasa care îl va dărâma pe el.*

Acesta fiind rolul domnilor fanarioţi şi al grecilor, era firesc să fie urâţi de clasele privilegiate şi de întreaga lor clientelă. Unui membru al claselor conducătoare i-ar fi trebuit o obiectivitate supra-omenească şi o mare putere de înţelegere a fenomenelor istorice pentru a pricepe că fenomenul fanariot de la noi *se încadrează într-un proces european de transformări economice şi sociale.*

Cel care a avut-o – deşi era atât de aproape de evenimente şi de categoria uzurpată – a fost Bălcescu. În scrierea sa *Mersul revoluţiei în istoria românilor* scrie: *„Înălţarea fanarioţilor la putere avu cu totul caracterul înălţării orăşeniei în Apusul Europei"*.

Resentimentele contemporanilor deci trebuie înţelese; în asemenea procese de transformări istorice, neajunsurile cu tot cortegiul de neplăceri – le trăiesc contemporanii; avantajele revin generaţiilor ce urmează. Dacă mai ţinem seama şi de „metodele" adesea necruţătoare folosite de aparatul fanariot, precum şi de faptul că cei mai mulţi dintre agenţii lui, începând cu şeful statului, erau greci (din care unii nici nu vorbeau româneşte), atunci vom înţelege şi mai bine valul antipatiei contemporane.

Dacă domnitorii fanarioţi şi-au împlinit cu succes această misiune istorică, faptul nu se datoreşte însă numai evoluţiei generale şi nici numai mulţimii imigranţilor, care operau în procesul de transformare, ci şi reformelor de o îndrăzneală nedepăşită nici în Apus ale unora dintre aceşti domnitori. Mulţi dintre ei erau oameni de cultură clasică, educaţi în ideile filozofice ale antichităţii greceşti; aduceau în mediul nostru înapoiat ideile umanismului şi democraţiei eline, cum am văzut, încă din faza prefanariotă, cazul lui Constantin Duca. În fruntea acestor iniţiative stau, în sec. XVIII, reformele lui Nicolae şi Constantin Mavrocordat, Al. Ipsilante, Mavrogheni etc.

Corespunzător acestor transformări în sectorul economic şi social, se produc schimbări pe planul ideilor şi al culturii. Profesorii greci de la cele două Academii din Iaşi şi Bucureşti fac loc încă din a doua jumătate a sec. XVII curentelor filozofice noi, ostile scolasticii şi în genere gândirii teologice. În secolul al XVIII-lea când începe mişcarea gânditorilor francezi în spirit revoluţionar, tot profesorii greci devin difuzorii în Principate ai acestor scrieri. Operele reformatorilor şi revoluţionarilor francezi – ca Voltaire de pildă – se citesc la noi întâi prin traducerile greceşti. Chiar limba şi cultura franceză – atât de binefăcătoare asupra spiritului românesc – tot grecii au introdus-o în Principate (Alexandru Ipsilante introduce cel dintâi limba franceză în învăţământul muntean). Dar tot grecii, cu sprinteneala lor de circulaţie şi cu vocaţia

www.cimec.ro

către universal, ne-au pus în contact şi cu cultura altor popoare (filozofia germană şi engleză, literatura italiană, teatrul german etc.). Tiparul grec ia avânt zi de zi mai mare; în sec. XVIII s-au imprimat în tipografiile ţărilor noastre circa 500 de cărţi greceşti. Ia naştere comerţul de cărţi şi reviste cu Occidentul, se formează mari biblioteci, în care cititorul putea găsi clasicii greci şi latini, scriitorii bizantini din toate epocile, literatura filozofică veche şi nouă, literatura occidentală, istorie, astronomie etc. Numai în Bucureşti erau trei mari biblioteci în sec. XVIII: a Mavrocordaţilor (cea mai preţioasă din întreg Sud-Estul Europei), instalată la mănăstirea Văcăreşti, a doua la Academia domnească de la Sf. Sava şi a treia la Mitropolie.

În rezumat, se poate spune că epoca domniilor fanariote face începutul reintegrării noastre nu numai în marea mişcare economică a burgheziei europene, dar şi în cultura ei.

3. Grecii, promotori ai spiritului revoluţionar în Principate şi în Sud-Estul Europei. Tudor Vladimirescu şi Eteria.

Printre cele dintâi popoare europene care au îmbrăţişat ideile revoluţiei franceze au fost grecii şi, în special, cei din Principatele Române. Aici, în Bucureşti, a trăit, a iubit şi s-a format eroul precursor al revoluţiei greceşti, Riga din Veleştin, autorul celebrei Marseillaise greceşti (de origine aromân). Prins de austrieci şi predat turcilor, el a fost executat la Belgrad, în 1797. (Riga este şi autorul celui dintâi proiect de federaţie balcanică).

Profesorii şi studenţii Academiei domneşti din Bucureşti şi chiar unii membri ai clerului, urmând lui Riga, erau între cei mai viguroşi agitatori ai ideilor revoluţionare. La popoarele din Sud-Estul Europei, revoluţia a luat – cum se ştie – un caracter naţional şi creştin ortodox, împotriva Semilunii. Între clericii greci de mare cultură, care au făcut carieră în ţara noastră către sfârşitul epocii fanariote, era şi episcopul Ilarion al Argeşului, căruia un contemporan i-a zis „popă voltairian" (pentru a sublinia situaţia paradoxală, Voltaire fiind autorul curentului anticlerical care premergea revoluţiei). Episcopul Ilarion are o parte însemnată în formaţia revoluţionară a lui Tudor Vladimirescu. El a fost, în tot timpul revoluţiei, singurul care a încercat să menţină în mod onest legătura dintre Tudor şi Eterie.

În anul 1819, se întemeie în Sudul Rusiei – unde fenomenul de imigraţie grecească avea aproape aceeaşi intensitate ca la noi – o societate secretă (de tip carbonar) cu scopuri revoluţionare anti-turceşti. La această societate, *Filiki Eteria*, aderă Caragheorghe, şeful mişcării naţionale sârbeşti, Tudor Vladimirescu, căpetenia pandurilor olteni în războiul ruso-turc din 1806–1812 şi diferiţi fruntaşi ai celorlalte popoare creştine din Peninsula Balcanică: bulgari, albanezi, aromâni. Astfel Eteria devine o adevărată ligă balcanică. Şef a

www.cimec.ro

fost ales Alexandru Ipsilante, fiul fostului domn fanariot Constantin Ipsilante. Din umbră Eteria era sprijinită de cancelarul rus Capodistria, unul dintre numeroşii greci care făcuseră carieră politică în Rusia.

În anul 1821, Ipsilante dă semnalul de răscoală. Tudor ridică Oltenia, iar Ipsilante trece din Rusia în Moldova. Aceasta a fost *prima greşeală* a eteriştilor: în loc să înceapă răscoala în Grecia, unde aveau din toate părţile marea – prietena predestinată a naţiunii elene – au început-o în Ţările Române, de a căror ordine turcii – din pricinile economice cunoscute – erau interesaţi în cel mai înalt grad; nu mai puţin austriecii erau extrem de sensibili faţă de orice fenomen revoluţionar în vecinătatea Transilvaniei, unde feudalismul maghiar încremenise viaţa societăţii într-o constituţie draconică. *A doua greşeală* a fost acceptarea în rândurile armatei de răscoală a unui mare număr de oameni fără căpătâi, inapţi să servească unei idei şi care trăiseră toată viaţa integraţi ei înşişi în abuzurile administrative ale regimului fanariot. Aceşti oameni au început lupta pentru credinţa creştină – *za vera*, cum se spunea atunci – prin diferite fărădelegi la sate şi prin târguri; nu s-au dat în lături nici de la jefuirea bisericilor poporului al căror sprijin îl cereau. Nu este de mirare deci că masele populare româneşti – ostile regimului fanariot – au stat atât de rezervate faţă de tânărul prinţ fanariot, care venea înconjurat astfel şi care începea revoluţia asociat cu mulţi dintre impilatorii de până ieri. S-au mişcat numai oltenii datorită autorităţii excepţionale pe care o exercita Tudor asupra lor. Participarea moldovenilor şi muntenilor a fost nulă.

Ipsilante a sperat – a spus-o şi în manifeste – că va fi ajutat de armata rusă. Dar ţarul Alexandru I, care era membru al Sf. Alianţe (un fel de asociaţie a regilor pentru înăbuşirea spiritului revoluţionar), a fost silit să dezavueze public mişcarea lui Ipsilante şi a lui Tudor. Dezarmaţi, supravegheaţi de agenţii Sf. Alianţe, pândiţi de represiunea turcească, Tudor şi Ipsilante şi-au dat seama că partida este pierdută. Tudor, mai ales, acumulase răspunderi grave faţă de ţara şi poporul căruia aparţinea. Fără armata rusă şi cu adversitatea hotărâtă a Sf. Alianţe (deci a tuturor statelor membre ale Alianţei), o răscoală românească însemna un act de nebunie eroică pentru cei ce ar fi încercat-o şi o catastrofă pentru colectivitatea naţională. Urmărind o ieşire din impas a ţării sale, Tudor s-a adresat turcilor, arătând care sunt doleanţele Ţării Româneşti: înlăturarea regimului fanariot, revenirea la domnii pământeni şi, în general, respectarea vechilor drepturi ale ţării. Din moment ce armata rusă nu mai venea, tot proiectul de revoluţie în Balcani era caduc. Voind să cruţe ţara de ocupaţia militară otomană de represiune, el a făcut această supremă încercare. Eteriştii, descoperind demersul lui Tudor, l-au calificat ca trădător şi s-au precipitat într-un act necugetat: l-au ucis pe şeful răscoalei româneşti pe pământul ţării lui, în momentul în care făcea încercarea firească de a scoate ţara din primejdia în care o aruncase fie usurinţa lui Ipsilante, fie inconsecvenţa

www.elimec.ro

ţarului. Încercarea lui Tudor era desigur iluzorie; turcii nu puteau trata cu un rebel; nici Sf. Alianţă n-ar fi permis-o. Dar această încercare – care în cazul cu totul improbabil al unei reuşite ar fi pus un final pacific întregii chestiuni – nu justifica în nici un caz actul sângeros al eteriştilor. Cu Tudor în viaţă, chiar bătălia disperării în munţii Olteniei ar fi avut, desigur, altă amploare.

Uciderea lui Tudor a risipit pe panduri. Un mic număr a rămas lângă steagurile Eteriei. Tovarăşii lui Ipsilante, cu puţine dar impresionante excepţii, s-au dovedit sub toate aşteptările: au fugit de pe câmpul de luptă de la Drăgăşani, abandonând eroica trupă formată din studenţii Academiilor domneşti din Iaşi şi Bucureşti. Ipsilante, trecând frontiera în Austria (unde avea să moară în închisoare), a dat un celebru ordin de zi, în care aruncă tovarăşilor săi de arme epitetul de *laşi*. Puşkin, care alături de Byron a fost un mare filelen al timpului, cunoscându-i pe aceşti eterişti în refugiul lor de la Chişinău şi Odessa, le-a făcut un portret ce depăşeşte invectivele lui Ipsilante.

Dar sufletul Eladei nu era în inimile acestora, ci în valea de la Drăgăşani, unde a pierit până la unul, într-un cadru de măreţie epică, întregul batalion sacru alcătuit din tinerii studenţi ai Academiilor din Bucureşti şi Iaşi. Alături de jertfa acestor tineri, trebuie amintită aceea a grupului comandat de căpitanul aromân Gheorghe Nicolae (cunoscut sub numele de Căpitan Iordache), care nevroind să treacă nici în Austria, nici în Rusia, a preferat să moară, aruncând în aer turnul mănăstirii Secu, în care el şi tovarăşii săi se închiseseră, dând o ultimă luptă.

4. Secularizarea averilor mănăstireşti.

Un alt fapt important în evoluţia raporturilor dintre români şi greci este măsura lui Cuza Vodă de a seculariza averile mănăstirilor închinate. Sistemul de a închina unor biserici din afară mănăstirile româneşti este foarte vechi. Încă mult înainte de căderea Constantinopolului sub turci s-a produs primul caz de închinare a unei mănăstiri. Voievodul Dragoş s-a dus la Constantinopol şi a cerut Patriarhiei ca o mănăstire a familiei sale din Maramureş să fie transformată în stravopighie, adică să intre sub jurisdicţia directă a Patriarhului. Aceasta însemna că ieşea de sub autoritatea episcopului eparhiei locale (1391). Închinările au sporit ca un semn de pietate faţă de locuri şi lăcaşuri socotite sfinte. Este îndeobşte cunoscută sărăcia în care se zbăteau Patriarhia Ierusalimului, a Alexandriei, a Antiohiei, Muntele Athos, Mitropolia Epirului etc.

Nu numai domnii făceau închinări, dar şi boierii, care aveau ctitorii mănăstireşti. Când grecii încep să pătrundă în clasa conducătoare şi la tronuri, atunci închinările devin tot mai numeroase. Numărul mare al imigraţilor epiroţi face să crească închinările mănăstirilor noastre. Când aceste închinări au

www.cimec.ro

început să depăşească limitele admisibile s-au produs reacţiuni atât în Moldova, cât şi în Muntenia. În concepţia creştină ele se justificau prin ideea că cel bogat trebuie să poartă grija celui sărac (Sărăcia Epirului este cunoscută: întotdeauna a avut un mare excedent demografic). Totuşi se petreceau abuzuri care au provocat protestul unor mari figuri de prelaţi şi voievozi (Între alţii, Matei Basarab decide chiar anularea unora dintre aceste închinări).

Mulţi dintre egumenii trimişi de mănăstirile patroane să îngrijească de averile lăcaşurilor închinate, este adevărat, nu şi-au făcut datoria şi nu au respectat voinţa testamentară a ctitorilor. Alţii au lăsat să se ruineze mănăstirile. Dar aceasta, trebuie s-o recunoaştem, era situaţia aproape generală. Şi dintre egumenii români, mulţi erau de aceeaşi calitate morală. Criza în Biserică – începând din primii ani ai secolului XVII – era aproape generală.

Problema a căpătat un caracter foarte acut după pacea de la Adrianopol (1829), când extensiunea domeniului agricol şi intensificarea producţiei agricole a deschis cu mare zgomot şi chestiunea ţărănească. Ideea împroprietăririi ţăranilor găsea aici, în sectorul domeniilor Bisericii, un punct de mai slabă rezistenţă şi mai greu de susţinut într-un veac caracterizat prin anticlericalism şi continuă laicizare. Deja *Regulamentul organic* preconizase ca mănăstirile închinate să contribuie cu un sfert din veniturile lor la cheltuielile statului. La 1848, în proclamaţia de la Islaz, revoluţionarii munteni au înscris şi secularizarea averilor mănăstireşti; la fel a procedat şi partida naţională în Moldova. Problema a fost dusă de călugării greci în faţa forurilor internaţionale. Convenţia de la Paris, în 1856, prin articolul 12, a hotărât ca soluţia să se dea prin tratative între cele două părţi interesate. Cuza Vodă însă şi Mihail Kogălniceanu, după încercări neizbutite de a obţine o soluţie prin bună învoială cu călugării greci (propunând o despăgubire de zece milioane lei), au adus în Parlamentul ţării, în ziua de 13 decembrie 1863, un proiect de lege prin care se decidea pur şi simplu secularizarea. Proiectul fu votat, în entuziasmul general, cu 97 voturi pentru şi 3 contra. Prin această lege a intrat în stăpânirea ţărănimii române numai în Muntenia 1.398.021 pogoane de pământ cultivabil.

S-a oferit călugărilor greci o despăgubire de 93 milioane. Deşi o conferinţă a ambasadorilor din Constantinopol ai marilor puteri a sfătuit pe greci să primească această sumă, totuşi ei au refuzat şi, astfel, secularizarea a rămas fără despăgubire. De altminteri, valul reformelor lui Cuza a mers înainte lovind în aceeaşi măsură şi mănăstirile rămase în proprietatea şi cârmuirea Bisericii naţionale.

5. Grecii în perioada de formaţie a statului modern român.

Revoluţia lui Tudor Vladimirescu a avut un caracter antifanariot, dar nu antigrecesc. El a ridicat sabia contra unui regim politic (în care se găseau des-

www.cimec.ro

tui români) şi nu contra unei naţiuni. În proclamaţiile lui, el acuză în mod egal şi boierimea greacă şi cea română de spolierea ţărănimii şi a ţării; el nu face nicăieri discriminări de ordin naţional şi cheamă la lupta pentru dreptate pe toţi locuitorii ţării „veri de ce neam veţi fi". Au fost boieri, şi români şi greci, care au sprijinit mişcarea lui Tudor Vladimirescu. Şi el i-a primit cu plăcere (istoricul grec Dionisie Fotino este între boierii greci care l-au primit pe câmpia de la Cotroceni; şi Fotino atacă în istoria Daciei pe fanarioţi!).

Tudor a murit, dar ideea centrală a gândirii lui – înlăturarea domnilor fanarioţi şi restaurarea domniilor pământene – a biruit. Cu Ioniţă Sturza în Moldova şi Grigore Ghica în Muntenia, o lume nouă („boiernaşii", „cărvunarii", „novatorii", „ciocoii") intră în scenă. Revoluţia dusă de fanarioţii din sus în jos, se continuă acum din jos în sus. Acţiunea pe plan economic a grecilor – ca fermenţi ai procesului de îmburghezire – continuă alături de pământeni şi de alţi balcanici pe care îi atrage, îndeosebi după pacea de la Adrianopol, condiţia economică şi politică creată Principatelor. Acum începe să se închege şi la noi o burghezie revoluţionară.

Într-adevăr, pacea de la Adrianopol, deschizând cărăuşiei maritime strâmtorile şi Dunărea (monopolul turcesc este lichidat în Principate), un nou val de negustori şi navigatori greci vor umple porturile noastre eliberate. Activitatea lor se va desfăşura nestingherită de noul stat şi mai puţin încă de populaţia românească. Generaţia care va face lovitura revoluţionară de la 1848 şi „partida naţională" va cuprinde deci, în mod firesc, un important număr de greci, semi-greci sau descendenţi din familiile greceşti imigrate la date mai vechi. Ia naştere o nouă societate, foarte dinamică, alcătuită din câteva tipuri caracteristice: unii dornici să strângă avere, unii ambiţioşi ai poziţiilor politice, alţii, simpli pasionaţi ai luptei în „agorà" şi, la urmă, categoria celor mânaţi de noile idealuri. Pe greci sau semi-greci, îi găsim prezenţi în toate aceste categorii. Satirizaţi de Eminescu („grecotei cu nas subţire", „toată greco-bulgărimea e nepoata lui Traian", „tot Fanarul, toţi iloţii") şi de Caragiale (Caţavenco, Agamiţă Dandanachi, Trahanachi, Farfuridi, Pristanda etc.) şi de alte elemente conservatoare – pentru tot ce a putut fi farsă, comic sau impostură în persoana şi acţiunile unora dintre ei, această lume are meritul incontestabil că s-a mişcat cu un instinct sigur pe unda evoluţiei istorice europene, nu cu ochii spre trecut, ci către viitor. Acţiunea lor colectivă a fost pozitivă şi de mare însemnătate naţională; păcatele au fost individuale, iar efectul lor trecător.

6. Take Ionescu şi E. Venizelos.

Dacă n-am mai folosit în titlul acestui capitol numele celor două popoare de relaţiile cărora ne ocupăm, ci numele a doi oameni, este fiindcă persoana

www.cimec.ro

acestora a rezumat – în împrejurări istorice de o însemnătate decisivă – însăşi colectivitatea căreia îi aparţineau. Take Ionescu şi E. Venizelos au fost cu adevărat eroii epinimi ai ţărilor lor în perioada de războaie şi sfâşieri fratricide din Balcani, care au precedat războiul mondial. Acestor doi oameni le revine meritul de a fi făcut să înceteze pentru totdeauna acea stare de tensiune care tulburase, la începutul secolului XX, raporturile între cele două popoare; se ajunsese, datorită unor incidente penibile la demonstraţii populare şi de o parte, şi de alta şi – prin consecinţă – la cunoscutul conflict diplomatic. Take Ionescu şi Venizelos au risipit această atmosferă de antipatie, care ameninţa să ia proporţii. Geneza acestor resentimente este destul de complexă. La noi ea s-ar putea explica prin ecoul îndepărtat al propagandei antigreceşti din epoca secularizării averilor mănăstireşti (cu tablouri murale răspândite în toate satele şi prin localurile publice), printr-o literatură didactică uneori tendenţioasă şi adesea ignorantă, prin confuzia sistematică între fanariotism şi elenism şi – poate – şi prin prezenţa în număr mare a grecilor în exploatarea muncii ţărăneşti în perioada culturii agricole extensive ce a precedat răscoalele.

La toate acestea, s-a adăugat faimoasa chestiune macedoromână. În ce consta aceasta?

Bulgarii şi grecii, principalii competitori ai succesiunii turceşti, se ciocneau cu pretenţiile pe care unii şi alţii le aveau asupra Macedoniei. Bulgarii aveau o incontestabilă majoritate şi, prin separaţia religioasă (Exarhatul, 1870), reuşiseră să aibă şi o autonomie şcolară şi religioasă. Grecii erau într-o minoritate care slăbea poziţia lor în eventualitatea deschiderii succesiunii turceşti. Pentru a-şi crea o majoritate, s-au silit să menţină unitatea religioasă pe care le-o crease organizarea dată de Mahomed II Patriarhiei greceşti din Constantinopol. Era apelul disperat la eterna confuzie între noţiunea etnică de grec şi aceea confesională, deoarece prin *grec*, în statutul otoman, se înţelegea *orice creştin ortodox*. Atât bulgarii, cât şi grecii au trecut curând de la propagandă la organizarea de bande cu intenţia de a hărţui autorităţile turceşti. Fiecare dintre cele două naţiuni căutând să-şi asigure prin aceste bande dominaţia unei zone cât mai importante din Macedonia, fatal s-a ajuns la ciocniri sângeroase.

Cercurile conducătoare greceşti au făcut deci această gravă eroare – urmând exemplul nefericit al bulgarilor – de a crede că pot pregăti deschiderea succesiunii turceşti printr-o acţiune de teroare în Macedonia. Din nefericire, această acţiune n-a lovit atât jandarmeria şi autorităţile tuceşti abuzive, cât populaţia nevinovată, solicitată să adere silnic la o naţionalitate sau alta (adică greacă sau bulgară). Românii au fost la mijloc între cele două acţiuni şi, fiindcă nu voiau să se declare nici greci, nici bulgari, au primit lovituri grele

www.cimec.ro

uneori din ambele părți. Dar pe câtă vreme bulgarii lucrau organizați într-o disciplină severă și fără preocuparea foloaselor personale, lucru care nu li se poate contesta – cruțând de lovituri populația nevinovată – „antarții" greci au activat anarhic, folosind elemente fără căpătâi, recrutate dintr-o lume mai deprinsă cu brigandajul decât cu lupta pentru idei. Astfel, lupta pentru elenism a îmbrăcat aspecte de contrast dureros cu imaginea pe care trebuie s-o trezească în mintea oricui cuvintele Elada și elenism. Nu este cazul să intrăm în detalii asupra acestui trist interval – din fericire scurt – al politicii balcanice. Arhivele Academiei cuprind o largă documentare istorică și iconografică, zguduitoare, asupra acestor evenimente. Cunoscătorii problemei știu însă că poporul grec nu are nici o legătură cu această acțiune și că, în afară de câteva elemente șovine, adevărata răspundere a celor petrecute atunci, revine cercurilor din jurul Patriarhiei care credeau că pot păstra în secolul XX privilegii acordate de Mahomed II în sec. XV.

Și Venizelos în Grecia, și Take Ionescu în România au înfrânt multe din prejudecățile timpului și prin aceasta au așezat țările lor la un nivel de la care înțelegerea devenea firească. Mai ales când raporturi multimilenare chemau la simpatie reciprocă și înțelegere cele două națiuni.

E. Venizelos are meritul de a fi înțeles cât pierde și Biserica ecumenică și elenismul din tristele metode înfățișate mai sus. Spirit autentic revoluționar, el a trebuit să lupte adesea mai greu cu prejudecățile unora dintre conaționalii săi, decât cu adversarii din afară.

La rândul lui, Take Ionescu era și el o apariție nouă în viața politică a României. Pentru prima oară, realitatea populară frângea la noi mecanismul sever al sistemului cenzitar prin apariția în incinta Parlamentului (printr-un răsunător succes electoral) a Partidului Conservator Democrat condus de Take Ionescu.

Războaiele balcanice au amânat rezolvarea conflictului greco-român provocat de cauzele amintite mai sus. Dar la încheierea păcii, prin ordinul personal al lui Venizelos, s-a dat deplină satisfacție revendicărilor formulate de Take Ionescu. Astfel, înainte de a exista un drept al minorităților (opera păcii de la Versailles), Venizelos a înțeles să-l aplice în Grecia și Take Ionescu în România.

În toată perioada conflictelor și războaielor fratricide din Balcani, prietenia celor doi oameni a fost axa pe care s-au rezemat factorii de echilibru interni și externi, care au lucrat pentru pacificarea Peninsulei și pentru împiedicarea unui nou război din pricina neînțelegerilor dintre turci și greci. Rolul de mediator și pacificator al României la acea dată este în cea mai mare măsură opera lui Take Ionescu și a iscusinței sale personale. Ca adevărat democrat, el

www.cimec.ro

a simţit starea de spirit atât a poporului grec şi sârb, cât şi a celui turc şi bulgar – obosite de vărsarea de sânge; şi-a dat seama deci că poziţiile excesive aparţin unor mici cercuri de oameni politici care vor să bată monedă în lupta politică internă din intransigenţa cu care apără acele poziţii.

Înzestrat cu o putere excepţională de a vedea în faptele noastre de astăzi şi consecinţele lor de mâine, el a avut mult de luptat cu cei ce vedeau *numai prezentul*. Deja războiul dintre greci şi sârbi, de o parte, şi bulgari, de partea cealaltă, otrăvise atmosfera. Trebuia împiedicată o nouă izbucnire sângeroasă. După ce luptase pentru moderarea pretenţiunilor bulgăreşti, trebuia să modereze acum pretenţiile Serbiei şi Greciei şi să oprească la timp începutul de reacţiune otomană, pe care începuse să-l galvanizeze mişcarea revoluţionară a Junilor Turci.

Nu este în intenţiunea noastră de a cuprinde în această schiţă toate episoadele bătăliei diplomatice, care a agitat atât de mult, acum câteva decenii, Sud-Estul european şi – prin lipsă de spectacole mai importante – întreaga lume (v. volumele asociaţiei Carnegie şi o întreagă literatură apărută atunci în diferite ţări). Ne vom referi însă la unele momente din colaborarea între cele două spirite superioare, care rezumau în persoana lor cele două popoare. Dau următorul fragment din vremea tratativelor.

Venizelos – „Dv. nu trebuie să uitaţi că opinia publică din ţara mea nu admite să cedeze în chestia Cavala. Pe de altă parte, nu ne opunem ca bulgarii să aibă o ieşire la Marea Egee: ei pot să dispună de portul Dedeagaci, care e destul de bun".

Take Ionescu – „Orice bărbat de stat este pândit de adversarii săi, ca să-l lovească. Îmi dau perfect seama de situaţia grea şi delicată în care vă găsiţi; dar sunteţi prea bine înzestrat cu însuşirile adevăratului bărbat de stat, ca să luaţi în seamă eventualele atacuri ale adversarilor din ţara dv. Noi ar trebui să facem aci o operă mai mare: uniunea tuturor statelor din Peninsula Balcanică, în care să între şi România. Cum vom realiza această uniune, dacă nu vom face concesiuni reciproce şi nu vom fi însufleţiţi de un spirit mai conciliant?"

La 1 august 1913, pacea de la Bucureşti se încheiase. Litigiile dintre greci şi bulgari fuseseră rezolvate, dar nu se ajunsese la înţelegere în privinţa celor greco-turce. Regimul june turc condus de Talaat Bey şi de Enver Paşa sprijinit şi pe acţiunea cu tendinţe revanşarde oculte a unor factori politici bulgari – opunea o rezistenţă ameninţătoare. Atunci, în momente de reală emoţie, s-a produs faimoasa scrisoare a lui Venizelos către Take Ionescu. Evenimentul a fost cât se poate de semnificativ. Marele cretan, cum i se zicea, nu s-a adresat nici unui conclav internaţional, nici unei mari puteri cu dublă capacitate persuasivă, şi nici măcar României. S-a adresat lui Take Ionescu, cerându-i me-

www.cimec.ro

diaţiunea între ei şi turci. Take Ionescu a acceptat. El a comunicat doar regelui sarcina de caracter internaţional ce şi-a luat şi a plecat la Constantinopol. A vorbit turcilor. Succesul a fost impresionant. Talaat bei, spune Take Ionescu în *Amintirile sale* „fu foarte mişcat şi mă însărcina să fiu eu *arbitru* între turci şi greci în toate chestiunile – şi erau numeroase – care-i despărţeau şi care împiedicau cu desăvârşire negocierile de la Atena".

Cum însă Take Ionescu îşi pregătea acum plecarea la Atena, spuse lui Talaat bei „că trebuie să-mi dea dovadă că nu rămăsese cu mentalitatea vechii Turcii şi anume i-am cerut să facă totul în trei zile". Temându-se de dificultăţi cu grecii, pentru a nu da răgaz manevrierilor de opinie publică, el plecă imediat la Atena.

Dacă ar fi să alegem, după metoda rapsodului şi nu a omului de ştiinţă, momentul care consfinţeşte refacerea legăturilor milenare de prietenie între cele două popoare, acesta este cuprins în primirea făcută de poporul grec dornic de pace lui Take Ionescu la sosirea în portul Pireu şi după aceea. 300 de vase în faţa portului, gătite după gustul celor mai vechi marinari ai lumii, cu sirenele deschise, salutau sosirea în port a vaporului care aducea pe „purtătorul ramurei de măslin" – cum şi-a zis singur cu acel prilej. Apoi l-au salutat Venizelos, guvernul şi o mare mulţime (Regele Constantin a contramandat o călătorie pentru a fi în Atena la sosirea omului politic român).

Primirea făcută de masele poporului atenian (mai ales multe femei şi copii care-şi aşteptau soţii şi părinţii mobilizaţi) cu oraşul luminat feeric până târziu în noapte, a uşurat mult misiunea lui Take Ionescu. Prin însăşi această explozie de simpatie pentru Take Ionescu, bătălia era aproape câştigată şi totodată uşurată de situaţia lui Venizelos. Excursia la Egina, la Eleusis, înconjurat de arheologii greci şi străini aflaţi acolo, a fost un mare triumf, primit pretutindei în sunetele clopotelor, în sate şi oraşe.

Primele lui cuvinte către greci chemau, ca şi la Constantinopol, la o deciziune rapidă. „Mi-am luat angajamentul faţă de turci că vom sfârşi totul în trei zile! Să le dovedim că suntem adevăraţi europeni". La acestea Venizelos a răspuns „Te primim nu numai ca pe un sol al păcii, dar ca pe un mare amic al elenismului. Sunt convins că ne vom înţelege". În a treia zi, nu, dar în a şasea, acordul greco-turc s-a încheiat.

Paul Crouzet a scris referitor la acest episod al relaţiilor greco-române şi la rolul lui Take Ionescu de atunci următoarele cuvinte: „Când a apărut ca un *Deus ex machina*, în momentul când ostilităţile între cele două ţări puteau să izbucnească dintr-un ceas în altul, el puse repede de acord pe delegaţii turci şi greci şi astfel pacea fu semnată la 13 noiembrie 1913. Domnul Venizelos i-a adresat atunci o scrisoare de mulţumiri, şi regele, într-un interviu public,

www.cimec.ro

a declarat şi recunoscut datoria de recunoştinţă contractată de Grecia faţă de Take Ionescu. Atena i-a trimis omagiul său, un basorelief reprezentând pacea, care a fost zidit în faţa porţii de intrare a casei sale".

Dar nici bucureştenii nu s-au lăsat mai prejos cu acest prilej. Acelaşi publicist francez adaugă: „Reproducerea cinematografică a provocat un entuziasm atât de mare la Bucureşti, că s-au sfărâmat porţile cinematografelor ca să vadă pe „Take" aclamat de poporul lui Pallas".

Am dat aceste relaţiuni pentru a arăta rolul extraordinar ce a revenit lui Take Ionescu şi E. Venizelos în refacerea prieteniei celor două popoare. Ideile acestor doi bărbaţi de stat de a axa o largă solidaritate balcanică pe străvechea prietenie greco-română a găsit un ecou puternic în rândul oamenilor de cultură superioară din România. Atunci s-a inaugurat, din iniţiativa lui N. Iorga, Institutul Sud-Est European, consacrat studiilor de istorie balcanică. În fruntea acestei acţiuni ştiinţifice, se găseau N. Iorga, V. Pârvan şi Murgoci.

Din 1937 se pun treptat bazele unui nou aşezământ, Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice. La început, suprapus seminarului catedrei de balcanologie de la Facultatea de Litere din Bucureşti (titular V. Papacostea), a devenit autonom şi instituţie de stat prin legea din 3 februarie 1943. Conducerea acestui institut au avut-o: V. Papacostea, Emil Condurachi, Silviu Dragomir, Emil Petrovici, Radu Vulpe, Alexandru Elian, Petru Caraman, Vintilă Mihăilescu.

IV. ROMÂNII DIN GRECIA

1. Evoluţia elementului latin din Peninsula Balcanică după mutarea capitalei la Bizanţ.

Mutarea capitalei Imperiului roman la Constantinopol, în zona grecească a Peninsulei Balcanice, a avut urmări grele pentru zona latină, care era deja slăbită prin pierderea Daciei. Intersele economice şi militare ale provinciilor greceşti şi asiatice au căpătat acum o mare importanţă; în mod firesc se fac sforţări şi cheltuieli mai mari pentru acestea (De altfel, în această fază, statul se menţinea în primul rând cu impozitele plătite de aceste provincii cu oraşe mari şi bogate). După o perioadă de alternare a puterii între elementul romanic şi cel grecesc (cu împăraţi când dintr-o zonă, când din cealaltă), în cele din urmă grecii au reuşit să acapareze treptat toate instituţiile şi, până la urmă, tronul imperial. Elementele din zona romană au fost înlăturate şi din demnităţile civile şi din cele militare. Limba greacă ajunge limba oficială a statului. Elenismul, stăpân pe toată moştenirea Romei şi pe aceea a lui Alexandru cel Mare, este pentru a treia oară într-o mare înflorire; un nou ciclu al geniului

www.cimec.ro

grec începe. Pentru a nu pierde avantajele continuității, au luat numele de romei; statul s-a chemat Imperiul romeilor sau romeic.

În schimb, soarta strămoşilor noştri a evoluat cât se poate de trist. Zona latină a Peninsulei Balcanice era zonă agricolă, fără mijloace băneşti, deci fără posibilități de organizare proprie. Pe de altă parte, în complexul bizantin atât de eterogen – cu multe elemente asiatice mai ales – ecoul urilor ancestrale împotriva Romei vechi trăia încă. Trebuie să recunoaştem că această Romă, cu preconsulii şi publicanii ei, jefuitori şi corupți, nu lăsase amintiri plăcute în Orient. Acum, prin Bizanț, acest Orient îşi lua contra elementului latin o revanşă, care n-a fost lipsită de duritate.

Orice cercetător obiectiv al istoriei bizantine va trebui să recunoască persecuțiile la care a fost supusă populația zonei latine de către unii împărați. Scoşi din viața publică şi de la cursul onorurilor, scoşi din armată (o populație cu vechi tradiții militare!), fiscalizați cu ultima asprime, loviți şi împinşi din şesuri de noile popoare, masa aceasta de cetățeni ai vechii Rome a fost ruptă în patru grupuri: *grupul daco-roman*, care a rămas pe loc, apărat de cetatea carpatică; *grupul din munții Balcani*, care s-a aliat cu bulgarii contra Imperiului bizantin şi a întemeiat cu ei un nou imperiu, româno-bulgar (azi acest grup s-a topit în masa poporului bulgar); *grupul vestic*, dispărut aproape cu totul în masa jugoslavă şi *grupul meridional*, care a fost împins către Grecia (în munții Epirului, Albaniei, Macedoniei şi Pindului, până în Tesalia). Aceştia din urmă, aromânii, cum li se spune, trăiesc şi astăzi, firește reduşi la număr.

Din toate aceste grupuri, acela care a răspuns cu mai mare răsunet în istorie, la presecuția bizantină, a fost grupul românilor din munții Balcani. Ei au încercat, prin celebra delegație a fraților Petru şi Asan la Constantinopol, să recâştige în parte pozițiile uzurpate, dar fără succes. Atunci, aliați cu bulgarii şi apoi cu cumanii, au făcut cunoscuta răscoală, terminată cu întemeierea Imperiului româno-bulgar.

Românii din Grecia erau prin secolul XI şi XII destul de numeroşi. Tesalia fiind ocupată de ei, este numită, în izvoarele bizantine ca şi în cele occidentale, *Vlahia Mare*. Mai către sud, în provinciile greceşti Etolia şi Acarnania era un al doilea ținut numit *Vlahia Mică*, iar o bună parte din Epir se chema *Vlahia de Sus*.

Şi acest grup – ca şi cel din Balcani – a avut mult de suferit de pe urma administrației bizantine. Şi aceştia au făcut numeroase răscoale contra Imperiului. Este impresionantă ciocnirea de sentimente dintre cele două tabere. Resentimentele bizantinilor împotriva vlahilor sunt foarte puternice; ele îşi găsesc o expresie plină de pasiune în unii scriitori bizantini. Nu mai puțin şi românii sunt arătați în izvoare ca o populație îndărătnică, care nu vrea să

www.cimec.ro

abandoneze vechea poziţie juridică (*civis Romanus*) şi să accepte condiţiile fazei feudale, adică iobăgia, degradările morale, pe care aceasta le implică etc. „*Nici un rege nu i-a putut supune*", spune rabinul evreu spaniol, Bejamin de Tudela, care îi vizitează la începutul veacului XII.

Datorită, între altele, şi reliefului muntos, prielnic gherilei, românii din Epir, Pind, Tesalia etc., deşi mai puţin numeroşi decât grupul din Balcani, au reuşit să-şi salveze autonomia locală, consfinţită prin tratate. Datorită acestui fapt, s-au păstrat până astăzi. În cele din urmă, împăraţii bizantini le-au respectat autonomia. Turcii moştenind această situaţie de la bizantini, au respectat-o şi ei până către finele veacului XVIII. Cine citeşte conţinutul diferitelor „tratate" ale micilor comunităţi româneşti din Epir cu cei mai glorioşi sultani (cum ar fi, de pildă, tratatul oraşului românesc Metzova cu Soliman Magnificul) este surprins de asemănarea cu poziţia juridică pe care au obţinut-o principatele române în raporturile lor cu turcii.

2. Contribuţia românilor din Grecia la renaşterea elenismului.

Era firesc deci ca aceşti români, având libertatea de mişcare (care lipsea populaţiilor iobăgite) să stabilească legături economice întinse, nu numai în Imperiul otoman, dar şi în afară; era firesc ca mişcarea burgheză europeană a veacului XVII şi XVIII să caute să pătrundă prin ei în Imperiul otoman; era firesc deci ca oraşele lor (Moscopole, Gramoste, Siracu, Călări etc.) să se îmbăgăţească şi să ajungă centre importante de cultură. Acesta este, mai ales, cazul Moscopolei – un adevărat cartier balcanic al Veneţiei – care ajunge, în jurul anului 1700, să aibă o populaţie de circa 60.000 suflete – pentru acea vreme, foarte mult (Bucureştii nu depăşeau cu mult această cifră la 1700). Avea construcţii monumentale, zeci de biserici, şcoli, un mare orfelinat, o „casă a săracilor", tipografie – singura tipografie grecească din tot Imperiul otoman – şi o Academie de studii clasice şi filozofie, ale cărei cursuri manuscrise se foloseau şi la Academiile din Principate. Cu excepţia Ianinei, nici un oraş din Imperiul otoman nu a făcut mai mult decât Moscopole pentru renaşterea elenismului. A şi plătit scump.

Când împărăteasa Ecaterina II începe războiul din 1769–1784 pentru eliberarea grecilor, moscopolenii au fost acuzaţi de legături cu ruşii (se produsese raidul flotei Orloff în Marea Adriatică). Atunci turcii au lăsat mână liberă trupelor neregulate din Albania şi Macedonia de sud să prade oraşul, să-i întrerupă comunicaţiile cu marea şi, până la urmă, să-l incendieze. Locuitorii Moscopolei s-au împrăştiat prin toate ţările europene: Italia, Austria, Rusia, Germania etc. Mulţi au ajuns în Ungaria şi Transilvania. (Între aceştia se gă-

www.cimec.ro

sea şi familia Şaguna). La British Museum se găseşte volumul de versuri al unui poet moscopolean închinat Ecaterinei a II-a, care arată la ce nivel intelectual ajunsese această populaţie. Tot la Moscopole a trăit şi a profesat vestitul în acea vreme Teodor Cavalioti, autorul unui dicţionar elino-albano-român, celebru în ştiinţa universală, fiindcă a pus în circulaţie, pentru prima oară, limba albaneză şi dialectul macedoromân (atât de importante pentru lingvistica comparată). Tot Cavalioti a publicat şi o gramatică a limbii greceşti însoţită de poezii omagiale de ale elevilor săi. Unul dintre aceştia ne aminteşte în distihuri elegiace, sârguincios imitate, pe faimoasa Safo din Mitilene, altul, pe Simonide din Keos, şi toţi, într-o nobilă întrecere a spiritului, se silesc să arate celor ce vor citi cartea, că în acest oraş („întemeiat de un trib românesc", cum spune un istoric grec) au trăit [crezând] cu pasiune în puterile de reînviere ale geniului vechii Elade. Jertfa oraşului Moscopole, care putea să-şi vadă şi astăzi în linişte de afaceri, dacă nu s-ar fi pasionat atât de tare de trecutul şi de viitorul Greciei, trebuie amintită. Nivelul atins de românii din Grecia în studiul limbii şi culturii greceşti şi numărul însemnat de *profesori de elenism*, pe care l-au dat învăţământului elen, a făcut pe scriitorul grec Neofit Duca să mustre, într-o scriere din 1810, tipărită la Viena, pe conaţionalii său, spunându-le că *vor ajunge să meargă la şcolile întemeiate de români pentru a învăţa acolo „cultura şi virtutea propriilor lor părinţi"*.

Dar populaţia românească de munte, alcătuită din păstori, n-a dat Greciei numai oameni de luptă, dar şi mulţi scriitori şi profesori. Între poeţii ceva mai vechi, amintim pe Valaoritis, iar între cei mai noi, pe Cristalis (Poezia lui Cristalis – socotit azi cel mai de seamă liric al Greciei contemporane, – reflectă viaţa pastorală din Pind şi Epir, motiv mai puţin obişnuit în literatura greacă. I s-a şi zis „poetul stânii"). După absolvirea liceului, Cristalis a [ezitat] mult şi dureros între cele două naţionalităţi – greacă şi română. A dorit să ia drumul către Universitatea bucureşteană, dar până la urmă, l-a luat pe al Atenei. Oricum, el cântă într-o limbă armonioasă grecească simţirile şi cadrul pastoralei româneşti de pretutindeni. Se poate sinteză mai fericită a sufletului celor două naţiuni?

Dar nu este aici locul unei liste a savanţilor şi artiştilor greci de origine românească. Faptul, ca fenomen general, este cunoscut şi recunoscut. Cercetătorii au mai semnalat şi faptul că românii din Grecia s-au ilustrat şi ca filantropi. Istoricul şi etnologul iugoslav Duşan Popovici spune într-una din ultimele sale scrieri: „Marii sprijinitori ai culturii greceşti: Toşiţa, Sturnari, Pangas, Averof, Sina, toţi sunt aromâni de origine".

Distrugerea Moscopolei a rupt pacea multiseculară dintre români şi turci. Ceea ce a agravat aceste raporturi nu era atât politica puterii centrale turceşti,

www.cimec.ro

cât starea de anarhie administrativă, în care intrase Imperiul otoman pe la finele secolului XVIII. Mai mult decât puterea centrală, guvernatorii – care nu i se mai subordonau – au cauzat suferinţe grele poporului român şi grec; la nord, în Muntenia, paşa de Vidin, Pastvantoglu; la sud, în Epir, Ali-paşa, faimosul tiran din Ianina. Chiar în distrugerea radicală a Moscopolei acesta este principalul vinovat.

Când însă aceşti tirani locali au început să atace micile „cantoane" autonome ale populaţiei româneşti din regiunile muntoase, acestea au reacţionat. S-a început contra turcilor un lung război de gherilă, ca altă dată contra bizantinilor. De data aceasta, românii şi grecii au luptat alături. Decenii întregi a ţinut acest război, plin de jertfe pentru români, obositor pentru turci. Astfel s-au pregătit şi oţelit cele mai bune trupe de care a dispus la 1821-1828 revoluţia grecească. (Aci se vede odată mai mult eroarea lui Ipsilante de a nu fi început revoluţia rezemat pe aceste regiuni de munte (cu marea aproape) şi în care gherila ajunsese endemică). Era firesc, dată fiind tradiţia militară a acestei vechi populaţii romanice ca din rândurile ei să iasă unele figuri eroice care ocupă locuri de frunte astăzi în Panteonul revoluţiei greceşti. Între ei amintim întâi pe „precursor", pe poetul Riga din Veleştin (cel executat la Belgrad) autorul Marseillaisei greceşti, cel dintâi dintre fomentatorii revoluţiei greceşti.

Era firesc ca din mediul uman care proclamase şi lucra de decenii pe cont propriu această gherilă să iasă figura menită a da un mare nivel ideologic răscoalei. Căci, să nu uităm, Riga nu este numai poetul revoluţiei, dar şi autorul primului proiect de confederaţie balcanică. În acest scop, el a întocmit şi o hartă a Peninsulei, care cuprinde şi Principatele Române şi care este – prin caracterul ei meticulos ştiinţific – o capodoperă sub raportul cartografiei şi un izvor nepreţuit pentru istorie.

Lupta românilor pentru independenţa poporului grec a impresionat şi pe filelenii din epoca romanică (Pouqueville, Byron, Edmond About etc.), iar poezia populară – fie în limba greacă, fie în dialectul aromânesc – a păstrat amintirea luptei ţărilor române pentru libertatea Eladei, care de mai bine de un mileniu este şi patria lor. Între aceştia, amintim îndeosebi pe Theodor Colocotroni şi Marco Botzaris. Dintre oamenii de stat de origine română, amintim pe I. Coletti, unul dintre ctitorii statului grecesc contemporan.

www.cimec.ro

VI. DOCUMENTE ŞI TEXTE REFERITOARE LA REFACEREA INSTITUTULUI DE STUDII ŞI CERCETĂRI BALCANICE ŞI RELANSAREA REVISTEI „BALCANIA" (1959-1962)

Subsecţia de ştiinţe istorice a Academiei R.P.R. avizează favorabil angajarea lui Victor Papacostea, recent eliberat din închisoare, în calitatea de colaborator la Institutul de istorie (30 ianuarie 1956)

30 ianuarie 1956

ACADEMIA
REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SUBSECŢIA DE ŞTIINŢE ISTORICE
Nr. 585

Tov. Victor Papacostea
Loco
str. Caragea Vodă Nr. 19

Vă aducem la cunoştinţă că Subsecţia de ştiinţe istorice, luând în discuţie în şedinţa din 24 ianuarie a.c. cererea Dvs. de angajare, a avizat favorabil şi a înaintat cererea Prezidiului Academiei R.P.R.

În consecinţă, vă rugăm să vă prezentaţi la Institutul de istorie al Academiei R.P.R. din Bucureşti, pentru a primi lucrarea pentru care aţi fost recomandat.

PREŞEDINTELE SUBSECŢIEI,
L.S.
Acad. prof. P. Constantinescu-Iaşi

Sumar pentru o informare rapidă asupra fenomenului balcanic şi a necesităţii studiilor comparate (text întocmit pentru Academia Română, 1960)

SUMAR PENTRU O INFORMARE RAPIDĂ ASUPRA FENOMENULUI BALCANIC ŞI A NECESITĂŢII STUDIILOR COMPARATE[90]

I. Problema balcanică

Problema balcanică constituie una din grelele ipoteci prin care gândirea

[90] Textul a fost reintitulat ulterior de Victor Papacostea *Balcanologia* şi urma să

www.cimec.ro

politică a sec. XIX apasă încă asupra continentului nostru şi, pe cale de consecinţă, asupra lumii întregi. Principiul naţionalităţilor şi, mai târziu, dreptul de autodeterminare al popoarelor nu şi-a găsit în zona noastră, la timpul potrivit, soluţia potrivită. Făurită în Occident şi pentru Occident, ideea statului naţional a fost împrumutată Balcanilor (sau impusă) cu întregul său conţinut economic, juridic şi politic; nu s-a făcut nici un efort de adaptare a ideii la condiţiile regiunii noastre (Pe vremea aceea, oamenii de stat şi diplomaţii nu prea ţineau seama nici de geografia economică, nici de cea umană). Este greu de găsit în istoria universală un alt exemplu din care să se vadă mai bine ce serie catrastrofală deschide aplicarea oarbă a unei idei, atunci când se face cu desconsiderarea marilor realităţi naturale.

Astfel, la deschiderea succesiunii Imperiului Otoman, în loc să se adopte soluţia federală – întrevăzută de Rigas, precursorul revoluţiei greceşti – delimitarea noilor state s-a efectuat după concepţia despre frontiere pe care o avea Europa Occidentală la acea dată: o concepţie rigidă, absolută – adevărate ziduri chinezeşti. S-a uitat însă că Spania, Anglia, Franţa, Italia sunt mari „unităţi" fizice, compartimente geografice, despărţite prin frontiere care au favorizat de timpuriu cristalizarea naţiunilor şi formarea statelor naţionale (În Balcani, aproape toate frontierele sunt convenţionale!). s-a uitat de asemenea că la constituirea statelor occidentale au contribuit, în afară de aceste puternice frontiere naturale (Alpii, Pirineii, Marea Mânecii, Rinul etc.) şi anume condiţii economice favorabile care le-au asigurat independenţa materială (producţie complexă, comerţ, industrie, colonii); s-a uitat mai ales că Peninsula Balcanică alcătuieşte, sub raportul geografiei economice o *unitate*, avându-şi legile ei naturale, de compensaţie şi echilibru care n-au îngăduit niciodată în trecut „frontiere" interioare de valoarea separativă a celor care au despărţit popoarele occidentale. Ieşirea pe calea principiului naţionalităţii dominante din această „indivizie" a dus la spargerea unităţii şi la acaparări unilaterale pe care un spirit elementar de organizare şi justiţie nu îl putea accepta.

S-a desconsiderat de asemenea comunitatea de cultură şi civilizaţie născută din lunga convieţuire, precum şi din faptul că, în linii generale, popoarele balcanice au fost supuse, în toate timpurile, aceloraşi sisteme politice şi au stat sub înrâurirea aceloraşi curente de idei.

S-a ignorat în sfârşit, fondul rasial comun şi, mai ales, acel milenar amestec etnic care a făcut – încă din antichitate – ca valoarea ideii de naţionalitate să fie foarte relativă în Balcani.

---

apară, în versiune franceză, în primul număr al noii serii a revistei „Balcania". El a fost publicat în limba română, sub acest titlu, de Cornelia Papacostea-Danielopolu, fiica istoricului, în „Sud-Estul şi contextul european, Buletin al Institutului de Studii Sud-Est Europene", VI, 1996, p. 69-78.

www.cimec.ro

La trasarea noilor frontiere, s-a văzut cât de grea era o astfel de operaţie, din pricina interferenţelor etnice: grupuri albaneze, aromâneşti şi slave până în inima Greciei; emigraţia greacă peste Tracia, Macedonia şi Epir, până în Albania Meridională şi de-a lungul tuturor coastelor; infiltraţiuni şi colonizări bulgare în câmpia munteană; aşezări compacte româneşti până în văile Balcanilor şi până în centrul Serbiei vechi, populaţii turceşti din vremea colonizării militare a Imperiului – iată câteva numai din aspectele „mozaicului" etnic pe care îl înfăţişa Peninsula la ieşirea de sub dominaţia otomană. Fiecare stat nou constituit a primit în mod firesc un mare număr de alogeni. Ce a urmat se ştie. Guvernele noilor state pentru a desăvârşi aplicarea ideii de stat naţional au purces la „omogenizarea" conţinutului, adică la deznaţionalizarea şi asimilarea zilnică a alogenilor (Un drept al minorităţilor nu exista în acele vremuri). Militată de politicieni fără scrupule şi de coterii de interesaţi, ideea statului naţional a degenerat în zona noastră către forme de şovinism şi violenţă; micile naţiuni balcanice s-au angajat în mari acţiuni imperialiste în care nu o dată a fost folosit mitul naţiunii predestinate. Am avut un imperialism grec, care a urmărit cu tenacitate ideea reconstituirii Imperiului Bizantin; un imperialism bulgar, inspirat de amintirea ţarului Simeon şi altul sârbesc – influenţat de asemenea de glorioase amintiri medievale. Şi de ce n-am mărturisi-o? Cronica sec. XIX înregistrează şi o tresărire imperialistă românească: un memoriu al lui Anastasie Pann, caimacanul Moldovei, către Napoleon III prin care sugerează reîntemeierea unui „imperiu latin" în Peninsulă, sprijinit de macedoromâni la interior şi de Franţa în afară! Ciocnirea tuturor acestor tendinţi imperialiste şi acţiunea zilnică pentru deznaţionalizarea alogenilor a dus la cunoscutele războaie – printre cele mai crude pe care le-a cunoscut Europa (Vezi Colecţia Carnegie pentru războaiele balcanice 1912–1913. Anchetă cu caracter internaţional).

II. Naţionalitatea balcanică

Fără a nega importanţa lingvisticii comparate pentru determinarea limitelor între marile grupări de popoare, ne îngăduim a atrage atenţia forurilor ştiinţifice competente că în această zonă a continentului, caracterizată printr-un permanent „haos etnic", nu se mai poate face din limbă criteriul unic şi exclusiv pentru stabilirea înrudirilor dintre popoare, aşa cum s-a procedat în trecut. Criteriul lingvistic, aplicat în mod absolut, a contribuit şi el la procesul de „dezintegrare" operat în corpul unităţii balcanice. S-a legitimat astfel radicala separaţiune a unor popoare, deosebite într-adevăr prin limbă, dar foarte înrudite prin structura lor etnică şi sufletească şi prin trecutul lor istoric de atâtea ori comun.

www.cimec.ro

S-a vorbit odinioară de „homo europeus", iar mai târziu, de „homo austriacus" – tipuri care rezumă caracterele fundamentale (pe deasupra particularităţilor etnice) a anumitor zone din geografia umană a continentului, cu civilizaţia lor specifică, cu regimul lor administrativ şi cu o cultură în complexul educativ al căreia au trăit veacuri întregi.

Cu cât mai îndreptăţit s-ar putea folosi pentru zona noastră aceeaşi expresie: „homo balcanicus". Căci acesta este adevărul: omul din Peninsula Balcanică – din orice parte a ei – participă în fond, prin toată structura lui etnică, mintală şi sufletească, la mai multe naţionalităţi. Fără a nega, firește, diferenţa specifică care îl leagă de totalitatea membrilor naţiunii în sânul căreia s-a născut şi a cărei limbă o vorbeşte, vom constata totuşi că, pe deasupra, el mai este membru – prin legături organice, ce vin dintr-o complexă şi îndelungată ancestraţie, şi al marei comunităţi balcanice. Pentru a ilustra complexitatea acestui proces de etnogeneză, unic în felul său, vom înfăţişa în linii cu totul generale, câteva din principalele lui aspecte. Şi fiindcă factorii geografici au avut un rol atât de important în naşterea şi dezvoltarea acestui „vârtej" de rase şi popoare din amestecul cărora a rezultat societatea balcanică din zilele noastre, vom releva, de la început *aşezarea* şi *reliefu*l.

Larg deschisă spre Nord, către câmpiile Europei Centrale şi, prin canalul dobrogean, către Rusia meridională; despărţită de Italia printr-o mare strâmtă şi legată de Asia Mică prin insulele Mării Egee şi Strâmtori, ea a oferit pretutindeni, în toate veacurile, căi uşoare de penetraţie. Nu este de mirare deci că atâtea civilizaţii şi rase din Orient, din Occident, de la Nord şi de la Sud, s-au întâlnit şi s-au amestecat pe solul ei (Un erudit geograf a spus cândva că Peninsula Balcanică alcătuieşte „un bloc geografic şi geologic între Europa şi Asia"). Vechimea acestor încrucişări de rase şi popoare a fost urmărită de cercetători până adânc în preistorie.

Nu mai puţin structura muntoasă a scoarţei, brăzdată şi sfărâmată în toate sensurile de văi adânci, longitudinale şi transversale, a împiedicat, la rândul ei, popoarele balcanice să-şi păstreze în limite precise, individualitatea lor etnică. Ca totdeauna, zonele cele mai aride au fost şi cele mai prolifice; excedentul lor demografic a fost unul dintre principalii factori de interferenţă care explică „mozaicul" etnic din Peninsulă. Întregul fenomen alcătuieşte o constantă şi o caracteristică a etnografiei balcanice. Savantul iugoslav Jovan Cvijić a studiat-o pe teren şi i-a descoperit întregul mecanism funcţional. Harta aşa-numitelor „curente metanastasice", elaborată de el, înfăţişează o vastă reţea de fluvii umane, care izvorăsc din zonele muntoase ale Peninsulei şi curg către aceleaşi regiuni, păstrând cu statornicie milenară aceleaşi albii (Unul dintre aceste curente, care duce excedentul demografic al regiunilor dinarice – şi al Albaniei, mai ales – către Grecia, poate fi urmărit din epoca antichităţii elene până în pragul epocii moderne).

www.cimec.ro

Vechimea amestecului de rase şi popoare în Penisula Balcanică se pierde în negurile preistoriei. Aşa, de pildă, savantul german, Willamowitz, afirmă că prima fuziune a clanurilor greceşti cu cele traco-ilire a avut loc pe văile Moravei, înainte de aşezarea grecilor în Elada! Mai târziu, după ce s-au lovit de ariditatea ţării către care i-au împins marile valuri migratorii, ei au pornit acea mişcare de expansiune de-a lungul tuturor ţărmurilor şi, cu deosebire, către regiunile pontice şi dunărene. Simbioza cu strămoşii noştri şi cu alte seminţii tracice a creat, încă din veacurile VI şi V în. e.n. acea categorie de semi-greci („mixellines") care prefaţau cosmopolitismul elenistic şi bizantin şi care, în Ţările Române, de pildă, au alcătuit încă una din constantele geografiei umane (în populaţia urbană, mai ales).

Cucerirea romană a provocat la rândul ei noi deplasări etnice şi o rapidă mişcare de asimilare a populaţiei traco-ilirice, cu deosebire în zonele de şes. În perioada migraţiunii popoarelor noi, „marea slavă" acoperă până în Peloponez Peninsula, asimilând o mare parte din traco-ilirii romanizaţi, albanezi, greci, macedoneni, epiroţi etc. După potolirea migraţiunilor, procesul de deznaţionalizare se dezvoltă în sens invers; slavii sunt cei care se elenizează, românizează şi albanizează (În Grecia mai erau încă în sec. XIV grupe de slavi neasimilaţi, în timp ce în Albania, în lungul coastei, mai ales, unele insule slave au rezistat până în sec. XIX).

„Diaspora" românească nu este mai puţin interesantă pentru această complicată etnogeneză balcanică. În evul mediu, şi chiar mai târziu, mai exista încă o numeroasă populaţie românească în Dalmaţia şi Croaţia, în Epir şi în Tesalia (Vlahia Mare), în Etolia (Vlahia Mică), apoi în împrejurimile Prizrenului, în Balcani (Vlahia Asanizilor) şi la nord-est de Balcani; în sec. XIII, ei sunt menţionaţi şi în Tracia. În regiunile din Sudul Peninsulei şi, mai ales, în ţările greceşti haosul a crescut necontenit, până în pragul vremurilor moderne, din pricina marilor migraţiuni albaneze. Urmele acestor curente migratorii se găsesc până în zilele noastre (sate întregi albaneze în jurul Atenei şi chiar în Peloponez).

Începând însă din sec. XIV, elenismul înaintează din nou victorios către Nord, asimilând mase importante de albanezi, slavi şi aromâni. Acest proces a continuat până foarte târziu. După invazia turcească, alte triburi albaneze coboară din munţii patriei lor şi pătrund adânc în masa populaţiilor sârbeşti, până la 200 km de patria lor (Este destul de reuşită gluma unui călător care scria cândva că sunt mai mulţi albanezi în Jugoslavia sau în Grecia decât în Albania).

În timpul dominaţiei turceşti, migraţiunile dintr-o regiune într-alta a Peninsulei au continuat într-o cadenţă rapidă. Războaiele, răscoalele – şi represiunea lor – au provocat deplasări masive, iar islamizarea unora dintre ţinu-

www.cimec.ro

turile rebele au deschis şi poarta amestecului cu elementele turcmene. Dar, în timpul stăpânirii turceşti – ca şi în timpul celei bizantine – „haosul etnic" a sporit enorm prin importante curente venite din Asia Mică şi prin neîncetate transferuri în cadrul politicii demografice dusă de aceste imperii. Alături de o numeroasă populaţie de păstori turci aduşi din Asia şi stabiliţi în văile orientale ale munţilor Balcani, Rodope, Pirin şi Macedonia, mai sunt menţionate grupuri de populaţie siriacă şi armeană. Bulgaria oferă astfel amestecul cel mai elocvent, exemplul tipic pentru aproape întreaga Peninsulă. Pe vechiul fond trac s-au suprapus colonizarea romană, apoi un amestec slavo-turanian – cu bulgari, pecenegi şi cumani – în mijlocul cărora s-au topit, din Evul Mediu şi până în zilele noastre, masa românilor din Vlahia Asanizilor, mari grupuri de armeni, grecii pontici, albanezi şi un important transfer de populaţie siriacă. Macedonia şi Epirul prezintă acelaşi intens amestec de popoare şi rase. Şi în Dacia, lucrurile s-au petrecut la fel. Peste vechile populaţii dacice şi scitice s-a aşternut colonizarea romană (în şesuri, a avut un pronunţat caracter latin, iar prin oraşe, mai mult oriental, microasiatic); peste aceştia, Dacia a primit însemnate grupuri aparţinând popoarelor noi: slavi, în primul rând, şi diferite seminţii turanice, îndeosebi cumani şi pecenegi, care au intrat cu importante procente în formarea poporului nostru, ca şi a celui bulgar.

Aceste indicaţii sumare sunt suficiente pentru a ilustra vechimea şi intensitatea încrucişărilor de rase şi civilizaţii de pe pământul Peninsulei şi, totodată, cât de precară şi incertă rămâne ideea de naţionalitate în această lume; ea nu mai este în realitate o noţiune etnică, ci mai mult una politică şi culturală. De altfel, acelaşi amalgam etnic caracteriza Peninsula şi la anul 1400. Un scriitor bizantin, care înfăţişează cariera principelui Ivanco cu prilejul cuceririi oraşului Arta, dorind să-i identifice originea etnică, spune că era de naţionalitate „sârbo-arvanito-bulgaro-vlah"! Nu trebuie să ne mirăm deci că mai există şi azi unele regiuni prin Epir, Thesalia, Macedonia, Banovina Vardarului, Albania etc. în care diversitatea etnică provoacă încă diferite forme de bilingvism şi trilingvism.

În aceste condiţii de fuziune şi confuziune etnică, ne dăm repede seama cât de intens a fost schimbul de influenţe între aceste popoare şi cât de uşor elemente importante de cultură şi civilizaţie au trecut de la unul la altul. Dar mai ales: cât de deplasată şi ridicolă ne apare exaltarea particularismelor naţionale.

Din toate cele spuse mai sus rezultă pentru omul de ştiinţă acest adevăr: *viaţa nici unui popor balcanic nu mai poate fi studiată separat*. Ea ne înfăţişează imaginea geometrică a unor cercuri care se întretaie cuprinzând arce comune. Cercetarea ştiinţifică în Peninsula Balcanică – în lingvistică, istori-

www.cimec.ro

ografie, etnografie, folclor, economie, artă, literatură etc. – nu mai poate fi ferecată în secţiuni naţionale, ci unificată printr-o strânsă cooperaţie intelectuală şi prin aplicarea tenace a metodelor comparate în câmpul tuturor disciplinelor amintite mai sus.

Un veac de războaie şi polemici veninoase au exacerbat până la forme degradante specificul naţional şi, în genral, pe toate planurile culturii, diferenţele specifice. A venit timpul să punem în sfârşit, în lumina curată a ştiinţei adevărate, *elementele comune*, fondul fratern, factorii de unitate ai lumii balcanice. Schiţăm mai jos, în linii sumare, principalii factori care au dat acestei lumi caracterele ei comune şi care legitimează ideea „naţionalităţii balcanice".

III. Principalii factori de unitate ai lumii balcanice

Substratul: traco-ilirii şi elenismul

Substratul traco-ilir este desigur unul din fundamentele etnice ale Peninsulei. În doze mai mari sau mai mici, îl găsim la baza tuturor popoarelor balcanice. Un erudit cercetător al problemelor balcanologiei, Jaques Ancel, spunea cândva că surprinzătoarea unitate a folclorului balcanic – care a supravieţuit dominaţiei bizantine, slave şi turceşti – vine din acest fund de cultură tracă. Un scriitor prebizantin, din sec. IV, care a străbătut prin văile Balcanilor, scrie că a auzit şi el, cu acel prilej, vestitul cântec de jale pe care îl scot din fluierele lor păstorii locali (Desigur doina!). După războaiele medice, noţiunea de grec se va extinde prin asimilarea unor importante mase de traci, iliri, epiroţi, macedoneni etc. Cercetările arheologice din ultima vreme ne arată în ce măsură, micile regate traco-ilire, cu o economie strict agrară, datorează dezvoltarea lor simbiozei cu marile centre elenice. Acestea devin surse de iimportante venituri pentru regii indigeni (Desigur unul din principalele suporturi financiare, care a înlesnit în vremea lui Burebista evoluţia Daciei către statul centralist, l-au dat aceste cetăţi).

Mulţi dintre regii traco-iliri aveau mame sau soţii venite din cetatea elenă. Schimbul de influenţe devine astfel intens în toate domeniile (cultură, moravuri, instituţii, limbă etc.). Sunt destule indicii din care se constată adâncimea fuziunii eleno-trace încă din perioada imperiului atenian şi apariţia acelor semigreci (mixellines) care – cum am arătat mai sus – prefaţa civilizaţia elenistică şi bizantină. Astăzi se cunoaşte originea tracă a unui mare număr de personalităţi reprezentative din viaţa politică, intelectuală şi militară a Greciei vechi (Între alţii, scriitorii Antistene, Herodicos, Eschil, Menandru, Tuchidide, Demostene), Platon mărturiseşte că datorează mult din concepţia sa des-

www.cimec.ro

pre suflet gândirii religioase trace; tragedia greacă se naşte din reprezntările dramatice ale culturii dionisiace, iar muzica şi zeul ei însuşi (Orfeu) vine în Elada tot de la traci. Dar panteonul elenic are şi alte împrumuturi primite odată cu asimilarea clanurilor trace în elenism.

Federalismul macedonean şi civilizaţia elenistică.

Pe bazele puse de elenism, regii macedoneni – Filip II şi Alexandru cel Mare – au meritul de a fi făcut o primă unificare a lumii balcanice. Ei au folosit forţa pentru a înfrânge particularismul „polisului" grec şi al clanurilor traco-ilire. Încercarea de a integra şi Dacia în această vastă uniune politică nu a izbutit însă şi, după o expediţie de o zi în câmpia munteană, Alexandru cel Mare s-a retras. Dar dacă politiceşte Dacia a rămas în afara Uniunii Balcanice realizată de macedoneni, în schimb, sub raportul economic ea s-a integrat cu totul şi în mod firesc. Bogatele tezaure de monede macedonene şi greceşti din epoca aceasta, descoperite în diferite regiuni ale Daciei, constituie dovada cea mai sigură.

În faza imperială macedoneană are loc introducerea masivă a popoarelor balcanice în modul de a trăi al poporului grec, în cultura şi civilizaţia lui. Prin opoziţie la vechiul spirit strâmt al cetăţii („cine nu este grec e barbar"), Isocrat spune acum că „nu este grec cine se naşte grec, ci acel care trăieşte, gândeşte şi se comportă ca un grec". O civilizaţie de tip urban se dezvoltă sub scutul forţei macedonene. Ea va avea o deosebită intensitate pe ţărmurile Mării Negre, la Dunărea de jos şi în lungul marilor văi longitudinale ale Peninsulei (direcţia Sud-Nord). Sub „diadohi", în tot cursul epocii elenistice, procesul de urbanizare în Peninsula Balcanică şi de grecizare a culturii popoarelor ei va continua.

Romanitatea.

În Peninsula Balcanică romanii s-au prezentat ca glorificatori ai lui Alexandru cel Mare şi continuatori ai lui (prin oraşe, ei refăceau statuile marelui cuceritor). Sub stăpânirea lor, elenismul şi factorii civilizaţiei elenistice şi-au continuat opera cu deosebire în provinciile de sud, în cele pontice şi în bazinul danubian. Paralel s-a dezvoltat şi acţiunea Romei. Valoarea romanizării, ca factor unificator, este îndeobşte recunoscută (judecând după amploarea colonizărilor, extinderea limbii latine, după admirabila reţea de drumuri, după importantul număr de oraşe noi, după organizarea ce li se dă şi după intensificare relaţiilor comerciale). Armata romană este de asemenea un factor de prima însemnătate în opera de apropiere şi unificare a diferitelor seminţii balcanice.

www.cimec.ro

Traco-ilirii alcătuiesc cele mai bune legiuni romane şi principalele efective ale marinei. Un istoric din zilele noastre constată o adevărată „balcanizare" a armatei romane. Apar acum şi forme de patriotism local care promovează cu ajutorul legiunilor recrutate în provinciile Peninsulei o impunătoare solidaritate balcanică, capabilă de „pronunciamente" care au pus în primejdie chiar unitatea imperiului. Un însemnat număr de generali ridicaţi din rândul acestor traco-iliri romanizaţi ajung împăraţi (Aurelian, Diocleţian, Constantin cel Mare etc.). Unii dintre aceştia nici nu domnesc din Roma, ci rămân pe loc şi guvernează Imperiul din centrele militare ale Peninsulei Balcanice. Diocleţian supraveghează de la Salona (prima „Romă balcanică") aplicarea faimoasei tetrahii, iar Constantin cel Mare stă ani de zile la Sirmium şi la Serdica (Sofia). Prietenilor care îl cheamă la Roma, el le scrie: „Serdica este Roma mea". După ezitări destul de lungi între Sirmium (în apropiere de Belgrad), Serdica şi Salonic, însăşi capitala Imperiului se mută definitiv din peninsula italică în cea balcanică, la Bizanţ. De aici înainte, lumea balcanică devine una din principalele baze militare şi economice ale Imperiului, iar acţiunea de unificare a ei prin mutarea sediului statului a făcut un mare pas înainte.

Bizanţul.

Cel mai important factor de unitate al lumii balcanice a fost însă Imperiul Bizantin. Prin lunga sa durată (peste o mie de ani); prin tehnica lui administrativă servită de un personal savant specializat; prin instituţiile sale superioare, care cumulau experienţa statală şi a Occidentului şi a Orientului; prin arta, cultura şi faimoasa lui organizare eclesiastică, Bizanţul a dat lumii balcanice caractere comune indelebile. Operaţiunea ce a avut să săvârşească a fost cu atât mai grea cu cât a trebuit să rezolve grelele probleme provocate de migraţiunea popoarelor noi care adesea şi-au deschis drumul spre Europa prin Peninsula Balcanică. Datorită politicii demografice dusă de bizantini, migraţiunile au devenit şi ele un factor important al unităţii balcanice. În scopul de a sfărâma şi fixa grupurile prea puternice, bizantinii practicau sistemul despersiunilor prin transferul de populaţie dintr-o regiune într-alta. În felul acesta imperiul a grăbit pe de o parte „balcanizarea" noilor popoare, iar pe de alta, a infuzat vechilor populaţii vigoarea clanurilor migratorii. Printr-o tehnică juridică şi administrativă totdeauna suplă, aceste grupuri erau integrate apoi – foarte adesea cu întreaga lor ordine cutumieră – în structura militară a temelor. Raportul între dreptul bizantin şi instituţiile comune lumii balcanice pune în lumină o dată mai mult puterea de rezistenţă a ordinei juridice creată de bizantini în Balcani şi însemnătatea ei în opera de unificare a acestei lumi. Dar influenţa unificatoare a factorului bizantin s-a exprimat tot atât de puter-

www.cimec.ro

nic prin literatura de toate genurile, prin arhitectură şi, în general, prin arta bizantină.

Factorul slav.

Slavii, prin larga lor răspândire pe suprafaţa întregii Peninsule Balcanice, din Carpaţi până la capul Matapan, alcătuiesc încă unul dintre factorii de primă însemnătate ai unităţii balcanice. Ei au reuşit cel mai mult dintre popoarele noi să-şi pună pecetea pretutindeni în Peninsulă. Dar la rândul lor şi slavii au suferit după intrarea în Peninsula Balcanică o puternică influenţă datorită substratului traco-ilir, romanităţii, educaţiei politice şi intelectuale a Bizanţului, ortodoxiei, simbiozei cu românii balcanici şi în sfârşit Islamului. Această „balcanizare" a triburilor slave care s-au aşezat în diferite regiuni ale Peninsulei se mai datoreşte şi factorilor biogeografici, îndeosebi reliefului. Într-adevăr, în diversitatea acestui relief – frânt într-un mare număr de mici ţărişoare (župa) – slavii şi-au pierdut unitatea şi mai ales acel spirit gregar care făcuse altădată forţa lor irezistibilă. Vechea anarhie a triburilor traco-ilire s-a imprimat şi stratului slav. Aceasta explică marea diferenţiere care s-a produs între slavii balcanici şi celelalte popoare slave.

Iniţiativele politice ale bulgarilor slavi şi ale sârbilor, ca şi încercările lor de a grupa lumea balcanică pentru a se substitui Bizanţului alcătuiesc un capitol important care, de asemenea, a atins de aproape viaţa tuturor popoarelor balcanice. Studiul atent şi onest al acestor iniţiative arată cât de greşită este concepţia acelor istorici care au voit să vadă în diferitele imperii bulgare sau sârbeşti state naţionale în sensul modern al cuvântului (La fel se prezintă lucrurile şi cu Ungaria Sf. Ştefan). În realitate avem a face cu un gen de asociaţii balcanice a căror şefi nu au gândit câtuşi de puţin să întemeieze state naţionale, ci dimpotrivă, erau stăpâniţi de ideea imperiului universal. Titlurile pe care şi le-au luat – czar, la bulgari şi kralj la sârbi – exprimau ambiţia de a fonda sau de a succede unei împărăţii universale. Este adevărat că fondatorii acestor state nu mărturisesc în titlurile lor caracterul unei astfel de asociaţii, dar el se denunţă mai târziu prin documente şi scrisul cronicarilor (Aşa, de pildă, scriitorul bizantin Acominatos, care scrie în sec. XII despre revolta Asanizilor, declară categoric că Petre şi Asan urmăreau uniunea vlahilor cu bulgarii „aşa cum fusese ea înainte", adică în epoca primului Imperiu bulgar).

Islamul.

Stăpânirea turcilor osmanlii asupra Peninsulei Balcanice a ţinut, cum se ştie, mai bine de cinci veacuri. Ea a deschis drumul unor puternice influenţe

www.cimec.ro

orientale şi a lăsat asupra popoarelor balcanice o amprentă care aminteşte pe aceea pusă de arabi asupra Peninsulei Iberice. S-a remarcat cu multă dreptate că, dacă se compară cât de superficial frecvenţa elementului arab în graiul catalan, castilian şi portughez cu aceea a elementului oriental, introdus prin limba turcă în toate limbile balcanice, rămânem cu impresia că şi aici şi acolo acelaşi factor spiritual a stat la baza cuceririlor. Islamul a adus cu el în Iberia, ca şi în Balcani, urbanismul de culoare orientală şi deprinderea populaţiilor cu un nou stil de viaţă. De asemeni, deosebit de puternică a fost influenţa turcească în muzică, în costum şi în moravuri. Dar şi turcii datorează foarte mult popoarelor balcanice. Şi despre ei se poate spune că sub multe aspecte s-au „balcanizat". Cercetările ştiinţifice au arătat, în vremea din urmă, în ce măsură Imperiul Otoman a reprezentat o continuare a Imperiului Bizantin. Direcţia pe care au luat-o în vremea din urmă cercetările istorice asupra istoriei otomane pun în lumină ampla colaborare a popoarelor balcanice cu regimul otoman (Grecii în economie, epiroţii şi dalmatinii în marină, albanezii şi bosniacii în administraţie şi în armată etc.). Cercetând locul ocupat de greci şi aromâni în organizarea economică a imperiului şi în cea eclesiastică; pe aceea a albanezilor, bosniacilor şi sârbilor în organizaţia militară şi în administraţie, precum şi participarea elementului dalmat şi epirot la tentativele turceşti de expansiune maritimă, ne dăm seama în ce măsură însăşi stăpânirea otomană reprezenta totuşi o grupare de interese balcanice – o continuare a Imperiului Bizantin (tema cărţii lui N. Iorga, *Byzance après Byzance*). Sub domina lui Soliman Magnificul, de pildă, locul balcanicilor apare deosebit de important în armată, în marină ca şi la curte. De curând un istoric grec a demonstrat, sprijinit pe izvoare turceşti că în marea ofensivă otomană pentru dominaţia Mediteranei oraşele epirote de coastă au contribuit la înarmarea flotei şi desigur nu este întâmplător faptul că însuşi faimosul Cairedin Barbarosa, şeful pirateriei din Tunis (care avea sarcina să paralizeze navigaţia europeană în bazinul occidental al Mediteranei) era un grec din oraşul epirot Parga. Este evident că o cercetare obiectivă care ar lăsa de-o parte vechea metalitate „cruciată" şi ar privi poziţia popoarelor creştine faţă de puterea turcească nu prin prisma feudalităţii, ci şi prin aceea a burgheziei, ar dovedi că sub importante aspecte Imperiul Otoman era şi el o grupare de interese balcanice. În vremea din urmă, unii istorici greci au reluat în cercetare tema potrivit căreia oraşele balcanice s-au închinat de bună voie turcilor şi că însăşi cucerirea Constantinopolului de către Mahomed II ar fi fructul unui pact secret al grecilor constantinopolitani cu sultanul (misterul de la Kerkoporta).

Factorul românesc.

Intensa romanizare a Peninsulei Balcanice la sud şi la vest de Dunăre a

www.cimec.ro

dat naştere, cum se ştie, unei numeroase populaţii româneşti. Dar în timp ce la nordul Dunării poporul românesc a supravieţuit vicisitudinilor istoriei, la sud şi sud-vestul fluviului, el s-a topit încetul cu încetul în masa popoarelor slave. Jirecek, primul mare balcanolog, a făcut remarca interesantă că românii balcanici au fost şi ei un important factor de unitate al lumii balcanice. Într-adevăr, „diaspora" pastorală a strămoşilor noştri din ţările sud-slave a făcut ca influenţa lor să se resimtă pe cea mai mare parte din suprafaţa Peninsulei atât în limbă, cât şi în fiinţa etnică a popoarelor conlocuitoare. Studiul atent al toponomiei alături de acela al arhivelor iugoslave îndeosebi au furnizat un imens material care demonstrează această ubicuitate.

IV. Încheiere

O prezentare mai largă a acestor probleme va trebui să cuprindă şi ceilalţi factori care au avut contribuţia lor în geneza naţionalităţii balcanice: vechea şi noua ortodoxie, literatura, folclorul, muzica, artele populare şi fondul lingvistic comun.

Studiul acestor factori ai unităţii balcanice, prin comisii şi colective interbalcanice, puse sub îndrumarea tehnică şi metodologică a unui mare institut va duce la revizuirea şi anularea multor „adevăruri consacrate". O mare sforţare de muncă şi primenire mintală trebuie făcută. Este vorba de înlăturarea înainte de toate a unei întregi mentalităţi care, prin trecerea timpului şi printr-o educaţie condamnabilă (cu apelul necontenit la instincte), a căpătat adâncimi de conştiinţă nebănuite. Abia când această revoluţie în spirite va fi împlinită se va putea trece cu şanse de succes la ceea ce vizionarii izolaţi au numit odinioară „Elveţia Răsăritului".

Victor Papacostea propune Academiei Române măsuri de organizare şi funcţionare a redacţiei revistei „Balcania"

REFERAT

Pentru ca munca redacţiei „Balcania" să ducă la bune rezultate trebuie să se desfăşoare organizat, şi pentru aceasta este nevoie ca, printre alte măsuri, să se procedeze cât mai grabnic la întocmirea unor evidenţe care să constituie instrumentele minime ale colectivului de redacţie în orientarea şi dozarea tematicii, în controlul manuscriselor şi în coordonarea elaborării rubricilor de recenzii, cronici, note bibliografice etc.

www.cimec.ro

În esență, aceste instrumente urmează să aibă ca obiect:

1. Evidența instituțiilor și organizațiilor științifice din țările balcanice, precum și a punctelor științifice balcanologice sau cu contingențe balcanologice din țările nebalcanice.

2. Evidența manifestărilor științifice balcanologice sau cu contingență balcanologică.

3. Evidența evenimentelor balcanice (calendar balcanic).

4. Evidența publicațiilor periodice balcanice, balcanologice sau cu contingențe balcanologice.

5. Evidența articolelor și materialelor apărute în publicațiile balcanice, balcanologice sau cu contingențe balcanologice.

6. Evidența cărților (și aparițiilor neperiodice) balcanice, balcanologice sau cu contingențe balcanologice.

7. Evidența recenziilor și notelor asupra articolelor, publicațiilor și cărților, balcanologice sau cu contingențe balcanologice.

8. Evidența generală a autorilor balcanici, balcanologi sau cu contingențe balcanologice.

Desigur că în cadrul fiecăreia din aceste evidențe se asigură mai multe fișiere – pe subdiviziuni, iar fișele vor avea de răspuns unui chestionar adecvat fiecărei evidențe. De exemplu, în cadrul evidenței de la pct. 1 ar trebui stabilite și luate în evidență următoarele elemente:

– Denumirea instituției
– Auspiciile, dependența
– Data înființării
– Structura, secțiile, sectoarele, diviziunile
– Obiectul, domeniile de activitate
– Conducerea
– Sediul (adresa)
– Eventualele filiale (adresele, conducerea etc.)
– Organul de publicitate
– Orientarea

Aceste date trebuie să fie migălos adunate și riguros controlate, în așa fel încât fiecare din aceste fișe va reprezenta de fapt o mică elaborare documentară exprimată succint, dar cât mai complet.

Abia după realizarea acestui sistem de evidență se va putea păși sistematic și deplin la organizarea muncii propriu-zise de redacție, la stabilirea listelor de cărți și publicații necesare (pentru a fi procurate) precum și constituirea peste hotare a unor legături organizate ale revistei „Balcania". De aici, nu numai **importanța** acestor prime instrumente de lucru, dar și **deosebita urgență** a obținerii lor.

www.cimec.ro

După cum reiese din cele de mai sus, munca de întocmire a evidenţelor menţionate presupune cadre bine calificate şi dispuse să-şi închine o parte din timp unei motivaţii concentrate în această direcţie. Deoarece este de parcurs o vastă bibliografie în limba română, în limbile balcanice (turcă, greacă, bulgară, sârbă-croată şi albaneză), precum şi în alte limbi (rusă, polonă, cehă, maghiară, germană, franceză, italiană, spaniolă, engleză etc.), este nevoie să fie utilizaţi în paralel mai mulţi colaboratori, care să motiveze pe sectoare tematice şi limbi. Lista colaboratorilor care va constitui colectivul urmează să fie aprobată pe măsura necesităţilor de către redactorul responsabil al revistei, tov. prof. Iorgu Iordan, vicepreşedinte al Academiei Republicii Populare Române. Colectivul va lucra la indicaţiile secretarului de redacţie al revistei.

Munca acestui colectiv urmează să fie remunerată din fond nescriptic (colaborare).

Dată fiind diversitatea sectoarelor ce vor compune această evidenţă şi pe de altă parte faptul că întreg complexul de evidenţe pe care l-am menţionat se va concretiza în fişe, este de preferat să se procedeze nu prin contracte individuale cu o sumă fixă periodică şi cu o normă corespunzătoare perioadelor respective, ci prin remunerări pe fişe. Propunem ca remunerarea să fie:

– 6,25 lei/fişă, pentru fişele evidenţelor de la pct. 1, 2, 8 şi parţial 3, de mai sus (calculul făcut la o normă tematică de 8 fişe zilnice).

– 5 lei/fişă, pentru fişele evidenţelor de la pct. 4 (calcul făcut la o normă de 10 fişe zilnic – cf. lucrarea de inventar periodic a Bibliotecii Academiei R.P.R.).

– 2,50 lei/fişă, pentru fişele evidenţelor de la pct. 6 (calcul făcut la o normă de 20 zilnic – cf. Serv. Bibliografia cărţilor, al Bibliotecii Academiei R.P.R.).

– 2 lei/fişă, pentru fişele evidenţelor de la pct. 5, 7 şi parţial 3 (calcul făcut la o normă de 25 fişe zilnic – cf. Serv. Bibliografii speciale al Bibliotecii Academiei R.P.R.).

În calcularea acestei propuneri am luat drept bază de calcul remuneraţia lunară (teoretică) de 1.300 lei – corespunzătoare salariului actual al unui bibliograf principal.

Separat vor fi necesare operaţiuni de dactilografiere şi colaţionare, pentru care se va proceda pe baza tarifelor (salariilor) în vigoare.

Plăţile se vor face la sfârşitul fiecărei luni, în funcţie de numărul fişelor ce se vor preda şi recepţiona.

Faţă de cele expuse, vă rugăm a aproba elaborarea acestor evidenţe şi sistemul de remunerare şi plată expus.

(ss) Victor Papacostea

www.cimec.ro

Raportul lui Victor Papacostea către conducerea Academiei R.P.R. cu privire la situaţia portofoliului revistei „Balcania" la 14 februarie 1962

RAPORT
Situaţia portofoliului la data de 14 februarie 1962

În conformitate cu sarcinile ce ni s-au trasat în vederea reapariţiei revistei, vă raportez următoarele:

1. Am început prin întocmirea listelor de colaboratori din ţară şi din afară. Lista colaboratorilor români însumează 61 de specialişti şi cercetători: istorici, lingvişti, etnografi, folclorişti, economişti etc.; lista colaboratorilor străini trece de 100. Aceasta din urmă a fost înaintată forurilor superioare, care urmează a aviza.

2. Termenul de 1 februarie pentru depunerea manuscriselor nu a putut fi respectat, aşa încât a trebuit să acordăm numeroase prelungiri.

3. În prezent, situaţia portofoliului este următoarea: au intrat până astăzi 14 februarie 15 studii şi articole, însumând 666 pagini dactilografiate; alte 334 pagini vor intra până la 22 februarie, iar restul articolelor, însumând alte 580 pagini, vor intra până la 10 martie a.c. Rezultă din cifrele date că ambele volume ale anului 1962, în ceea ce priveşte studiile şi articolele, sunt acoperite. Ar urma deci ca în ziua de 23 februarie să trecem la alcătuirea sumarului definitiv al volumului I, iar la 15 martie să alcătuim proiectul de sumar al volumului II.

Conform hotărârii luate în ultima noastră şedinţă, primul volum va cuprinde numai colaborări româneşti. Semnatarii studiilor şi articolelor intrate până în prezent sunt:

– Acad. Al. Roseti, *Balcanica. Sur le traitement des groupes ks, kt dans les langues balkaniques.*

– H. Mihăescu, *Înrâurirea bizantină directă în limba română.*

– G.Ivănescu, *Cuvinte româneşti de origine traco-getă.*

– I.I. Russu, *Despre romanizarea ilirilor şi a traco-dacilor.*

– Francisc Pall, *Raporturile lui Skanderbeg cu Italia în prima jumătate a sec. XV (în lumina unor documente inedite).*

– Traian Nişcov, *Relaţii feudale bulgaro-române.*

– G. Cronţ, *Elemente bizantine în cultura societăţii feudale romîneşti (influenţe juridice).*

– Enric Frances, *Dispariţia corporaţiilor bizantine.*

– Dinu C.Giurescu, *Date despre exportul de sare românească în Peninsula Balcanică în perioada orînduirii feudale.*

www.cimec.ro

– Adrian Fochi, *Din comunitatea folcloristică a popoarelor balcanice.*

– N. Dunăre, *Păstoritul în zona carpato-balcanică.*

– Cornelia Filipescu, *Evoluţia portretului votiv în arta feudală românească.*

– Paul Cernovodeanu, *Piatra de mormânt a lui Pantelimon Caliarchis, medicul lui Constantin Brâncoveanu.*

4. Studiile care urmează a intra în următoarele 9 zile:

– Cicerone Poghirc, *Note etimologice.*

– Brâncuş, *Consideraţiuni asupra interpretărilor elementelor autohtone din limba română.*

– Radu Vulpe, *Problema coloniilor şi municipiilor din Moesia inferioară.*

– Petre Năsturel, *Legăturile Ţării Româneşti cu Muntele Athos până la anul 1525.*

– Vladimir Diculescu, *Românii şi problema cetelor bulgare.*

– Dan Berindei, *Iordache Olimpiotul înainte de 1821.*

– Mircea Ioanid, *Un moment important din lupta clasei muncitoare în Peninsula Balcanică.*

– Dan Zamfirescu, *Circulaţia manuscriselor sud-slave în sec. XV.*

– Rodica Ciocan Ivănescu, *Justinian şi cultura păgână.*

– Ariadna Camariano, *Umanistul Ieremia Cacavela şi legăturile lui cu Ţările Române.*

– G.Ciobanu, *Legături folclorice muzicale bulgaro-române.*

– Victor Papacostea, *Filelenismul în Moldova (1814-1821).*

5. Următorii autori au obţinut, la cerere, prelungiri de termene, care se eşalonează de la 23 februarie până la 10 martie: E. Petrovici, N.Bănescu, Tiberiu Morariu, G. Zane, Eugen Stănescu, Ion Nestor, Ion Matei, Mustafa Mehmet, Florin Constantiniu, Siruni-Ionaşcu, Siruni-Iancovici, Emil Vârtosu, Nestor Camariano, Constantin Velichi, Mircea Voicana, Dan Simonescu, I.D. Ştefănescu, Gonţa, Gheorghiu, Corina Niculescu, Muzicescu-Lăzărescu, I. Barnea, Radu Popa, Mihail Guboglu, Radu Florescu, Paul Petrescu, Paul Stahl şi Octavian Iliescu.

II

Cu privire la partea a doua a revistei: recenzii, note bibliografice şi cronică, situaţia este următoarea:

Am primit un articol de informaţie bibliografică, *Problemele de bază ale istoriei social-economice a Bizanţului în discuţia revistei Voprosi istorii* de Enric Frances şi 11 recenzii, însumând un total de circa 100 de pagini. Recenziile sunt semnate de: H.Mihăescu, Romulus Vulcănescu, Sava Iancovici, Dinu Dumitrescu şi Victor Papacostea.

www.cimec.ro

După cum se vede din datele de mai sus, disponibilul de studii şi articole acoperă încă de pe acum ambele volume ale anului 1962. In cazul că acceptăm colaborări străine chiar pentru numărul 2, atunci se poate spune că avem şi acoperirea (la studii şi articole) chiar a volumului I/1963. Nu tot aşa de bine stăm cu partea II-a a revistei. Este încă necesar un mare efort pentru completarea recenziilor şi notelor bibliografice. Pentru împlinirea grabnică a acestei lipse am organizat trei colective alcătuite din cercetători care cunosc limbile balcanice şi un al patrulea colectiv, pentru limbile rusă, franceză, engleză, germană, italiană etc. Aceste colective urmează să-şi înceapă activitatea pe ziua de 19 februarie a.c. Dacă activitatea acestor colective va fi satisfăcătoare în rezultate la capitolul Note bibliografice – este de prevăzut că vom rămâne totuşi în carenţă la capitolul recenziilor critice. Numărul specialiştilor capabili să facă astfel de lucrări nu este prea mare. În consecinţă, facem apel la membrii Comitetului de redcaţie să ne dea un sprijin efectiv pentru completarea, în bune condiţii, a acestui capitol. Au apărut în specialitatea fiecăruia dintre noi lucrări de remarcabilă valoare (în ultimii 3-4 ani) care nu pot fi ignorate de o revistă cu caracter internaţional.

Înainte de a încheia, solicităm membrilor Comitetului care au avut contact direct în ultimii ani cu colegii din ţările balcanice să ne recomande pe aceia care ar putea deveni corespondenţii revistei noastre. Abia în ziua când grupul acestor corespondenţi va fi alcătuit, vom fi realizat în condiţii bune partea informativă a revistei. Cu materialul astfel cules, vom putea trece chiar la redactarea unui buletin bibliografic semestrial, anexă a revistei.

(ss) Victor Papacostea

Rapoarte lunare de activitate înaintate de Victor Papacostea Academiei Române, în calitate de secretar de redacţie al revistei „Balcania", în ultimele luni de viaţă (ianuarie-mai 1962)

RAPORT DE ACTIVITATE
ianuarie 1962

În cursul lunei ianuarie a.c, paralel cu munca de informare ştiinţifică şi punerea la curent cu cercetările din afară în câmpul balcanologiei, am continuat munca de organizare a revistei (rubrici, colective de lucru etc.). Am luat contact cu toate categoriile de specialişti necesari activităţii nostre ştiinţifi-

www.cimec.ro

ce la această revistă. Am văzut în total 93 de cercetători (arheologi, istorici, lingvişti, folclorişti, geografi etc). Cu cei din provincie, am luat contact prin corespondenţă. Am indicat teme, am dezvoltat faţă de colaboratori concepţia balcanologică, dând, când mi s-a cerut, informaţiile ştiinţifice necesare. Am întocmit lista colaborărilor externe (circa 118 savanţi).

RAPORT DE ACTIVITATE
februarie 1962

În cursul lunii februarie a.c, am organizat colectivele de informare ştiinţifică pentru fiecare ţară balcanică, alegând colaboratorii dintre cunoscătorii limbilor balcanice. Am urmărit operaţiile de fişare ale acestor colective, procedînd apoi la repartiţia lor pe materii şi pe specialişti.

Paralel cu munca de organizare şi colectare a materialelor, am început şi lectura studiilor şi articolelor intrate la termenele fixate în februarie. Am prezentat aceste materiale in şedinţa din 14 februarie 1962 a Comitetului de redacţie. Ele însumau un total de 666 pagini dactilografiate şi manuscris. După controlul făcut de mine, am procedat la repartiţia lor referenţilor de specialitate.

RAPORT DE ACTIVITATE
martie 1962

În această lună am continuat munca de organizare la capitolul "Recenzii, note bibliografice, Cronică", ţinând un contact permanent cu cei ce s-au angajat să lucreze. Am făcut apoi lista marilor lucrări apărute fie în ţară, fie în afară pe care urmează să le recenzăm în revista noastră şi, în măsura în care bibliotecile noastre dispun de aceste lucrări, le-am repartizat specialiştilor. Am continuat lectura şi controlul ştiinţific al materialelor intrate în cursul lunii curente, depunând pentru fiecare lucrare controlată un referat cu observaţii critice, sugestii, completări etc. Am intensificat contactul cu cei care nu au reuşit să respecte termenul de predare a materialului. Am stat zilnic la dispoziţia oricărui dintre colaboratori care au avut nevoie de lămuriri în raport cu specificul revistei noastre şi informaţia ştiinţifică.

RAPORT DE ACTIVITATE
aprilie 1962

Am continuat lectura, controlul ştiinţific şi redactarea referatelor pentru studiile şi articolele intrate şi al căror număr de pagini dactilografiate şi

www.cimec.ro

manuscris a atins în cursul acestei luni cifra de 1500. În cursul acestei luni am început şi controlul notelor bibliografice, urmărind de aproape munca colectivelor organizate pentru aceasta. Am mai organizat două colective a patru persoane, unul cu sarcina de a face prezentarea vol.I din *Tratatul de istoria României* şi altul, cu sarcina de a face acelaşi lucru pentru vol.II. Ambele colective sub controlul meu. Totodată am organizat şi colectivul de geografi, dându-i temele şi urmărind lucrările.

RAPORT DE ACTIVITATE
mai 1962

Am continuat lectura şi controlul studiilor şi articolelor intrate in portofoliul revistei în cursul lunii (în total, până la 28 mai, 2275 pagini), redactând referate. De asemenea am continuat lectura recenziilor şi notelor bibliografice, ţinând un contact permanent cu colectivele de lucru. Am ţinut contact direct cu toţi autorii care au avut să facă modificări sau completări la studiile lor, precum şi cu cei care nu au predat încă materialele. Am întocmit raportul general şi situaţia întregului portofoliu pentru şedinţa Comitetului de redacţie care a avut loc în ziua de 28 mai.

Raportul lui Victor Papacostea către conducerea Academiei R.P.R. cu privire la situaţia portofoliului revistei „Balcania" la 28 mai 1962, după 6 luni de la înfiinţarea Comitetului de redacţie

RAPORT

La încheierea a şase luni de la decizia Prezidiului Academiei R.P.R. prin care a luat naştere acest Comitet de redacţie, situaţia portofoliului revistei noastre este următoarea:

Am primit un număr de 73 de studii şi articole, însumînd un total de 2275 pagini; 43 recenzii, cu un total de 220 pagini şi 120 note bibliografice, totalizând alte 180 pagini. Totalul general al materialelor intrate până în ziua de 14 mai 1962 este deci de 2667 pagini. În cursul acestei săptămâni ar urma să ne vină articolele lui I.Nestor şi Pandele Olteanu, precum şi restul recenziilor şi notelor. La toate acestea s-ar adăuga articolul prefaţă al tov. acad. Iorgu Iordan şi articolul meu, intitulat *Balcanologia*, dacă va fi cazul. În felul acesta ne vom apropia de trei mii de pagini. Acest bogat şi variat material a fost lucrat de un număr de 86 de persoane.

www.cimec.ro

Controlul ştiinţific al materialelor intrate a mers şi merge încă încet din pricina numărului mic al celor care au bunăvoinţa şi putinţa să refere şi nu mai puţin a exigenţelor legate de specificul revistei noastre. Nu trebuie uitat de asemenea faptul că avem articole manuscrise într-un singur exemplar, care deci nu pot fi date la control decât după dactilografiere. Cum însă din cele 73 de studii şi articole o bună parte aparţin unor specialişti consacraţi, credem că – în cazul acestora – ne vom putea mărgini la un singur referat, urmând ca redacţia să decidă asupra cazurilor în care este necesară consultarea unui al doilea specialist. (Bine înţeles, întreaga lucrare redacţională stă sub autoritatea acestui Comitet, singurul în drept a decide acceptarea şi publicarea fiecărui studiu, articol, recenzie, notă etc.).

Anexăm la acest raport tabloul cuprinzând situaţia generală a portofoliului – pe rubrici – până astăzi, 28 mai 1962. El cuprinde numele autorilor, titlul studiilor sau articolelor, nr. de pagini şi numele referenţilor care au depus lucrarea. Oricât de drastică ar fi selecţiunea ce facem (şi nu poate fi altfel), acest tablou acoperă cu prisosinţă – la capitolul studii şi articole – sumarul a două volume (circa 1000-1200 pagini tipărite), rămânându-ne şi o importantă rezervă pentru cazul că şi alte articole ar fi respinse de aci înainte.

Repartizând pe rubrici totalul de 2275 pagini intrate ca studii şi articole, constatăm următoarele:

Cap. Geografie şi Economie cuprinde 115 pagini.
Capitolul de lingvistică, 110 pagini
Istoria veche, 203 pagini
Perioada orânduirii feudale, 584 pagini
Istoria modernă, 200 pagini
Artele şi literatura, 210 pagini
Relaţiile culturale şi învăţămîntul, 243 pagini
Folclorul şi etnografia, 305 pagini
Instituţii, 138 pagini
Varia, 46 pagini

Disproporţia ce se remarcă dezavantajează în deosebi trei rubrici: geografia şi economia, lingvistica şi Instituţiile. Cea mai bogată este rubrica perioadei feudale. Este oarecum firesc prin specificul revistei noastre. In această lungă perioadă – circa 1500 ani – se desfăşoară acţiunea unificatoare a Bizanţului, digresiunea neamurilor slave, cucerirea şi stăpînlrea otomană (aproape şase veacuri), renaşterea greacă post-bizantlnă, precum şi lupta comună a popoarelor balcanice pentru eliberare.

Nu tot atît de bună este situaţia la capitolul recenzii, note bibliografice, cronică etc. Cred însă că până la 10 iunie cel mai târziu, toate obligaţiunile vor fi împlinite şi la acest capitol, urmând ca la şedinţa viitoare – între 10-15 iunie – să putem prezenta tabloul nr. 2, cuprînzând recenziile şi notele biblio-

www.cimec.ro

grafice ale ambelor volume pe 1962, cu numărul de pagini şi numele referenţilor.

În legătură directă cu problemele de sumar, vă supunem spre avizare dorinţa exprimată de colaboratori – între care unii specialişti consacraţi – ca revista noastră să publice şi studii de dimensiuni mai mari, urmate eventual de unele piese documentare rare, necesare progresului general al cercetărilor de balcanologie. Apărând numai de două ori pe an, dar cu un număr mare de pagini (1000-1200), revista noastră nu se va putea mărgini la publicarea de articole mici (15-25 pagini), potrivite revistelor care apar de 4 şi 6 ori pe an. O hotărâre prea rigidă în această privinţă ne-ar fi dăunătoare şi ne va înstrăina colaborări deosebit de preţioase, româneşti şi străine. Propunem deci ca, până se va organiza Institutul şi vom putea scoate revista de patru ori pe an – iar paralel volume de "Studii şi Materiale" – să publicăm din când în când şi câte un studiu de dimensiuni mai mari, mergând pînă la circa 70 – 80 pag. de tipar.

Dată fiind întârzierea în care ne găsim, socotim imediat necesară intervenţia factorilor conducători ai Academiei R.P.R. la locurile în drept pentru obţinerea autorizaţiei de tipărire a revistei. Amintim că aproape întregul material va trebui dactilografiat şi tradus, că în prezent nu avem încă dactilografe şi nici serviciul de traduceri nu este organizat. Dacă însă pînă la 15 iunie s-ar obţine această autorizare şi concursul necesar din partea Editurii, mai putem nădăjdui ca primul volum să apară la 1 octombrie şi al doilea până la finele anului curent.

Începând cu volumul I al anului 1963, revista noastră va publica, cum s-a hotărât în ultima şedinţă, şi colaborări străine: din ţările balcanice şi din afara lor. Redacţia a întocmit de luni de zile lista acestor eventuale colaborări şi a remis-o Ministeruluî Afacerilor Externe, care urmează a aviza. Rugăm deci pe fiecare membru al Comitetului să ne dea, pînă la 15 iunie, lista acelora dintre oamenii de ştiinţă străini cu care au avut sau au relaţii personale, pentru ca la invitaţia oficială a revistei să adauge şi scrisoarea lor.*

(ss) Victor Papacostea

* Toate contribuţiile destinate revistei "Balcania" serie nouă au fost repertoriate, începând din 14 februarie 1962, într-un caiet intitulat *Registru. Articole. Recenzii. Note etc. pentru Revista "Balcania"*. Rubricile de completat erau următoarele: *Nr., Data predării, Autorul, Titlul lucrării, Nr. pag. dactilografiate sau manuscrise, Numărul revistei, Data trimiterii la Editură, Apariţia.* Registrul a fost folosit de redacţie şi după transformarea numelui revistei din "Balcania" în "Revue des Études Sud-Est Européennes" până în anul 1966.

www.cimec.ro

Liste manuscrise de colective specializate de colaboratori ai revistei „Balcania" serie nouă întocmite de Victor Papacostea (1962)

Colectivele Balcaniei
partea II

Bizantin: Gh. Cronț, I. Barnea, P. Năsturel, N. Ghinea
Turcesc: H. Siruni, Mustafa Mehmet, I. Matei, Popescu-Județ, M.Albu
Bulgăresc: Vl. Diculescu, N. Constantinescu, P. Diaconu, D. Giurescu, Traian Nişcov
*Grecesc:*Ar<iadna> Camariano, N<estor> Camariano, V<enera> Tulliu, V<ictor> Papacostea
*Sârbesc:*Sava Iancovici, Angela Duțu, P.P. Panaitescu
*Sovietic:*Fl. Constantiniu, N.Chişcă, Frances E., Sava Iancovici
*Occidental:*N. Onu, Al. Duțu, C<ornelia> Papacostea, Vl. Iliescu, M <ircea> Voicana
Românesc: P<andele> Olteanu, Stan Apostol, Aurora Ilieş
Maghiar: I. Totoi, C<ornelia> Bodea, Fr<ancisc> Pall
Polonez: Vl. Iliescu

<O altă listă de colaboratori>

1. Alexandrescu Sorin
2. Constantinescu N.
3. Ionescu Dtru.
4. Iliescu Vladimir
5. Diaconu Petre
6. Stan Apostol
7. Olteanu Şt.
8. Olteanu Pandele
9. Eliza Campus

www.cimec.ro

VII. REFERATE, PROIECTE ŞI PROPUNERI EDITORIALE

Proiectul Enciclopediei Balcanice (1947)

ENCICLOPEDIA BALCANICĂ
Propunerea D-lui Profesor V. Papacostea

Domnilor Colegi,

În cuvântarea introductivă din anul 1943, cu prilejul inaugurării Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice, între alte puncte de program, am susţinut şi necesitatea organizării unei enciclopedii comune a popoarelor din Peninsula Balcanică. Această enciclopedie urma să cuprindă 5 mari capitole: istorie, geografie – economică şi politică – etnografie, artă şi literatură. Aşa cum am avut onoarea a vă comunica încă de atunci elaborarea acestei lucrări trebuia să reunească, alături de grupul românesc, pe cei mai distinşi dintre colegii noştri iugoslavi, bulgari, greci, turci şi albanezi la care urma să se adauge diferiţi specialişti din celelalte ţări.

Cei patru ani care s-au scurs, cu toată seria de dificultăţi provocate de război şi urmările lui, ne-au lăsat foarte puţine luni bune de lucru pentru realizarea programului nostru. Am putut face faţă în mod onorabil primelor îndatoriri şi angajamente: revista, Editura, Şcoala de limbi balcanice, colocviile, fişierul bibliografiei, etc.

La una din ultimele noastre reuniuni, am exprimat dorinţa de a pune în studiu proiectul Enciclopediei balcanice. Să facem, Domnilor Colegi, încercarea de a realiza cel puţin planul general şi indicele acestei importante opere, menită să satisfacă pe deoparte nevoia unei informaţiuni de precizie ştiinţifică, iar pe de alta să aducă reparaţia cuvenită modului vitreg în care a fost tratată această regiune în aproape toate enciclopediile şi sintezele de istorie universală, apărute până azi.

Făcusem încă de atunci observaţiunea că „în enciclopediile occidentale, ca şi în tratatele de istorie generală, se rezervă zeci de pagini luptelor sterile dintre condotieri, tuturor aventurierilor şi intrigei curtezanelor celebre – în timp ce atâtea personalităţi, evenimente şi fenomene caracteristice sud-estului, şi de o necontestată însemnătate pentru viaţa şi istoria umanităţii europene, abia sunt amintite. O Enciclopedie balcanică lucrată conştiincios şi în spirit ştiinţific va aduce reparaţia cuvenită şi va contribui esenţial la înlăturarea atâtor prejudecăţi adesea ori mai grave decât ignoranţa însăşi. Ea va da materialului ce va cuprinde o putere de circulaţie superioară aceleia pe

www.cimec.ro

care i-o pot da enciclopediile naţionale. Căci interesul universal pe care îl prezintă acest spaţiu, prin aşezarea sa geografică, a făcut şi face proeminenţa lui în toate marile faze din istoria omenirei. Mereu activ, factorul balcanic însufleţeşte cu neastâmpărul lui – adeseori tragic – şi antichitatea şi evul mediu şi veacurile epocii moderne şi vremea noastră însăşi. El este prezent cu o impresionantă participare şi iniţiativă, la toate marile crize care străbat viaţa umanităţii. Acest factor dinamizează istoria elenismului prin explozia de forţă cuceritoare a regilor macedoneni; umple – prin Illyri mai ales – golul a mai multor veacuri de istorie romană; dă o mare parte din bazele sale materiale şi spirituale Bizanţului; fixează şi confiscă puterea de luptă a cuceritorului otoman şi împinge în toate timpurile cu mult dincolo de frontierele fizice limitele influenţelor sale atât de diverse.

Sub aspectul istoric deci, o astfel de enciclopedie va releva conţinutul balcanic al istoriei greceşti şi macedonene, persane sau romane, şi bizantine sau turceşti, sudslave, etc.

A privi *din Balcani* istoria Romei, de pildă, este, pentru veacuri întregi, o poziţiune indicată de interesul ştiinţei şi o obligaţiune pentru cercetătorul obiectiv, de oriunde ar veni el. Într-o măsură mai mică sau mai mare, aceeaşi metodă este valabilă pentru numeroase capitole din istoria Europei.

Factorii geografici vor trebui să facă obiectul unei atenţii deosebite. Izolarea în care vechiul regim otoman a ţinut Peninsula a făcut ca studiile geografice să nu fie nici astăzi prea dezvoltate. Ignorarea particularităţilor geografice balcanice – atât sub aspectul fizic cât şi sub aspectul economic sau uman – explică într-o largă măsură erorile catastrofale pe care rând pe rând diferitele heghemonii europene le-au săvârşit faţă de această lume, pe plan politic îndeosebi. Când problema comunicaţiilor va fi rezolvată, pitorescul inegalabil, producţia şi diversitatea umană, vor face ca acest spaţiu, căruia i s-a spus altădată *Elveţia mare*, să fie printre cele mai cercetate din lume.

Spiritul în care va fi lucrată această Enciclopedie, se va degaja şi se va impune din simpla confruntare a materialului şi *nu ca o tendinţă*. Avem în spatele nostru milenii de unitate; ne-au despărţit şi ne-au învrăjbit doar câteva decenii. Cititorul va fi uimit să constate cât de nemeritată este pentru tot acel trecut expresiunea: „vatra de foc a Europei" care a servit şi ca titlu de carte acum două decenii.

Prin toate vocile acestei opere, factorii unităţii îşi vor afirma forţa şi perenitatea, şi vor face să se vadă mai bine ca totdeauna, la ce triste rezultate a dus greşita aplicare a principiului naţionalităţilor în această regiune de interferenţă. Aceşti factori vor ţâşni de pretutindeni, ca o mare oaste a luminii; ei vor veni din geografia fizică şi umană, din substrat, din aspectele linguistice, din toate marile curente istorice, din fenomenele economice şi sociale, din organizaţia ecleziastică, din artă, din literatura cultă şi populară, din instituţiuni, etc.

www.cimec.ro

Aşa cum Enciclopedia Franceză a operat, în adâncime şi pe întregul, acea mare conversiune spirituală din care s-a născut o lume nouă, ne îngăduim a crede – păstrând toate proporţiile – cu modestie, dar cu fermitate, că această enciclopedie a noastră, rezemată pe factorii amintiţi mai sus, va putea îndruma, într-o măsură nebănuită, la formarea în Peninsulă a unei alte mentalităţi, care să facă posibilă reconstituirea unităţii sufleteşti a umanităţii balcanice – acea helvetizare în spirit, moravuri şi simţăminte, pe care au visat-o toţi marii gânditori ai fenomenului balcanic.

Referat asupra cărţii lui Nicolae Bănescu „Chipuri şi scene din Bizanţ"[91]

REFERAT

N. BĂNESCU, CHIPURI ŞI SCENE DIN BIZANŢ

Dl. N. Bănescu este, dintre bizantinologii români, acela care s-a impus cel mai mult, după N. Iorga, cercurilor ştiinţifice din afară. Este un erudit cunoscător al literaturii istorice şi un interpret de mare precizie al textelor – ambele întemeiate pe o deosebită cunoaştere a elinei. La acestea se adaugă un talent literar puţin obişnuit în istoriografia română şi totdeauna egal, format la tehnica retorică a scriitorilor şi comentatorilor clasici.

1. Lucrarea de faţă cuprinde două naraţiuni istorice („Un asediu memorabil al Constantinopolei (626)" şi „Bizantini şi Ruşi la Silistra"), precum şi şapte biografii închinate următoarelor personaje: „Hypatia, o martiră a filozofiei păgâne", „Sfântul Ioan Chrysostomul", „Împăratul Leon V Armeanul", „Teodor Studitul, o figură a teologiei bizantine", „Mihail Pselos", „Katakalon Kekaumenos, duce de Dorostolon", „Manuel I Comnenul".

[91] Referat întocmit la cererea lui N.Bănescu, prin 1960-1962. Autorul a fost atât de mulţumit de referatul lui Victor Papacostea, încât i-a cerut permisiunea de a-l publica drept prefaţă la volum. Cartea, o ediţie revizuită a lucrării lui N. Bănescu, *Chipuri şi scene din Bizanţ*, Cluj, 1927, nu a mai putut fi însă tipărită. Abia peste zece ani, cu prilejul celui de al XIV-lea Congres internaţional de studii bizantine de la Bucureşti, în timpul căruia a încetat din viaţă şi ilustrul bizantinolog, în vârstă de 92 de ani, a apărut N. Bănescu, *Chipuri din istoria Bizanţului*, Editura Albatros, 1971, antologie, prefaţă şi note de Gh.Cronţ, din care lipsesc însă portretele sfinţilor Teodor Studitul şi Ioan Chrysostomul, portretul lui Katakalon Kekaumenos şi evocarea înfruntării dintre bizantini şi ruşi la Silistra şi în care sunt introduse, în schimb, alte patru „chipuri" de împăraţi bizantini desprinse din cursurile lui N.Bănescu. Ca unul care m-am confruntat cu cenzura vremii în materie de bizantinologie, mă simt îndreptăţit să afirm că motivul acestei prefaceri a cărţii era de natură ideologică şi politică: autorităţile de resort recomandau evitarea discuţiilor despre doctrina creştină şi teologie şi evitarea referinţelor istorice la ruşi şi bulgari susceptibile să genereze aprecieri negative la adresa acestora.

www.cimec.ro

Naraţiunile şi biografiile acestea – întemeiate pe lungi capitole de cronici bizantine – alcătuiesc un gen nou în literatura românească, şi pe care – aşa cum ne situăm noi atât geograficeşte cât şi istoriceşte – de mult ar fi trebuit să-l cultivăm. Cartea d-lui N. Bănescu nu este importantă numai pentru istoriograful bizantinizant. O astfel de lucrare este mult mai fecundă în rezultate; ea va îmbogăţi registrul general al culturii noastre. (Câte sugestii pentru romancieri, pentru autorii dramatici, pentru poeţi, pentru regizorii de teatru şi cinematograf).

2. În nici unul din marile tratate de istorie bizantină, curioşii nu vor găsi atât de vii şi de amănunţite „scenele" şi „chipurile" evocate aici. Charles Diehl consacră asediului avar la Constantinopol doar două pagini, deşi îl caracterizează ca pe unul dintre cele mai mari evenimente ale istoriei bizantine din acea vreme. Cât priveşte pe Vasiliev, el acordă în cele două volume ale sale o jumătate de pagină acestui eveniment. În general, aceasta este economia tratatelor de sinteză. În ele se cuprind inventare seci de fapte, interpretări, explicaţii cauzale; viaţa de altă dată, drama umană, nu o găsim în acest fel de tratate, ci în lucrări ca cea de faţă. (Bănescu descrie asediul avar în 15 pag., majoritatea urmând texte de cronici). Acelaşi lucru putem spune despre „Bizantini şi ruşi la Silistra". Pe când Charles Diehl acordă în sinteza sa din colecţia Glotz două pagini, iar Vasiliev mai puţin de o jumătate de pagină, Dl. N. Bănescu o înfăţişează în 13 pagini. Apariţia valurilor de giganţi varegi – văzută din lagărele bizantine – ca o deslănţuire de forţe elementare, este redată de autor cu o tehnică discretă de mare artist.

Cât priveşte „biografiile", ele sunt de asemenea rodul unui adânc studiu de izvoare. Unele, după părerea noastră, depăşesc ceea ce s-a scris cu privire la aceleaşi personaje, de către specialiştii străini (Nu ne referim la marele monografii de specialitate, fie din câmpul istoriei eclesiastice, fie al celei laice).

Dl. N. Bănescu a ales personajele sale cu multă grijă, în raport cu valoarea lor reprezentativă. În conglomeratul bizantin, sub aparenta unitate pe care o dădeau limba greacă, instituţiile vechii Rome şi creştinismul – trăia o diversitate de popoare şi culturi şi se ciocneau tot felul de interese economice, ambiţii politice, răzvrătiri naţionale, curente de idei şi curente religioase. Strâns legate de aceste realităţi istorice, „chipurile" bizantinologului român nu sunt deci reprezentări izolate, „portrete" în sensul strict şi strâmt biografic; fiecare din ele reflectă un fragment al societăţii şi istoriei bizantine; o importantă categorie din complexul bizantin sau un moment deosebit al acestei crâncene istorii. Cu titlul de exemplu:

Hypatia din Alexandria „martiră a filozofiei păgâne", lapidată de mulţimea credincioşilor creştini asmuţiţi de episcopul Chiril, ilustrează nu numai un episod tragic din agonia păgânismului, dar personificarea însăşi a unei întregi lumi şi a unei întregi civilizaţii care se prăbuşea sub loviturile revoluţiei creştine.

www.cimec.ro

Ioan Chrysostomul, şeful natural al unei mari mişcări populare la Antiohia, un Savonarola „avant la lettre", biciuind cu cuvântul pe împăraţi, pe patricieni şi un cler care, prin purtarea lui, prevestea o decadenţă precoce creştinismului.

Teodor Studitul, figură de reformator social şi religios, egumen la Studion – una din acele mănăstiri în conclavul căreia se decideau ridicări şi răsturnări de împăraţi – şi creator al unui model de viaţă monastică, care va dăinui multe veacuri, întemeiată pe o comunitate de muncă, pe o etică severă şi pe un mare devotament pentru cultura spiritului.

Mihail Pselos, figură de ceară, cu plastica facilă şi proteică, prototip al intrigii politice şi prefăcătoriei, amestec pervers de perfidie şi înaltă intelectualitate, polihistor şi polivalent, când în sutană, când în arenă, când la tribună, când la catedră – el a cuprins în lărgimile sufletului său întreg universul bizantin cu toate virtualităţile de sublim şi abjecţiune.

Manuel Comnenul, ţâşnire târzie, dar luminoasă din latinitatea care agoniza undeva, departe de metropolă. Şi tot astfel defilează prin faţa cititorului nu indivizi izolaţi, ci umbre măreţe care, asemeni eroilor eponimi, au rezumat în numele şi persoana lor mari capitole din ceea ce Schlumberger a numit „epopeea bizantină".

Datorită faptului de a fi urmat pas cu pas izvoarele cele mai autorizate, selectând cu grijă pasajele şi eliminând tot ceea ce era incert sau dubios ca valoare documentară, nimic din economia generală şi din liniile esenţiale – atât ale portretelor, cât şi ale celor două naraţiuni – nu s-a modificat prin cercetările sau „interpretările" intervenite de la prima apariţie a acestei cărţi şi până astăzi. Alături de un incontestabil talent, acest contact nemijlocit cu textele bizantine dă întregii lucrări un parfum de autenticitate şi clasicism, care împacă într-o formulă fericită şi exigenţele artei şi ale ştiinţei.

3. Îmi îngădui a face, cu prilejul unei noi ediţii, următoarele sugestii:

a) Se ştie că, în lupta pentru salvarea Bizanţului la anul 626 (asediul avarilor, perşilor şi slavilor), în afară de superioritatea tehnicii de război bizantine, victoria a fost obţinută şi daorită unei puternice crize de misticism religios, care a scos din toropeală masele populare şi a dat războiului – cum bine s-a spus – caracterul unei adevărate cruciade. Se pare că, în afară de religiozitatea care caracteriza această lume, cercurile conducătoare ale Imperiului au folosit un aparat de regie savant pentru a declanşa acest elan mistic în tabăra creştină şi o spaimă superstiţioasă în tabăra avară. Acest document psihologic, luat fie în valoarea lui intrinsecă, fie în aceea a religiei şi „laboratorului" bizantin, ar putea fi însă şi mai larg redat şi analizat de autor. În această privinţă, poate că era bine dacă la bogatul material cules de autor din Chronicon Paschale (Bonn), Pisides (Bellum Avaricum, Bonn) şi alţi scriitori bizantini, ar fi adă-

www.cimec.ro

ugat şi unele pasaje din Mai, Nova Patrum Bibliotheca, t. VI, privind rolul patriarhului Sergius (autorul faimosului Imn Acathist creat în acele dramatice împrejurări şi care a avut o circulaţie atât de mare în literaturile balcanice). Este acolo povestirea unui martor ocular deosebit de interesantă pentru documentarea psihologică a crizei de care aminteam mai sus. (Bizantinologie fără icoane, iconoclaşti şi misticism religios nu se poate face.)

b) În ce priveşte capitolul „Bizantini şi ruşi la Silistra", vom face de la început observaţia că bizantinologul român s-a dovedit bine inspirat dând încă de acum câteva decenii o mare importanţă acestui capitol, deoarece de la apariţia cărţii sale şi până astăzi interesul ştiinţific pentru acest subiect a crescut mereu şi a dat naştere unui întreg curent de cercetări, cu deosebire în Bulgaria şi în Uniunea Sovietică. Discuţiile se duc îndeosebi asupra a două probleme: colaborarea ruso-bulgară din vremea expediţiilor lui Sviatoslav, pe care unii o califică chiar „alianţă" (Carîscerski, *Relaţiile ruso-bulgare în timpul războaielor balcanice ale lui Sviatoslav*, în Voprosy Istorii, 8, 1951); precum şi intenţia lui Sviatoslav de a crea un Imperiu de sud în Peninsula Balcanică. În Uniunea Sovietică sunt în această privinţă două curente. Unii istorici (Bahruşin şi Parhomenco) socot expediţiile lui Sviatoslav doar „incursiuni cu scopul de jefuire în căutarea prăzii şi a tributului", pe când alţii (printre care Grekov şi Tihomirov) ca „un program de politică externă bine chibzuită a cneazului kievian". În sfârşit, cel mai avansat dintre aceştia (Carîscerski) scrie: „Fără îndoială, Sviatoslav era un bărbat politic şi nu un singur conducător al unor cete de viteji rătăcitori, care organiza expediţiile cu un singur scop, de a se înfrupta din bogăţiile altora; după părerea noastră el urmărea întemeierea unui Imperiu de sud şi cucerirea Constantinopolei".

Cum Dl. N. Bănescu vorbeşte în lucrarea sa – într-o formă moderată însă – de ispita pe care bogăţiile Moesiei au exercitat-o asupra prinţului kievian („atras de bogăţia locurilor de la Dunăre, de siguranţa pe care i-o oferea aici mai bine ţinutul...") şi apoi de nimicirea „visului de o clipă al vajnicului fiu al lui Igor" şi de faptul că victoria lui Sviatoslav, de s-ar fi produs, „ar fi schimbat cu totul soarta istorică a Balcanilor" – noua ediţie a bizantinologului român ar trebui să cuprindă, sub forma unor scurte note, o punere la punct a controverselor provocate de cele două teze amintite mai sus.

c) Ne întrebăm dacă la biografia împăratului Manuel Comnemul nu ar fi cazul ca Dl. N. Bănescu să adauge un mic capitol sau o notă privind problema originii acestei dinastii, despre care s-a susţinut în repetate rânduri de către Acad. Prof. Gh. Murnu că ar fi de origine română.

d) Pasajul privind lupta pentru „feminism" din biografia Hypatiei ar putea fi scos, iar dacă rămâne, atunci să se precizeze într-o notă că aparţine unei ediţii mai vechi.

www.cimec.ro

e) De asemenea, credem că ar fi bine să se traducă în limba română pasajele franceze folosite la biografia lui Manuel Comnenul (pag. 173).

f) Credem că toponimicul turcesc Üsküb ar trebui înlăturat şi lăsat cel iugoslav Skoplje.

Tematica detaliată a lucrării în curs de elaborare „Istoria învăţământului în Ţările Române" propuse spre publicare de Victor Papacostea Editurii Academiei R.P.R. (1959-1960)

Către
Tov. Director al Editurii Academiei R.P.R.

Ca urmare la comunicarea scrisă ce mi-aţi făcut, vă remit prin prezenta tematica lucrării mele "Istoria învăţământului în Ţările române" (Ţara Românească, Moldova şi Transilvania). Lucrarea va avea un total de cca. 600 pag., din care am redactat aproape 300 pag. Termenul de predare va fi acela de 30 iulie 1960. Aşa cum am avut prilejul să vă spun şi verbal, o atare lucrare lipseşte până astăzi în cultura noastră.

In cazul când veţi decide contractarea, vă rog să binevoiţi a-mi acorda un aconto asupra drepturilor mele de autor, pentru a mă putea ocupa exclusiv de această lucrare.

(ss) Victor Papacostea
Str. Caragea Vodă 19
Raion I.V.Stalin

ISTORIA ÎNVĂŢĂMÂNTULUI ÎN ŢĂRILE ROMÂNE

Volumul I
(Tematică provizorie)

INTRODUCERE: MOŞTENIREA ANTICHITĂŢII

1. Consideraţiuni generale asupra instrucţiei şi educaţiei în antichitatea greco-romană. Aplicaţiuni la statul şi societatea dacă. Bazele economice, organizarea socială şi politică. Instrucţia şi educaţia claselor conducătoare, a

www.cimec.ro

populaţiei libere şi a sclavilor; factorii primordiali: familia, profesiunile, religia, magistraturile, armata. Influenţa sistemelor de instrucţie şi educaţie elenă şi elenistică (date istorice şi arheologice, analogii, ipoteze).

2. Instrucţia şi educaţia în provincia romană a Daciei. Integrarea Daciei în zona culturii latine. Intensitatea colonizărilor urbane. Formarea unei clase stăpânitoare de cultură latină. Consecinţele: apariţia "pedagogilor" de casă, învăţământul public. Formarea liberilor profesionişti în Dacia: oamenii de legi, medicii, constructorii, aparatul funcţionăresc etc. Influenţe romane şi orientale (date istorice, arheologice şi lingvistice).

Capitolul I
DE LA PRĂBUŞIREA STĂPÂNIRII ROMANE PÎNĂ LA ÎNTEMEIEREA STATELOR FEUDALE (sec. IV-XIV)

1. Instrucţia şi educaţia în epoca creştinismului primitiv şi a primelor migraţiuni. Marea criză economică din sec.III, proletarizarea claselor mijlocii şi mişcarea sclavilor explică amploarea curentului egalitarist creştin şi evoluţia de la caracterul strâmt de "sectă" către acela de religie a maselor împilate. Propaganda şi "învăţătura" creştină. Creştinismul inaugurează cultura în masele populare: educaţia maselor în principiile eticii Vechiului şi Noului Testament. Şcoala instrument al prozelitismului creştin. Rolul episcopatelor dunărene şi balcanice în propagarea "învăţăturii" şi educaţiei creştine, legăturile strămoşilor noştri cu Biserica bizantină şi cu imperiul de la părăsirea Daciei de către romani până la întemeierea statelor feudale româneşti.

2. Instrucţia şi educaţia în epoca marilor migraţiuni (slavii, bulgarii, ungurii, cumanii). Ruperea legăturilor cu zona de cultură latină. Simbioza slavo-română. Teritoriul Daciei sub noi le stăpîniri politice şi influenţe culturale; statul feudal bulgar, statul feudal de la Kiev, statul apostolic al Ungariei, "Cumania".

3. Frânarea mişcării egalitariste creştine. Scolastica. Falsificarea "învăţăturii" creştine. Biserica creştină instrument de dominaţie al feudalităţii şi al imperiului. Trilingvismul ("limbile sfinte"). Creştinismul devine aristocratic şi obscurantist. Caracterul aristocratic şi limitat al învăţământului.

4. Reacţia maselor slave împotriva trilingvismului şi obscurantismului Bisericii romane. Reforma fraţilor Metodiu şi Ciril. Alfabetul cirilic. Introducerea limbii slave în Biserica popoarelor slave (ruşi, bulgari, sârbi etc.). Din nou cultura în mase prin şcoala bisericii.

5. Influenţa reformei lui Metodiu şi Ciril asupra strămoşilor noştri (perioada primului Imperiu bulgar). Curentul pentru limba slavă reafirmat şi în ţă-

www.cimec.ro

rile române în perioada de dominaţie a imperiului asanid. Învăţământul limbii slave. în ţările române, apanagiul clerului şi feudalităţii. Starea de ignoranţă a maselor româneşti. Aristocratizarea bisericii bulgare: reacţiunea maselor: bogomilismul şi influenţele lui asupra maselor româneşti).

6. Propaganda Bisericii romane în Ardeal, Ţara Românească şi Moldova, rezemată pe suzeranitatea statelor feudale, maghiar şi polon. Colonizările maghiare şi germane pe teritoriul Daciei. Progresele curentelor de cultură latină în cele trei ţări. Dezvoltarea unui învăţământ de limbă latină (în Ardeal mai mult, în Ţara Românească şi Moldova, mai puţin). Milcovia. Rezistenţa Bisericii ortodoxe ("pseudoepiscopii de rit grec").

7. Năvălirea tătarilor (1241). Consecinţe. Criza influenţei occidentale în domeniul vieţii culturale.

Capitolul II
DE LA INTEMEIEREA STATELOR FEUDALE PÂNĂ LA INTEGRAREA LOR ÎN SISTEMUL ECONOMIC OTOMAN (sec. XIV-XVI)

1. Întemeierea statelor feudale în Moldova şi Ţara Românească. Începuturile vieţii de curte. Organizarea Bisericii. Limba slavă – limba Bisericii şi a statului. Şcolile de slovenie de pe lângă biserici şi mănăstiri. Formarea categoriilor intelectuale (pisarii, diecii, grămăticii, caligrafii, boierii cu sarcini politice şi administrative, cârmuitorii oraşelor etc.).

2. Persistenţa influenţelor bizantine. Relaţiile comerciale în creştere. Dobrogea hinterland bizantin. Imigraţia grecească în Principate şi vechimea ei. Necesitatea învăţământului grecesc pentru clerul înalt, personalul politic şi oamenii comerţului. Tineri români care se instruiesc şi-şi fac educaţia la Bizanţ. Influenţa directă şi indirectă a literaturii bizantine parenetice.

3. O nouă ofensivă a Bisericii romane prin unguri şi prin poloni. Propaganda catolică prin comunităţile aşezate pe pământul Ţării Româneşti şi Moldovei. Şcolile parohiale din vechile oraşe moldovene şi muntene (Câmpulung, Târgovişte, Bacău, Cotnari, Siret etc.). Călugări catolici profesori de casă. Tineri români la Colegiile şi Universităţile străine (Lemberg, Cracovia etc.). Curentul latin în dezvoltare.

4. Învăţământul şi educaţia în Transilvania sub înrâurirea catolicismului. Biserica instrument al opresiunii feudale. Şcoala Bisericii săteşti. Şcolile mănăstireşti. Şcolile episcopale şi orăşeneşti. Rolul ordinelor călugăreşti. Mişcarea umanistă la maghiarii şi germanii din Transilvania. limba latină în învăţământ, limbă de predare. Interzicerea limbii materne – expresie a luptei pentru robirea maselor şi a tendinţelor obscurantiste ale bisericii. Tineri saşi, maghiari şi români la colegii şi universităţi străine.

www.cimec.ro

5. Expansiunea Imperiului otoman în Europa. Cucerirea Constantinopolului şi desfiinţarea Imperiului bizantin. Războiul antiotoman al ţărilor române. Otomanizarea Mării Negre şi a Dunării; consecinţele pe plan economic, politic, social şi cultural.

6. Decăderea culturii şi învăţământului slavonesc. Dezorganizarea şcolilor de slovenie şi a cancelariilor domneşti. Curentele de reformă religioasă. Mişcarea maselor populare în Europa – inclusiv Transilvania, Moldova şi Ţara Românească – împotriva Bisericii feudale şi a obscurantismului clerical (Wycliffe, Huss, Luther). Reluarea luptei contra "limbilor sfinte". Biblia şi liturghia în limba maternă. Învăţământul şi educaţia în Transilvania sub înrâurirea marilor conflicte sociale. Democratizarea învăţământului.

7. Repercusiunile Reformei în ţările române. Curentul didactic provocat de Reformă. Influenţele lui asupra învăţământului şi educaţiei în Transilvania, Moldova şi Ţara Românească Renaşterea spiritului pedagogic în Tara Românească (acţiunea lui Matei al Mirelor: proiectul său de organizare şcolară).

Capitolul III
ÎNVĂŢĂMÂNTUL ŞI EDUCAŢIA IN EPOCA INFLUENŢEI GRECEŞTI PÂNĂ LA STABILIREA DOMNIILOR FANARIOTE

1. Decăderea slavonismului. încercări de reînviere a culturii şi învăţământului de slovenie. Curentul pentru limba latină în creştere sub înrîurirea acţiunii şcolare a Contrareformei. O "Contrareformă" ortodoxă. Acţiunea Patriarhiei de Ierusalim. Petru Movilă şi rolul său în dezvoltarea culturii şi învăţământului românesc. „Academia" de la Trei Ierarhi a lui Vasile Lupu. Începuturile învăţământului superior în Ţara Românească (rolul lui Matei Basarab şi al Postelnicului Constantin Cantacuzino).

2. Descompunerea culturii slave favorizează dezvoltarea curentului românesc. Traducerile de texte religioase. Scrierile originale în limba română. Cronicarii şi ideile lor în problemele referitoare la învăţământ şi educaţie. Învăţământul limbii române. Primul abecedar românesc.

3. Creşterea curentului grecesc ca urmare a integrării ţărilor române în sistemul economic otoman. Monopolul turcesc instrumentat prin greci. Rolul grecilor în dezvoltarea burgheziei europene în sec. XVII-XVIII: agenţi de disoluţie a feudalismului în centrul şi Sud-Estul Europei şi factori de reluare a legăturilor economice între Est şi Vest.

4. Renaşterea intelectuală a elenismului. Principalele lui centre orientale şi occidentale: Constantinopolul, Veneţia, Padova, Viena etc. Curentul pentru filozofie. Tendinţele antiteologice şi antiscolastice. Neoaristotelismul. Teofil Coridaleu, Chiril Lucaris şi discipolii lor. Renaşterea pedagogiei greceşti şi

www.cimec.ro

înflorirea învăţământului în oraşe şi insule (rolul lui Alexandru Mavrocordat). Intoleranţa teologilor constantinopolitani. Persecutarea discipolilor lui Coridaleu şi a elementelor progresiste. Refugierea lor în principatele române.

5. Învăţământul grecesc în ţările romîne („azilul muzelor") . Şcolile greceşti din mănăstirile închinate şi alte mănăstiri. Manuale greceşti tipărite în Principate. Dascălii de casă.

6. Întemeierea „Academiilor" domneşti din Bucureşti şi Iaşi. Rolul Stolnicului Constantin Cantacuzino, al lui Şerban Cantacuzino şi al lui Constantin Brâncoveanu în Ţara Românească; al lui Gheorghe Duca, Constantin Duca şi al Cantemireştilor în Moldova. Programele. Tendinţe de laicizare. Limbile clasice. Învăţământul filozofic. Introducere în gândirea pozitivistă şi materialistă. Studenţi străini (greci, ruşi, albanezi etc.) la „Academiile" domneşti şi studenţi români la Universităţile străine. Bibliotecile şcolilor domneşti.

7. Învăţământul şi educaţia în Transilvania. Reformaţii la conducerea statului. Primele legiuiri referitoare la învăţământ şi educaţie. Dezvoltarea şcolilor elementare (la germani, unguri şi romîni). Limba maternă în şcoli. începuturile învăţământului superior în Transilvania. Activitatea unor mari pedagogi şi profesori străini. Opera lui Comenius în Transilvania. Dezvoltarea ideilor pedagogice la germani, unguri şi romîni. Dubla înrâurire asupra învăţământului românesc: a Reformei şi a Contrareformei. Tipăriturile în limba română. Apariţia primelor manuale.

Capitolul IV
SECOLUL LUMINILOR
ÎNVAŢĂMÂNTUL ŞI EDUCAŢIA ÎN MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÂNEASCĂ ÎN EPOCA DOMNIILOR FANARIOTE
(Perioada I)

1. Însemnătatea domniilor fanariote în evoluţia economică, socială, politică şi culturală a ţărilor române. Starea de înapoiere în instrucţia şi educaţia tinerimii boiereşti la începutul sec.XVIII. Fanarioţii imitatori ai "despoţilor luminaţi": factori de progres intelectual, propagatori de clasicism şi cultură occidentală. O dinastie de pedagogi: Mavrocordaţii. Apariţia tendinţelor panelenice. Influenţele iluminismului francez şi italian. Opoziţia boierimii pământene împotriva învăţământului de limbă greacă. Infrângerea curentului ostil învăţământului grecesc.

2. Evoluţia "Academiei" din Iaşi de la urcarea pe tron a lui Nicolae Mavrocordat (1711) până la moartea lui Constantin Mavrocordat (1769). Contribuţia domnilor din această perioadă la dezvoltarea învăţământului superior în Moldova. Studiile clasice şi filozofice. Cursuri de limbile turcă şi arabă. Re-

www.cimec.ro

forma din 1766 a lui Grigore Ghica III. "Epitropia şcolilor". Şcoala domnească se transformă în Academie. Se introduce învăţământul ştiinţelor pozitive. Rolul lui Nichifor Theotokis. Reacţiunea cercurilor obscurantiste împotriva învăţământului ştiinţific. Şcolile episcopale. Originile şi dezvoltarea lor. Locul lor în reforma lui Grigore Ghica III. Şcolile mănăstireşti (Putna, Neamţ etc). Şcolile bisericilor săteşti.

3. Curent democratizant în învăţământul moldovenesc. Începuturi de obligativitate. „Copiii prostimii" la şcolile domneşti. (Preferinţa boierimii mari pentru dascălii de casă). Presiunea exercitată de orăşenime şi de clerul progresist în favoarea învăţământului pentru mase. Şcolile judeţene.

4. Dezvoltarea învăţământului limbii române în „Academia" domnească de la Iaşi alături de limbile elină, slavă şi grecească. Limba română la şcolile episcopale şi la şcolile mă¬năstireşti. Şcolile săteşti.

5. Evoluţia învăţământului în Ţara Românească până la reforma lui Alexandru Ipsilanti (1775). Şcolile episcopale. Dezvoltarea şcolilor orăşeneşti în Ţara Românească. Şcolile mănăstireşti. Şcolile săteşti. Progresele învăţământului în limba română. Apariţia primelor gramatici. Învăţământul şi educaţia în Oltenia în timpul ocupaţiei austriace (1718-1739).

6. Învăţământul şi educaţia în Transilvania sub stăpânirea Austriei. Influenţele iluminismului german. Un nou sistem şcolar (concepţie, legi, organizare, programe – totul subordonat intereselor de stat şi Bisericii). Progresele învăţământului reformat maghiar şi german. Învăţământul popular. Începuturi de obligativitate şcolară. Problema pregătirii corpului didactic. Şcolile normale. Originile învăţământului superior.

7. Recrudescenţa propagandei catolice. Ofensiva în învăţămîntul ardelean. Acţiunea în rândurile populaţiei româneşti. Unirea religioasă şi urmările ei; primele şcoli greco-catolice. Opoziţia feudalităţii ardelene împotriva învăţământului românesc.

Capitolul V
SECOLUL LUMINILOR
(Perioada a doua)

DE LA REFORMELE LUI GRIGORE ALEXANDRU GHICA (1766) ŞI A LUI ALEXANDRU IPSILANTI (1776) PÂNĂ LA MIŞCĂRILE REVOLUŢIONARE DIN 1821

1. Războaiele ruseşti şi austriace împotriva turcilor slăbesc autoritatea acestora asupra Principatelor şi ruinează „monopolul" turcesc. Avântul economic al Principatelor. Însemnate transformări sociale. Dezvoltarea claselor

www.cimec.ro

mijlocii. Înflorirea oraşelor româneşti. Avântul spre şcoală al orăşenimii. Şcolile judeţene întemeiate sub presiunea orăşenimii. Manualele.

2. Influenţa rusă. Influenţa franceză prin ruşi. Curentul paisian. Arhimandritul Vartolomeu Măzăreanu şi şcoala de la mănăstirea Putna. Limba rusă în şcoală. Manuale ruso-române. Şcoli de pictură bisericească. Şcoala de la mănăstirea Neamţ. Tineri moldoveni la studii în şcolile şi pensionatele ruseşti.

3. Evoluţia "Academiilor" domneşti din Principate sub influenţa imigraţiei greceşti revoluţionare. Iaşul şi Bucureştii principalele centre ale învăţământului grecesc liber. Literatura didactică grecească. Figuri de dascăli greci de seamă, cu merite în dezvoltarea învăţământului superior în ţările romîne. Rolul lor în pregătirea revoluţiei din 1821.

4. Dezvoltarea învăţămîntului elementar. Curentul lancasterian. Propaganda revoluţionară grecească prin reţeaua de învăţământ lancasterian. Contele Capodistria şi rolul lui în organizarea acestui învăţământ. Creşterea influenţei franceze de spirit revoluţionar în Moldova şi Ţara Românească. Emigranţii francezi şi activitatea lor didactică. Dezvoltarea învăţământului particular. Primele pensioane. Cartea didactică franceză. Traduceri.

6. Descălecatul didactic ardelean şi bucovinean. Curentul latinizant în şcoala Principatelor. Rolul lui Gheorghe Lazăr în Ţara Românească şi al lui Gheorghe Asachi în Moldova. Curentul favorabil şcolilor naţionale şi ostil învăţământului grecesc – expresiune a înăspririi luptei contra sistemului de exploatare turco-fanariot. Clerul obscurantist şi clerul progresist, începutul seminariilor teologice.

7. Studenţi moldoveni şi munteni la Universităţile franceze, italiene şi germane.

8. Reforma lui Alexandru Ipsilanti în Ţara Românească. "Epitropia şcolilor" în Ţara Românească. Ideile dominante în această reformă. Programele. Progresele spiritului ştiinţific şi al influenţelor occidentale. Limba italiană limbă de predare. Obligativitatea limbii franceze. Şcolile orăşeneşti reflex al ridicării burgheziei. Extensiunea titlului de şcoală domnească şi creşterea tendinţelor de laicizare. Manualele. Şcolile episcopale şi mănăstireşti. Începuturile învăţământului clerical sistematic.

9. Dezvoltarea învăţământului în Transilvania în a doua jumătate a sec. XVIII şi la începutul sec. XIX. Lupta între reformaţi şi catolici prin şcoală. Marile progrese ale reformaţilor cu deosebire în învăţământul elementar, normal şi tehnic. Evoluţia învăţământului catolic mediu şi superior. Calităţile şi defectele atât în sectorul instrucţiei, cât şi în acel al educaţiei al învăţământului confesional de toate categoriile. Influenţa pedagogiei europene asupra învăţământului ardelean (german şi maghiar). Influenţele iluminismului german. Obligativitatea învăţământuluui elementar în coloniile germane. Curent ostil limbii latine.

www.cimec.ro

10. Învăţământul românesc din Transilvania. Înmulţirea şcolilor. Opoziţia feudalităţii şi a autorităţilor imperiale împotriva dezvoltării învăţământului românesc. Tendinţi de germanizare şi maghiarizare prin şcoală. Mişcări populare româneşti pentru obţinerea şi lărgirea drepturilor şcolare. Ridicarea nivelului intelectual al populaţiei româneşti în zona cuprinsă de mişcarea lui Horia, Cloşca şi Crişan. Şcolile grănicereşti. Dezvoltarea învăţământului seminarial normal şi mediu. Învăţământul ştiinţific. Centrele şcolare româneşti din Transilvania la începutul sec. XIX: Blajul, Braşovul, Sibiul, Orăştia, Aradul etc. Şcolile (organizare, programe, manuale). Personalităţi didactice şi pedagogice de seamă. Legăturile şcolare cu Principatele.

Capitolul VI
ÎNVĂŢĂMÂNTUL ŞI EDUCAŢIA ÎN ŢĂRILE ROMÂNE DUPĂ PRĂBUŞIREA REGIMULUI FANARIOT PÂNĂ LA 1848

1. Înlăturarea regimului fanariot şi şi introducerea domniilor pământene. Intrarea în scenă a „oamenilor noi" („cărvunarii", „ciocoii", „novatorii" etc.). Ruina învăţământului grecesc. Curentul pentru limba şi şcoala românească. Învăţământul lancasterian.

2. Războiul ruso-turc şi pacea de la Adrianopol (1829). Regulamentul organic şi dezvoltarea învăţământului de stat de toate gradele: şcolile săteşti şi orăşeneşti elementare, gimnazii şi licee, începutul învăţământului superior naţional. Activitatea lui Gheorghe Asachi în Moldova şi a lui Ion Heliade Rădulescu în Ţara Românească. Elevii lor. Alte personalităţi importante din câmpul şcolii. Progresele pedagogiei româneşti. Pregătirea cadrelor didactice. Şcoala clericală.

3. Pensionatele franceze. Învăţământul pentru fete. Lupta şcolilor naţionale împotriva învăţământului francez aristocratic. Ciocnirea curentului revoluţionar cu cel reacţionar în învăţământul Principatelor în perioada 1831-1848.

În Ardeal.

1. Politica „burgheză" şi antitifeudală a Imperiului Habsburgic. Rolul companiilor greceşti. Coloniile macedo-române şi rolul lor în dezvoltarea culturală a românilor din Transilvania şi Banat.

2. Cultura burgheziilor naţionale din Ardeal sub influenţa Enciclopediei franceze şi a iluminismului austriac. Asscuţirea contradicţiilor naţionale. Curent maghiar anti-austriac şi curent românesc anti-maghiar. Legile de maghiarizare din anii 1840-1844. Opoziţia burgheziei româneşti şi săseşti în ajunul revoluţiei din 1848. Repercusiunile acestor curente în învăţământ.

3. Adâncirea în mase a învăţământului naţional (maghiar, german, român). Înmulţirea şcolilor elementare. Grădiniţele de copii.

www.cimec.ro

4. Formarea cadrelor didactice. Şcolile normale maghiare, germane şi române. Pedagogia germană şi maghiară. Mişcare pedagogică românească.

5. Învăţământul superior la germanii şi ungurii din Transilvania şi Banat. Încercări de învăţământ superior românesc.

6. Avântul şcolar românesc în ajunul revoluţiei din 1848. Şcolile greco-catolice. Şcolile clericale. Personalităţile de seamă ale activităţii didactice din Transilvania. Legăturile cu Moldova şi Ţara Românească.

Victor Papacostea propune directorului Institutului de Etnografie publicarea unei ediţii a operelor lui Teodor T. Burada[92]

Tovarăşe Director,

După 23 August 1944, între reconsiderările făcute de regimul de democraţie populară în R.P.R., a fost şi aceea a lui Teodor T. Burada, folclorist, etnograf, muzicolog, istoric şi cel mai mare călător din Istoria modernă a ţării noastre.

Academia R.P.R., Institutul de istorie literară şi folclor, Uniunea Compozitorilor, Universităţile din Iaşi şi Cluj i-au consacrat studii monografice privind diferitele aspecte ale activităţii atât de diverse ale acestui neobosit cercetător. (Vezi monografia profesorului I.C. Chiţimia, aceea a prof. T. Onişor din Cluj, directorul Muzeului de etnografie, studiul prof. I.D. Lăudat etc.). ESPLA reeditează cele două volume *„Istoria teatrului în Moldova"* şi publică în vol. 3 materialul inedit rămas în manuscris. Editura muzicală a Uniunii compozitorilor a planificat pentru reeditare – sub îngrijirea prof. I. Geantă – 12 studii de vioară de T.T. Burada, care constituie primul material didactic violonistic de la noi din ţară. Aceeaşi instituţie a înscris în planul el şi publicarea, sub îngrijirea prof. George Breazu, a operelor de muzicologie şi de istoria muzicii – cu tot materialul inedit – lăsate de Burada.

În cadrul acestei reconsiderări, Sfatul popular al Capitalei a dat uneia din străzi numele lui T.T. Burada. Acelaşi lucru a făcut şi Sfatul popular al oraşului Constanţa, Burada fiind primul cercetător al folclorului dobrogean.

Prin prezenta îmi îngădui a aminti Direcţiei Institutului de arheologie şi etnografie că Teodor T.Burada a avut şi o bogată activitate de etnograf, arheolog şi istoriograf, cu o pregătire tehnică şi metodă foarte riguroasă. (Puţin

[92] Teodor T. Burada (1839-1923), folclorist, teatrolog şi muzicolog, etnograf şi autor de memoriale de călătorie, unele la românii din Balcani, fusese căsătorit cu sora mamei lui Victor Papacostea, cunoscută într-una din aceste călătorii.

www.cimec.ro

specialişti cunoşteau ca T.Burada vechea slavă, greaca veche şi latina). Lucrările sale cu caracter arheologic, etnografic şi istoriile sunt însă risipite într-o sumedenie de reviste, broşuri şi ziare. Era în firea acestui om de o excepţională energie o trăsătură de caracter care le depăşea pe toate celelalte: aceea de a trece imediat la realizare, de a nu amâna niciodată treaba de pe o zi pe alta. O descoperire făcută de T.Burada era imediat publicată, fie la Academie, fie prin reviste şi chiar prin foiletoanele ziarelor. O inscripţie, un document interesant găsit în lungile lui peregrinări peste hotare, ruina vreunui monument, un vechi cântec popular – toate făceau obiectul unor publicaţii imediate. Veşnic pe drumuri, cu vioara într-o mână şi cu valiza în cealaltă, T.T. Burada nu-şi îngăduia întârzierile pretenţioase – şi de atâtea ori sterile – ale altora. Dar aceasta a făcut ca numeroasele contribuţii istoriografice ale lui Teodor T. Burada să rămână necunoscute multora dintre cercetătorii care au adâncit unul sau altul din domeniile acestei activităţi atât de diverse. O strângere a lor într-un volum este o necesitate pentru stadiul de maturitate la care se găseşte astăzi cultura noastră în sectorul editorial.

Dar încă şi mai interesante sunt descrierile de călătorii. Teodor T. Burada călătorea luni de zile în fiecare an în Europa[93], în Asia Mică, în Arabia, în Egipt, urmărind pretutindeni, cu o vie pasiune, atât aria de formaţie a poporului romîn, cât şi răspândirea sa în epoca orânduirii feudale. Periplul acestui titan al muncii şi energiei româneşti este un document unic în istoria culturii noastre. Harta călătoriilor lui T.T. Burada urmărind "diaspora" ţărănimii romîneşti în epoca orânduirii feudale cuprinde în limitele ei cele mai întinse una din marile drame din istoria omenirii europene; această hartă acuză mai puternic decât orice alt document efectele acestei orânduiri iri în ţările române.

Un volum care ar cuprinde studiile şi călătoriile lui Teodor T.Burada (repet: cel mai mare călător romîn de la N.Milescu) va însemna nu numai revalorificarea unui material ştiinţific astăzi îngropat, dar şi o lectură plăcută, într-un gen puţin obişnuit în istoria scrisului românesc.

In cazul că împărtăşiţi această idee, stau la dispoziţia dv. pentru munca de colectare, selecţionare, adnotare etc. a acestui material şi integrarea lui într-un singur volum alcătuit din două părţi:

I. Cercetări arheologice şi istorice;

II. Cercetări etnografice şi călătorii.

Ambele ar fi precedate de un studiu introductiv, în care aş prezenta personalitatea lui Teodor T.Burada în cadrul dezvoltării societăţii culte moldoveneşti din anii 1839-1890[94]. Volumul astfel întocmit va fi prevăzut cu un număr

[93] În prima variantă, în loc de „în Europa": „A călătorit în Rusia, în Polonia, în toate ţările balcanice... şi a urmărit pretutindeni".

[94] Suprimat din prima variantă: „Un loc deosebit în acest studiu introductiv îl vor ocupa călătoriile lui T.T.Burada în Rusia şi în general legăturile pe care el şi familia lui le-a

www.dacia.ro

de fotografii referitoare la viaţa şi călătoriile lui Teodor T. Burada, la diferitele sale descoperiri şi un indice de locuri şi persoane.

În cazul în care găsiţi interesantă propunerea mea, vă rog să binevoiţi a-mi comunica.

Luptăm pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea
str. Caragea Vodă 19
Raion I.V. Stalin

Tov. DIRECTOR AL INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE ŞI ETNOGRAFIE
Bucureşti

Victor Papacostea propune Directorului Editurii Academiei Republicii Populare Române publicarea unui volum personal de Studii greco-române

Tovarăşe Director,

Subsemnatul, prof. Victor Papacostea, cercetător principal în acord al Institutului de Istorie al Academiei R.P.R., dorind a publica într-un corpus rezultatele cercetărilor mele privind raporturile poporului român cu cel grec, vă rog să binevoiţi a aproba tipărirea în Editura Academiei R.P.R. a unui prim volum, sub titlul *Studii greco-române*, I, cu un total de circa 400 pag. Unele dintre materialele documentare, pe care se întemeiază studiile cuprinse în acest volum, au mai fost publicate de mine la data când le-am descoperit (cum ar fi, de pildă, scrierile inedite ale istoricului Dionisie Fotino, *Viețile sultanilor*,

avut în lumea rusească. (Familia Burada s-a încuscrit în prima jumătate a sec.XIX cu familia Evd. Ivanov şi, curând după 1877, cu familia Radijevski) . Aşa se explică faptul că, de mici copii, fraţii Burada au avut profesori de limba rusă în casă. Când erau încă nişte adolescenţi – între 14 şi 16 ani – fraţii Burada traduceau din literatura rusă. In anul 1851 au şi tipărit la Iaşi un volumaş conţinînd anecdotele lui Balakirev. Toate acestea explică simpatia lui Teodor T.Burada pentru lumea rusească şi curiozitatea de a cunoaşte de aproape această lume cu care ne învecinăm şi cu care avem atâtea vechi legături. Cu prilejul călătoriilor sale în Rusia, Teodor T. Burada a întreprins şi cercetări folcloristice şi etnografice asupra emigraţiei moldoveneşti din Ucraina. El a vizitat diferite regiuni în care au fost aşezaţi locuitorii satelor moldoveneşti izgoniţi din ţara lor de apăsarea feudală şi de stăpânirea turco-tătară. Cu acest prilej, Teodor T. Burada – care era şi un talentat violonist – a dat numeroase concerte prin oraşele ruseşti ce a vizitat".

www.cimec.ro

compoziţiile de muzică bizantină, Memoriile lui Ilie Fotino etc.). În volumul de faţă, ele apar într-o formă monografică unitară şi cu unele completări. În general, acest corpus este întemeiat pe o documentare puţin cunoscută – adesea inedită – şi împlineşte câteva lacune regretabile pe care excesul poziţiei antigreceşti, derivând din aceea antifanariotă, le-a provocat istoriografiei noastre.

Luptăm pentru Pace!

(ss) Victor Papacostea

Către
Tov. Director al Editurii Academiei R.P.R.
Bucureşti

STUDII GRECO-ROMÂNE
de Victor Papacostea

I
INTRODUCERE. BIZANŢUL ROMÂNESC

Diaspora grecească a împlinit o importantă funcţiune în infrastructura Europei răsăritene din antichitate şi până la sfârşitul epocii feudale.

Teritoriul ţărilor noastre, datorită unor factori geografici şi economici cunoscuţi, a fost între cele mai căutate de vechii greci. Intrarea Daciei în circuitul economic al lumii elene, elenistice şi bizantine (cu deosebire în faza stăpânirii otomane) a creat –încurs de două milenii şi jumătate – afinităţi şi caractere fraterne impresionante. Scriitorul grec Dio Cassius constată în sec. II că dintre toate neamurile „dacii sunt cei mai asemenea grecilor". De altfel şiînalte zone, unde grecii s-au atins cu diferite seminţii trace, simbioza a dat aceleaşi rezultate fericite (Se ştie că personalităţi ca Eschil, Demostene, Tucidide, Aristot şi alţii sunt rezultatul unor încrucişări eleno-trace).

Faza bizantină a acestor relaţii trebuie să facă obiectul unor cercetări mai ample, cu deosebire pentru epoca următoare cuceririi otomane. Acum ia naştere un adevărat Bizanţ românesc – cu însemnat potenţial economic, politic şi spiritual – inundat mereu şi împrospătat de elemente elenice europene, asiatice şi chiar africane, care găseau la noi condiţii favorabile de valorificare a însuşirilor lor. Se poate vorbi de o adevărată simbioză greco-română.

Epoca domniilor fanariote culminează această evoluţie. Ea grăbeşte procesul de disoluţie al vechii societăţi feudale româneşti, apariţia claselor mijlocii şi integrarea ţărilor noastre în ritmul evoluţiei generale europene (cca 50 pag.).

www.cimec.ro

II
SEVASTOS KIMINITES, ÎNTEMEIETORUL ÎNVĂŢĂMÂNTULUI SUPERIOR ÎN ŢARA ROMÂNEASCĂ

Studiul cuprinde viaţa opera lui Sevastos Kiminites, primul rector al Academiei greceşti din Bucureşti şi şef al mişcării intelectuale din Ţara Românească în epoca brâncovenească. Este omul căruia societatea munteană îi datorează introducerea învăţământului filozofic, îndeosebi a curentului neoaristocratic, care reprezenta, cum se ştie, reacţiunea împotriva filozofiei socialiste, începutul gândirii materialiste şi, în general, lupta împotriva gândirii tehnologice. Acest premergător al renaşterii noastre intelectuale şi începător al învăţământului universitar la noi, a făcut din Ţara Românească a doua lui patrie. Sute de tineri români au urmat între 1689–1702 cursurile lui de filozofie, familiarizându-se cu curentele de gândire dominante atunci în Occident.

Sevastos Kiminites a rămas în Bucureşti până la sfîrşitul vieţii sale, unde este şi înmormântat. Meritele sale sunt atât de mari pentru întemeierea învăţământului filozofic universitar în ţara noastră, încât ar fi meritat ca Facultatea de Filozofie din Bucureşti, sau cel puţin o secţie a ei să-i poarte numele (cca 50 pag.).

III
ACADEMIA GRECEASCĂ DIN BUCUREŞTI DESPRE ÎNTEMEIEREA ŞI ÎNTEMEIETORII EI

Aici se înfăţişează originile acestei însemnate instituţii care stă la temeliile învăţământului nostru superior şi care a fost până în prezent foarte puţin studiată, atât în România cât şi în Grecia. Se înlătură o serie de erori grave ale cercetătorilor fie greci, fie români privind întemeierea acestei academii, organizarea ei, programele, persoana cititorului (care nu este Şerban Cantacuzino, cum se afirmă de aproape două veacuri, ci Constantin Brâncoveanu) etc. (40 pag.).

IV
DIONISIE FOTINO VIAŢA ŞI OPERA SA

Cu acest studiu monografic se împlineşte încă o datorie uitată a istoriografiei româneşti faţă de unul dintre fruntaşii de origine greacă ai renaşterii noastre. Cum se ştie, Dionisie Fotino este autorul primei sinteze de istorie românească – „a Transilvaniei, a Valahiei şi a Moldovei" – în trei volume. În afară de această monumentală lucrare, el a lăsat în manuscris o istorie a sultanilor şi un număr de compoziţii de muzică bizantină, care în prelucrarea lui

www.cimec.ro

Anton Pann se cântă şi azi în bisericile ortodoxe.

Lucrările rămase în manuscris de propunătorul acestui volum sunt şi ele cuprinse în acest studiu. Se înfăţişează de asemenea, pentru prima oară, şi o biografie a acestui mare cărturar greco-român, progresist şi revoluţionar, luptător contra „tiranilor" şi care a arătat în scrisul său o mişcătoare simpatie şi înţelegere pentru toate problemele şi suferinţele poporului romîn (a fost între cei care a aderat la mişcarea lui Tudor Vladimirescu).

Prin studiul acesta, repetăm, se completează o gravă lacună atât în istoria culturală românească, cât şi în aceea greacă (cca. 100 pag.).

V
THEODOR ANASTASIE CAVALIOTI

O importantă contribuţie românească în istoria renaşterii spirituale elenice în veacul XVIII a adus oraşul macedo-român Moscopolis, unde a funcţionat o vestită Academie de Studii Filozofice şi unica tipografie din Imperiul Otoman în acea vreme. Mişcarea intelectuală de limbă greacă a acestui oraş (care număra la 1700 cca 60.000 de locuitori) a avut în centrul ei personalitatea lui Theodor Anastasie Cavalioti, savant şi gânditor, profesor vestit şi spirit progresist care a imprimat întregului oraş ideile sale înaintate. Generaţia crescută de el, aderând la mişcarea de eliberare întreprinsă de ruşi prin războiul din 1768–1774, a provocat furia răzbunătoare a turcilor şi distrugerea oraşului românesc amintit mai sus (cca 50 pag.).

VI
ILIE FOTINO. OMUL ŞI OPERA

Este vorba de viaţa şi opera cronicarului grec Ilie Fotino, autorul celei mai obiective scrieri elenice privitoare la revoluţia din 1821 şi la Tudor Vladimirescu îndeosebi. Ca şi studiile de mai sus şi acesta se întemeiatză pe o documentare inedită (între care şi memoriile cronicarului). Acest studiu interesează de asemenea atât istoriografia românească cât şi cea grecească – fie pentru studiul originilor mişcării democratice în viaţa celor două popoare, fie pentru biografia cronicarului grec, prima până la această dată (cca. 30 pag.).

VII
RELAŢIILE EPIRULUI CU PRINCIPATELE ROMÂNE

Epirul este, dintre toate ţările greceşti, aceea care a dispus în toate timpurile de un mare excedent demografic. De aici iau naştere, veacuri de-a rândul, două mari curente metanastasice: unul către Italia, altul către Principatele Române. Grecii din Veneţia erau în cea mai mare parte epiroţi. *Ei*, mai ales, au

www.cimec.ro

dat altă dată Serenissimei republici acel cunoscut caracter semi-bizantin. La fel în ţările noastre, numărul emigraţilor de origine epirotă a fost întotdeauna foarte mare. O bună parte din clasa conducătoare a principatelor provenea în sec. XVII–XVIII din rândul acestor oameni. Asemenea în comerţ, în viaţa eclesiastică, în artă, etc. Prin aceştia se explică şi numeroasele închinări de mănăstiri româneşti către cele epirote. Este foarte însemnat numărul românilor care au jucat roluri importante, începând cu Mihai Viteazul şi Vasile Lupu şi sfârşind cu atâţia dintre bărbaţii politici ai istoriei noastre contemporane originari, prin unul sau ambii părinţi, din Epir (cca 40 pag.).

VIII
VOCABULARUL CONVENŢIONAL

Studiu cu un caracter mult mai filologic, în care se corectează erorile istoricului grec Hristo Sulis, care interpretează unele resturi de limbă românească din Epirul de Sud drept o limbă secretă a unei bresle locale, studiul acesta arată cât de profundă este fuziunea greco-română în acele regiuni şi existenţa până în vremurile noastre a unei populaţii bilingve. Din însăşi exemplele culese de autorul grec se poate vedea acest lucru. Se reproduce întregul vocabular, precum şi exemplele de propoziţii şi fraze care fac dovada că nu este vorba numai de un material lexical axat pe limba greacă, ci chiar de resturi de limbă românească. Dar fenomenul este interesant şi sub un alt aspect. Numărul cuvintelor de origine română intrate pe această cale în limba greacă este atât de însemnat în aceste regiuni, încât se poate vorbi despre graiul populaţiei greceşti din Epir ca despre un alt dialect al limbii elene (cca 30 pag.).

IX
PENTAGLOSARUL DE LA BUDA

Este vorba de un dicţionar în cinci limbi – elină, greacă, germană, maghiară şi aromână – rămas inedit şi scris de un anume N. Ianovici pentru uzul populaţiei oraşelor maghiare în jurul anului 1821. Acest pentaglosar reflectă faza de formaţie a burgheziei maghiare, caracterul ei polietnic şi preponderenţa în aceste oraşe a elementelor de origine germană, greacă şi aromânească (cca 20 pag.).

X
AMINTIRILE UNUI CONTEMPORAN DESPRE PERSONAGIILE DIN JALNICA TRAGODIE

Autorul moldovean rămas necunoscut, contemporan al evenimentelor din 1821, citind poemul lui Al. Beldiman, îşi aminteşte de diferitele personagii care au avut un rol în mişcarea eteristă şi de unele episoade la care aceştia au

www.cimec.ro

luat parte. Autorul a cunoscut nemijlocit pe aproape toţi oamenii şi întâmplările pe care le descrie (cca 10 pag.).

VIII. DIN TEXTELE LUI VICTOR PAPACOSTEA DE DOCTRINĂ ŞI ATITUDINE POLITICĂ LIBERALĂ

Discurs parlamentar la legea pentru reducerea salariilor (11 februarie 1933)

PARTIDUL NAŢIONAL-LIBERAL
şi reducerea salariilor
Cuvântarea d-lui VICTOR PAPACOSTEA deputat de Caliacra
în şedinţa de sâmbătă 11 februarie 1933 a Camerei

În şedinţa de sâmbătă a Camerei, în discuţia generala a proectului de lege pentru reducerea salariilor funcţionarilor publici, distinsul nostru prieten, d. prof. Victor Papacostea, deputat de Caliacra, a luat cuvântul în numele Partidului Naţional Liberal, rostind următoarea cuvântare:

CAMERA NU ESTE ÎN NUMĂR

D. A.C. CUZA: D-le Preşedinte, Camera ne mai fiind în număr, cred că nu mai putem continua şedinţa.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Chestiunea pe care o discutăm interesează sute de mii de oameni şi nu se poate trece cu uşurinţa asupra ei.

D. A.C. CUZA: D-le Preşedinte, faptul este fapt: Camera nu este în număr.

D. VIRGIL MADGEARU spune că şi în parlamentele din alte ţări se discută în faţa unui număr restrâns de deputaţi. La fel în cel englez.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Noi însă avem altă tradiţie.

D. VIRGIL MADGEARU: Este tradiţia din toate parlamentele din lume.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Noi trebuie să răzbunăm în 50 de ani de parlamentarism toată istoria de uzurpaţie a vieţii noastre cetăţeneşti. Poporal englez nu este obişnuit cu lipsa de control de la noi. Nouă ne trebuie un parlamentarism activ.

www.cimec.ro

D. N. MOSCAUŢEANU: De câteori nu aţi protestat şi dv. d-le ministru, când eraţi în opoziţie.

D. V. HANEŞ: întrerupe.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le coleg Haneş, mă scuzi că voi fi silit să fac această indiscreţie: constat că d. preşedinte permite anumitor oratori ai majorităţii să-şi amâne cuvântarea.

D. VIRGIL MADGEARU: D. Haneş a schimbat cu d. Slăvescu.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nu, d. Slăvescu a schimbat cu d. Haneş.

D. V.V. HANEŞ: Eu am schimbat cu d. Iunian şi am mai avut o normă adoptată de noi, din condescendenţă faţă de reprezentanţii opoziţiei şi conform dorinţei d-lui ministru, ca să-i lăsam pe dânşii să vorbească, rămânând ca noi, cei din majoritate, să ne mărginim ca, în limita posibilităţii şi a timpului, să vorbim la urmă.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Iau act de această declaraţie sinceră. *Ea demască înţelegerea deplină, care există între oratorii din majoritate, banca ministerială şi Birou pe această chestiune*[95].

D-lor, tocmai, fiindcă foarte multe dintre lucrurile pe care trebuie să le spunem fiecare s-au spus, voi căuta să nu vă reţin, pe aceşti devotaţi, cei din urmă, ai intereselor ministrului, şi îmi voi rezuma cuvântarea numai la câteva informaţiuni.

D. A.C. CUZA: D-le preşedinte, dar ce fac eu cu cuvântarea mea? (Ilaritate).

NU S-AU FĂCUT ECONOMIILE POSIBILE

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputaţi, declar în numele P.N.L. că, neavând garanţiile că d. ministru de finanţe şi guvernul în întregime au făcut toate reducerile şi toate economiile care se puteau face înainte de a se ajunge la reducerea salariilor funcţionarilor, – refuzăm să votăm, cel puţin în forma aceasta, proiectul care ni se supune.

Nu este vorba, d-le ministru, de economii salvatoare. Eu însumi cred că, oricine ar fi în locul dv., cu greu va reuşi numai prin economii să restabilească acum, atât de târziu, la capătul atâtor greşeli, echilibrul bugetar.

ECONOMIILE DEMONSTRATIVE

Era nevoie însă de economii, demonstrative; desigur nu restabileau acestea echilibrul bugetar, dar restabileau acel echilibru moral atât de necesar astăzi.

[95] Lucrurile fuseseră astfel „aranjate", încât deputatul nostru să vorbească la sfârşitul unei şedinţe de sâmbătă (nota P.N.L.).

www.cimec.ro

Aceste economii demonstrative nu s-au făcut. Vă dau un exemplu: citeam deunăzi în ziare şi se pare că faptul a fost recunoscut ehiar de d. primar al Capitalei, – şi probabil că l-au citit şi funcţionarii pe care îi ameninţă o nouă curbă – că Primăria şi-a îmbogăţit parcul ei de automobile cu un nou şi elegant Lincoln. Adică au pretins că este vechi, uzat şi că l-au luat numai cu 500.000 de lei, un „chilipir". De aşa „chilipir" să ne ferească D-zeu pe vremurile acestea. Să dai 500 de mii de lei pe un Lincoln, atunci când se recunoaşte de pe banca ministerială care este situaţia la regimente, care este situaţia funcţionarilor ameninţaţi de o nouă curbă!

D. POMPILIU IONITESCU . Dacă era d. Dobrescu aci, vă răspundea.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D. Dobrescu a răspuns prin ziare, iar eu am repetat aci răspunsul d-sale.

D. VIRGIL MADGEARU: În orice caz, aceasta priveşte administraţia Municipiului, nu priveşte finanţele Statului.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar priveşte politica generală a partidului naţional-ţărănesc al cărui membru este şi d. Dobrescu; este un principiu ...

D. POMPILIU IONIŢESCU: Dar a rămas primar şi sub guvernul d-lui Iorga.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar a rămas şi sub guvernarea dv. Aşa de uşor vă desfaceţi de prietenii dv.?

D. POMPILIU IONIŢESCU: Nu.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar, fiindcă guvernul are obiceiul de a se adresa diferitelor categorii sociale, cerându-le indicaţiuni, sugestii, cred că va îngădui acest lucru şi parlamentarilor.

Mă cred obligat, d-le ministrn şi d-lor deputaţi, ca înainte de a privi chestia în alte domenii de activitate ale vieţii noastre publice, pentru a vedea care sunt posibilităţile de reduceri bugetare, cred o datorie de conştiinţă pentru mine să privesc în acel domeniu de care m-am legat prin activitatea şi prin profesiunea mea, şi anume în domeniul şcolii româneşti. Vă voi arate că încă aci se pot face multe reduceri.

ŞCOALA PRIMARĂ NU POATE FI ATINSĂ

Din cele trei ramuri ale învăţământului – şcoala primară, şcoala secundară şi universitatea – vă mărturisesc convingerea mea adâncă, că şcoala primară nu va putea fi atinsă nici de dv. şi nici de nimeni altcineva. Este încă prea puţină.

M-am dus şi am verificat toate statisticile invocate aci. Am constatat că d. Ţoni a fost moderat chiar, în tonul general pe care l-a avut şi îmi explic de ce: aparţine el însuşi acestei categorii şcolare.

Am aflat că într-adevăr şi Bulgaria are mai mulţi învăţători decât noi.

www.cimec.ro

Am în faţa mea o pagină scrisă de unul din cei mai dinstinşi membri ai partidului ţărănesc, fost deputat, fost senator şi om al şcoalei, d. Spiridon Popescu. Suntem obişnuiţi să nu pătrundem prea adânc în viaţa ţăranului nostru, noi aceştia care locuim la oraşe. Acum abia, cu deprinderile pe care ni le-au dat viaţa politică, începem să adâncim aecst domeniu. Citind paginele d-lui Spiridon Popescu din cartea sa, premiată de Academia Română, mărturisesc că mi-am dat seama că nu există decât prin colonii şi în unele ţări extrem orientale, unde viaţa, de clan nu a dispărut cu totul, forme de viaţă umană de primitivitatea acelora hărăzite ţăranului nostru. Nu vă mai citesc pagina la care mă refer, fiindcă cred că oameni ca dv., care aţi bătut 15 ani de-a rândul satele şi coclaurile după voturi le cunoaşteţi cu prisosinţă,

D. FLOREA DRAGHICI: Ne-am născut şi am trăit acolo.

VICTOR PAPACOSTEA: Din această atmosferă îngrozitoare în care – dacă v-aş citi paginile d-lui Spiridon Popescu – cred că însăş părintele Drăghici ar descoperi note inedite chiar pentru d-sa, – fiindcă îmi închipui că nu cunoaşte tot cuprinsul, Ţării Româneşti şi toate aspectele întregii noastre clase ţărăneşti – aţi vedea că şcoala primară este încă insuficientă şi ca număr şi ca organizare; trebuie mărită deci puterea ei de înrîurire asupra satelor noastre.

INFLAŢIA ŞCOLILOR SECUNDARE

Mai degrabă la şcoala secundară s-ar putea face încă, unele reduceri. Acolo recunosc că am avut şi avem încă inflaţie.

Cine a citit presa străină a putut vedea că şi în Anglia se desfiinţează destule şcoli secundare, deşi probabil că acolo dezvoltarea lor nu a mers până la excesele ridicule de la noi.

D. SANDU CARP: Cui se datoreşte că avem atâtea şcoli secundare şi mai ales şcoli normale?

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII: Partidelor.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nu învinovăţiţi numai partidele, căci ele nu au avut rolul determinant. Este masa care a determinat – dintr-o firească tendinţă spre mai bine – fluxul uriaş spre şcoală. Clasa politică n-a ştiut însă să canalizeze acest nobil avânt.

Partidelor le daţi un rol prea important în România dacă credeţi că ele au putut stimula această mare mişcare. Nu; dezlănţuirea politică şi economică a ţărănimii s-a finalizat în mod firesc în acest elan şi în acest avânt către independenţa ei sufletească şi intelectuală. Acesta este adevărul adevărat. Nu aruncaţi în sarcina unuia sau altuia dintre partidele politice această „inflaţie" cum i s-a zis şi care ne-a dus, după expresia d-lui C. Kiriţescu la o Turtucaie a culturii noastre.

www.cimec.ro

RISIPA DIN DOMENIUL PSEUDO-UNIVERSITAR

Dar să trecem mai departe. Dacă am avut obiectivitatea să vă spun ceeace cred, despre şcoalele primare, şi acel plus de obiectivitate care mi-a trebuit să afirm ceea ce am afirmat de şcoala secundară, cred că mă veţi crede când voi afirma că este un domeniu – foarte scump d-lui ministru de finanţe – unde „inflaţia" este şi mai impresionantă: este domeniul universitar. Dar eu nu-i voi zice universitar, îi voi zice pseudo-universitar, fiindcă sunt cuprinse în această falsificare a noţiunii de **cultură universitară academică**, toate şcoalele speciale, toate excrescenţele care au făcut din cultura românească, în ultimii zece ani, o caricatură. (Aplauze).

D-lor, cine a fost din dv. şi a făcut studiile la Paris, a putut vedea acolo în ce forme de modest tradiţionalism s-a păstrat cultura franceză. Aşa numita facultate de medicină poartă acolo titlul de şcoală de medicină; la fel faimoasa *„École Centrale"* atât de vestită sub raportul ştiinţific, poartă numele de *şcoală*. Dair *„Colege de France"*, care este un summum al ştiinţei franceze – o mână de savanţi care lucrează numai pentru producţiuni originale, plătiţi cu lefuri mari şi care reprezintă valorile cele mai înalte ale spiritualităţii franceze, culese de la toate facultăţile tuturor universităţilor din Franţa, – poartă acest nume simplu de Collège, pe care noi îl dăm liceelor. La fel *Şcoala de război*, şi toate marile institute de cultură, oricât ar fi de „Înalte" şi-au păstrat cu modestie şi s-au simţit bine în titulatura aceasta de *şcoală*.

D-lor, la noi este o adevărată beţie de titluri – iertaţi-mi cuvintele; ea trădează o mare frivolitate sufletească, un snobism demn de dispreţ. E ceva colonial, sud-american în această beţie de titluri – iertaţi-mi expresia; veţi vedea dv. că este justă.

De pildă cuvântul „academie", dacă vă veţi osteni să-i faceţi istoricul, va trebui să mergeţi în urmă, la acele producţii, de un rafinament intelectual cu totul dematerializat şi dezinteresat, pornite din lumea lui Platon; în zilele noastre, în marile conclavuri care întrunesc laolaltă suma valorilor spirituale, ale unui popor. Ei bine, este ridicul să vezi utilizat acest cuvânt pentru...

VOCE DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII: Academie de dans.

D. VICTOR PAPACOSTEA: ...vorba colegului din majoritate pentru a determina firma unei şcoale de dans. Dar eu nu merg până la „academia" de dans, care nu are o existenţă oficială în budgetul statului român, dar mă opresc la Academia de studii agronomice sau la aceea de „înalte" studii comerciale.

D. ERNEST ENE: Dar Academia de cântăreţi bisericeşti?

D. VIRGIL MADGEARU: Vinovat este autorul legii Academiei de Comerţ, de la 1913 care a numit-o Academie de Înalte Studii Industriale şi Comerciale.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Întreb cum sunt Platon, Aristot, Beethoven,

www.cimec.ro

Einstein şi alţi titani ai spiritului, dacă „academice" şi „înalte" sunt cursurile comerciale, cultura păstârnacului (ilaritate) şi aşa mai departe.

Să vă citesc deocamdată lista catedrelor de la Academia de Înalte Studii Agronomice.

D. VIRGIL MADGEARU: Sunt două.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nu aşi fi citit-o, dacă nu aşi fi văzut ieri în ziare că d. ministru Crihan a anunţat în presă că la Chişinău va lua naştere în curând o altă academie, a treia! Voi cita după d-l Pizani această listă...

D. VIRGIL MADGEARU: S-a propus din partea grupului basarabean ca să se transfere secţiunea agronomică de la Universitatea din Iaşi la Chişinău. Este un simplu proiect.

D. A.C. CUZA: Rector să-l puneţi pe Halippa, pe savantul Halippa.

„CATEDRELE" DE LA ACADEMII

D. VICTOR PAPACOSTEA: Noi am văzut astfel de deziderate devenind sub ochii noştri realităţi şi atunci, după ce ne-am fript de atâtea ori, daţi-ne voie ca aprehensiunile acestea să ne facă sceptici, chiar faţă de promisiunea dv. că noua Academie de la Chişinău va rămâne simplu proiect.

Dar daţi-mi voe să vă citesc lista acestor catedre ca să vedeţi în ce măsură se poate aplica vorba lui Eminescu, că *„acest stat se va prăbuşi fiind prea dominat de interese personale"*

D. A.C. CUZA: Electorale.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Personale, a spus Eminescu.

D. G.K. CONSTANTINESCU: Nu sunt creaţiunile partidului naţional-ţărănesc.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Ale întregii noastre clase politice, dacă vreţi.

Catedre de anatomie şi fiziologie vegetală; de sistematică şi patologie vegetală; de anatomie şi fiziologie animală, şi medicină veterinară; de mineralogie, de geologie şi agrogeologie; de fizică generală şi meteorologie, chimia generală şi chimia solului; economie naţională şi politică agrară; de matematici şi mecanică; de agricultură generală; de agricultură specială; de ameliorarea plantelor agricole; de zootechnie; de techeologie agricolă; de construcţiuni rurale şi maşini agricole; de topografie şi îmbunătăţiri funciare; de economie rurală şi estimaţiune agricolă; de legislaţie agricolă şi industrială; de viticultură...

O VOCE DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII: La Politehnică sunt tot atâtea.

D. VIRGIL MADGEARU: S-au făcut 10 milioane economii la Politehnică şi se spune că este prea mult.

D VICTOR PAPACOSTEA: ... conferinţă de legumicultură, (ilaritate) pomicultură şi horticultură ...

www.cimec.ro

D. VIRGIL MADGEARU: Daţi-mi concursul pentrucă eu am cerut asemenea reduceri în învăţământul superior. Şi mi se spune că este prea mult. Mai mult, d-lor: Nu este datoria mea de ministru de finanţe să dau sugestiuni pentru economii. Eu am dat sugestiuni practice pentru economii. Cer să mi se dea economii. Daţi-mi concursul şi vom avea economii.

D. VICTOR PAPACOSTEA : D-le ministru, ca deputat concursul meu stă în relatarea acestor lucruri.

Citez mai departe: Conferinţa de fânețe (ilaritate) şi de păşuni, de lăptărie; de pedagogie. Ce rost are conferinţa de pedagogie la această Academie! D-lor. nu voi mai cita toată lista, fiindcă este prea mare.

D. A.C. CUZA: Catedră de pedagogie pentru viţei. (Ilaritate).

D. VIRGIL MADGEARU: Le-a publicat pe toate d. Pisane timp de şease luni, într-o serie de articole foarte interesante.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Tocmai. Dar lumea nu le cunoaşte. D-le ministru, dar dv. cunoaşteţi desigur lista ceva şi mai lungă – fie-mi îngăduit s-o spun – a catedrelor de la Academia de Comerţ.

D. ERNEST ENE: D-le Papacostea, nu uitaţi că Academia de Înalte studii agricole din Bucureşti are o copie fidelă la Cluj. Nu se poate numi un uşier la Bucureşti fără ca numaidecât să se numească un altul la Cluj.

D. VIRGIL MADGEARU: Bugetul Academiei din Bucureşti este egal cu un buget al celei din Cluj. Nu poate să fie o diferenţă de o sută de lei în această privinţă: 9 milioane jumătate la Bucureşti, 9 milioane jumătate la Cluj: câte catedre sunt la Bucureşti, atâtea catedre sunt şi la Cluj.

D. P. DINU: În acest caz s-ar putea realiza o economie dublă.

D. ERNEST ENE: D-le Papacostea, poate că în cursul cuvântării dv., veţi vorbi şi de cei care ocupă aceste catedre, în special catedrele de la Academiile agricole. Toţi sau aproape toţi sunt şi funcţionarţi stabili, inamovibili, în minister şi sunt şi profesori universitari.

O VOCE DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII: Aceştia sunt ciocoii învăţământului.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le Ene, nu cunosc liste de persoane ci liste de catedre. Eu nu mă războiesc aci cu persoanele; acestea pot fi merituoase şi distinse. Eu mă războiesc aici cu un sistem, cu un nefericit sistem.

D. P. DINU: Ar fi interesant să spuneţi şi câte lecţii fac pe an.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-l Răducanu a afirmat odată – am citit-o cu ochii mei – că este absolut necesar să trecem chiar peste sacrosancta autonomie a tuturor acestor mari instituţiuni, fiind foarte necesar să se facă un control. Cred că are dreptate.

D. VIRGIL MADGEARU: Profesorii de la şcolile speciale au totuşi un control. Astfel, la Academia de comert există un control şi acolo cursurile se

www.cimec.ro

ţin; de asemenea şi la Academia de Agronomie; nu ştiu însă dacă şi la Universitate există acest control, pentru că nu-l face nimeni: cursurile încep şi se termină când vor profesorii.

D. VICTOR PAPACOSTEA : La Academia de Înalte Studii Comerciale, dacă un student şi-ar pune în cap să frecventeze toate cursurile la care îl obligă programa analitică, o zi şi o noapte nu ar fi suficiente pentru un ciclu.

D. VIRGIL MADGEARU: Toate cursurile sunt bine împărţite în baza unui regulament, care s-a făcut acum un an.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Au fost studenţi eminenţi, care s-au retras de la această Academie, neputând birui...

D. VIRGIL MADGEARU: Sunt o mie de studenţi (întreruperi).

La cele patru Academii de artă dramatică, de asemenea, nu se poate reduce nimic. Ar trebui să rămână numai la Bucureşti o asemenea Academie.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Astăzi sunt 44 catedre la Conservator, pe când înainte nu erau decât 10–12.

D. V. V. HANEŞ: D-le ministru, dacă ne veţi alege drept colaboratori la alcătuirea bugetului, vă făgăduim că vom fi strânşi în jurul dv., pentru a pune capăt abuzurilor care se fac pe spinarea bugetului statului. (Aplauze).

D. VICTOR PAPACOSTEA : In genere, trebuie făcut un regulament general de funcţionare şi organizare a acestor „înalte" instituţiuni de cultură, în aşa fel, încât ele să fie reduse cel puţin ca număr.

D. ERNEST ENE: Iar profesorii sunt egali cu profesorii universitari.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Şi la Institutul superior de educaţie fizică aceeaşi inflaţie. Nu găsesc imediat datele, ca să vă arăt situaţia de acolo. Avem între altele o catedră de psihologie, pedagogie şi logică. Ei bine, dacă aceşti 70–80 de tineri studenţi, câţi vor fi, trebuie să facă un curs şi în această ramură, n-au decât să meargă la cursurile d-lor Rădulescu-Motru, Antonescu, Nae Ionescu la Universitate, să urmeze acest curs, căci slavă Domnului, avem maeştri pentru aceste discipline. Mai avem apoi o catedră de istoria educaţiei fizice şi, nu numai atât, pe lângă catedra aceasta avem şi o conferinţă de istoria educaţiei fizice. Avem şi o catedră de mecanică.

Cercetaţi şi veţi vedea o inflaţie şi mai îngrijitoare în alte direcţii. Astfel, la Academiile acestea de Arte Frumoase, la cele de muzică, etc.

D. VIRGIL MADGEARU: D-le Papacostea, argumentele d-tale sunt valabile, dar vă rog să vi le rezervaţi pentru discuţia bugetului.

CE TREBUIE SĂ PRECEDEZE REDUCEREA SALARIILOR

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, este necesar să le spun cu această ocazie, pentrucă înainte de a se face reducerile pe care le-aţi preconizat, atât de dureroase, înainte de a lăsa pe învăţător cu 1800 lei lunar iar pe

www.cimec.ro

profesorul secundar cu 4000 lunar, eraţi dator să faceţi reduceri şi la etajul superior al culturii; altfel vor primi funcţionarii atunci vestea acestei noi înfrângeri materiale pentru ei. când le veţi anunţa lucrul acesta, sau de pildă reducerea ministerelor şi subsecretariatelor. (Aplauze pe unele bănci ale opoziţiei).

RISIPA DE LA MINISTERUL MUNCII

D-lor deputaţi, acum să-mi daţi voie să-mi arunc numai o privire fugară asupra altui minister, asupra Ministerului Muncii şi Sănătăţii.

Eu n'am ştiut până astăzi că ministerul acesta a avut şi poate mai are încă fonduri pentru ajutorarea teatrelor particulare mai mari decât pentru combaterea tuberculozei. (Aprobări).

D. VIRGIL MADGEARU: Acestea sunt la Ministerul Instrucţiunii Publice.

D.N. MOŞCAUŢANU: Dar sunt fonduri speciale şi pentru teatre la Ministerul Muncii.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputaţi, daţi-mi voie să vă dau suma globală căci pe aceasta o am. Aproape un miliard bugetul general; cheltuelile pentru hrană la toate spitalele, combustibil şi chirii 48 milioane, restul fiind pentru personal şi altele. La ce capitole merge restul sper să mă informez exact până la buget.

VOCI DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII: Medicii.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor, daţi-mi voie să vă dau un exemplu şi privitor la medici. Ministerul are aici la Bucureşti Dispensarul Policlinicii Centrale. Aci se află următorul personal: un medic primar; un medic primar de nas, gât şi urechi, un medic primar de chirurgie, un medic primar de boli interne, un medic primar radiolog, un medic primar de dermato-venerice, un medic primar de ginecologie, unul de dentistică, unul de puericultură, unul de consultaţii la domiciliu, un medic şef de secţie, un medic dentist, un medic farmacist, doi medici farmacişti ajutori, cinci externi, un administrator, două infirmiere, un laborant, trei surori de caritate, doi oameni de serviciu. Acest dispensar însă n'are paturi. Eu nu înţeleg această situaţie. (Ilaritate).

D-lor, dar să lăsăm capltolul medicilor, căci recunosc, oricâţi medici ar întreţine statul pentru a trata bolile sociale, nu sunt încă suficienţi şi eu, numărul acesta de l-aş vedea întreit, aş fi şi mai satisfăcut.

D. V. V. HANEŞ: Numai să nu stea în birouri.

D. VICTOR PAPACOSTEA: ...da, firește, cu condiţia ca aceştia să nu stea în birouri.

CE SE PETRECE LA OFICIUL DE PLASARE

Ministerul Muncii tot dezvoltându-se mereu, a căpătat cu vremea un ser-

www.cimec.ro

viciu numit Oficiul de plasare. La acest oficiu al serviciului de plasare există un Serviciu de inspecțiuni.

Dați-mi voie să vă citesc, tot după d. Pizani, lista inspectorilor de la acest serviciu: cinci inspectori generali, încă un inspector general, după aceea un inspector general clasa II-a, apoi doi inspectori generali clasa II-a, şi cinci inspectori generali clasa II-a. Vine apoi un inspector general clasa I-a, doi inspectori generali clasa II-a, cinci inspectori centrali clasa II-a, un inspector central clasa II-a, şapte inspectori centrali clasa I-a, opt subinspectori clasa I-a, cinci subinspectori clasa II-a, patru subinspetcori clasa II-a etc. etc, în total 58 de inspectori la acest serviciu.

D. VIRGIL MADGEARU: Când eram şef de serviciu la Asigurările Sociale, erau doi inspectori generali pentru toată țara; acum am descoperit 19 inspectori generali la Asigurările Sociale şi mi se spune că nu este nici unul.

De două luni şi jumătate am dat la toate ministerele circulari îndrumătoare, ca să se fixeze cadrul de personal, Ministerul Muncii a declarat că nu are de redus absolut nici un funcționar dându-mi o economie la personal de 785 mii lei.

D. V. GHEORGHIU: Să se suspende statutul funcționarilor căci altfel nu putem face nimic.

VOCI: Sunt inamovibili?

D. I.GR. PERIEȚEANU: Curtea de Casație s-a pronunțat în secțiunile unite hotărând că nu au nici un drept câştigat.

D. AL. NICOLĂSCU-DUVĂȚ: Ar fi interesant să ştiți o cifră cu privire la plasări: nu este nici un industriaş şi nici un negustor care să fi putut să-şi găsească un lucrător prin acest oficiu de plasare.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputați, vedeți că dreptatea observațiunilor mele este confirmată de însuşi d. ministru şi de membrii majorității.

D. V.V. HANEŞ: Dacă puneți chestiunile obiectiv, atunci colaborăm.

RISIPA DE LA REGIILE AUTONOME

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputați, dati-mi voe să trec la un capitol pe care-l veți asculta, prevăd, cu mai puțină bunăvoință. Este vorba de regiile autonome.

Aci rog pe d. ministru să fie foarte atent pentrucă am convingerea nestrămutată că regiile autonome, atât de scumpe domniei-sale – poate, în vremuri de rânduială normală, nu mă îndoesc că vor da chiar rezultate bune – aceste regii autonome în momentul de față sunt o povară care trebuieşte îndepărtată din spinarea contribuabilului şi din sarcina bugetului.

D. VIRGIL MADGEARU: Nu sunt o povară şi vă rcg să nu mai creeați iluzii deşarte.

www.cimec.ro

„BENEFICIILE" DE LA CASA PENSIILOR

D. VICTOR PAPACOSTEA: Să vă dau câteva exemple. Adineaurea, când v-am spus de beneficiile care se dau la Casa Pensiilor dv. mi-aţi spus că nu s-au dat niciodată beneficii.

D. VIRGIL MADGEARU: Dar cum o să poată da Casa Pensiilor beneficii?

D. VICTOR PAPACOSTEA: De aceea sunt şi eu surprins. Să vă dau două cifre:

Societatea telefoanelor, care are un fond comercial foarte serios şi rentabil, am putea spune de prim ordin, fiind condusă de străini, – care probabil preţuiesc mai mult banul – ...

D. V. V. HANEŞ: Aci ne-au tras chiulul.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Aceşti oameni au dat unui consiliu compus din 24 persoane circa 1.400.000; iar Casa Pensiilor, care nu are un fond comercial, are numai acele nenorocite reţineri şi subvenţia, a dat unui consiliu de 12, suma de 1.100.000. Mă întreb de unde a dat aceasta sumă?

D. VIRGIL MADGEARU: Dar acestea nu sunt tantieme. Stabilirea pensiilor nu este un act formal, cum credeţi, ci necesită cercetarea actelor şi la această operaţiune lucrează Consiliul de administraţie.

D. N. MOŞCAUŢEANU: Dar sunt funcţionari de carieră.

D. VIRGIL MADGEARU: Lăsaţi pe funcţionarii de carieră, ei nu stabilesc pensiile. Pensia o stabileşte comisia prevăzută de lege. Membrii acestei comisiuni primesc jetoane de prezenţă. În 1930 au fost multe pensii de stabilit şi s-au luat sume mai importante. Cercetaţi anii 1931, 1932 şi 1933, veţi vedea că suma a diminuat foarte mult.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nmai d. Garabet Aslan a luat 250.000.

D. VIRGIL MADGEARU: În anul 1930, pe un an întreg; acum, vă asigur, nu ia nici 50 de mii lei. Prin urmare, vă rog, nu mai veniţi cu date din 1930, luaţi datele de astăzi.

D. N. MOŞCAUŢEANU: Aceste numiri se fac pe mai mulţi ani.

D. VIRGIL MADGEARU: Dar d. Aslan nici nu mai este la Casa Pensiilor.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, încă o dată, pe mine nu mă interesează persoanele, ci sistemul. Dv. trebuie să arătaţi, în mod ştiinţific, care sunt ameliorările aduse la regiile autonome. În loc să faceţi aceasta, vă epuizaţi în afirmaţiuni vagi, prea vagi pentru sensibilitatea noastră iritată nitel, în ce priveşte risipa banului public. Aşa încât, d-le ministru, dacă vreţi să fiţi convingător...

D. VIRGIL MADGEARU: Să ţin o conferinţă la Radio.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, nu luaţi în derâdere lucrul acesta.

www.cimec.ro

D. VIRGIL MADGEARU: V-am anunţat că depun un proiect de lege pentru modificarea legii de comercializare, poate chiar săptămâna viitoare, în expunerea de motive veţi găsi un volum întreg de date.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, ce cred eu, pe baza datelor din 1930, crede şi opinia publică, anume că domnii aceştia de la Casa Pensiilor încasează milioane, în timp ce pensiile nu se plătesc.

D. VIRGIL MADGEARU: Adineaori vorbiţi de un milion, acu' vorbiţi de milioane, prin urmare, vedeţi că exageraţi. Dv. exaltaţi publicul.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, această calitate o aveţi dv. căci v-aţi specializat în cei 12 ani de agentură electorală. Noi, prin profesia noastră, avem o anumită sobrietate, care adesea ne face improprii pentru tribuna populară. Eu adeseori m-am găsit stânjenit, când a trebuit să vorbesc maselor a căror mentalitate este diformată azi de faimoasa d-stră propagandă.

CÂT A ÎNCASAT D. ENE

D. ERNEST ENE: S-a întrebat ieri: cât încasează d-nii de la Poştă? Am alergat astăzi şi am adus documente oficiale. Am încasat: în 1932, pe întreg anul, 6.227, ca membru al consiliului, iar ca membru în comitetul financiar, unde mă duc la fiecare două zile şi stau câte 2 ore ca să verific ordonanţele, am încasat 15.000 lei. În total, pe an, 25.745 lei.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar în 1930?

D. ERNEST ENE: In 1931 eram şi membru al comitetului de direcţie şi am încasat în total 60.000 lei.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar în 1930? Repet întrebarea.

D. ERNEST ENE: Nu am în buzunar datele,

D. VICTOR PAPACOSTEA: Să vi le dau eu: în 1930, v-aţi apropiat de o jumătate de milion la o singură instituţie.

D . ERNEST ENE: Nu este exact.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Este perfect exact. Disciplina căreia îi aparţin mă obligă să viu totdeauna documentat. Vă pot spune dar că de la una din instituţiile unde aţi avut cinstea să serviţi şi pe care le-aţi onorat cu serviciul d-stră, de la una singură aţi luat aproape o jumătate de milion. Dacă vreţi să răsfoiesc în ghiozdan, vă pot arăta imediat cifra exactă.

D. ERNEST ENE: S-a adăugat la ceea ce am luat şi cheltuielile unei călătorii în străinătate (exclamări pe băncile opoziţiei) care a avut scopul unui aranjament în favoarea Poştei.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le Ene, lămuririle pe care le-aţi dat sunt suficiente. Eu am vrut numai să arăt că, în 1930, suma primită de dv. de la una din instituţiile acestea nu a fost atât de modestă cum aţi vrut să arătaţi.

D. VIRGIL MADGEARU: Aşa era vremea atunci.

www.cimec.ro

D. VICTOR PAPACOSTEA: Desigur aşa era vremea, după cum şi pentru d. Teianu, altă vreme era atunci, altă vreme este astăzi. Desigur, d. Teianu mi se pare că de la o singură instituţie a primit 800 de mii de lei şi ceva. (Protestări pe băncile majorităţii). Dacă nu este adevărat atunci de ce ţineţi sub cheie lămuririle pe care puteţi să le daţi şi de ce lăsaţi să circule aceste afirmaţiuni şi nu folosiţi tiparul pentru ca toate lucrurile să iasă la lumina zilei.

D. ERNEST ENE: Toate sunt puse în expunerea de motive a d-lui ministru de finanţe, care va însoţi proiectul de lege pentru modificarea legii comercializărilor.

D.VICTOR PAPACOSTEA: Eu afirm că domnulTeianu a luat aproape două milioane.

D. VIRGIL MADGEARU: Da, de la participarea de la beneficii. Bine că au dat beneficii, căci până acum toate erau deficitare. Dv. nu vă gândiţi la beneficiile pe care le-au adus Statului, ci aduceţi numai aceste chestiuni iritante.

„BENEFICIILE" REGIILOR AUTONOME

D. VICTOR PAPACOSTEA: Cum puteţi să mai vorbiţi de beneficii? Dacă am totaliza toate beneficiile pe care le-au avut membrii consiliilor de administraţie din toate Regiile Autonome, atunci într-adevăr ar trebui să credem că România a trecut şi trece printr'o stare de înflorire extraordinară. Oare aceasta este realitatea? Vorbiţi dv. de beneficii? V-am dat adineauri exemplul cu Monitorul Oficial.

Ministerului de Instrucţie i s-au cerut la Monitor 400.000 lei pentru o lucrare pe care apoi Ministerul a făcut-o pe piaţă cu 60.000 lei. Diferenţa o numiţi beneficiu? Dar prin constituirea acestei regii aţi dat şi o lovitură de moarte artei tipografice şi aţi lăsat pe drumuri mii de lucrători tiprografi.

În afară de aceasta, e şi păcatul originar, care apasă greu asupra acestei regii, în ce priveşte modalităţile şi condiţiunile în care a fost achiziţionată. Nu este timpul să ne oprim acum asupra acestui lucru.

D. VIRGIL MADGEARU: Oricând vă stăm la dispoziţie.

TARIFUL „MONITORULUI OFICIAL"

D. VICTOR PAPACOSTEA: Mă voiu ocupa şi de această chestiune.

Aţi concentrat toate lucrările tuturor instituţiilor de stat la Monitorul Oficial şi aţi făcut şi o lege obligatorie în acast sens. Care a fost rezultatul? Credeţi că Monitorul Oficial a reuşit să lucreze toată această avalanşă de comenzi? Nu, ci pe sub mână, ele circulă pe piaţă. Chiar d-l ministru personal a recunoscut că, dat fiind greaua criză care a lovit arta tipografică, a trebuit

www.cimec.ro

să dea dispoziţiuni, prin care se calcă această lege. Îmi pare bine că mă confirmaţi. V-am dat acest exemplu, ca să vedeţi cum se realizează „beneficiile" din care, aşa de larg şi generos, se împărtăşeşte Consiliul de administraţie al Monitorului Oficial.

D. ERNEST ENE: Se împărtăşea.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Publicaţi odată toate datele, ca să putem întrebuinţa acest imperfect!

D. VIRGIL MADGEARU: Sper că ai să vorbeşti acum ceva şi de reducerea salariilor.

GUVERNUL N-ARE AUTORITATEA MORALĂ SĂ FACĂ REDUCERI DE SALARII

D. VICTOR PAPACOSTEA: Am vrut să facem dovada că, din moment ce d-l Teianu încasează 1.900.000 lei ca şi toţi ceilalţi, – asupra cărora nu mai insist, pentru a nu învenina dezbaterile, nu dv. aveţi autoritatea să aplicaţi noi curbe funcţionarilor ...

D. VIRGIL MADGEARU : Nu mai încasează de doi ani.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu mai putem crede pe cuvânt. Eu aveam de gând să nu fac politică; dacă m'am înrolat totuşi în politică, este din exasperare pentru starea în care a ajuns Ţara. Stând de o parte, dorinţa de linişte putea fi luată drept o dezerţiune, drept un act de indiferenţă vinovată faţă de treburile obşteşti. Mă găsesc deci la această tribună împins de un sentiment pe care veţi mai avea prilejul să-l apreciaţi; de aceasta să nu duceţi grijă.

Să fim bine înţeleşi deci: nu se poate să aplicaţi această nouă curba înainte de a fi venit şi a fi explicat, cel puţin Parlamentului – dacă nu şi ţării, printr-o largă publicitate ,– că aţi făcut toate aceste reduceri şi că faimoasele Consilii de administraţie nu mai încasează atât cât au încasat. Nu este uman ca, în aceste vremuri cumplite, când în căsnicia noastră naţională doliul acoperă o parte aşa de importantă din masa cetăţenilor, o minoritate abuzivă să se răsfeţe. Să nu mai oferiţi acest dublu spectacol: de o parte lipsa pâinii cea de toate zilele, iar de partea cealaltă luminile de cabaret ale regiilor autonome.

FRÂNGEREA SOLIDARITĂŢII APARATULUI DE STAT

Acum trec la modul în care dv. faceţi aceste reduceri. Asistăm de câţiva ani la un spectacol dezastruos pentru obştea românească. Problema datoriilor, mereu nesoluţionată, a sfârşit prin a frânge solidaritatea corpului nostru social.

Forţa clasei politice este de asemeni frântă şi pulverizată.

Acum veniţi cu o lege care frânge solidaritatea aparatului de stat, a celei din urmă baricade pe care conştiinţa românească o mai ţine în faţa anarhiei.

www.cimec.ro

Creind corpuri de privilegiaţi aţi dat o grea lovitură statului democratic. Curând veţi vedea urmările.

Sunt nevoile ofiţerilor şi ale magistraţilor mai mari? Da. Recunosc că un magistrat trebuie să fie foarte bine plătit.

D. V. GHEORGHIU: Care judecă afaceri de milioane.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Exact, recunosc, dar era o proporţie, care se stabilise încă de la perfectarea regimului nostru de stat, un sistem armonizat, care fixase o ierarhie cu echilibru stabil între diversele categorii ale aparatului de Stat. Lumea se împăcase cu acest şablon.

Acum veniţi dv., după atâtea decenii, şi-l răsturnaţi. Lucrul va avea urmări.

Aţi auzit dv. de cuvântarea ţinută de un profesor din Turnu-Severin la o adunare? *„Magistraţilor li se menţine leafa ca să ne judece şi să ne condamne, iar ofiţerilor ca să comande împuşcarea noastră"*. Iată ce au ajuns să gândească salariaţii, unii despre alţii!

D. VIRGIL MADGEARU: Am auzit lucrurile acestea spuse de agenţi electorali de suburbie.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Eu le ştiu din citirea unui reportaj asupra unei adunări nepolitice, ci ale unei adunări profesionale.

D. VIRGIL MADGEARU: Adunări profesionale! Câte nu sunt infectate de politicianism de o bucată de vreme.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu sunt atât de infectate de politicianism, ci otrăvite de nedreptate.

D. VIRGIL MADGEARU: Sunt infectate de unele partide politice.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu veţi contesta, d-le ministru, că această creere de privilegii la salarii nu poate menţine solidaritatea şi nici raporturile de altă dată între categoriile năpăstuite şi categoriile favorizate. Nu veţi putea afirma că raporturile vor rămâne cordiale. De aci înainte vom avea două lumi, nu numai pe trepte materiale diferite, dar şi pe alte trepte morale şi sociale. Aţi săpat o prăpastie.

Au ofiţerii nevoi mai mari din cauza uniformelor, poate? Da! Dar eu, d-lor, sunt de părere că este mai bine să avem o armată îmbrăcată mai simplu, dar mulţumită materialiceşte şi sufleteşte decât strălucitor îmbrăcată, dar slăbită în rezistenţa ei materială şi morală. Cred că asupra acestui punct, cu toate că dv nu prea cutezaţi să vă spuneţi cuvântul, în conştiinţa dv. gândiţi la fel.

D. POMPILIU IONIŢESCU: Nu vrem să prelungim discuţia. Altfel v-am spune că militarii trebuie salarii cât mai mari. Dv. ştiţi că în caz de mobilizare...

D. V.D. ŢONI: În caz de mobilizare sunt în aceeaşi situaţie cu toţi cetăţenii ţării.

D. POMPILIU IONIŢESCU: D-le Ţoni, noi privim cu simpatie apărarea d-tale pentru învăţători.

www.cimec.ro

D. V.D. ŢONI: Dovediţi această simpatie prin fapte.

D. POMPILIU IONIŢESCU: Dar să nu vii să spui că militarii nu au dreptul să aibă o soldă mai bună. Ei sunt mutaţi de la un colţ al ţării la altul. Ei nu au nimic sigur.

D. VICTOR PAPACOSTEA : D-le Ioniţeseu, doresc să nu fiu înţeles rău de d-ta. Eu am afirmat un lucru. Îmi dau seama de povara care din punct de vedere material apasă pe umerii ofiţerimii noastre. Sunt, prin însăşi cariera mea de profesor de isto rie, prea conştient de riscurile şi marile obligaţii pe care le poartă în stat, în caz de pericol, această categorie.

Dar, să-i scădem din povară. Aceasta am spus eu. Şi dacă este posibil să realizăm o economie la uniforme, să-i scădem ceva din povara uniformelor.

D. VIRGIL MADGEARU: Mai facem noi uniforme?

D. VICTOR PAPACOSTEA: În al doilea rând, eu n'am cerut să scădeţi soldele lor şi nici pe ale magistraţilor; eu am cerut să nu reduceţi lefurile celorlalţi. Aceasta este tema principală – dacă ai fost atent – a întregii mele cuvântări.

D-ta dintr-o spontană şi prea puţin lămurită sensibilitate pentru armată, cauţi simpatii acolo, pe această cale.

D. POMPILIU IONIŢESCU : Nici un fel de sensibilitate.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Ce vrei să spui, că d-ta eşti mai patriot ca noi? Eu am avut glasul cinstit, leal.

D. POMPILIU IONIŢESCU : Eu susţin că trebuie să ne plătim armata şi magistratura cât mai bine.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Ce vrei să spui? Fii mai explicit.

D. FLOREA DRĂGHICI: De ce nu faceţi o comparaţie între salariile tuturor funcţionarilor şi budgetul unui ţăran.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu te irita aşa in chip demagogic. Eşti doar în Parlament, părinţele.

Eu nu am vorbit de categoria căreia îi aparţin dintr-o rezervă a cărei eleganţă mi-am impus-o de la început, dar pe care părintele Drăghici n-a înţeles-o. Am atacat chiar anumite ramuri ale şcoalei şi am vorbit de toate celelalte categorii. Iar acum vine acest părinte, care probabil că a dormit în vremea aceasta, sau nu a fost atent, să-mi spună că nu vorbesc nimic de ţăranul nostru, când adineauri numai pentru a nu prelungi dezbaterile, am renunţat să citesc o pagină înfiorătoare privind viaţa ţărănească, pagină pe care am luat-o de acasă, anume pentru a o citi aci. Am adus rândurile lui Eminescu, în care poetul îndurerat de falsa modernizare a statului, spune *că suntem în primul rând un stat de ţărani şi că trebuie să ne gospodărim ţărăneşte, fiindcă aceea ce va lipsi totdeauna unui popor agricol va fi banul.* Când vin aci pentru a spune lucrurile acestea, cum sari d-ta de acolo cu observaţii aşa de uşuratice,

www.cimec.ro

ca şi ale d-lui Ioniţeseu? Care s-a găsit, tocmai D-sa, să dea lecţii de militarism şi d-ta de ţărănism. Este extraordinar!

D. POMPILIU IONIŢESCU: Trebuie să avem curajul opiniilor noastre.

D.VICTOR PAPACOSTEA: Eu caut să arăt izvoarele risipei scrutând toate domeniile, toate categoriile şcoalei, necruţător chiar faţă de categoria cea mai iubită mie, iar d-ta mă acuzi că nu vorbesc obiectiv şi că nu port în sufletul meu nici o grijă de ţărani?

SITUAŢIA CORPULUI DIDACTIC

D-lor, dacă totuşi reducerile se vor face, rog pe d-nul ministru să ţie seamă, că nu se poate aplica corpului didactic o nouă reducere înainte de a i se aplica legea armonizării.

Dv. aţi făcut începutul. Aţi spus-o des în ultimul timp şi ne-o afirmaţi incontinuu. Prin faptul că aţi început-o, înseamnă că aţi fost convins.

D. VIRGIL MADGEARU: Şi acum sunt convins.

D. VICTOR PAPACOSTEA: ...încât cred că este o datorie de onoare pentru d<umneavoastră> să continuaţi – cu atât mai mult cu cât declaraţia pe care aţi făcut-o în faţa delegaţiei profesorilor parlamentari care v-au vizitat la Ministerul de Finanţe ar putea, fiind cunoscută în public, să arunce asupra obstinaţiunii dv. o lumină nu tocmai favorabilă.

VOCI DEPE BĂNCILE MA JORITĂŢII: Spune-o.

ÎNTRE DL. MADGEARU ŞI CORPUL DIDACTIC

D. VICTOR PAPACOSTEA: La un moment dat, după o serie de argumente tehnice şi matematice pe care i le-aţi adus, aţi sfârşit prin a face următoarea declaraţie, pe care mi-am memorat-o cuvânt cu cuvânt: *„În definitiv, d-lor, partidul naţional-ţărănesc este singurul care a recunoscut situaţiunea de ilegalitate în care se află profesorimea şi a şi început realizarea parţială a deziderateloi ei în ceea ce priveşte legea armonizării".*

D. VIRGIL MADGEARU: Exact.

D. VICTOR PAPACOSTEA: *„Însă n-a existat partid care să fie atacat mai rău decât al nostru, tocmai de corpul didactic, care beneficiase de pe urma bunăvoinţei şi atenţiunii noastre".*

D. VIRGIL MADGEARU: Şi aceasta este adevărat, din nenorocire.

D. VICTOR PAPACOSTEA: *„Ei bine d-lor, daţi-mi voe să vă spun, nu mai am acum entuziasmul necesar pentru a mă ocupa de acest corp".*

D. VIRGIL MADGEARU: Este adaosul dv.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Vă dau cuvântul de onoare şi sunt gata să înfrunt, sub orice formă ...

www.cimec.ro

D. VIRGIL MADGEARU: Este adaosul dv.

D. VICTOR PAPACOSTEA: ...Nu mă puneţi în situaţiunea de a cita...

D. VIRGIL MADGEARU: În orice caz, veţi recunoaşte că nici n'ar trebui să mai am entuziasmul pentru a mă ocupa de această chestiune.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Îmi pare bine că repetaţi cuvintele. Asta am vrut.

D. VIRGIL MADGEARU: ...faţă de atitudinea reprezentanţilor corpului didactic faţă de ministru, care le-a dat prima oară aceste avantagii şi care a susţinut şi a doua oară, alături de ceilalţi colegi din guvern, să se completeze ceea ce s-a dat. Dar astăzi nu se mai pune chestiunea aşa. Chestiunea aste: se poate sau nu se poate? Şi lucrul acesta îl veţi discuta la buget, la buget.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Dar ţin să constat că întregul eşafodaj al argumentaţiei dv., cu toate cifrele, a căzut, din momentul când aţi arătat această ciudată dispoziţie sufletească faţă de un corp întreg.

D.VIRGIL MADGEARU: Corpul didactic secundar a avut în toată această acţiune, de la început, din 1930, o atitudine politică.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Corpul didactic în întregime, ca corp constituit?

D. VIRGIL MADGEARU: Reprezentanţii oficiali, pe care acest corp nu i-a dezavuat, ci dimpotrivă, i-a aprobat (aplauze pe băncile majorităţii), sunt absolut indignat de acest fapt.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, acţiunea reprezentanţilor era o acţiune întreprinsă de întreg corpul didactic. Am dări de seamă, le-am citit doar. Ele sunt semnate de toţi reprezentanţii corpului didactic, între alţii şi de d. Ţoni, (protestări pe băncile majorităţii), ba da, d-lor, îmi aduc foarte bine aminte, aceste dări de seamă au fost date chiar publicităţii.

D. VIRGIL MADGEARU: Sunteţi bazat pe informaţii greşite, pe care am să le dezmint imediat.

D. V.V. ŢONI: Este o inexactitate.

D. VICTOR PAPACOSTEA: Vă rog, d-le Ţoni, dv., atunci, eraţi în bloc, alături de tot corpul didactic secundar. Nu este aşa?

D. V.V. ŢONI: D-le Papacostea, învăţătorimea a avut o atitudine consecventă, din 1929 până astăzi, în ce priveşte revendicarea drepturilor noastre. Ţin să resping orice acuzaţiune care s-ar aduce acţiunii noastre, că ar fi de natură politică. Noi am avut aceeaşi atitudine şi sub ministeriatul d-lui Costăchescu şi sub ministeriatul d-lui profesor Iorga, şi sub ministeriatul de astăzi; niciodată nu am atacat persoane. Şi, dacă am fost deunăzi silit să răspund prin ziare d-lui ministru al Finanţelor, am făcut-o în urma declaraţiilor domniei sale, care au apărut în întreaga presă, chiar în presa oficioasă a partidului dv.

D. VIRGIL MADGEARU: Declaraţiuni, care nu erau exacte.

D. D.V. ŢONI: Chestiunea aţi lămurit-o pe urmă în Cameră.

www.cimec.ro

D. POMPILIU IONIŢESCU: Fapt este, d-le Papacostea, că şi în anul 1931 s-a dat ceva, şi atunci, când am fost eu raportor al bugetului s-au dat iar ceva, iar în 1927 şi 1928, daşî nu s-a dat nimic, nu aţi ţipat.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le Ioniţescu, nu discut această chestiune. Ceea ce vreau să spun este că nu numai regimul naţional-ţărănesc a fost lovit de reacţiunea firească a corpului didactic, ci toate regimurile care l-au menţinut, parţial sau integral, într-o stare de ilegalitate. Şi pot spune că lovitura cea mai grea – care l-a şi răsturnat – a primit-o guvernul Iorga-Argetoianu care a căzut în nrma congresului ţinut de Federaţia corpului didactic şi a faimosului discurs rostit atunci de profesorul Forţu.

D. POMPILIU IONIŢESCU: A căzut fiindcă n-a plătit deloc lefurile.

CORPUL DIDACTIC TREBUE MAI ÎNTÂI ÎNCADRAT ÎN LEGEA ARMONIZĂRII

D. VICTOR PAPACOSTEA:Vă rog să mă ascultaţi; trebuie introdus corpul didactic în legea armonizării, fiindcă altfel nu vom avea linişte în cadrele acestui corp.

O VOCE DE PE BĂNCILE MAJORITĂŢII: Ameninţaţi?

D. VICTOR PAPACOSTEA: Nu este o ameninţare, ci o constatare; vă sfătuiesc să o cercetaţi în mod obiectiv şi veţi vedea că, în însăşi geneza cazului Forţu, agentul principal al mişcării a fost starea de ilegalitate în care a fost şi este ţinut corpul didactic. Pentru corpul didactic la început, mai apoi pentru întreaga funcţionărime, Grigore Forţu a devenit simbolul protestării.

D. POMPILIU IONIŢESCU: Dar credeţi dv. că noi nu putem spune poporului interesele care călăuzesc pe aceia care caută să-l atâţe?

D. VIRGIL MADGEARU: Mai este şi poporul de la ţară, d-le Papacostea, nu numai cel de la oraş.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, îmi pare rău că v-am scutit adineauri de lectura unui pasagiu, pe care ţineam să vi-l citesc în special dv., care aţi construit un nou eşafodaj de stat, cu un aparat funcţionăresc atât de complicat şi mai pretindeţi că iubiţi pe ţărani – d-voastră care aţi făcut lux funcţionăresc cu banul ţăranului ...

D. VIRGIL MADGEARU: Ţin să dezmint toate aceste afirmaţiuni.

D. VICTOR PAPACOSTEA; tocmai dv. care aveţi obligaţiunea programatică să vă îngrijiţi în primul rând de pătura ţărănească; şi veţi vedea, din broşurile pe care le avem în pregătire, cât de greu a fost lovită ţărănimea tocmai de către guvernele naţional-ţărăniste. (Exclamări, întreruperi pe băncile majorităţii).

D. SANDU CARP: În orice caz nu o să găsiţi în masa ţărănească şi nici în masa învăţătorească niciodată o mişcare Forţu. (întreruperi).

www.dimec.ro

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu mai îngădui nici o întrerupere. Mi-am spus cuvântul față de învățătorime cu toată francheța, așa încât vă rog să vă declarați mulțumit. Mai mult nu poate spune nimeni. Așa este, d-le Țoni?

D. D.V. ȚONI: Da.

PROGRESIVITATEA ÎN REDUCERI

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-lor deputați, mai afirm încă un punct de vedere al partidului național-liberal în aceasta chestie: *o progresivitate în reducerile care le veți face.* Nu este drept ca la salarii de 40-50.000 lei să aplici aceeași cotă de reduceri ca la salariile mici.

D. VIRGIL MADGEARU: Nu mai există astfel de salarii. (Aprobări pe băncile majorității).

D. VICTOR PAPACOSTEA : Da, dar dacă ia din două părți, o leafă de director sau inspector de minister şi o alta de profesor, desigur ajungem la acelaşi rezultat.

D. VIRGIL MADGEARU: Dar plafonul de 30.000 lei?

D. VICTOR PAPACOSTEA: A, vroiți să vorbesc de plafon? Voi veni imediat şi la chestiunea aceasta.

LEGEA CUMULULUI ŞI DREPTUL GENERAȚIILOR

D-lor, progresivitatea acestor reduceri formează un punct scump maselor de funcționari mici, tot atât de scump ca şi acel *minimum de salariu,* care să nu fie supus nici unei reduceri. Şi acum un cuvânt privitor la faimoasa lege a cumulului.

D-lor deputați, noi avem o lege a cumulului, dar această lege nu este serioasă; este o minciună. Da, legea cumulului pe care o avem noi este o minciună. (Întreruperi pe băncile majorității). Orele sunt prea înaintate ca să mai pot face analiza acestei legi păcătoase in care vorbele sunt aşa de potrivite şi articolele în aşa fel combinate, încât fiecare categorie de rechini ai cumulului şi-a realizat o portiță, prin care s-a strecurat, astfel că am putea spune în loc de art 1, art. 2, art. 3, articolul Ionescu, articolul Popescu, ş.a.m.d., adică după numele aceluia care a reuşit – fiind el interesat – să introducă acolo articolul respectiv. Dacă voi avea prilejul să vă spun la buget lucrurile acestea, vă asigur că voi veni atunci cât se poate de documentat... (Întreruperi pe băncile majorității).

D. VIRGIL MADGEARU: Eu în viața mea n-am avut decât o singură funcție si am refuzat totdeauna a doua funcție, am refuzat-o şi niciodată nu mă voi angaja să fac două lucruri în acelaşi timp.

www.cimec.ro

Nu se poate numi cohortă de rechini o sumă de savanți, cum este de pildă doctorul Cantacuzino şi alții.

D. VICTOR PAPACOSTEA: D-le ministru, nu este potrivit pentru situația d-tale de ministru să dai astfel de interpretări spuselor mele şi să presupui, în mod fățarnic, că aceasta am gândit şi spus eu.

D. VIRGIL MADGEARU: Ai vorbit de cohortă de rechini.

D.VICTOR PAPACOSTEA: Dar ce, eu m-am legat de aceşti savanți de care pomeneşti d-ta? Am avut – nu poți contesta – această rezervă mintală, de a scoate din rândul cumularzilor vulgari pe oamenii de valoarea unui Cantacuzino, unui Iorga.

D.VIRGIL MADGEARU: Dar care este cohorta de rechini ?

D.VICTOR PAPACOSTEA: Dar, d-le ministru, adineauri chiar un membru al majorității a spus că mai fiecare din profesorii de la „Înaltele" dv. Academii este şi inspector sau director în minister, sau mai ştiu eu ce. Apoi la aceştia şi la alții ca dânşii m-am referit eu, şi nu la savanții de care ai vorbit d-ta. Nu pot fi ofensat punându-mi-se în socoteală un astfel de raționament.

D. VIRGIL MADGEARU: Ce s-a întâmplat cu cumularzii? Ați creat o lege; ați însărcinat o comisiune care prezintă toate garanțiile de imparțialitate; ei bine, eu nu ştiu dacă, prin aceasta, nu s-ar mai fi strecurat câțiva. Publicăm listele ca să vedeți o dată pentru totdeauna.

Eu sunt hotărât să-mi chinui energia şi sănătatea, dar să se curme odată cu aceste calomnii pe care le aruncați în fiecare zi de la tribună.

D. VICTOR PAPACOSTEA : Nu-ți permit să pronunți acest cuvânt la adresa mea (zgomot). Eu mi-am impus o ținută foarie rezervată. (Zgomot).

D. VIRGIL MADGEARU: Să fii mai cuviincios. (Zgomot).

D. VICTOR PAPACOSTEA : Să fii d-ta cuviincios (zgomot). Dacă m-ai fi lăsat să termin ce aveam de spus, dacă n-ai fi pripit, ai fi văzut că nici eu nu socot legea cumulului – oricât ar fi de severă – o lege economică, ai fi văzut că şi eu confirm exactitatea afirmațiilor d-tale.

D. VIRGIL MADGEARU: Dar ai spus că este o lege păcătoasă ?

D. VICTOR PAPACOSTEA: Eu nu am adus-o în discuție pentru a cere economii; aplicându-se legea, bugetul se împovărează, o ştiu şi eu. Am spus însă că aplicarea ei strictă corespunde unei nevoi sociale. Dv. ați spus că nu se va mai face nici o numire. Eu vă întreb: unde este scris că sunt generații de fericiți ai tuturor favorurilor şi generații de dezmoşteniți; generații condamnate? Trebue să se facă loc şi pentru tineretul care vine după noi. Generația de astăzi a găsit utilizare şi pentru cei din urmă dintre imbecilii ei, iar generațiile care vin nu vor putea afla plasament nici pentru elita lor intelectuală.

O lege severă a cumulului face loc în viață generației tinere. Sunt în această generație valori recunoscute, talente strălucite, amenințate de mizerie.

www.cimec.ro

Sunt oameni în plină dezvoltare a puterilor creatoare care vegetează, în vreme ce sute dintre membrii generaţiei fericite se lafăiesc pe câte 2-3-4 locuri .

Avem profesor de păşune, dar n'avem o conferinţă de indologie pentru Mircea Eliade sau alta asupra civilizaţiei galbene sau americane pentru tinerii anume pregătiţi în aceste domenii.

Dar domnul ministru el însuşi primeşte acasă tineri licenţiaţi ai Academiei comerciale, distinşi şi ştiu că se interesează de soarta unora dintre ei. Unii vin şi pe la mine, nu de mult am avut ocazia să văd doi tineri licenţiaţi macedoneni, eminenţi, muritori de foame cu diplome strălucite.

Aplicând cu strictețe o severă lege a cumulului, vom putea crea sute şi poate mii de locuri pentru această generaţie. Nu vă pierdeţi răbdarea, căci am terminat

D.VIRGIL MADGEARU: Timp de două ceasuri, cât ai vorbit, mi-am pierdut răbdarea.

D. VICTOR PAPACOSTEA : D-le ministru, trebue să recunoaşteţi că nu am venit să vă spun poveşti, ci adevăruri crunte, trăite, cercetate, respirate de mine: cred însă că, pentru cei ce se ridică sus de tot în ierarhia socială şi politică, în măsura în care ajung să stăpânească ansamblul în liniile lui largi, curată abstracţiune adesea, în aceeaşi măsură pierd din perspectivă amănuntele. Iar noi, oamenii, d-le ministru, în aceste amănunte trăim şi murim. Nu este om de stat cel ce nu le cunoaşte.

Victor Papacostea despre criza Partidului Naţional Liberal (1937)

PROBLEMA PARTIDULUI LIBERAL[96]

Cei care au avut, cu prilejul ultimelor alegeri, un contact direct cu masa alegătorilor – cu ţărănimea îndeosebi – au putut să-şi dea seama de caracterul neobişnuit de grav al înfrângerii suferite de guvernul liberal. Cifrele singure nu reflectă îndeajuns de fidel adevărata stare de lucruri. Cele 35 de procente obţinute de guvern nu trebue să inducă în eroare pe cei răspunzători de soarta acestui partid; este ştiut doar că în ţara noastră un guvern – oricât de slab şi impopular ar fi – dispune de suficiente mijloace pentru a-şi asigura un astfel de procent. Cu moravurile ce caracterizează viaţa noastră politică, cu mijloa-

[96] Articol scris de pe poziţiile grupării naţional-liberale dizidente, dornice de reforme, a lui George I. Brătianu, îndată după eşecul în alegerile parlamentare al vechiului P.N.L. (20 decembrie 1937) şi căderea guvernului Gh. Tătărescu.

www.cimec.ro

cele de intimidare şi de corupţie de care se folosesc partidele şi cu protecţia legii electorale în vigoare, se înrădăcinase chiar credinţa că la noi nici un guvern nu poate fi trântit în alegeri. Iată de ce, înfrângerea electorală a guvernului liberal nu poate fi privită ca o simplă deficienţă procentuală şi nici nu trebuie explicată doar prin lipsa de prestigiu şi de autoritate a echipei ce s-a dus.

Incontestabil, foştii guvernanţi au săvârşit erori care au atins grav acel patrimoniu de demnitate şi mândrie cetăţenească scump tradiţiilor liberale şi în urzeala căruia trăieşte amintirea tuturor marilor înfăptuiri naţionale; incontestabil, înjosirea tinerei noastre societăţi printr-un regim poliţist ignobil, însoţit de acte de teroare puţin obicinuite în istoria contimporană a României, au contribuit mult la golul de popularitate în jurul fostului guvern ; incontestabil, iarăşi, că lipsa de sancţiuni a scăzut sub orice nivel valoarea morală a unei guvernări care a avut destule elemente constructive şi o politică financiară mulţumitor îndrumată. Dar toate acestea nu ajung pentru a ne explica resentimentele atât de profunde, manifestate pretutindeni de masa alegătorilor împotriva fostului guvern – resentimente din care a ţâşnit, ca o lovitură însetată de răzbunare, votul de la 20 Decembrie.

De altfel, trebue să recunoaştem că în masa rurală – care a decis prin numărul ei soarta bătăliei – elementele mai sus amintite au tras destul de puţin în cumpăna.

Nici *„înjosirea tradiţiilor de demnitate şi mândrie a partidului liberal"*, nici cenzura, nici starea de asediu, nici spionajul telefoanelor – organizat pe vremuri – nu au atins direct viaţa şi interesele imediate ale societăţii noastre ţărăneşti; uriaşul a tresărit şi s-a mişcat împotriva partidului liberal pentru motive mult mai adânci şi care trădează, mai limpede ca totdeauna, o criză cu origini mai vechi şi cu urmări incalculabile pentru destinul acestui partid.

*

După război s-a vorbit adesea de *„criza partidului liberal"*. încă mai de mult un fruntaş al său, discutând viitorul probabil al acestui bătrân organism politic spunea : *„Toată energia plastică de refacere şi adaptare s-a istovit în el..."*. Iar unul dintre doctrinarii liberalismului, nu s-a sfiit să recunoască, chiar în cadrul lucrărilor cercului de studii, că *„dacă trecutul partidului liberal a fost plin de succes şi de acte naţionale mari, trebuie să mărturisim că în prezent el încearcă o criză cu atât mai viu simţită ou cât dealtfel ea oglindeşte mai adânc şi mai complect chiar criza generală a liberalismului din toate societăţile occidentale"* [97]. Rând pe rând, diferiţi comentatori şi gânditori ai vieţii noastre politice au atras luarea aminte a cercurilor diriguitoare a partidului asupra diferitelor cauze ale acestei crize;

[97] Ambele citate în Alexandru Papacostea, *Românuia politică*, p. 208.

www.cimec.ro

n-au lipsit şi unele îndemnuri şi soluţii, înţelepte, în scopul sincer de a se salva această grupare – printr-un eroic efort de adaptare – de la o moarte sigură. Fatalitatea a voit însă ca toate încercările făcute în această direcţie să eşueze. (S-au produs încă din primii ani de după războiu, şi unele fapte stranii din care s-a întrevăzut amestecul ocult al unor factori din afară, care urmăreau metodic, printr-un joc perfid de intrigi şi lovituri din umbră, destrămarea acestei splendide armate politice naţionale; lupta tenace împotriva familiei Brătianu, asalturile deznădjduite în contra lui Ionel Brătianu, martirizarea lui Vintilă Brătianu, excluderea atât de precipitată a grupului Gheorghe Brătianu – sunt fapte pe care istoricul viitor va căuta să le desluşească în toate detaliile lor nevăzute, până în ungherele cele mai întunecoase ale intrigii).

Când vorbim de incapacitatea de adaptare a Partidului liberal, ne gândim îndeosebi la situaţia lui sub regimul politic inaugurat prin sufragiul universal. În loc să devină, treptat, un instrument prin care să se realizeze ceea ce Ionel Brătianu numea *„armonizarea antagonismelor sociale"*, el tinde să devină un mijloc de dominaţiune economică de care – pe lângă unele instituţiuni cu trecut glorios în dezvoltarea economică a societăţii româneşti şi indispensabile bunului ei mers – se folosesc, în scopul unei adevărate exploatări, o sumă de întreprinderi şi grupuri financiare – atât din vechiul regat cât şi din noile provincii – dubioase ca origină şi lipsite cu desăvârşire de omenie. Ei bine, lucrul acesta a pătruns în conştiinţa maselor, iar o propagandă dibaci condusă a ştiut să arunce în socoteala partidului liberal toată răspunderea valului de scumpete deslănţuit în ultimii 3–4 ani asupra unor articole de primă necesitate. Cât de departe a ajuns orbirea unora dintre aceste grupuri, cât de grele au fost loviturile date de ei cadrului politic, şi cât de mari sunt răspunderile ce-i apasă, am cetit-o în comunicatul apărut în ziarele din 7 decembrie – în plină campanie electorală! – şi prin care se aducea la cunoştinţa cetăţenilor (citeşte: alegătorilor) că *„membrii comisiunii economice a guvernului, întruniţi în ziua de 6 Decembrie, au admis ridicarea cu 3 lei la kgr. a preţului zahărului"*.

Am constatat personal efectele fulgerătoare ale acestei *„întâmplări"*. Fiecare conchidea: desigur, trustul comandă şi partidul execută. Iar agenţii de propagandă ai tuturor grupărilor politice adverse concentraseră atenţia alegătorilor asupra acestui fenomen.

Atât de mare a fost aversiunea maselor împotriva ideii de partid liberal, încât, pentru prima oară în cei 8 ani de acţiune, a trebuit – îndemnat chiar de şefii organizaţiilor comunale – să renunţ în cuvântările mele la această titulatură şi să folosesc aproape exclusiv pe aceea de *georgist*.

„Liberalii scumpesc viaţa" sau *„Liberalii sunt oamenii trusturilor"*, iată formule intrate adânc în conştiinţa colectivităţii ţărăneşti.

www.cimec.ro

*

Dar celălalt aspect apare – cu deosebire noilor generaţii – încă şi mai grav. Predominarea economicului asupra politicului a deschis, se ştie, fără control şi fără măsură, drumul conchistadorilor veniţi la noi din toate părţile lumii, şi care, prin canalul «liberal» în primul rând, şi-au creat tot soiul de privilegii şi favoruri, tarife vamale, monopoluri, au legiferat în economia ţării şi au împins, pe nesimţite, la o nouă robie diferitele categorii de muncă de la noi. Împotriva acestei promiscuităţi s-a ridicat altădată, cu toată străşnicia temperamentului său, Vintilă Brătianu. «Partidul» însă, invadat în mare parte de înrâurirea metecilor, şi angajat în beneficiile unui materialism parazitar, a primit cu ostilitate acţiunea de naţionalizare a fostului şef. Nici măcar tânăra generaţie liberală n-a fost alături de el. Dimpotrivă, în rândul tineretului – sub masca ideilor înaintate şi generoase – s-au găsit adesea uneltele oarbe sau remunerate ale năvălitorilor. De aceia a şi avut lupta împotriva fraţilor Brătianu – împotriva lui Vintilă mai ales, – un caracter atât de tragic. (Loviturile cele mai grele li se pregăteau, cum am spus mai sus, înlăuntrul partidului). S-a repetat, cu un trist succes, povestea calului troian.

Apoi, cu toată cerbicia şi martiriul fostului ministru de finanţe, încetul cu încetul, cetatea a căzut. Istoricul organism politic a ajuns în urmă o fortăreaţă în care s-au întărit ca la ei acasă, străinii. Şi astfel a fost pus partidul liberal *şi pe acest teren* în conflict cu instinctul popular, care a văzut şi vede în numărul din zi în zi mai mare al străinilor o primejdie de dizlocare etnică. A face o enumerare a pierderilor prilejuite neamului şi statului, în toate domeniile prin intrarea cetăţii liberale sub autoritatea vrăjmaşului, nu este nici locul, nici momentul. Dar cine o va face – atât în vechiul regat cât şi în Ardeal – se va înfiora ; şi bruma de burghezie românească care se închegase ici colo în decurs de câteva decenii a dispărut, înghiţită de cea mai odioasă formă a capitalismului exploatator. Guvernele liberale n-au avut nici măcar tăria unei acţiuni de energică fiscalizare care să silească pe aceşti profitori a pune la îndemâna ţării din stoarcerea căreia se îmbogăţiseră, mijloacele de întreţinere la capitolele fundamentale bunei ei funcţionări : armata, drumurile, sănătatea, salariile aparatului de stat, etc. Dimpotrivă, această burghezie capitalistă, în cea mai mare parte de origină străină, şi-a bătut joc de toate îndatoririle ei în stat şi se comportă asemeni acelor companii de exploatare pe care europenii le trimeteau acum un veac în concesiunile lor coloniale, prin continentele de culoare. Nu îi interesează pe aceşti conchistadori decât câştigul; cunosc doar favoruri şi privilegii şi nici o îndatorire. Evaziunea lor fiscală – ca şi acea a multor bogătaşi autohtoni – a luat, prin complicitatea aceluiaşi sistem politic şi administrativ, proporţii spământătoare. (N-a declarat un fost ministru de

www.cimec.ro

finanțe liberal într-o cuvântare publică că a fost amenințat cu împușcarea de acei a căror evaziune fiscală o urmărea; și n-a fost scos din minister în modul cel mai straniu în cele din urmă?).

Să nu se mai mire nimeni deci, că s-au rupt astfel, rând pe rând, legăturile care uneau strâns altădată atâtea categorii sociale de partidul liberal. Clerul, corpul didactic, funcționărimea de toate gradele, micii negustori și meșteșugari astăzi pauperizați – unii după alții s-au desprins de la matca istoricului partid și s-au dus acolo unde au văzut mijind o speranță de îndreptare. Se mai conta în aceste alegeri pe indolența țărănimii, pe spiritul ei de conservare, pe puterea banului și a alcoolului risipit în alegeri pentru a obține cele 40 de procente; s-au înșelat însă. Instinctul de apărare al maselor a reacționat – și la țară – cu o vigoare neașteptată. Și dacă explozia de indignare nu-și găsea acum drumul și ținta, pe calea pașnică a votului, fierberea ar fi fost din ce în ce mai mare și riscurile pentru organismul nostru de stat din ce în ce mai grave.

Din cele de mai sus se vede deci că partidul liberal a rămas de câțiva ani de zile în afara menirii lui și în afara marilor îndatoriri politice, sociale și naționale ale acestui început de eră nouă. Lipsit de generozitate față de mase, surd la chemarea neamului, el pare sortit pieirii. Poporul român își crează – de data aceasta fără concursul bătrânului organism politic sau chiar împotriva lui – instrumentele de salvgardare ale statului. Țara ar fi preferat însă diferitelor improvizațiuni, mai tari sau mai slabe, vechea ei gardă politică; dar vechea gardă n-a mai răspuns la apel.

*

În lumina acestor constatări, lupta noastră apare mai mult ca oricând ca ultima încercare de mântuire a partidului de evoluția căruia se leagă toate evenimentele mari din istoria contimporană a României. Cu intuiția sa excepțională, cu spiritul de previziune al celui ce gândește de 20 de ani asupra trecutului și destinelor moștenirei strămoșești, conducătorul nostru face, din 1930, un uriaș efort de adaptare a liberalismului român la spiritul și nevoile vremii. Am fi preferat, firește, ca această luptă să se fi dat în interiorul partidului liberal de altă dată; astăzi el ar fi fost desigur în fruntea mișcării sociale și naționale ce se desfășoară sub ochii noștri și am fi înregistrat în fastele istoriei noastre politice – după 1848 și 1918 – cea de a treia revoluție liberală. N-a trăit pentru a o realiza – consecvent chemărilor sale din tinerețe – peste toate adversitățile oculte sau fățișe, – Ionel Brătianu; i s-au barat pretutindeni drumurile lui Vintilă Brătianu; a fost exclus la prima mișcare, Gheorghe Brătianu. Iată de ce suntem nevoiți să dăm lupta – cu mai puține puteri desigur, dar cu aceeași nădejde – în afara partidului.

www.cimec.ro

De lângă zidurile cetății în jurul căreia de aproape opt ani ducem această luptă, strigăm încă o dată celor dinlăuntru toată nevoia de înoire a metodelor şi a concepțiilor pentru salvarea partidului liberal şi, prin el, a țării. Este ultimul moment când mai putem face acest lucru. Nu ne vom transforma însă din soldați ai unei idei în jalnici plângători la zidurile Ierihonului. Dacă cei dinlăuntru nici acum nu vor înțelege ceasul suprem al marilor hotărîri, spadele noastre se vor înfrăți cu ale oricui va merge pe acelaşi drum, drumul României de mâine.

www.cimec.ro

Primii şcolari macedo-români aduşi în Bucureşti de călugărul Averchie; în dreapta lui Averchie se află Guşu Papacostea, tatăl fraţilor Papacostea. (Gravură de Carol Popp de Szathmary)

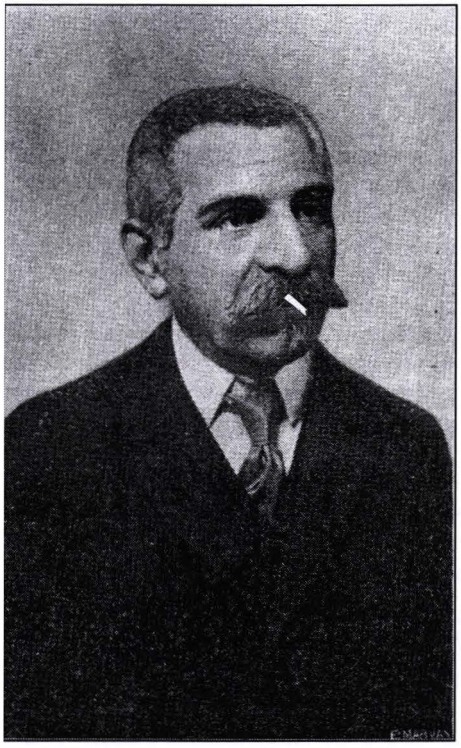

Guşu Papacostea Goga – tatăl fraţilor Papacostea (1912).

Flora Teofania Papacostea – mama fraţilor Papacostea (1881).

www.cimec.ro

Flora Teofania Papacostea, mama fraţilor Papacostea.

Flora Teofania Papacostea, mama fraţilor Papacostea, împreună cu mama ei, dna Tonu, cu Petre Papacostea şi cu fiica acestuia.

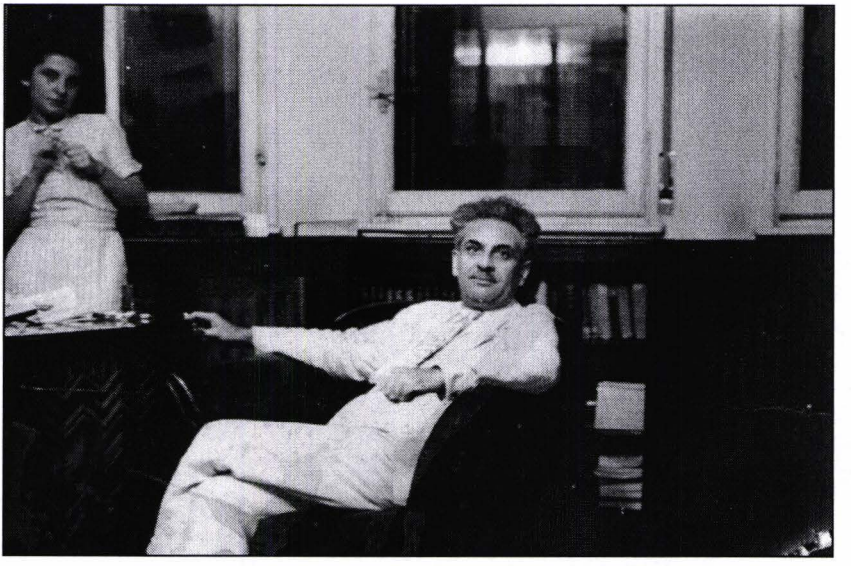

Petre Papacostea, împreună cu fiica sa Dora-Adela (Dodo).

www.cimec.ro

Alexandru Papacostea, fratele lui Victor Papacostea.

Cezar Papacostea (centru), Ştefan Zeletin (stânga), Perieţeanu, Gh. Dem. Teodorescu şi Ion Bianu.

Alexandru Papacostea.

Cezar Papacostea.

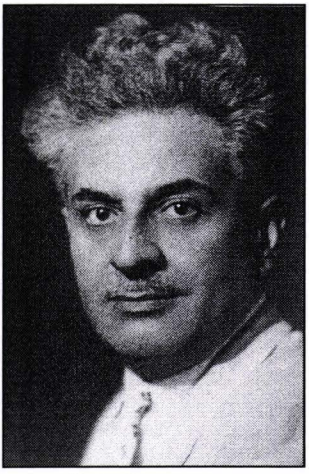

Petre Papacostea.

www.cimec.ro

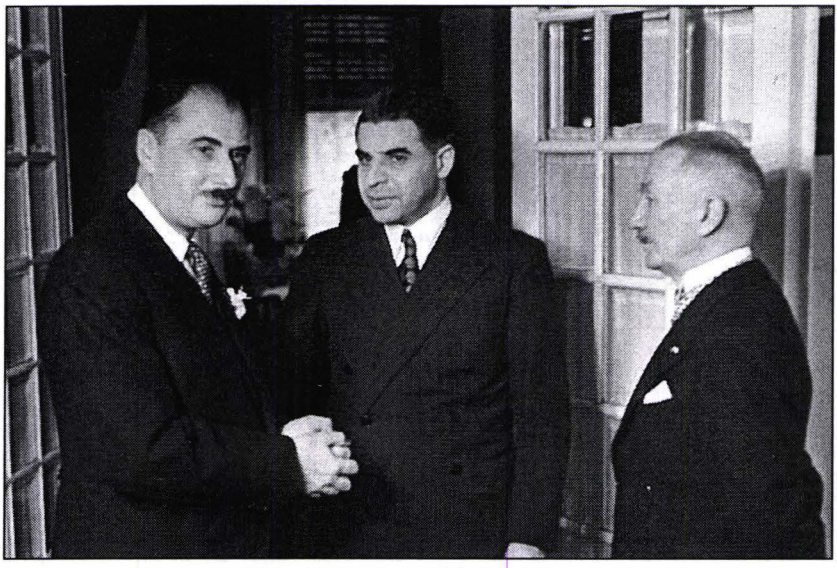

Victor Papacostea şi Gh. I. Brătianu.

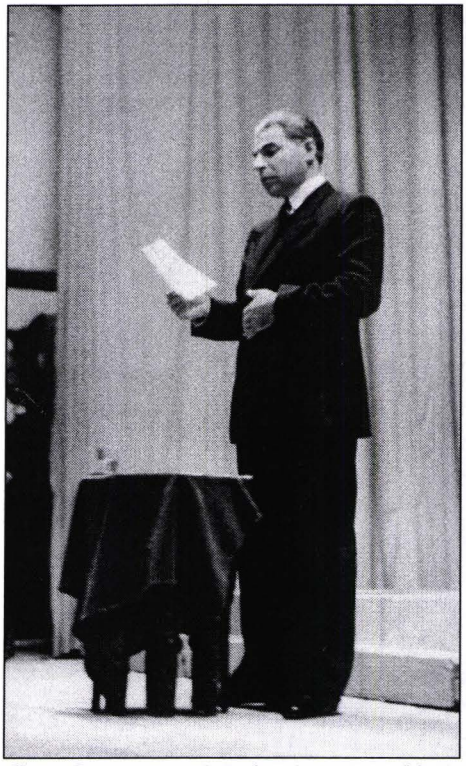

Victor Papacostea, tânăr, la o întrunire publică.

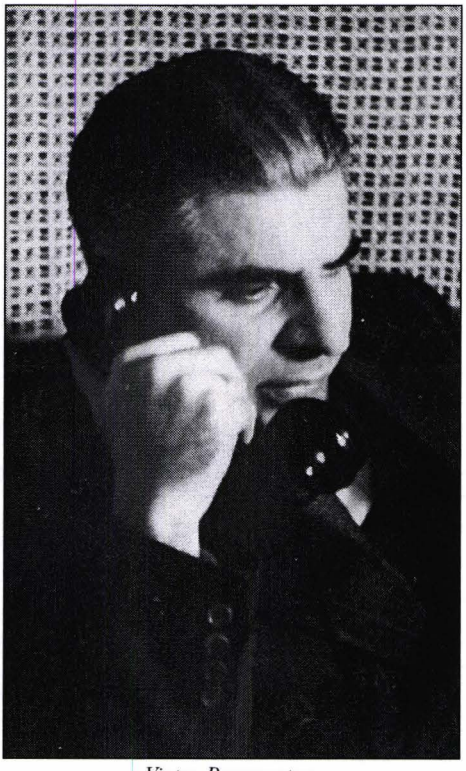

Victor Papacostea.

www.cimec.ro

Victor Papacostea împreună cu Gh. I. Brătianu, C.C. Giurescu şi un deputat.

Victor Papacostea (stânga).

www.cimec.ro

Petre Papacostea, Suffy Tanrioer – ambasadorul Republicii Turcia – şi Victor Papacostea.

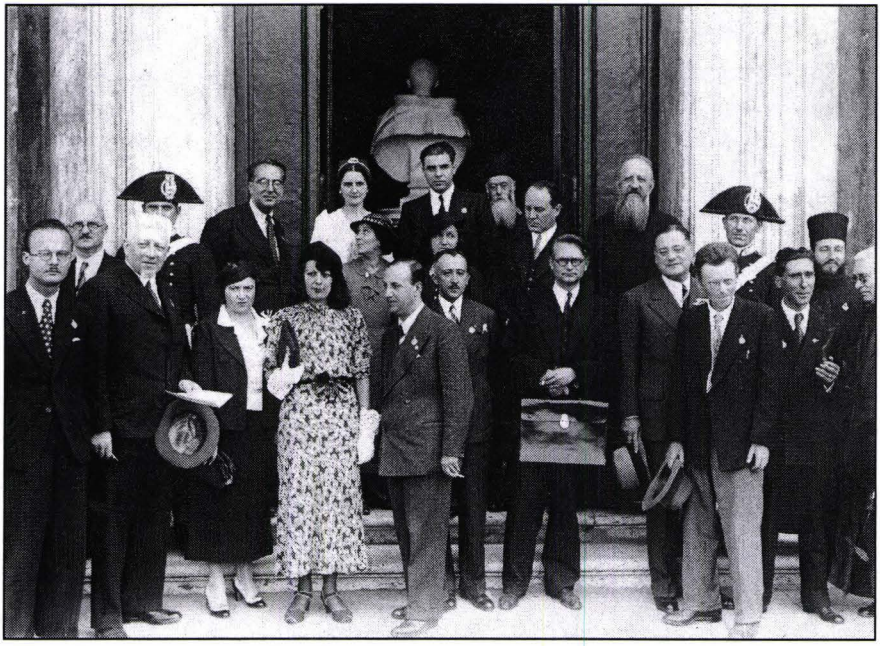

Victor Papacostea cu soţia în mijlocul unui grup de participanţi la Congresul internaţional de studii bizantine de la Roma.

www.cimec.ro

Familia Papacostea puțin înainte de 1925. De la stânga la dreapta, rândul din spate, în picioare: Victor Papacostea, Dra Lucia Burada (?), Eliza Papacostea, Alexandru Papacostea, Cezar Papacostea, Petre Papacostea, Prof. Cica (un prieten aromân); rândul din mijloc, așezați: Irina Papacostea, Dna. Burada, sora Teofanei Papacostea (?), Teofana Papacostea, Anton Papacostea, Iosefina Papacostea, soția lui Petre Papacostea; în rîndul din față, așezat pe jos Apostol Papacostea, în picioare Dora-Adela Papacostea (Dodo), fiica lui Petre Papacostea.

Victor Papacostea, împreună cu soția sa, Cornelia.

www.cimec.ro

Victor Papacostea, împreună cu soția sa, Cornelia.

Victor Papacostea şi fiica sa, Cornelia Papacostea-Danielopolu.

www.cimec.ro

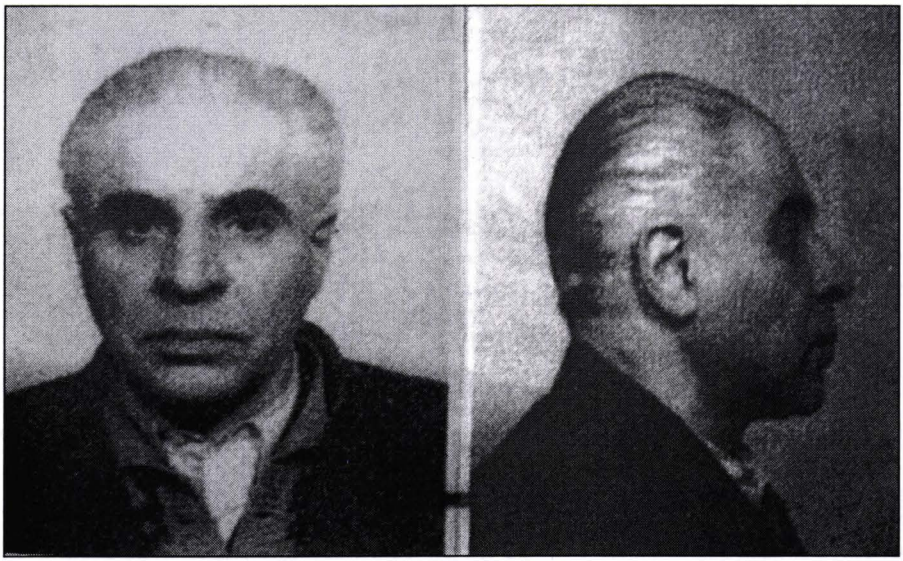

Victor Papacostea – fotografie din dosarul de anchetă.

Victor Papacostea, împreună cu soţia sa, Cornelia, şi cu fiica lor (Bucureşti, 1960).

www.cimec.ro

ORGANIGRAMA INSTITUTULUI DE STUDII ȘI CERCETĂRI BALCANICE

www.cimec.ro

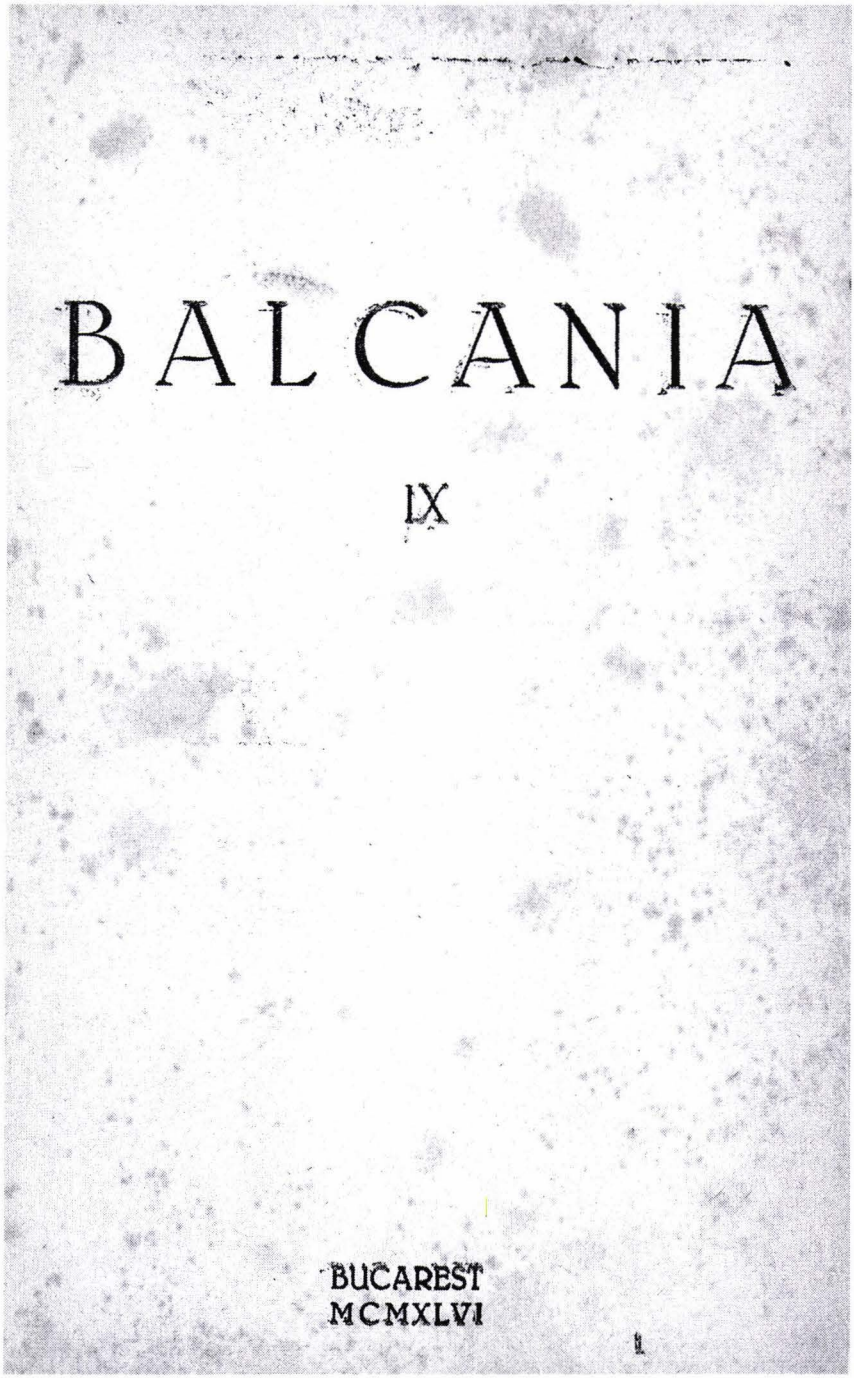

Foaia de titlu a şpaltului revistei „Balcania", an IX (1946), care nu a mai văzut lumina tiparului.

www.cimec.ro

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE / 5

BALCANOLOGIE ŞI POLITICĂ ÎN ROMÂNIA SECOLULUI XX / 7

BALKANOLOGIE ET POLITIQUE EN ROUMANIE AU XXE SIÈCLE / 30

DOCUMENTE

A. DOCUMENTE DIN ARHIVA C.N.S.A.S. / 45

I. DOCUMENTE REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA DIN DOSARUL ANCHETEI GRUPULUI NAŢIONAL-LIBERAL AURELIAN BENTOIU / 45

Ordonanţa de încetare a procesului penal în privinţa lui Victor Papacostea (29 mai 1958) / 45

Hotărâre pentru închiderea dosarului de grup nr. 102, privind pe Bentoiu Aurelian, Ghiorghiu Georgel, Aznavorian Hurmuz, Papacostea Victor, Rădulescu Savel şi Sibiceanu Niculae (27 decembrie 1958) / 49

II. NOTE INFORMATIVE ŞI DECIZII ALE ORGANELOR DE URMĂRIRE DIN ARHIVA C.N.S.A.S. (1960-1962) REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA / 57

Notă informativă din partea unei colocatare potrivit căreia întreaga familie Papacostea domiciliată în str. Caragea Vodă nr. 19 alcătuieşte un primejdios cuib de reacţionari ostili clasei muncitoare şi regimului socialist. Se propune alungarea lor din casa naţionalizată şi instalarea acolo a unor tovarăşi de nădejde (1 februarie 1956) / 57

Nota informatorului Miron (18 martie 1960) / 61

Nota informatorului Miron (30 aprilie 1960) / 62

Nota informatorului Miron (4 iunie 1960) / 63

www.cimec.ro

Nota informatorului Miron (8 iulie 1960) / 64
Nota informatorului Nichifor (28 iunie 1960) / 65
Nota informatorului Miron (13 septembrie 1960) / 66
Nota informatorului Călinescu (17 septembrie 1960) / 67
Nota informatorului Miron (14 decembrie 1960) / 68
Nota informatorului Miron (30 decembrie 1960) / 69
Nota informatorului Mihăescu (14 martie 1961) / 70
Nota informatorului Miron (15 martie 1960) / 71
Nota informatorului Victor Marcel (30 martie 1961) / 72
Nota informatorului Miron (11 mai 1961) / 74
Nota informatorului Miron (19 decembrie 1961) / 74
Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (12 ianuarie 1962) / 75
Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (26 ianuarie 1962) / 77
Nota informatorului Miron (22 februarie 1962) / 87
Comunicare de predare a dosarului de obiectiv Nr. 333 problema P.N.L. privitor la Victor Papacostea, lucrat de Locot. Major. Nataleţu D. din 312 către Cpt. Dumitru Vasile din 370 şi de luare în evidenţa dosarului de obiectiv nr. 270 problema Academia R.P.R. (3 aprilie 1962) / 88
Proces-verbal de predare-primire a materialului compromiţător privitor la Victor Papacostea din dosarul nr. 333, problema PNL în dosarul nr. 270, problema Academia R.P.R. (3 aprilie 1962) / 89
Hotărâre de deschidere a dosarului individual privind pe Victor Papacostea (5 aprilie 1962 ?) / 89
Notă cu măsuri ce vor fi luate pentru urmărirea lui Victor Papacostea (7 mai 1962) / 92
Nota informatorului Barbu Rîmniceanu (11 iunie 1962) / 94
Hotărâre de închidere a dosarului lui Victor Papacostea, ca urmare a decesului lui (15 august 1962) / 96

B. DOCUMENTE DIN ARHIVA LUI VICTOR PAPACOSTEA / 97

I. MEMORII ADRESATE AUTORITĂŢILOR DE STAT ŞI DE PARTID DE VICTOR PAPACOSTEA ŞI CORNELIA V. PAPACOSTEA / 97

Cornelia Papacostea către Procurorul General după a doua arestare a lui Victor Papacostea (martie 1958) / 97
Răspunsul Procuraturii Generale la memoriul înaintat de Cornelia Papacostea / 98
Cornelia Papacostea către Gh. Gheorghiu-Dej, Prim Secretar al Partidului Muncitoresc Român, cerând eliberarea lui Victor Papacostea din a doua detenţie (aprilie 1958) / 99
Răspunsul Ministerului Afacerilor Interne la memoriul adresat de Cornelia Papacostea C.C al P.M,R în legătură cu a doua arestare a lui Victor Papacostea / 103

www.cimec.ro

Victor Papacostea către Ministrul Învăţământului Acad. Athanase Joja (februarie 1959) / 104

Victor Papacostea către Chivu Stoica, Preşedintele Consiliului de Miniştri (23 februarie 1961) / 105

Victor Papacostea şi Cornelia Papacostea cer lui Chivu Stoica, Preşedintele Consiliului de Miniştri repunerea în drepturile lor imobiliare sau acordarea unui apartament corespunzător nevoilor lor şi restituirea mobilierului confiscat abuziv / 107

Victor Papacostea către Gh. Gheorghiu-Dej, Preşedintele Consiliului de Stat (după 21 martie 1961) / 108

Cornelia Papacostea despre avatarurile casei din str. Paris nr. 22 (după 20 iunie 1962) / 110

Ministerul de Interne către Cornelia Papacostea despre detenţiile lui Victor Papacostea (14 decembrie 1990) / 112

II. REFERINŢE DESPRE VICTOR PAPACOSTEA / 113

Lazăr L. Rosenbaum (3 noiembrie 1944) / 113
Alexandru Rosetti (19 ianuarie1959) / 114
Emil Petrovici (20 decembrie 1960) / 115
Emil Condurachi (12 ianuarie 1961) / 116
Mihai Ralea (februarie 1961) / 117

III. TEXTE AUTOBIOGRAFICE / 118

Autobiografie / 118

Victor Papacostea evocă împrejurările în care a înfiinţat Liceul „Mihail Eminescu" din cartierul Floreasca / 125

IV. TEXTE ŞI DOCUMENTE REFERITOARE LA VICTOR PAPACOSTEA CA BALCANOLOG ŞI PROMOTOR AL SOLIDARITĂŢII BALCANICE (1927-1948) / 133

Nicolae Iorga îl informează pe Victor Papacostea că a fost numit secretar al Institutului de Studii Sud-Est European de la data de 1 septembrie 1927 / 133

Statutul secţiei de studii macedo-române conduse de Victor Papacostea în calitate de secretar onorific al Institutului de studii sud-est europene al lui Nicolae Iorga (1928 -1929) / 133

Programul „Revistei Aromâneşti" publicate de Victor Papacostea şi Tache Papahagi (anul I, nr. 1, 1929, p. 3-4) / 135

Apeluri şi recomandări redacţionale publicate în „Revista Macedoromână", continuatoarea „Revistei Aromâneşti", editate de George Murnu, Teodor Capidan şi Victor Papacostea (an II, nr. 1, 1930, p. 149-15) / 136

Theodor Capidan, George Murnu şi Victor Papacostea fac Societăţii de Cultură

www.cimec.ro

Macedoromână oferta de a-i preda în proprietate „Revista Macedoromână", pentru asigurarea unei apariţii regulate, cu condiţia păstrării caracterului ei strict ştiinţific şi al conducerii ei ştiinţifice (1935) / 138

Societatea de Cultură Macedoromână acceptă oferta „Revistei Macedoromâne" (23 octombrie 1935) / 139

Victor Papacostea este numit conferenţiar universitar suplinitor de istoria românilor la Universitatea din Bucureşti (31 ianuarie 1934) / 140

Referatul lui George Murnu pentru crearea unei conferinţe de istoria românismului din Peninsula Balcanică şi atribuirea ei lui Victor Papacostea (1937) / 140

Cererea lui Victor Papacostea de înscriere la concursul pentru ocuparea conferinţei de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii Bucureşti (6 martie 1937) / 143

Decanul Facultăţii de Litere şi Filosofie a Universităţii Bucureşti convoacă pentru 19 mai 1937 Consiliul profesoral în vederea constituirii comisiei de concurs pentru conferinţa de istoria românilor din Peninsula Balcanică / 144

Convocarea Comisiei pentru ocuparea prin concurs a conferinţei de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere şi Filosofie a Universităţii Bucureşti şi Procesul Verbal al primei şedinţe (23 mai 1937) / 145

Convocarea candidatului Victor Papacostea la concursul pentru ocuparea conferinţei de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere şi Filosofie (23 mai 1937) / 146

Procesul Verbal al concursului pentru ocuparea conferinţei de istoria românilor din Peninsula Balcanică de la Facultatea de Litere şi Filosofie câştigat de Victor Papacostea (24 mai 1937) / 147

C.C. Giurescu, Raport pentru numirea Conf. Victor Papacostea ca profesor titular al catedrei de istoria popoarelor balcanice cu specială privire la elementul românesc de la sudul Dunării de la Universitatea Bucureşti (1942) / 148

Propunerea lui Victor Papacostea adresată Ministrului Culturii Naţionale şi Cultelor de organizare a Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice pe lângă Universitatea din Bucureşti (1942) / 154

Raportul Nr. 280.028/1942 prin care Ion Petrovici, Ministrul Culturii Naţionale şi Cultelor propune Mareşalului Ion Antonescu proiectul de Decret-Lege privind organizarea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice / 155

Decret-Lege nr. 255 din 2 februarie 1943 pentru înfiinţarea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice / 156

Dezavuarea Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice şi a directorului său în oficiosul hitlerist „Das Reich", nr.8, Berlin, 30 ianuarie 1944 / 158

„Românii şi bulgarii". Unul dintre textele privitoare la raporturile românilor cu popoarele balcanice, înmânate spre lectură tuturor elevilor Şcolii de limbi balcanice în scopul familiarizării lor cu realităţile balcanice şi metoda balcanologică / 159

Îndreptarul pentru activitatea serviciilor ştiinţifice din Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice / 162

www.cimec.ro

O listă a secţiilor şi colaboratorilor Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice din Bucureşti / 163

Decizia nr. 266.979, din 14 octombrie 1947, semnată de Ministrul Educaţiei Naţionale Ştefan Voitec, prin care, între mulţi alţii, Prof. Victor Papacostea este înlăturat din Universitatea Bucureşti şi încadrat <sic!> la Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice din Bucureşti / 165

Decizia nr. 266.980 din 14 octombrie 1944, semnată de Ministrul Educaţiei Naţionale Ştefan Voitec, prin care, ca şi la celelalte institute de cercetări, este drastic redus personalul ştiinţific şi administrativ / 166

Personalul Institutului de Studii şi Cercetări Balcanice după fuziunea cu Institutul de Istorie „Nicolae Iorga" (1948) / 167

Victor Papacostea către Acad. Athanase Joja, Ministrul Învăţământului, despre Institutul Sud-Est European al lui Nicolae Iorga şi Vasile Pârvan (1959) / 169

V. DOCUMENTE ŞI TEXTE PRIVITOARE LA TEME ŞTIINŢIFICE ŞI PROBLEME POLITICE BALCANICE SAU CU CONTINGENŢE BALCANICE / 172

Ziarul turcesc Yildirim din Bazargic relatează despre intervenţia lui Victor Papacostea, ca deputat liberal georgist de Caliacra, în favoarea dreptului musulmanilor din România la reprezentare senatorială (10 septembrie 1932) / 172

Scrisoarea de mulţumire adresată de Mustegip M. Fazîc, în numele comunităţii musulmanilor din Dobrogea, lui Victor Papacostea care a apărat în Parlament dreptul acestora de a fi reprezentaţi în Senatul României (11 septembrie 1932) / 173

Cuvântare funebră la moartea doctorului George Badralexi (7 mai 1934) / 175

Scrisoarea deschisă adresată primului ministru Gh. Tătărescu de Victor Papacostea care dezvăluie blocarea procesului colonizării aromânilor în Cadrilaterul dobrogean în urma acaparării fostelor domenii funciare turceşti de către înalţi oficiali români şi cere curmarea acestui abuz (26 octombrie 1935) / 178

Victor Papacostea despre confederarea popoarelor balcanice („Libertatea", 20 iunie 1936) / 179

Referat pentru Ministerul Afacerilor Externe privind situaţia aromânilor sau macedoromânilor (aprilie 1941) / 184

Conferinţă despre românii din Peninsula Balcanică (1941) / 189

Un articol de largă promovare a principiilor balcanologiei: „România şi studiile balcanice" (1944) / 197

Cuvântare rostită la postul de radio Bucureşti, sâmbătă 28 septembrie 1944, într-o emisiune festivă oficială închinată zilei eliberării Greciei / 200

Referat pentru Ministerul Afacerilor Externe, în vederea Conferinţei de Pace, cu privire la restabilirea frontierei româno-bulgare din Dobrogea (1945-1946) / 201

Schiţă istorică privind relaţiile româno-greceşti redactată pentru Institul român de relaţii internaţionale (1958) / 212

www.cimec.ro

VI. DOCUMENTE ŞI TEXTE REFERITOARE LA REFACEREA INSTITUTULUI DE STUDII ŞI CERCETĂRI BALCANICE ŞI RELANSAREA REVISTEI „BALCANIA" (1959-1962) / 242

Subsecţia de ştiinţe istorice a Academiei R.P.R. avizează favorabil angajarea lui Victor Papacostea, recent eliberat din închisoare, în calitatea de colaborator la Institutul de istorie (30 ianuarie 1956) / 242

Sumar pentru o informare rapidă asupra fenomenului balcanic şi a necesităţii studiilor comparate (text întocmit pentru Academia Română, 1960) / 242

Victor Papacostea propune Academiei Române măsuri de organizare şi funcţionare a redacţiei revistei „Balcania" / 253

Raportul lui Victor Papacostea către conducerea Academiei R.P.R. cu privire la situaţia portofoliului revistei „Balcania" la 14 februarie 1962 / 256

Rapoarte lunare de activitate înaintate de Victor Papacostea Academiei Române, în calitate de secretar de redacţie al revistei „Balcania", în ultimele luni de viaţă (ianuarie-mai 1962) / 258

Raportul lui Victor Papacostea către conducerea Academiei R.P.R. cu privire la situaţia portofoliului revistei „Balcania" la 28 mai 1962, după 6 luni de la înfiinţarea Comitetului de redacţie / 260

Liste manuscrise de colective specializate de colaboratori ai revistei „Balcania" serie nouă întocmite de Victor Papacostea (1962) / 263

VII. REFERATE, PROIECTE ŞI PROPUNERI EDITORIALE / 264

Proiectul Enciclopediei Balcanice (1947) / 264

Referat asupra cărţii lui Nicolae Bănescu „Chipuri şi scene din Bizanţ" / 266

Tematica detaliată a lucrării în curs de elaborare „Istoria învăţământului în Ţările Române" propuse spre publicare de Victor Papacostea Editurii Academiei R.P.R. (1959-1960) / 270

Victor Papacostea propune directorului Institutului de Etnografie publicarea unei ediţii a operelor lui Teodor T. Burada / 278

Victor Papacostea propune Directorului Editurii Academiei Republicii Populare Române publicarea unui volum personal de Studii greco-române / 280

VIII. DIN TEXTELE LUI VICTOR PAPACOSTEA DE DOCTRINĂ ŞI ATITUDINE POLITICĂ LIBERALĂ / 285

Discurs parlamentar la legea pentru reducerea salariilor (11 februarie 1933) / 285

Victor Papacostea despre criza Partidului Naţional Liberal (1937) / 306

www.cimec.ro

O concluzie se impune la capătul acestei expuneri.

Fie Vorba Vestită și cititele folosite, regulă cu pisanie, valoarea latină a sufletului românesc din Semenicul fie mierea și pâine în vestul Dunării, din Balcani și până în Etiopia – el ne epoce, cu mici deosebiri, același: activ, constructiv, cu spiritul mereu lucid – respectuos misticismului – tenace și econom.

Au apărut în comunele și orașele lor – împotriva tuturor Barbarilor, cu o putere de rezistență inepuizabilă (cu prețul veacuri) cetatea antică, cetatea romană, cu disciplinele ei severe, cu ordinea ei sacră și administrativă, cu respectul religios al familiei și al morților, cu setea de justiție a vechiului spirit latin.

ISBN 978-973-8369-74-0

www.cimec.ro